

P. VERGILI MARONIS

OPERA

IN USUM SCHOLARUM

RECOGNOVIT

OTTO RIBBECK.

PRAEMISIT DE VITA ET SCRIPTIS POETAE
NARRATIONEM.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI

MDCCCLXXII.

PRAEFATIO.

Bibliopolae honestissimi, qui praeter maiorem editionem vili pretio parabile exemplar rescensionis meae extare voluit, rationes magis quam meas in curando hoc libro secutus sum. qui cum scholarum potissimum eorumque hominum usui destinatus sit, qui criticae operae sarcinis non impediti carmina poetae ad fidem optimae memoriae emendata et in probabilem ordinem redacta legere legendoque gustare velint, textum proposui non prorsus eundem qui in maiore editione expressus est, sed et novis coniecturis, quas maximam partem in prolegomenis nuper defendi, aliquotiens mutatum et in orthographico genere partim ad nostri aevi consuetudinem quantum salva antiquitatis fide fieri poterat accommodatum, partim sicubi meliora dies docuerat reformatum. varias autem lectiones addidi nullas, qui nec meas ipse copias despoliare meum putaverim nec eorum consilium probem, qui frustulis nescio quibus suppellectilis criticae delibatis litterarum nostrarum studiis satis fieri posse sibi persuaserunt. nam sic animum induxi, nec omnium communem esse criticam artem nec exerceri cum fructu posse nisi pleno adhibito instrumento. ne recentioris quidem ullius exemplaris, velut Hirzeliani aut Weidmanniani, a nostro discrimina enotare aut aecum aut utile habebam: nam neque crumenae empturorum ut duos vel tres pro uno libro parare possint consulere placebat nec de diversa lectione recte iudicari potest nisi antiquorum testium memoria cognita. quam de maioribus Vergilii carminibus plenam exposui cum in editione maiore tum in prolegomenis criticis; de minoribus propediem accu-

rate testabor in editionis maioris volumine quinto, quo appendicem Vergilianam comprehendam, sed nova ne aut superbius sprevisse aut negligentius ignorasse videar, quae in nuperrima editione 'delectu' illa 'variae lectionis' instructa Ladevicus contulit ad emendandum textum haec expiscatus sum, quorum in meis commentariis mentio nondum facta sit. in ecl. VIII 11 coniecit *in te desinam*; ge. IV 244 spurium videre dubitanter significavit; 447 *me pro te* scribendum esse suspicatus est; Aen. I 8 Scioppii coniecturam *laesa* et III 579 sq. Meisteri *Aetna inposita* in textum recepit. ex quibus mihi tamen nihil probatur. quae autem in opusculorum textu vel adnotationibus propria viri docti sunt, hic ut cetera omnia sciens taceo.

Notis criticis, quales Valerius Probus Vergilio suo adposuit, vel ornandi vel onerandi hunc librum consilio abstinui, ne scrupulorum mole in medium coniecta absterre magis lectorum animos quam allicere viderer; quamquam prorsus illis carere non potui. nam notanda erant et quae secundis curis a poeta addita nec in ordinem satis bene inserta esse conicio et ad dittographias animus advertendus et expellenda erant interpolamenta. ergo quae ipsum poetam exemplari suo addidisse suspicor, stellulis * distinxi, ab aliis interpolata uncis [] inclusi, dittographias uncis stellula auctis * [] notavi.

Praemisi quam exoptaverat redemptor de vita et scriptis Vergilii commentationem, quam ut sua quadam dote etiam doctis hominibus commendarem testimoniorum antiquorum copia ut volui quidem integra instruxi. sed multa quae in prolegomenis nuperrime copiosius tractavi hic breviter adumbrare vel tangere satis habui; de minoribus carminibus quae Vergilii nomine feruntur propediem in appendicis prooemio disseram. artem vero et stilum, ingenium et doctrinam poetae digne laudandi atque enarrandi alium spero locum magis idoneum mox datum iri.

Indicem nominum Christianus Lütjohann Ploenensis confecit.

DE VITA ET SCRIPTIS P. VERGILII MARONIS NARRATIO.

De vita et scriptis Vergilii narraturis imprimis auctores nominandi sunt antiquissimi L. Varius (Quintil. X 3, 8) et C. Melissus, Maecenatis libertus (Donatus vitae p. 58 5 R.), et si qui alii 'amici familiaresque' '*de ingenio moribusque*' poetae commentati sunt (Gellius XVII 10: vide prolegg. mea critica p. 88 sq.). mox cum *obtrectatores*, maxime qui 'vitia' eius persecutus est *Herennius* (Donatus vitae p. 65, 21), calumniis memoriam optimi viri polluissent, Q. Asconius Pedianus extitit, qui quamquam viginti fere post mortem Vergilii natus (circa annum 756), tamen testibus usus optimis cum illis, quorum nomina supra memoravimus, tum aliis maioribus natu hominibus, qui vivum etiam poetam novissent sermonibusque qualis fuisset narrare solerent, libro *contra obtrectatores Vergilii* scripto et mores et artem eius ita defenderet, ut ne temporum quidem, quibus singula poemata elaborata editaque essent, notationes argumentorumque enarrationem neglegeret (vide prolegg. p. 89. 100 sqq.).

Novit autem Vergilium ab Ovidio (ex Ponto IV 16, 11 sq.) modice laudatus poeta epicus et elegiacus *Iulius Montanus*, cuius de suavissima illius voce dictum quoddam (in Donati vita p. 61, 6 R.) non dubito quin idem Seneca rhetor tradiderit, qui eiusdem Montani de Vergilianis versiculis quibusdam iudicium in controversiarum libro VII p. 195 B. commemoravit. tradidisse autem facile potest in deperdito aliquo harum ipsarum controversiarum libro¹⁾. praeterea videtur Asconius usus esse *Cornelii (Galli*, ni fallor, familiarissimi Vergilio poetae) vel carmine vel prosa ora-

¹⁾ Cf. quae de Aurelio Fusco Vergilii imitatore narrantur p. 20 sq. B. apud philosophum Senecam non recte quaesivit H. Hagen in adnot. ad Donati l. 1.

tione scripto quodam commentario, quo is aenigma ecl. III 106 propositum ipso Marone auctore explicaverit (vide prolegg. p. 97 sq. et H. Hagenum ad scholl. Bern. praefantem p. 712 sq.).

Ex ceteris poetae aequalibus C. Iulius Hyginus, Augusti libertus, qui doctos 'in Vergilium' (Gellius I 21) vel 'de Vergilio' (idem XVI 6, 14) commentarios fecit, numquid de vita quoque exposuerit nescimus, nisi forte illam de Nolae memoria in ge. II 225 oblitterata fabellam ad eius auctoritatem probabiliter rettulerunt homines docti (vide prolegg. 120 sq.).

Interpretum primus quantum scimus (nam de Cornuto et Aspro traditum nihil est) M. Valerius Probus vitam Vergilii quamvis breviter in hypomnematis enarravit, unde ab imperito homine vel potius plures deinceps per manus negligentissime excerpta videtur esse quae nunc 'de commentario Valeri Probi sublata' circumfertur misere mutilata illa quidem, uno etiam errore turpissimo inquinata¹⁾, sed excepto qui extremis adsutus est panno de 'Servii Mauri' epigrammate (cf. Reifferscheidii quaestt. Sueton. p. 398) interpolamentis vanisque fabellis libera, quamquam virtutibus propriis praedita prope nullis. nec bucolicon prolegomena quae secuntur eodem nomine illustrata quamvis manifestis inscitiae vere barbarae maculis deturpata nihil habent quod ad Berytii auctoritatem probabiliter possit referri.

Probi ex commentario etiam tunc integro ceterisque ex fontibus, maxime autem ni fallor ex Aesonii libro Suetonius *de viris illustribus* scribens vitam Vergilii concinnavit, quam saeculo quarto medio Aelius Donatus obiter retractatam a se²⁾ commentario suo praeposuit, quo factum est ut bonae frugis plena de Vergilio memoria nobis quoque servata sit. quam resectis additamentis quae ex Servii commentario petita sunt et medii aevi ineptiis, quae in noviciis exemplaribus³⁾ genuinò textui aspersa

¹⁾ Cf. Alexander Riese 'de commentario Vergiliano qui M. Valerii Probi nomine circumfertur' p. 24 quaeque ipse in Fleck-eiseni annalibus philol. a. 1863 p. 351 sqq. dixit putavi.

²⁾ Cf. Reifferscheidius quaestt. Sueton. 401, cui oblocutus Riesius l. l. mere repetitum a Donato Suetonii commentarium esse non contendisset, si accuratius verba illius perlustravisset.

³⁾ in Bernensi codice 527 saeculi XIV—XV et in excusis libris: vide Hagenum l. l. p. 680.

P. Danielis primus inter editores spreverat, ad codicum fidem recensuit Augustus Reifferscheidius in libro quo Suetonii praeter Caesarum libros reliquias collegit p. 54 sqq. postque eum denuo H. Hagen, qui scholiis Bernensibus iterum a se editis praemisit in annalium philologicorum supplementis vol. IV p. 734 sqq.¹⁾, ipso Suetonii libro usus discipulus Donati S. Hieronymus additamentis ad Eusebii chronicon pauca inde excerpta inseruit, Donati autem commentariolum in versus rededit Prisciano antiquior Phocas grammaticus urbis Romae, qui in fine truncati ad nos pervenerunt: extant in eodem libro Reifferscheidiano p. 68 sqq. (cf. eiusdem quaestt. Suet. p. 403 sq. et quae M. Hauptius in Hermetis vol. I p. 41 monuit).

Post Donatum Maurus Servius Honoratus quoque, notissimus poetae nostri interpres, vitam eius adumbravit, unde excerpta et per commentarium passim dispersa frustula quaedam extant. nam quae nunc in nonnullis codicibus praemissa scholiis legitur eruditissimo grammatico parum digna videtur²⁾. denique in *Bernensibus* duobus (172 et 167) libris et in *Monacensi* et *Reginensi* exigui, sed tamen non prorsus nullius pretii vita extat, quam post Reifferscheidium (p. 52 sq. in margine) ad Bernensium fidem repetiit Hagenus l. l. p. 745.

¹⁾ Huius libri accuratissimi nunc dum typhothetarum errores corrigo plagulae priores novem beneficio auctoris transmissae sunt.

²⁾ Reifferscheidii quidem ementitam esse vitam illam Servii nomen indicantis argumenta duo in qu. Suet. p. 399 prolata elevavit Hagenus l. l. p. 682 adn.: pannum illum Probianae vitae adsutum non ex ipsa Serviana, sed ex Donatiana, quam interpolator falso pro Serviana habuerit, fluxisse; perversam autem de morte Vergilii memoriam deesse in libris Servii Bern. 167 et 363. sed praeter totius commentarioli indolem ac stilum notanda sunt quae in prolegomenis bucolicon p. 97 leguntur 'et dicit Donatus, quod etiam in poetae memoravimus vita, in scribendis carminibus naturalem ordinem secutum esse Vergilium.' quae in nostra hodie non reperiuntur. plenius enarratam in commentarii Aeneidis prooemio respiciunt paulo supra p. 96 haec: 'poetae vitam in Aeneide diximus.' ceterum ex codicibus Parisino n. 7959 (P), Bernensi n. 363 (B), Cassellano (C) lectiones excerptas liberalitate qua solet mihi commodavit Gustavus Thilo.

Natus est P. Vergilius Maro¹⁾ Idibus Octobribus anni 684/70 Cn. Pompeio Magno M. Licinio Crasso consulibus²⁾ in pago, qui aberat a Mantua milia passuum XXX, Andibus³⁾. parentibus ortus est modicis patre mercenario⁴⁾, matre Magia Polla,

¹⁾ Indoctorum hominum magistrorumque ridiculam contumaciam, qui praedilectam a pueris nominis *Virgilius* formam ab impiis novarumque rerum studiosis eripi sibi lamentantur, argumentis testimoniisque delenire pudet taedetque postquam ante hos quadringentos prope annos Angelus Politianus in miscellaneis verum docuit. quod et titulis tam liberae reipublicae quam priorum post Christum saeculorum omnibus fere et codicum antiquissimorum fide et Graecorum scriptorum qui Οὐεργίλιος vel Βεργίλιος scribere solent consuetudine satis superque confirmatur.

²⁾ Suetonii de poetis fragm. XXV ex Hieronymi chronico excerptum editionis Reifferscheidianae p. 43. cf. Phlegontis δλυπιονικῶν καὶ χρονικῶν ἀναγραφῆ apud Photium cod. 97 p. 84 a 18, Probi vita apud Reiff. p. 52, 5 sqq., Donati p. 54 11, Bernensis. natalicia Phocas v. 21 sq. sic circumscibit: 'quo tempore Chelas iam mitis Phaeton post Virginis ora recepit.' Idus Octobres inter festos dies poetis consecratos fuisse Heynius adnotavit collatis Martialis XII 67 Avsonii idyll. V 25 Plinii epist. III 7, qui de Silio Italico haec tradidit: 'multum ubique librorum, multum statuarum, multum imaginum, quas non habebat modo, verum etiam venerabatur, *Vergilii ante omnes, cuius natalem religiosius quam suum celebrabat, Neapoli maxime, ubi monumentum eius adire ut templum solebat.*' fallitur chronicon Paschale, ubi Ὀρθησιου καὶ Μετέλλου, h. e. anno 685 natus dicitur poeta.

³⁾ Pagum recte dicunt Hieronymus l. l. et Donatus, vicum Probi excerptor: Mantuanus in vita Bernensi appellatur poeta, et celebrat ipse Mantuam patriam ge. III 10 sqq., Tuscam autem Mantuae originem Aeneidis X 200 sqq. memor Phocas v. 5, qui in sapphici carminis v. 22 'vatem Etruscum' appellat. cavillans 'Venetum' dicit Euangelus apud Macrobius Sat. V 2, ad quem conferri iubent Sidonii ep. IX 15, 47 'Venetam lacessat ut favore Mantuam.' Servius quoque in vita 'fuit civis Mantuanus, quae civitas est Venetiae.' fuit enim ab Addua ad orientem versus Venetia.

⁴⁾ 'patre rustico' Probus l. l. 'patre, quem quidam opificem figulum, plures Magi cuiusdam viatoris initio mercenarium, mox ob industriam generum tradiderunt' Donatus. 'huic genitor figulus, Maro nomine, cultor agelli, *Vt referunt alii, tenui mercede locatus. Sed plures figulum. quis non miracula rerum Haec stupeat? dives partus de paupere vena Emicuit: figuli soboles nova carmina finxit.*' Phocas v. 6 sqq., qui acuminis causa lepidiori fabellae plures testes accessivisse videtur: cf. Reifferscheidii quaest. Suett. p. 403.

filia Magii viatoris¹⁾, qui Maroni patri ob industriam et probitatem filiam in matrimonium dederat²⁾, prodigiorum, quibus nascentis poetae flos ac virtus indicata fuisse fertur, ineptias mittimus³⁾. sed subito partu editus esse traditur in fossa, dum mater cum marito rus propincum petebat⁴⁾. tenui primum facultate nutritum⁵⁾ mox aucta per industriam recula⁶⁾ Cremonam pater duodecim annorum puerum anno 696 deduxit, ubi is litterarum elementis instrueretur⁷⁾. fuit Cremona inde ab anno 536/218 colonia Latina, facta deinde lege Iulia a. 664/90 municipium, ut prae aliis puerilia saltem litterarum studia coluisse iure existimetur. sumpta deinde anno 699/55 aetatis suae XV isdem illis iterum consulibus quibus natus erat, die natali suo, quo ipso Lucretius poeta

¹⁾ 'matre Magia Polla' Probus. 'mater Virgilio fertur Maia' (Magia Reifferscheidius) Philargyrius ecl. III 62; item schol. Bern. ad eundem l., qui *Maiam* matrem etiam ad ecl. V 22 commemorat. 'mater Polla fuit Magii non infima prote' Phocas v. 11. 'ortus est patre Marone (sic Guelf. I, Virgilio BC, figulo P), matre Maia' Servius in vita.

²⁾ Donatus laudatus in adn. 4. p. VIII 'quem socerum probitas fecit iam clara Maroni' Phocas v. 12.

³⁾ 'praegnans eo mater somniavit enixam se laureum ramum, quem contactu terrae coaluisse et excrevisse ilico in speciem maturae arboris refertaeque variis pomis et floribus ferunt infantem ut sit editus neque vagisse et adeo miti vultu fuisse, ut haud dubiam spem prosperioris geniturae tam tum daret. accessit aliud praesagium, si quidem virga populea more regionis in puerperis eodem statim loco depacta ita brevi evaluit tempore, ut multo ante satas populos adaequavisset; quae arbor Vergilii ex eo dicta atque etiam consecrata est summa gravidarum ac fetarum religione et suscipientium ibi et solventium vota' Donatus p. 55. quae versibus exornavit auxitque Phocas 13—38. somnium matris Philargyrius quoque et scholiasta Bernensis ad ecl. III 62 tangunt. ceterum cf. Reifferscheidii quaest. Suetonn. 404.

⁴⁾ 'ac sequenti' (somnia) 'luce cum marito rus propinquam petens ex itinere devertit atque in subiecta fossa partu levata est' Donatus l. l. (*levata* Sang. *levata* Pithoeanus, *leviata* Bern. Regin.).

⁵⁾ Probi verba sunt.

⁶⁾ 'egregieque substantiae silvis coemendis et apibus curandis auxisse reculam' (patrem tradiderunt). Donatus p. 54, 10.

⁷⁾ 'Vergilius Cremonae studiis eruditur' (a. 696) Hieronymus Ol. 180, 3. 'initia aetatis Cremonae egit usque ad virilem togam' Donatus p. 55, 13.

vita decessit, toga virili¹⁾ Mediolanum transgressus paulo post anno 701/53 Romam venit²⁾.

Ibi primum rhetoricam exercuit apud *Epidium* oratorem³⁾, quem praeter alios M. Antonii et Caesaris Octaviani praeceptorem fuisse cum adfirmet Suetonius de gramm. et rhet. 28 (4), non improbabile est Octaviano iam tum consuetudine aliqua innotuisse adulescentem. sed ad forensia negotia vel corporis imbecillitate minime natum 'felicitas', ut ait Seneca⁴⁾, 'ingenii in oratione soluta reliquit', tardissimum etiam in sermone ac paene indocto similem⁵⁾. ergo causam apud iudices unam omnino egit nec amplius quam semel⁶⁾.

Quo maiore incensus cupiditate naturae arcana perscrutandi ad philosophiam se applicavit, magistro usus *Sirone* Epicureo, Ciceronis quoque familiari, cuius disciplina una cum *Alpheno Varo* imbutus est⁷⁾. extant iambi Catulliano stilo digni (catal. VII),

¹⁾ Donatus p. 55, 14.

²⁾ 'Vergilius sumpta toga Mediolanum transgreditur et post breve tempus Romam pergit' (a. 701) Hieronymus Ol. 181, 4. 'Cremona Mediolanum et inde paulo post transit in urbem' Donatus p. 55, 17, ubi vulgata 'Neapolim transit' habet. inde apud Servium in vita legitur 'diversis in locis operam literis dedit; nam et Cremonae et Mediolani et Neapoli studuit.' Mediolani quam foreant studia narrat Plinius ep. IV 13.

³⁾ 'ut primum se contulit Romam (romae eodd.), studuit apud Epidium oratorem cum Caesare Augusto' vita Bernensis. 'cum iam summis eloquentiae doctoribus vacaret, in belli civilis tempora incidit' Probianae vitae excerptor.

⁴⁾ Exc. controv. III p. 361, 14 B.

⁵⁾ C. Melissi apud Donatum p. 58, 5 verba sunt: cf. prolegg. 58. 89.

⁶⁾ Donati l. l. verba.

⁷⁾ 'tum tibi Sironem Maro contulit ipsa magistrum Roma potens proceresque suos tibi iunxit amicos: Pollio Maecenas Varus Cornelius ardent, Te sibi quisque rapit, per te victurus in aevum' Phocas v. 63 sqq. 'vult exequi sectam Epicuream, quam didicerat tam Virgilius quam Varus docente Sirone' Servius ad ecl. VI 13. 'ex maiore autem parte Sironem magistrum suum Epicureum sequitur' idem ad Aen. VI 264. cf. schol. Veron. ad ecl. VI 9 p. 74, 5 K. 'fuit autem Varus condiscipulus Virgilii, quem fraterno amore dilexit' schol. Bern. ad ecl. VI 11. allegorista inperitus finxit quae ibidem ad v. 13 adnotantur: 'hos' (Chromin et Mnasyllum) 'pro condiscipulis Virgilii accipere debemus, Varo scilicet et Tucca,

quibus ut philosophiae portum petens et in 'docta dicta' magni Sironis toto animo conversus valere iubet et rhetorum inanes ampullas et scholasticorum, h. e. grammaticorum nationem 'pingui madentem' et vero dulces camenas, quas quod rogat ut 'pudenter et raro' chartas eius revisant, lasciviori potissimum carminum generi, cui solebant elegantiores homines ad Catulli Calvique exemplar indulgere, adulescens illis quidem annis operam dedisse videtur¹⁾.

Nec umquam deposuit philosophiae studium, cuius et fructus in carminibus reliquit suavissimos (ecl. VI 31 sqq. ge. III 219 sqq. Aen. I 742 sqq. VI 724 sqq.) et laudes cecinit in ge. II 475 sqq. quid quod absoluta Aeneide reliquam vitam totam ei dedere constituerat²⁾, sive meditando et legendo sive quod olim optaverat poemate ad Lucretii exemplum 'caeli vias et sidera' universamque rerum naturam explicaturus. quam ut totam cognosceret medicinae quoque ac maxime mathematicae operam dedit³⁾, ac ne horum quidem studiorum in carminibus indicia desunt⁴⁾.

Poesin ut puer auspicatus esse fertur scripto in Ballistam, ludi gladiatorii magistrum, disticho

monte sub hoc lapidum tegitur Ballista sepultus:
nocte die tutum carpe viator iter⁵⁾,

qui poetas quasi Silenum petierunt scribere bucolica.' Siron (Cei-puvv) nominis formam vindicavit Hauptius Herm. I p. 40 sq.

¹⁾ 'inter quos' (qui versus parum severos fecerunt) 'vel praecipue numerandus est P. Vergilius, Cornelius Nepos, et prius Attius Enniusque' Plinius epist. V 3, 6. ceterum de hoc poeseos Maronianae genere alio loco propediem disseram.

²⁾ 'ut reliqua vita tantum philosophiae vacaret' Donatus p. 62, 16 R.

³⁾ Donatus p. 58, 3 R.

⁴⁾ Mathematicam et astronomiam tangit ecl. III 40 sq. ge. I 32 sqq. 204 sqq. 231 sqq., medicinam in georgicon libro III, maxime v. 478 sqq.

⁵⁾ 'poeticam puer adhuc auspicatus in Ballistam (ballistam Bern. Sang.) ludi magistrum ob infantiam atrociorum coopertum lapidibus distichon fecit: monte' e. q. s. Donatus p. 58, 6. 'primum ab Virgilio hoc distichon factum est in Ballistam latronem: monte' e. q. s. Servius p. 1 (Virgilio om. P.). pro litteratore habuit Ballistam Phocas v. 41 sqq.: 'tum Ballista rudem lingua titubante receptum Instituit primum; quem nox armabat in umbris Grassari solitum: crimen doctrina tegebat. Mox patefacta viri pressa est audacia saxi.' e. q. s. lanistam fuisse multo probabilius statuit qui

ita ne adulescens quidem neglexit. annos XVI natus, h. e. anno 700/54 *culicem* poema composuerat, de quo mox alio loco accuratius disseremus³⁾. nec probabile severiora studia ingeniosum iuvenem Romae adeo a musis avocavisse ut intra annos XII nulla carmina faceret. nam etsi quo magistro poeticae artis tunc usus sit dici nequit⁴⁾, tamen postquam urbem ingressus est anno 701, in poetarum partim seniorum partim aequalium coetum amplissimum mox receptum esse statuerim. mortui quidem paulo ante erant a. 699 Lucretius, paulo post 702 Catullus, sed vivebant etiam huius sodales *Licinius Calvus* (+ ante 708), *Cornificius Gallus* (+ 713), *C. Helvius Cinna* (+ post 714), hisque maior natu *Valerius Cato* 'grammaticus, Latina Siren', qui, ut Suetonii de gramm. 11 verbis utar, 'docuit multos et nobiles visusque est peridoneus praeceptor ad poeticam petentibus', annorum tum fere XXXV; huic prope aequalis

apud Donatum 'ludi [gladiatorii] magistrum' interpolavit, ut est in Bernensi cod. 527 et in vulgata: cf. Hagen l. l. p. 680 et Hauptius Herm. I p. 41 sq.

¹⁾ Donatus p. 58, 12 R. (annorum XV Sang.) Phocas v. 60. 'ut praefatione quadam aetatem et initia sua cum Vergilio comparans' (Lucanus) 'ausus sit dicere: "et quantum mihi restat ad culicem!"' Suetonius p. 50, 6 R. 'haec primo iuvenis canes sub aevo Ante annos culticis Maroniani' Statius silv. II 7, 73 sqq. cf. idem in praef. ad silv. I, Martialis VIII 56, 20, XIV 185.

²⁾ *Parthenii* grammatici num in Graecis litteris disciplina usus sit non satis constat. quem, postquam anno 681 expugnata bello Mithridatico patria urbe Nicaea Romam captivus deductus sit, anno 690 Neapoli Graeca Maronis studia rexisse Meinekius anal. Alex. 257 parum probabiliter statuit. tunc enim etiam in paterno agro puerulus Maro bulla cinctus lusit, obscura autem nec omni dubitatione exempta Macrobbii Sat. V 17, 18 verba sunt 'versus est *Parthenii*, quo grammatico in Graecis *Vergilius* usus est.' nam haec ipsa 'quo . . . usus est' et erasa sunt in Parisiensi P, nec satis cum dicendi consuetudine Macrobiana videntur conciliari posse (vide Iani adnotationem, qui haec coniecit 'quo γραμματικῶς in georgicis V usus est', nisi forte omnino expellendum sit 'grammatico'). nec Gellius IX 9, 3. XIII 27 quidquam testatur nisi aemulatum esse Vergilium quosdam *Parthenii* ut Homeri Hesiodi Apollonii Callimachi Theocriti versus. nec quod Moretum *Parthenii* imitatus esse dicitur a scholiasta Ambrosiano (cf. Meinekius anal. Alex. 272), inde praeceptore usum esse sequitur.

Furius Bibaculus (natus a. 655, mortuus non ante 736), praeterea tricenarii fere *Varro Atacinus* (natus a. 672, + post 707) et *L. Varius Rufus* (natus a. 672, + post 737), a quo memoria separari non potest quamvis minus clarus *Plotius Tucca*. neque *Quintilius Varus*, Catulli sodalis, ab horum aetate multum abfuisse putandus, siquidem anno 730 non praematura morte defunctus est. quo aliquanto iunior fuit *Asinius Pollio* (natus 678, + 757), Cinnae amicus et patronus. quot annos tum habuerit *Domitius Marsus* nescitur, sed vixit ultra mortem Tibulli, qui paulo post Vergilium decessit. plane aequalis nostri fuit *Cornelius Gallus* (685 — 728), paulo fortasse minor natu *Aemilius Macer* (+ 738), puer *Horatius* (natus 689), infantiam vix transgressus *Tibullus* (natus inter annos 695 et 700), nondum nati *Propertius* (n. circa 703) et *Ovidius* (n. 711). ac populares nostri poetae inter hos fuerunt *Furius Bibaculus* et *Quintilius Varus* Cremonenses, *Aemilius Macer* Veronensis, *Cornelius Gallus* Foroiuliensis. quorum quem postremo loco nominavi, si recte in Probi prolegomenis p. 6, 1 K. 'condiscipulus' Vergilii fuisse traditur, fortasse iam Cremonae vel Mediolani puerilium studiorum consortio iuncti fuerunt. *Quintilius Varus* Servius ad ecl. V 20 etiam cognatum Vergilii dicit; quod etiamsi ex Horatii carm. I 24 fictum sit¹⁾, certe equitem Romanum inter litteratos urbis clarum consentaneum est adulescentis cum res universas tum poetica studia et consilio et conciliandis aliorum amicitias magnopere adiuvisse. nec dubito quin elegantissimi et integerrimi iudicii familiari, cuius inter virtutes 'incorrupta fides nudaque veritas' insignes erant (Hor. l. l.), Vergilius pariter ut Horatius (cf. a. p. 438 sqq.) quidquid scripserat carminum priusquam edere recitaverit²⁾. *Aemilium* quoque *Macrum* amicum eius fuisse satis constat³⁾, quamquam ubi cognoverit, Romaene an in Gallia transpadana, nescimus. at a Furii Bibaculi consuetudine abhorruisse

¹⁾ Cf. Acron ad Hor. l. l. v. 1 'quidam autem fratrem Vergilii hunc volunt esse.'

²⁾ Cf. L. Schwabii quaest. Catull. 289 sqq. 'hic erat *Quintilius Varus* Cremonensis, amicus Vergilii, eques Romanus' Porphyrio ad Hor. a. p. 438. 'Quintilius Cremonensis Vergilii et Horatii familiaris moritur' (a. 730) Hieronymus.

³⁾ 'haec ecloga in personas' (duas add. Hagen) 'divisa est, Vir-

videtur cum propter acerbum mordacissimi hominis ingenium, mitissimis Maronis moribus minime conveniens, tum quia Caesarem acerrimus exagitator certe eorum qui Maecenatis et Octaviani familiares habebantur usum declinavisse statuendus est.

Neque cum Calvo aut Varrone Atacino ullum commercium habuisse traditur, quorum ille iam ante a. 708, nec multo post Catullum mortuus est, hic quamvis a Vergilio dum Aeneida componebat minime contemptus, tamen initio saeculi octavi neque constat num omnino Romae fuerit et veterum qui dicuntur poetarum ordini ita ascriptus fuit, ut ne Graecas quidem litteras tum calleret. sed Vergilius a Graecorum, maxime Alexandrinorum poetarum imitatione diligentissima profectus inter Romanos primae artis suae aetate maxime admiratus est *Cinnam*, Smyrnae auctorem eruditissimum, et *Varium* (ecl. IX 35), cuius de morte Caesaris poema tunc illustre fuisse conicio, et *Pollienem* (ecl. III 86. VIII 10), qui 'nova carmina', h. e. ad novam artis regulam eliminatas tragoedias 'Sophocleo dignas cothurno' faciebat. sed huic innotuisse vix potest ante annum 706, quo redux Pollio ex bello Pharsalico Romae adversatus est Dolabellae (Plut. Anton. 9). ceterum nescimus quam diu poeta noster dum studiis intentus erat in urbe commoratus sit, quando redierit ad parentes quamque assidue vel quibus vicibus intra hos annos in agro paterno otio fructus sit.

Probabile tamen est Romae eum fuisse, cum magno ut solent nondum adulta ingenia conamine post minora quaedam carmina, quorum certa memoria perit, *res Romanas* sive *gesta regum Albanorum* epico poemate narrare coepit, sed mox omisit non tam nominum asperitate puto deterritus quam et Ennianae, cuius ipse vestigia pressurus erat, artis vel ruditatis fastidio et

gilit scilicet et Aemilii Macri; fuit enim et ipse poeta Vergilio amatissimus. qui? (Eusebius dicit: Hagen) 'Aemilius Macer Veronensis in Asia moritur' schol. Bern. ad ecl. V arg. sumpta autem sunt haec extrema 'Aemilius . . . moritur' ex Hieronymo. 'Mopsus vero Aemilius Macer Veronensis poeta, amicus Vergilii' Servius ad ecl. V 1. quodsi annorum saltem rationem habuissent allegoristae, versu huius eclogae quarto, ubi maiorem se Menalcandicit Mopsus, Vergilio Macrum minorem natu fuisse efficeretur.

quia Graecorum elegantiae tam amplo opere adsequendae se imbarem adhuc esse intellegebat (cf. ecl. VI 3 sq.)¹⁾. ergo vertendis primum Theocriti aliorumque idyllis stilum exercuit, quorum laborum cum frustula quaedam venustissima ecl. IX 23 sqq. et 39 sqq. laudet, ne integra quidem carmina latuisse, sed inter amicos tradita et recitata esse crediderim. post annum vero 711 etiam Iulii Caesaris numen propriis versibus celebravit, quorum initium in eadem ecloga v. 46 sqq. repetitur.

Sed inde ab anno eodem exeunte dum legatus Galliam transpadanam tenebat, poeta noster modo domi modo in cohorte potentis amici versatus hoc potissimum auctore poeseos genus, cuius iam pulcherrima specimina exhibuerat, prae aliis data opera colere instituit. nam edere coepit teste Asconio Pediano *bucolica* annos natus XXVIII, h. e. anno 712, intraque triennium, annis scilicet 713 — 715, perfecit atque emendavit²⁾. singulas autem eclogas in prolegomenon capite I hoc ordine se excepisse statui-mus, ut *secunda* et *tertia* edita sit ante *quintam*, post secundam et ante decimam, immo initiis propior *septima*: anni 713 aestate *prima*, autumno *nona*, quam postea insecuta est *sexta*; ineunte a. 714 orta *quarta*, paulo ante triumphum Pollionis a. d. VIII Kal. Nov. a. 715 celebratum *octava*, omnium denique ultima *decima*.

Atque Alexidis usus persona in ecloga secunda *Alexandri* pueri, quem cum rogatus a Pollione ad prandium ministrantem vidisset et propter pulchritudinem elegantiamque ingenii magnopere adamasset, dono ab illo acceperat, delicatissimas laudes ceci-

¹⁾ 'mox cum res Romanas inchoasset, offensus materia ad *bucolica* transit' Donatus p. 58, 21. 'significat aut Aeneidem aut gesta regum Albanorum, quae coepta omisit nominum asperitate deterritus' Servius ad ecl. VI 3. 'ad illud refert, quod coepisset Albanorum reges et bella describere Vergilius, sed territus insuavitate carminis desisset. Iunilius dicit.' schol. Bern. ecl. VI 5.

²⁾ 'cum certum sit eum, ut Asconius Pedianus dicit, XXVIII annos natum *bucolica* edidisse' Probus p. 7, 7 K. cf. idem p. 1, 12. Servius prolegg. bucol. p. 96, schol. Bern. ad ge. IV 565. 'tunc ei proposuit Pollio ut carmen bucolicum scriberet, quod eum constat triennio scripsisse et emendasse' Servius in vita p. 1 L. cf. Donatus p. 60, 5 Phocas v. 94 sq. vide prolegomena nostra p. 1.

nit¹⁾. mox in tertia elegantissimi et acerrimi iudicis favorem gloriatu v. 84 sq. *Bavium* (mortuum teste Hieronymo non multo post in Cappadocia, a. 719) et *Maevium* pessimos et contemptissimos non poetas tantum sed homines etiam facete castigavit v. 90 sq.²⁾, qui nisi ultro maledictis lacesissent vel ipsius lenissimum animum vel adeo Pollionem, vix tam viles animas apertis etiam nominibus odio elegantiorum hominum tradidisset³⁾. aliquanto meliorem, sed invidio nostro poetam *Cornificium* tetigisse putabatur Amyntae nomine in ecloga quinta v. 8 sq. (cf. II 39)⁴⁾, quam ille ipsam paulo post in bucolico fortasse carmine (nam in eodem tum quo Vergilius poseos genere praeter amatorium elaboravisse statuendus) hoc versiculo *hordeu qui dixit, superest ut tritica dicat*⁵⁾ (cf. ecl. V 36) cavillatus est⁵⁾. alius

¹⁾ *Alexin, quem dicunt Alexandrum: fuit servus Asinii Pollionis, quem Virgilius rogatus ad prandium cum vidisset in ministerio omnium pulcherrimum dilexit, eumque dono accepit . . . qui (Pollio) eo tempore transpadanam Italiae partem tenebat et agris praerant dividendis* Servius ad ecl. II 1 cf. schol. Bern. arg. *maxime dilexit Ceбетem et Alexandrum, quem secunda bucolicorum ecloga Alexim appellat, donatum sibi ab Asinio Pollione, utrumque non inereditum* Donatus p. 57. cf. Servius ad ecl. II 15 Martialis VIII 56 Apuleius apol. 10. vide prolegg. p. 3 sq.

²⁾ Philargyrius, schol. Bern., Servius ad ecl. III 90 idemque ad VII 21. de Maevio cf. Horatii epod. 10 et Porphyrii adnotationem. Domitii Marsi in Bavium curatorem epigramma, quod Hieronymus p. 41 servavit et scholiasta Bernensis l. l. adumbravit, post alios emendare conatus sum in mus. Rhen. XVIII p. 476, alia fortasse probabiliora in eodem volumine p. 633 sq. proposuit Buechelerus.

³⁾ Inimicos Vergilii dicunt Philargyrius, Servius, scholiasta Bernensis l. l., inter obtrectatores numerat Servius ad ecl. VII 21, quamquam vix probabile in culicem pueri poema invectos fuisse, quae Weichert de poetarum Latt. rell. 309 opinio est.

⁴⁾ *Amyntam Cornificium vult intelligere, quia conatus est contra Virgilium scribere* Servius ad ecl. II 39, schol. Bern. ad h. l. et ad ecl. V 8. Codri nomine qui Cornificium intellexerent fuisse scholl. Veron. et Bern. ad ecl. VII 26sq. traditur, scripsisse contra Vergilium post quintam demum eclogam videtur. ceterum vide prolegg. 96 sq. premens Vergilii verba *montibus in nostris* solus tibi certat Amyntas Merkelius in prolusione ad Ibin p. 365 Cornificium eius vicinum fuisse statuit

⁵⁾ Cf. Cleonius p. 1898 et prolegg. 96 sq., ubi docui Cor-

in bucolico genere rivalis poeta et in hac ecloga (v. 11) et in septima v. 22 sqq. vellicatur *Codrus*, quem etiam Valgius in elegiis Cinnae et Demodoco aequiparaverit, Vergilius tamen *proxima Phoebi versibus facere* meram per ironiam concedit: tale enim Codri amicorumque eius iudicium erat, ipse *crecens poetas iurgia et fastum et invidiam arrogantis hominis videtur expertus* esse¹⁾. ergo minime solus aut primus Sicelidas musas in Latium transtulit, sed ingenio et arte antecelluit *Euphorionis cantores*. *Anserem* amorum poetam ab Ovidio trist. II 435 iuxta cum Cinna et Cornificio et Catone laudatum cur in odio habuerit vel parvi aestimaverit, ut in ecl. IX 36 quamvis oblique tangeret, traditum non est. sed ille cum in M. Antonii Mutinam mense Martio anni 711 oppugnantis cohorte eiusque res gestas poemate descripturus fuerit, fortasse poeta noster tum temporis a senatus et Octaviani partibus stetit. ceterum vereor ne dono quoque agri Falerni ab Antonio accepti vatam animos ille irritaverit²⁾.

nificii, non Bavii aut Maevii (Servius ad ge. I 210) esse versiculum. praeterea vide prolegg. p. 2 sq.

¹⁾ *Codrus poeta eiusdem temporis fuit, ut Valgius in elegiis suis refert* Servius ad ecl. VII 22. *similiter autem hunc Codrum in elegiis Valgius honorifice appellat et quadam in ecloga de eo ait:*

*Codrusque ille canit quali tu voce canebas
atque solet numeros dicere, Cinna, tuos,
dulcior ut nunquam Pyllo profuaxerit ore
Nestoris aut docto pectore Demodoci*

e. q. s. schol. Veron. ad l. l. nam sic in Veronensi codice extare nuper in Fleckeiseni annalibus a. 1866 p. 66 testatus est Buechelerus. ariolationes hominum doctorum refutavit Ungerus (de C. Valgii Rufi poematis p. 66 sqq.): quod tamen ipse Graecum fuisse poetam contendit nec probatur Valgii epigrammate et refellitur verbis Vergilii.

²⁾ *alludit ad Anserem quendam Antonii poetam, qui eius laudes scribebat, quem ob hoc per transitum carpsit. de hoc etiam Cicero in Philippicis (XIII 5, 11) dicit: "ex agro Falerno Anseres depellantur." ipsum enim agrum ei donaverat Antonius* Servius ad ecl. IX 36, cf. glossar. Barth. p. 373 L. non multum tribuerim his: *Thyrsis vero qui vincitur Virgilii obtrectator, scilicet aut Bavius aut Anser aut Maevius [pessimi] poetae*, quae Servius ad ecl. VII 21 adnotavit. graviora Cicero l. l. *eique qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obsident, de Falerno Anseres depellantur.* Vergilii locum dubium non est quin respiciat Propertius in elegia illa III (II) 34, ubi post v. 66 hunc ordinem

Anno 713 dum in Gallia transpadana commoratur poeta, veteranorum in colonias a triumviris adsignatas inruptiones factae sunt. cumque sexaginta hominibus Cremonensium praedia sufficere non viderentur, *Octavius Musa*, limitator a Caesare Octaviano datus, fines eorum transgressus agri Mantuani vicini miserae Cremonae (cf. ecl. IX 27 sq. ge. II 198 sq.) XV milia passuum adsumpsit: quo factum est ut Vergilii quoque pater cum suis a centurione *Arrio* ex bonis expelleretur¹⁾. fuerunt tum in Gallia

conicio restituendum esse: v. 77 ('tu canis Ascræi') — 80. 67 ('tu canis umbrosi') — 76. 81 sqq. de quo disserui in scholarum universitatis Kiloniensis aestate anni 1867 habendarum indice, qui his ipsis diebus editur.

¹⁾ *Italiae ergo civitatibus diversas partes sequentibus Cremonenses et Mantuani neutri sunt auxiliati: sed hoc Augustus indignatus veteranis, quorum operam in bello habuerat, agros Cremonensium dividi iussit et si non suffecissent Mantuanos adiungi. unde factum ut Vergilius quoque agros amitteret quos sexaginta veterani acciperent* Probus p. 5. K. 'exorto civili bello Cremonenses cum ceteris eiusdem studii adversarios Augusti Caesaris adiuverunt. unde factum est ut, cum victor Augustus in eorum agros veteranos deduci iussisset, non sufficiente agro Cremonensium Mantuani quoque, in quibus erat etiam poeta Virgilius, maximam partem finium suorum perderent' (sic Hagenus: *perdidit Sang. perdidissent Bern. Par.*) 'eo quod vicini Cremonensibus fuerant.' Donatus praef. bucol. § 62. cf. Servius in vita p. 1 et in praef. bucol. p. 96 L. Phocas v. 67—81. 'alii medium clivum accipiunt . . . usque ad eum autem locum perticam militarem Octavius Musa porrexerat, limitator ab Augusto datus, i. e. per XV milia passuum agri Mantuani, cum Cremonensis non sufficeret, offensus a Mantuanis quod pecora eius in agro publico aliquando clausissent' Servius ad ecl. IX 7. huc videtur spectare quod ad v. 28 et in vita et in praef. bucol. II. II. apud Servium adfirmatur 'non propter civium culpam, sed propter vicinitatem' Mantuanis agros ademptos esse: Phocas quoque v. 80 'Mantua tu coniuncta loco sociata periculis. Non tamen ob meritum: miseram vicinia fecit?' sic enim interpungenda sunt. illud quod Servius tetigit copiosius, sed parum luculente narratur auctore Iunilio, h. e. Innio Philargyrio in scholiis Bernensibus ad ecl. VIII 6: 'huc' (Asinio Pollioni) 'post victum Antonium apud Perusiam successor datus est Asfenus Varus, qui iratus Mantuanis agros eorum parti Cremonensium iunxit. causa autem iracundiae haec fuit. Octavius Musa enim, civis Mantuanus idemque magistratus, cum tributum ab Augusto fuisset indictum, pecora Vari capti pignori tamdiu in foro clausa tenuit (nam Varus possessor

transpadana et *Asinius Pollio* ut diximus legatus et *Cornelius Gallus*, cui a IIIviris exigendi pecunias ab eis municipiis, quorum agri in illa regione non dividebantur, munus mandatum erat¹⁾. his igitur auctoribus inter ceterorum supplicum multitudinem Romam se contulit poeta, ubi amicorum potentium interventu impetravit, ut Octavianus non inmemor fortasse communis apud rhetorem disciplinae sua Maronibus restitutum iri promitteret²⁾.

Et reduci Andes postquam redditus est ager, in *prima* ecloga gratias Octaviano maximas ita dixit, ut quantopere simile beneficium ceteris quoque Mantuanis exoptaret, introducta misera Meliboei fugientis patriam persona significaret. at exorto ex-

Mantuanus erat), donec inedia morentur, unde molestum Mantuanis super amittendis agris intulit Varus; Virgilio tamen pepercit, quoniam condiscipulus eius fuerat. quae sic tantum ad aliquam probabilitatem redigi et cum Serviano scholio conciliari possunt, ut statuatur Alphenus Varus 'Mantuanus idemque magistratus,' quaestor fortasse, cum tributum indictum solvere nollent Mantuani, pecora civis ex locupletissimis Octavii, quae in agro publico pascabant, pignori cepisse, quibus inedia interemptis iratus Octavius postea Mantuanorum agrum Cremonensi adiunxerit. nam Varus omnino IIIvir agris adsignandis tum non fuit: ergo Bernensis scholiasta Vari et Octavii nomina ita confudit, ut ubi Varum dicit Octavius, ubi Octavium Varus intellegendus sit. cumque anno demum 712 provincia esse desierit Gallia cisalpina, quamquam iam anno 705 transpadanis quoque civitas Romana data est, fortasse intra hos ipsos annos lis illa de tributo solvendo orta est. Octavium autem Musam inter familiares poetae fuisse probabile fit catal. XIII. XIII, culicis v. 1 et 25, id quod alio loco mox demonstrabo. ceterum cf. prolegg. p. 4 sqq. de *Arrio* inprimis memorabile testimonium Servii ad ecl. I 48: 'nam a monte usque ad lacum et inde usque ad arborem quandam fuerat *Arrio* donata possessio', reliqua vide infra.

¹⁾ Servius ad ecl. VI 64.

²⁾ 'insinuatus Augusto per *Cornellium Gallum*, condiscipulum suum, promeruit ut agros suos reciperet' Probus p. 6 K. Meliboeus in ecl. I pro *Cornelio Gallo* temere habetur apud Servium. 'perdito ergo agro *Virgilius* Romam venit et potentium favore meruit ut agrum suum solus reciperet' Servius praef. bucol. 'amissis ergo agris Romam venit et usus patrociniis *Pollionis* et *Maecenatis* solus agrum, quem amiserat, recipere meruit' (recipere om. BP) Servius in vita. 'unde cum omnibus Mantuanis agri auferrentur, quod Antonianis partibus favissent, huic soli concessit' (Caesar) 'memoria condiscipulatus' vita Bern.

trema fere aestate anni 713 bello Perusino cum Pollio Fulviae et L. Antonio auxilium laturus reliquisset Galliam, confecto vero anno 714 ineunte fugatus etiam esset, in locum eius ab Octaviano *Alfenus Varus* Galliae transpadanae legatus substitutus est¹⁾. qui cum olim una cum Vergilio Epicuri praecepta apud Sironem magistrum imbibisset, magna poetae spes fuit fore ut per hunc et sua veteranorum ab avaritia tuta possideret et ceteris Mantuanis amissa bona reconciliaret. nam triumvir ille agris dividendis cum Cornelio Gallo constitutus partem agrorum illis reddere etiam iussus erat a senatu²⁾. nec premissis initio magnificis pepercit, quae si soluta forent, laudes se magni amici, qui ipse non alienus a musis erat (ecl. VI 11 sq.), insigni poemate praedicaturum esse pro sua parte promisit poeta (cf. ecl. VI 6 sq.).

Et adgressus est opus, cuius exordium in ecl. IX 27—29 ipse repetit: sed Varus parum stetit promissis. immo 'iussus tria milia passuum a muro in diversa relinquere cum vix octingentos passus aquae quae circumdata erat admetiretur', nihil Mantuanis praeter palustria reliquisse a Cornelio Gallo postea est accusatus³⁾. nec Vergilio auxilium tulit, cum is altera veteranorum, qui vicinos agros acceperant, duce *Milieno Torone* primipilari inruptione in agrum eius facta non tantum iterum cum suis expulsus, sed etiam inter altercationem de finibus ortam a *Clodio* quodam latrone paene occisus sit, qui omnem se litem amputa-

¹⁾ 'alii fuso fugatoque Asinio Pollione ab Augusto *Alfenum Varum* legatum substitutum, qui transpadanae provinciae et agris dividendis praesesset, qui curavit ne ager, qui *Virgilio* restitutus fuerat, a veteranis auferretur' Servius ad ecl. VI 6. 'sane blanditur *Alfeno Varo*, qui *Pollione* fugato legatus transpadanis praepositus est ab Augusto' Servius ad ecl. IX 29. 'quidam autem dicunt primitus agros ab *Pollione* *Virgilio* redditos, postquam autem *Varus* successit *Pollioni*, adempti sunt.' schol. Bern. ad ecl. IX arg. addas eiusdem ad ecl. VIII 6 adnotationem quam supra p. XVIII sq. exscripsi. vide prolegg. 5 sqq.

²⁾ Servius in praef. bucol. postquam de *Arrii* impetu narravit (vide infra) 'postea ab Augusto missis triumviris et ipsi ager est redditus et Mantuanis pro parte. hinc est quod cum in prima ecloga legimus eum recepisse agrum, postea eum querulam invenimus, ut [IX 11—13].'

³⁾ Servius ad ecl. IX 10: cf. prolegg. 6.

turum esse iactans stricto eum gladio ita persecutus est, ut ille fuga salutem aegre inveniret¹⁾.

Iterum igitur expulsus perfugium cum suis, etiam cum patre nactus est in villula quae *Sironis* olim fuerat. ubi et epigramma quod inter catalecta legitur *decimum* scripsit et *eclogam nonam* ortam esse probabiliter conicitur. qua iniuriam sibi factam graviter conquestus²⁾ laudatis etiam poematum quorundam partim ex *Theocriti idylliis* (III. XI) expressorum partim ab ipso in fautorum, *Vari* scilicet (27 sqq.) et *Octaviani* (46 sqq.), honorem inventorum exordiis, ut flagitii in vatem a latronibus commissi puderet ami-

¹⁾ Sic fere ut confusa veterum testimonia conciliarentur suasi in prolegg. 7. 'cum immunitatem agrorum *Virgilius* impetrasset, is est exorta de finibus inter eum et eos, qui in proximo agros acceperant, ex quibus *Clodius* quidam dixit se omnem litem amputaturum interfecit *Virgilio*, quem poeta stricto gladio se insequentem fugit in tabernam carbonariam et beneficio institutoris ex alia parte emissus servatus est.' Servius ecl. IX 1. *Claudius* commemorat schol. Bern. ad ecl. III 93 et in argumento ecl. IX, ubi haec leguntur: 'nam cum *Claudio* quodam milite communem agrum possidebat, a quo paene fuerat occisus;' et ad v. 2 his: 'advena, id est *Claudius*, non ut alii *Varum* vel *Arrium* centurionem dicunt.' de *Milieno Torone* locus est *Probi* p. 6 K. hic: 'promeruit ut agros suos reciperet, et eo facto concitaverat in se veteranos adeo, ut a *Milieno Torone* primipilari paene sit interfectus nisi fugisset, ut contestatur ipse cum ait [ecl. IX 14—16].' *Arrii* centurionis impetum reduce Roma *Virgilio* factum falso, ut puto, narrat Servius in praef. bucol. '... meruit ut agrum suum solus reciperet. ad quem accipiendum profectus ab *Arrio* centurione, qui eum tenebat, paene est interventus, nisi se praecipitasset in *Minchum*.' cf. idem ad ecl. III 94 IX 1. 23. sed ad priorem casum spectant quae *Donatus* in praef. bucol. § 63 habet: 'sed *Virgilius* merito carminum fretus et amicitia quorundam potentium centurioni *Arrio* cum obsistere ausus esset, ille statim ut miles ad gladium manum admovit, cumque se in fugam proripuisset poeta, non prius finis persequendi fuit quam se in fluvium *Virgilius* coniecisset atque ita in alteram ripam enalavisset.' quod absurde dicunt per allegoriam tangi ecl. III 94 sq. breviter sine ullo nomine in vita *Donati* p. 59, 5 R. 'qui' (*Maecenas*) 'sibi . . . opem tulisset adversus veterani cuiusdam violentiam, a quo in altercatione litis agrariae (om. Bern. Par.) paulum a fuit quin occideretur;' *Phocas* v. 81 sqq.: 'iam *Maro* pulsus erat: sed viribus obvius ibat *Fretus* amicorum clipeo, cum paene nefando Ense perit.' e. q. s.

²⁾ *Menalcam* in ecloga IX per allegoriam *Virgilium* intelligendum esse *Quintilianus* quoque VIII 6, 47 docet.

cos, Romam iterum se contulit, consilio, si vera scholiasta Bernensis tradit, Cornelii Galli et Maeri adiutus¹⁾. legerunt elegantissimum carmen sine dubio *Maecenas* et *Caesar*, quorum illamquamvis nondum tanta familiaritate Vergilium amplexus impetravit a principe, ut aliis ni fallor praediis illi donatis vitae et securitati poetae consuleretur. quem ne optasse quidem probabile est ut in rapacium atrociumque militum vicinia novis periculis expositus maneret²⁾. sive autem aliquae Vari quoque in commendando imperatoris magnificentiae poeta partes fuerant sive veteris eiusque potentis, quamquam inertis amici favorem noluit Vergilius plane amittere, cum laudes eius heroico carmine celebrandi consilium deposuisset (ecl. VI 2 sqq.), nomen tamen Vari praescripsit eclogae sextae, qua Sileni persona usus et Sironis communis magistri suavem memoriam ei lepide revocaret et Cornelii Galli poetae tum elegiarum clarissimi ingenium divinum veneraretur³⁾. Asinio vero Pollioni duplici poemate gratias rettulit: ecloga quarta, qua saeculum aureum consulis patris et filii, qui postea C. Asinius Gallus Saloninus appellatus est, nascentis anno 714

¹⁾ *hinc Romam pergat, et Cornelius atque Macer illi consilium dant* schol. Bern. in ecl. IX argum.

²⁾ *sed postea et per Maecenatem et per triumviros agris dividendis Varum, Pollionem et Cornelium Gallum fama carminum commendatus Augusto et agros recepit et deinceps imperatoris familiari amicitia* (sic. Sang. amore Bern. Par.) *perfruitus est* Donatus praef. bucol. § 63. negligenter ex Suetonio excerpta videntur quae in vita p. 58 sq. Donatus narrat: *ad bucolica transiit maxime ut Asinium Pollionem Alphenumque Varum et Cornelium Gallum celebraret quia in distributione agrorum, qui post Philippensem victoriam veteranis triumvirorum iussu trans Padum dividebantur, indemnem se praestitissent. deinde (edidit) georgica in honorem Maecenatis, qui sibi medioeriter adhuc noto operam tulisset* e. q. s. (vide supra). similia, sed contractiora etiam Probus p. 53: *restitutus beneficio Alpheni Vari, Asinii Pollionis et Cornelii Galli, quibus in bucolicis adular.* nec Phocas vv. 84—93 rerum ordinem accuratius quamvis verbosius persecutus est. cf. praeterea de Maecenate Martialis VIII 56, 9 et carmen ad Pison. 218 sqq.

³⁾ *Varum ergo prosequitur hoc epicedio . . . Silenum vero Sirona philosophum vult intellegi: nam Sirona et Vergilius audivit* schol. Veron. ad ecl. VI 6. cetera vide supra et in prolegg. p. 8, 11. quae apud Servium ad ecl. VI 26 in solo Leidensi n. 80 teste G. Thilone leguntur *haec autem omnia de Sileno a Theopompo*

auspiciis promissum splendidissime persequitur¹⁾, et octava revertenti ex Illyria imperatori dedicata, qua dignis Sophocleo cothurno, h. e. ipsius Pollionis arte, factis eius canendis nunc quidem inparem se professus ex bucolico interim genere, cuius colendi ille auctor fuerat, carmina duo Theocritea (II III) alterum alteri opposuit.

Denique Cornelii Galli deserti a Cytheride mima *sollicitos amores* in extrema eclogarum decima festive ita consolatur, ut quanto ipse illum amore crescente in horas (v. 73) amplectatur tenerrimis in exordio et in fine poematis verbis significet²⁾.

Cum recitata bucolica ingenti favore ab ipso poeta³⁾ tum in scaena per cantores crebro pronuntiata esse accepimus⁴⁾ eo quidem successu, ut quondam surrexisse universus populus et forte praesentem spectantemque Vergilium veneratus esse narretur⁵⁾. ergo cantata cum fuerint, mirum non est quod ad melicorum carminum similitudinem stropharum quandam aequabilitatem prae se ferunt.

in eo libro, qui Thaumasia appellatur, conscripta sunt. ipse ad commendationem addidit fallor an demonstrant ipsum poetam ut Statius silvis prosa oratione eclogis vel singulis vel universis praefatum fuisse?

¹⁾ *quidam Saloninum, Pollionis filium, accipiunt. alii Asinium Gallum, fratrem Salonini, qui prius natus est, Pollione consule designato. Asconius Pedianus a Gallo audisse se refert, hanc eclogam in honorem eius factam* Servius ad ecl. VI 11. *Gaius Asinius Gallus orator, Asinii Pollionis filius, cuius etiam Vergilius meminit* Hieronymus Ol. 128, 2 (p. 86 R.): cf. Macrobius Sat. III 7. varias ariolationes tradit schol. Bern. in ecl. IV. argum. praeterea vide de hac et de octava ecloga prolegg. p. 9 et 11.

²⁾ Cf. Servius et schol. Bern. ad ecl. X 1, prolegg. p. 10 sq.

³⁾ *dicitur autem* (ecloga VI) *ingenti favore a Vergilio esse recitata, adeo ut cum eam postea Cytheris meretrix cantasset in theatro* e. q. s. absurda apud Servium ad ecl. VI 11, de quibus vide prolegg. 8 sq.

⁴⁾ Cytherida eclogam sextam in theatro cantavisse non incredibile. *bucolica eo successu edidit, ut in scaena quoque per cantores crebro pronuntiarentur* Donatus in vita p. 60 R.

⁵⁾ Narrat Maternus in dialogo de orat. c. 13: *malo securam et quietum Vergilii secessum, in quo tamen neque apud divum Augustum gratia caruit neque apud populum Romanum notitia. testes Augusti epistolae, testis ipse populus, qui auditis in theatro Vergilii versibus surrexit universus et forte praesentem spectantemque Vergilium veneratus est sic quasi Augustum*; quae non possunt nisi ad bucolica referri.

quam cum olim in annal. philoll. LXXV p. 65 sqq. enarraverim, hic signis ad textum adpositis indicavi¹⁾.

Inde Maecenatis suasu ut desertorum per bella civilia agrorum Italicorum culturam novo studio resuscitaret georgica vel septem vel novem annis scripsit emendavitque²⁾: et recitavit perfectum opus per continuum quadriduum reverso ex Asia post Actiacam victoriam atque Atellae reficiendarum faucium causa commoranti Caesari praesente Maecenate, qui legendi vices susciperet, aestate anni 725 ante triumphum mense Sextili Romae actum, ut incohavisse anno 716 vel 717 videatur³⁾. quod tamen interfecto propria manu Cornelio Gallo anno 728 ita retractavit, ut in quarti libri parte altera pro laudibus amici olim Aegypto praefecti, cuius auctoritate Aristaei inventum firmaverat, Orphei fabulam insereret⁴⁾. nec desunt alia secundarum curarum vestigia, quamquam ipsum auctorem iterum georgica edidisse nec

¹⁾ Corripisse meo quidem sensu magis quam restituisse artem Vergilianam videtur qui nuper de eclogarum compositione in annal. philoll. 1865 p. 344 sqq. disseruit R. Peiper. quae autem in libro 'de poetarum Graecorum bucolicorum — carminibus in eclogis a Vergilio expressis' contra me disputaverat Gust. Ad. Gebauer iam maximam partem sibi ipsi displicere ante aliquot annos litteris mihi significavit.

²⁾ 'item proposuit Maecenas georgica, quae scripsit emendavitque septem annis' (VI vel VII annis Bern. quadriennio Guelferb.) Servius in vita p. 1. 'bucolica triennio (biennio Sang.), georgica VII, Aeneida XI perfecit annis' Donatus p. 60 R. 'georgica septennio scripsit, georgica Maecenas postulavit' Iunilius in schol. Bern. ad ge. I 1. 'post haec' (bucolica) 'ruris praecepta colendi Quatuor exposuit libris: en commoda terrae Edocuit geminis anno minus omnia lustris' Phocas v. 96 sqq. cf. prolegg. 13 sq.

³⁾ 'georgica reverso post Actiacam victoriam Augusto atque Atellae reficiendarum faucium causa commoranti per continuum quadriduum legit suscipiente Maecenate legendi vicem quotiens interpellaretur ipse vocis offensione' Donatus p. 61 R. vide prolegg. p. 14 sqq.

⁴⁾ 'fuit autem' (Gallus) 'amicus Virgiliti adeo, ut quartus georgicorum a medio usque ad finem eius laudes teneret, quas postea iubente Augusto in Aristaei fabulam commutavit' Servius ad ecl. X 1. 'sane sciendum ut supra diximus ultimam partem huius libri esse mutatam. nam laudes Galli habuit locus ille, qui nunc Orphei' (sic Vat. Aristei et Orfei Par. Aristaei Orphei Voss. et Barb.) 'continet fabulam, quae inserta est, postquam irato Augusto Gallus occisus est' idem ad ge. IV 1. cf. prolegg. 22 sq.

traditum nec probabile est: immo schedas, in quibus multa et mutaverat et addiderat, relictas ab eo amici post mortem ut potuere in ordinem redegerunt¹⁾.

Georgica dum scribit poeta plurimum temporis in Campania ceterisque Italiae meridionalis regionibus, maxime autem Neapoli in urbe 'studiis ignobilis otii' (ge. IV 563 sqq.) florente²⁾ consumpsit. etiam rus Nolae propinquum habuisse videtur³⁾ nec omnino improbabile, Campanis potissimum praediis Caesarem Andini agri damnum compensavisse. Tarentum⁴⁾ se vidisse narrat ge. IV 125, et vere anni 717 cum Vario Plotioque Sinuessae Horatio tunc familiarissimo cum occurrisset inproviso, una cum eo et Maecenate aliisque iter Brundisium confecit⁵⁾. nam tradiderat Maecenati Horatium ex Graecia a. 713 reducem iam anno 715 exeunte vel

¹⁾ Vide prolegg. caput III.

²⁾ Cf. Strabo V 7 p. 246 ἐπιτείνουσι δὲ τὴν ἐν Νεαπόλει διαγωγὴν τὴν Ἑλληνικὴν οἱ ἐκ τῆς Ῥώμης ἀναφοροῦντες δεῦρο ἡσυχίας χάριν τῶν ἀπὸ παιδείας ἐργασαμένων ἢ καὶ ἄλλων διὰ γῆρας ἢ ἀσθένειαν ποθοῦντων ἐν ἀνέσει ζῆν. καὶ τῶν Ῥωμαίων δ' ἐνιοὶ χαίροντες τῷ βίῳ τούτῳ, θεωροῦντες τὸ πλεῖθος τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς διαγωγῆς ἐπιδημοῦντων ἀνδρῶν, ἄσμενοι φιλοχροῦσι καὶ ζῶσιν αὐτόθι. Horatii epod. V 43 Ovidii metam. XV 712 Statii silv. III 5, 85 Sili XII 31 sqq.

³⁾ 'scriptum in quodam commentario repperi versus istos a Vergilio ita primum esse recitatos atque editos: "talem . . . Nola iugo" (ge. II 225); "postea Vergilium petisse a Nolanis aquam uti duceret in propinquam rus, Nolanos beneficium petitum non fecisse, poetam offensum nomen urbis eorum quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo derasisse oramque pro Nola mutasse atque ita reliquisse: "et vicina V. ora iugo" Gellius VI (VII) 20. cf. Philargyrius ad ge. II 225 Servius ad Aen. VII 740. defendi narrationem in prolegg. 23 sq.

⁴⁾ Propertius quod eleg. III 34, 67 Vergilium 'umbrosi subter pineta Galaesi', h. e. in agro Tarentino canere bucolica dicit, certa memoriae fide non nititur: immo illa orta sunt partim ubi 'viridis teneras praetexit harundine ripas Mincius' (ecl. VII 12), partim in urbe. sed fortasse Ioh. Chr. Iahnus in praef. p. VII recte coniecit, cum illa scripsit Propertius a. 728 in agro Tarentino versatum esse Vergilium.

⁵⁾ 'postera lux oritur multo gratissima; namque Plotius et Varius Sinuessae Vergiliusque Occurrunt, animae quales neque candiores Terra tulit neque quis me sit devinctior alter. O qui complexus et gaudia quanta fuerunt! Nil ego contulerim iucundo sanus amico.' Horatius sat. I 5, 39 sqq. cf. Franckii fastos Hor.

ineunte 716, quo quidem tempore ipsius et fama ingenii inter doctos adulta et gratia apud Maecenatem satis firmata erat¹⁾. atque ut singulas georgicon partes amicis vel legi vel mitti iam ante recitationem anni 725 par erat, ita Horatius iam multo ante et georgicon I 512 sq. in satira I 1, 114 sq. imitatus est et in I 10, 44 'molle atque facetum' gaudentes rure Camenas Vergilio adnuisse praedicavit.

Ad Octaviani res gestas versibus exornandas se mox adgressurum esse promiserat ge. III 46 sqq., sed mutato non sine ipsius imperatoris auctoritate consilio interim Iuliae gentis et populi Romani origines *Aeneide* condere instituit statim post absolutam georgica, h. e. anno 725. cui componendae omne quod supererat vitae tempus undecim annis impendit²⁾. nascentis poematis famam anno 728 vel 729 auspicatus est Propertius his versibus III 34, 59 sqq.:

me iuvat hesternis positum languere corollis,
quem tetigit iactu certus ad ossa deus,
Actia Vergilium custodis litora Phoebi,
Caesaris et fortes dicere posse rates,
qui nunc Aeneae Troiani suscitât arma
iactaque Lavinis moenia litoribus.
cedite Romani scriptores, cedite Graei:
nescio quid maius nascitur Iliade.³⁾

p. 96 sqq. cum v. 93 Varius solus narretur Canusii discessisse, Vergilius cum ceteris Brundisium usque viam carpsisse statuendus est.

¹⁾ 'nulla etenim mihi te fors obtulit: optimus olim Vergilius, post hunc Varius dixere quid essem' Horatius sat. I 6, 54 sq. conl. II 6, 40.

²⁾ 'postea ab Augusto Aeneidem propositam scripsit annis undecim; sed nec emendavit nec edidit' Servius in vita. 'Aeneida XI perfecit annis' Donatus p. 60, 6 R. 'bis sena volumina sacro Formavit donata duci trieteride quarta' Phocas v. 100 sq. 'novissimum Aeneidem inchoavit, argumentum varium ac multiplex et quasi amborum Homeri carminum instar, praeterea nominibus ac rebus Graecis Latinisque commune et in quo, quod maxime studebat, Romanas simul urbis et Augusti origo confineretur.' Donatus p. 59, 8 R. 'Aeneida ingressus bello Cantabrico * * *' Probus in vita p. 1 K (53, 11 R.). vide prolegg. 56 sqq.

³⁾ 'Aeneidos vixdum coeplae tanta extitit fama, ut Sextus Propertius non dubitaverit sic praedicare: cedite . . . Iliade' Donatus

quibus apparet, ne tum quidem spem depositam fuisse fore ut post perfectam Aeneidem Actiacum bellum peculiari poemate Vergilius describeret¹⁾.

Splendidissimi operis cognoscendi cupidus Augustus cum adversus Cantabros bellum gereret anno 728 vel 729 'supplicibus atque etiam minacibus per iocum litteris efflagitabat, ut sibi de Aeneide, ut ipsius verba sunt, vel prima carminis hypografe vel quodlibet colon mitteretur' a poeta²⁾. qui respondit epistula, qua post prooemium tale 'ego vero frequentes a te litteras accipio' infra 'de Aenea quidem' inquit 'meo, si mehercle iam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem: sed tanta incognata res est, ut paene vitio mentis tantum opus ingressus mihi videar, cum praesertim ut scis alia quoque studia ad id opus multoque potiora impertiar³⁾.' multo demum post tres omnino libros Augusto recitavit: constat de *quarto*, nisi quod tempus recitationis ignoratur, et de *sexto*, quod paulo post Marcelli mortem intra annos 731 et 732 exeuntes pronuntiavit Augusto et Octaviae⁴⁾. quae ad pulcherrimos de Marcello versus (860 sqq.) re-

p. 61, 9 R. complectitur in hac elegia Propertius universam Vergilii poesin triplici genere probatam: nam post Aeneidis argumentum georgicon libros I et II, deinde eclogas tangit VII (Thyrsin), V (Daphnin), III (*aurea mala* v. 71), I (Tityrum), II (Alexin), nec obtreclatorum livorem praeterit (v. 81 sqq.). quod Apolline dignum carmen v. 79 sq. laudat, nescio an de nova aetate vaticinium ecl. IV intellegi velit; v. 70 autem ad ecl. IX 6 nullo modo referri licet nec potest spectare nisi ad ecl. II 40 sqq.

¹⁾ Cf. prolegg. 57 sq.

²⁾ Donatus narrat p. 61, 14 R. (emendavit Hagenus)

³⁾ 'audi quid de operis sui multiplici doctrina ipse' (Vergilius) 'pronuntiet. ipsius enim Maronis epistola, qua compellat Augustum, ita incipit: "ego . . . accipio" et infra: "de Aenea" e. q. s. Macrobius Sat. I 24, 11 cf. prolegg. 58.

⁴⁾ 'cui' (Augusto) 'tamen multo post perfecta quoque demum materia tres omnino libros recitavit, secundum. (immo primum Hagenus l. 1. p. 687.) quartum et sextum' Donatus p. 62, 1 R. 'dicitur autem ingenti affectu hos versus pronuntiasse, cum privatim paucis praesentibus recitaret Augusto. nam recitavit voce optima primum libros tertium et quartum.' (sic Lionis et Thilonis libri: III. I. VI. Bern. 172, M. I. VI. Bern. 167, unde primum quartum sextum scribendum videtur Hageno l. 1. fortasse recte.) Servius ad Aen. IV 324 cf. prolegg. 58 sq. 69 sq. 87.

centi dolore oppressa defecisse fertur, fletusque parentum ac gemitus extremam libri partem prosecutus est¹⁾.

Ceterum scriptus post annum 725, sed ante 727 a. d. XVI Kal. Febr. *primus*, post eundem terminum ortus *octavus, tertius* post a. 726, nec recentior eo *quartus*, sed est *secundus*. post tertium et quartum et noni partem certe natus est *quintus*, sed *nonus* quoque post tertium et quartum. ultimo vitae anno in *septimo* poeta fuit occupatus²⁾. reliquis libris temporis nota non inest. crescebat autem cum opere gravissimo amicorumque qui partes cognoverant admiratione desiderium, ut tandem aliquando perfectum videret dignumque et sua spe et aliorum praeconiis edere posset. hoc animo dum in Surrentino litore habitabat votum Veneri concepit quod in catal. VI legitur.

Anno aetatis quinquagesimo secundo impositurus Aeneidi summam manum statuit in Graeciam et in Asiam secedere triennioque continuo nihil amplius quam emendare, ut reliqua vita tantum philosophiae vacaret. sed cum ingressus iter Athenis occurrisset Augusto ab oriente Romam revertenti destinassetque leni principis vi coactus, ut opinor, non absistere atque etiam una redire, dum Megara vicinum oppidum ferventissimo sole cognoscit, languorem nactus est eumque non intermissa navigatione auxit ita ut gravior aliquanto Brundisium appelleret, ubi diebus paucis obiit XI Kal. Octobr. Cn. Sentio Q. Lucretio coss. h. e. anno 735/19³⁾.

¹⁾ (recitavit) *sexum, sed hunc notabili Octaviae adfectione, quae cum recitationi interesset ad illos de filio suo versus "tu Marcellus eris" defecisse fertur atque aegre focillata est* Donatus p. 62 R. *et constat hunc librum tanta pronuntiatione Augusto et Octaviae esse recitatum, ut fletu nimio imperarent silentium, nisi Virgilius finem esse dixisset, qui pro hoc aere gravi donatus est.* Servius ad Aen. VI 862. cf. prolegg. 60. de inepta Erotis libriarii fabula a Donato p. 62, 6 sqq. et Servio ad Aen. VI 165 narrata quid sentiam dixi in prolegg. 63 sq. cf. Hageni l. l. p. 686.

²⁾ Demonstravi haec in prolegomenon capite sexto.

³⁾ Donati p. 62 sq. R. verba sunt. (destinasset scripsi: *destinare, destinaret, distinaret* libri) *Vergilius Brundisi moritur Sentio Saturnino et Lucretio Cinna* (immo Vespillone) *coss.* Hieronymus Ol. 190. 2. *decessit in Calabria annum agens quinquagesimum et primum* Probus in vita p. 1 K. *vixit annos LII* vita Bern. cf. Phocas v. 102 sqq. falsa narrat personatus Servius in vita p. 2 L. *periiit autem Tarenti in Apuliae civitate: nam dum Metapontum cupit videre, valetudinem ex solis ardore contraxit* (periiit om. BP), quae unde

*Ossa eius Neapolim translata sunt tumuloque condita, qui erat via Puteolana intra lapidem secundum.*¹⁾ sepulcro eius titulus inscriptus legebatur, quem moriens ipse dictavisse fertur²⁾, hic:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: cecini pascua rura duces³⁾.

desertum prope monumentum Silius Italicus, qui summo studio venerabatur Vergilium, die natali poetae ut templum adire solebat⁴⁾.

Corpore et statura Vergilius fuerat grandi, aquilo colore, facie rusticana⁵⁾. valetudine iam antea usus fuerat varia: nam

hausta sint nescio: desunt in libris Burmannianis et teste Hageno l. l. p. 682 adn. in Bernensibus 167. 363. cf. Reifferscheidii quaestt. Suetonn. 399.

Futtillis allegoristae nescio cuius apud Servium et in Bernensibus quoque scholiis leviter significata fabula est adludere ecl. III 74 sq. (scriptae illius anno 712) ad bellum Actiacum, quo properantem a. 723 Caesarem sequi frustra voluisset Vergilius, quem detestantem bella civilia tale umquam consilium in animum induxisse ab omni abhorret probabilitate.

Item vel temporum rationes satis docent, negotiatorem quendam (ut ait Acron ad Hor. carm. IV 12) Vergilium, non poetam nostrum significari Horatii carm. I 3 et IV 12, siquidem libri tres priores carminum editi sunt anno 730 extremo vel ineunte 731, quattuor vel quinque annis antequam in Graeciam profectus est Maro, quartus autem anno demum 741, ut iam in Elysio fuerit ille cum Horatius *adduxere sitim tempora, Vergili* scripsit. cf. Lachmannus in diurn. univ. litt. 1836 vol. II p. 259 et Franckii fast. Hor. p. 64 sqq.

¹⁾ Donati p. 63 R. verba sunt. *ossa eius Neapolim translata in secundo ab urbe* (non *Urbe*) *militario sepeliuntur* Hieronymus l. l. Probi verba vide infra.

²⁾ *titulo istiusmodi suprascripto, quem moriens ipse dictaverat* Hieronymus. *in quo distichon fecit tale* Donatus p. 63 R. *in eius sepulcro, quod est in via Puteolana, hoc legitur epigramma* Probus in vita p. 1 K.

³⁾ Extat apud Probum Donatum Hieronymum, nisi quod v. 2 *pascua poma phruges* Probi Vaticanus exhibet, quae interpolator nescio quis lusit.

⁴⁾ Narrat aequalis Silius Plinius epist. III 7, 8 de eo: *nam Vergilii imagines ante omnes quas coemerat venerabatur diemque natalem eius religiosius quam suum celebrabat, Neapoli maxime, ubi monumentum eius adire ut templum solebat.* cf. Martialis XI 48 et 49, quorum posterius emendavi in prolegg. 123.

⁵⁾ Donatus p. 56, 1 R. *hic dicitur pulsare Vergilium, qui*

plerumque a stomacho et a faucibus ac dolore capitis laborabat, sanguinem etiam saepe reiecit; cibi vini que minimi fuit¹⁾. ergo non tantum ut strepitum urbis vitaret et liberum carminibus meditando animo otio et solitudine faceret, sed curandae salutis causa 'secessu Campaniae Siciliaeque plurimum' usus est²⁾. Romae domum habuit Esquiliis iuxta hortos Maecenatianos³⁾. ex liberalitatibus amicorum, Augusti imprimis, qui ob Aeneidis libri sexti recitationem gravi aere eum donavisse traditur⁴⁾, possedit prope centiens sestertium⁵⁾. heredes honorum testamento instituit fratrem alio patre natum minorem, qui solus ex propinquis superstes erat, *Valerium Proculum* ex dimidia parte, ex quarta Augustum, ex duodecima Maecenatem, ex reliqua L. Varium et Plotium Tuccam⁶⁾.

Nam parentes iam grandis amiserat, patrem quidem captum oculis, et duos fratres germanos, *Silonem* inpuerem, *Flaccum*

indecori et corporis et habitus fuit Acron ad Hor. sat. I 3, 32, quae quamvis inepta tamen vera de facie poetae memoria niti videntur. scripta et imagines Vergilii paulum afuisse dicitur a Suetonio Caligula (c. 34) quin ex omnibus bibliothecis amoveret; venerabatur imagines eius 'ante omnes quas coemerat' Silius Italicus teste Plinio epist. III 7, 8; item Alexander Severus imaginem eius 'cum Ciceronis simulacro in secundo larario habuit, ubi et Achillis et magnorum virorum' ut ait Lampridius de Alex. Sev. 31. vultus eius ut membranae a Martiale XIV 186 descriptae prima tabella gerebant, ita codex Romanus (n. 3867) exhibet, sed quae fide incertum.

¹⁾ Donatus p. 56 R. *crudum* Horatius dicit sat. I 5, 49 ubi vide scholia.

²⁾ Donati p. 57, 15 R. verba.

³⁾ Donatus p. 57, 14 R.

⁴⁾ Servius ad Aen. VI 862, vide supra. cf. Horatius epist. II 1, 246 sq.

⁵⁾ 'posse dit prope centiens sestertium ex liberalitatibus amicorum' Donatus p. 57 R. 'ab Augusto usque ad sestertium centies donatus est' Probus p. 1 K. 'ingera perdiderat miserae vicina Cremonae' (Vergilius) . . . 'risit Tuscus eques paupertatemque malignam Repulit et celeri iussit abire fuga. Accipe divitias et vatum maximum esto' e. q. s. Martialis VIII 56. 'nam si Vergilio puer et tolerabile desset Hospitium, caderent omnes a crinibus hydri, Surda nihil gemeret grave bucina' Iuvenalis VII 67 sqq. 'dignitate eques' in sola Bernensi vita dicitur.

⁶⁾ 'heredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum fratrem alio patre, ex quarta Augustum' e. q. s. Donatus p. 63 R. 'heredibus Augusto et Maecenate cum Proculo minore fratre' Probus p. 1 K.

iam adultum¹⁾. mortuo patre Magia Polla alteras nuptias inierat, unde filius ille natus est Valerius Proculus. Flacco mater superstes fuit, sed luctu fracta non diu supervixisse narratur²⁾. neque uxorem poeta noster umquam habuit neque de amica quidquam fide digni traditum est. nam refutavit Asconius Pedianus vulgatam ab obtrectatoribus famam consuetudinem ei fuisse cum *Plotia Hieria*, L. Varii amica, Maecenatis olim ancilla³⁾. pronior in pueris praesertim eruditos maxime dilexisse fertur cuius supra mentio facta est *Alexandrum* a Pollione et *Cebetem*, qui et poeta erat, a Maecenate sibi donatum⁴⁾. incertior memoria est de cho-

¹⁾ Donati p. 57 R. verba sunt, qui quae addit 'cuius exitum sub nomine *Daphnidis* deflet,' vana allegoristarum fabella est, repetita a Servio, Philargyrio, schol. Bern. ad ecl. V arg. et 20 (cf. anthol. Lat. II 202 B.); ex quibus alii alia pugnancia inter se solaque perversitate similia somniaverunt.

²⁾ 'superstite enim *Maia* matre *Flaccus* defunctus est, quae eius mortem graviter ferens non diu supervixit. *Iunithus* dicit' schol. Bern. ad ecl. V 22.

³⁾ De hoc nomine disputantem vide H. Hagenum in prolegg. meorum praef. p. VI sqq. atque in Donati p. 57, 4 R. loco hoc 'vulgatum est consuesse eum et cum *Plotia Hieria*, sed *Asconius Pedianus* adfirmat ipsam postea maiorem natu narrare solitam, invitatum quidem a *Vario* ad communionem sui, verum pertinacissime recusasse' Pithoeanum codicem saeculi IX *ieria* exhibere nuperime testatus est Woelfflin in Philol. XXIV 153. 'tres dicitur amasse Vergilius: *Alexandrum* quem donavit ei *Pollio*, et *Cebetem* puerum cum *Ieria* (vulg. *Lertia*) puella, quos a *Maecenate* dicitur accepisse' Servius ad ecl. II 15. [*cantharus*.] allegorice quidam volunt *Hieriam* intellegi *Maecenatis* ancillam, quae dicitur *vinosa* fuisse; quidam *Vari* amicam' schol. Bern. ad ecl. VI 17 emendatum ab Hageno l. l. et ad scholl. Bern. p. 688. qui acute coniecit *Canthari* (an *Cantharae*?) nomen propter vinositatem *Hieriae* inditum fuisse. ergo anus temulenta (nam puellam in hoc vitium incidisse non putaverim) mortuis Vergilio et *Vario* turpe mendacium venditavisse videtur, quocum cf. quae de *Pompeio* et *Geminio Flora* meretrix grandis natu narravisse fertur apud *Plutarchum* Pomp. 2. de 're nusquam lecta', quam Servius ad ecl. III 20 allegoristas quosdam protulisse dicit, vide prolegg. p. 101.

⁴⁾ 'libidinis in pueros pronioris, quorum maxime dilexit *Cebetem* et *Alexandrum*, quem secunda bucolicorum ecloga *Alexim* appellat, donatum sibi ab *Asinio Pollione*, utrumque non ineruditum, *Cebetem* vero et poetam' Donatus p. 56 sq. R. 'uno tantum morbo laborabat: nam impatiens libidinis fuit' Servius in vita. addas locos supra laudatos et Iuvenalis VII 67 (69), denique catal. VIII.

raula quodam sive Antigene sive Antonio¹⁾. sed ante illos, priusquam a grammaticis, rhetoricis poeticisque adulescentiae studiis ad philosophiam transiret, coluisse formosos, inter quos *Sextus Sabinus* quidam maxime cordi erat, arguitur catal. VII v. 6 sq. praeterea ex familia Maronis novimus *Erotem* librarium et postea libertum, qui senex post mortem domini criticos mendaciis lusisse videtur²⁾.

Ceterum propter castitatem a Parthenopaeis appellatus Parthenias morum probitate et candore animi plurimorum sibi conciliavit amicitiam et favorem³⁾. Augusti quanta frui esset gratia epistolae imperatoris ad eum datae testabantur⁴⁾, qua tamen usus non est ad divitias per invidiam iniuriamque cumulandas, immo bona exulantis cuiusdam oblata ab illo non accepit⁵⁾. pariter ac Varius et Horatius Maecenati dilectus, illis autem ipsis et Plotio Tuccae longe coniunctissimus⁶⁾ tamen non is erat, cuius

¹⁾ *aut pastorem quendam pulcherrimum dicit aut choraulam significat, quem legitimus admodum a Virgilio fuisse dilectum* Servius ad eel. V 89. *Antigenes quidam pastor, allegorice Cornificius vel Antonius* schol. Bern. ad l. l.

²⁾ *Erotem librarium et libertum* (et libertum desunt apud Hagenum) *eius exactae iam senectutis tradunt referre solitum, quondam eum in recitando duos dimidiatos versus complexisse ex tempore. nam cum haec habere: "Misenum Aeolidem", adiecisse "quo non praestantior alter"; itemque hinc "aere cedere viros" simili calore elatum subiunxisse "Martemque accendere cantu," statimque sibi imperasse ut utrumque volumini adscriberet* Donatus p. 63 R. cf. Servius ad Aen. VI 165. de hac fabula quid statuentium videatur dixi in prolegg. 63 sq.

³⁾ *cetera sane vitae et more et animo tam probum constat, ut Neapoli Parthenias vulgo appellatus sit.* Donatus p. 57 (in quibus more scripsi pro ore, quod non intellego. proba Bern. m. 1, unde probatum coni Hag.) *adeo autem verecundissimus fuit, ut ex moribus cognomen accepit* (sic P, acciperet rell.): *nam dictus est Parthenias, omni vita probatus* Servius in vita. *Partheniam dictum causa pudoris* Ausonius in centonis nuptialis epilogo appellat.

⁴⁾ Donatus p. 61, 14 R., Macrobius Sat. I 24, 11, dialogus de orat. 13, quos locos supra exscripsi. *dignatus tenui Caesar scripsisse Maroni* Claudianus epist. ad Olybrium v. 23. in Campania commemoranti scripta est epistula cuius pauca verba servavit Priscianus p. 901 *excucurristi a Neapoli.*

⁵⁾ *bona autem cuiusdam exulantis offerente Augusto non sustinuit accipere* Donatus p. 57, 11 R.

⁶⁾ *at neque dedecorant tua de se iudicia atque Munera, quae*

ingenium usu cotidiano facile exsplendesceret: tardissimus, ut diximus, in sermone, tardus in elaborandis quoque carminibus erat, quae ursae more se parere informia et lambendo paulatim effingere dicebat¹⁾. hac usus consuetudine georgica cum scriberet *traditur cotidie meditato mane plurimos versus dictare solitus ac per totum diem retractando ad paucissimos redigere*²⁾.

Aeneida vero *prosa prius oratione formatam digestamque in XII libros particulatim componere instituit prout liberet quidque et nihil in ordinem arripiens. ac ne quid impetum moraretur quaedam imperfecta transmisit, alia levissimis versibus veluti fulsit, quos per iocum pro tibicinibus interponi aiebat ad sustinendum opus, donec solidae columnae advenirent*³⁾.²⁾ quamque immensa studiorum vi hoc maxime poema instructum sit et ipse epistula supra laudata testatur et commentatores antiqui demirati sunt.

Recitavit Vergilius quo erat animi pudore carmina sua plerumque inter paucos, raro pluribus *et ea fere, de quibus ambigebat, quo magis iudicium hominum experiretur*⁴⁾.²⁾ sed voce optima, ingenti, ubi res ferebat, affectu, divino quodam spiritu

multa dantis cum laude tulerunt, Dilecti tibi Vergilius Variusque poetae e. q. s. Horatius epist. II 1, 247.

¹⁾ *cum georgica scriberet, traditur . . . redigere, non absurde carmen se (informe) more ursae parere dicens et lambendo demum effingere* Donatus p. 59 R. *amici familiaresque P. Vergilii in eis, quae de ingenio moribusque eius memoriae tradiderunt, dicere eum solitum ferunt, parere se versus more atque ritu ursino. nam ut illa bestia fetum ederet ineffigiatum informemque, lambendo id postea quod ita edidisset conformaret et fingeret, proinde ingenti quoque sui partus recentis rudi esse facie et imperfecta, sed deinceps tractando colendoque reddere eis se oris et vultus lineamenta* Gellius XVII 10. *Vergilium quoque paucissimos die composuisse versus auctor est Varius* Quintilianus X 3, 8: cf. X 1, 86.

²⁾ Donatus p. 59, 12 sqq. R.

³⁾ Donati p. 59 sq. R. verba sunt ab Hageno ad Sangallensis maxime fidem recognita, cuius tamen nec coniecturam probo firmatam nec verborum *nihil in ordinem arripiens* interpretatiorem p. 686 expositam. quorum simplex sententia haec est, extra rerum per singulos libros iam digestarum ordinem modo hac modo illa arrepta argumenti particula poetam versus composuisse.

⁴⁾ *recitavit et pluribus, sed neque frequenter et ea fere* e. q. s. Donatus p. 62, 4. R.

elatus tantaque suavitate tamque miris artis lenociniis usus pronuntiabat, ut Iulius Montanus poeta aequalis soleret dicere, involuturum se Vergilio quaedam, si et vocem posset et os et hypocrisin: eosdem enim versus ipso pronuntiante bene sonare, sine illo inanes esse mutosque¹⁾.

In eorum poetarum coetu, qui Maecenatis Augustique familiaritate fruebantur, cum Vario primo loco habitum²⁾ Horatius imprimis et dilexit ut optimum amicum et inter doctissimos carminum suorum iudices suspexit³⁾. Inter cives vero tanta vivus gloria et veneratione cultus est, ut 'si quando Romae, quo rarissime comiebat, viseretur in publico, sectantes demonstrantesque se subterfugeret in proximum tectum⁴⁾.'

¹⁾ 'pronuntiabat autem cum suavitate tum lenociniis miris. et Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam solitum dicere' e. q. s. Donatus p. 61, 4 R. cf. praeterea de recitationibus libri quarti et sexti locos supra descriptos.

²⁾ 'Caecilio Plautoque dabit Romanus adeptum Vergilio Varioque?' Horatius a. p. 55. eiusdem in sat. I 10, 53 'forte epos acer Vt nemo Varius ducit; molle atque facetum Vergilio adnuerunt gaudentes rure Camenae' scripta eo tempore sunt quo Vergilius nondum adgressus erat ad Aeneida, quamquam ab Horatio ne alius quidem locis (velut carm. I 6, IV 2) in heroico genere commemoratur. edita demum Aeneide epicorum poetarum longe princeps habitus est. comprehendit anno 736 tria opera Ovidius in amorum I 15, 25 'Tityrus et fruges Aeneidae arma legentur, Roma triumphati dum caput orbis erit?' de Aeneide vero sola a. 751 scripsit in arte amatoria III 337 sq. 'et profugum Aenean, altae primordia Romae, Quo nullum Latio clarius extat opus,' et paulo post in remediis amoris v. 395 sq. 'tantum se nobis elegi debere fatentur, Quantum Vergilio nobile debet epos.'

³⁾ 'Plotius et Varius, Maecenas Vergiliusque, Valgius et probet haec Octavius optimus atque Fuscus' e. q. s. Horatius sat. I 10, 89, quae inter annos 716 et 725 scripta est.

⁴⁾ Donati p. 57, 9 R. sunt. quae ne ficta aut ambitiosius aucta putés cavetur quodammodo Apri in dialogo de or. 7 verbis, qui quamvis poetarum adversarius et oratoriae artis unice laudator, tamen quibus omnino honoribus tum temporis clara ingenia in urbe celebrata fuerint idoneus testis est. dicit enim: 'quos saepius' (oratoribus) 'vulgus quoque imperitum et tunicatus hic populus transeuntes nomine vocat et demonstrat? advenae quoque et peregrini iam in municipiis et coloniis suis auditos, cum primum urbem attigerunt, requirunt ac velut agnoscere concupiscunt.' quibus in theatro significationibus populus poetam salutaverit, supra narravimus.

Ac principem inter aequales poetas et fuisse et habitum esse vel obtrectatorum multitudo et malignitas demonstrat: inter quos Vergiliomastix *Numitorius* omnia Maronis carmina videtur cavillatus esse¹⁾, alius bucolicis *antibucolica* opposuit, nec defuerunt qui georgica insulse irriderent et carperent. maxime vero *Aeneida* vel antequam edita erat quasi campum elegerunt in quo strages invisae poetae ederent. vivo etiam singulorum librorum recitatione excitati imprimis Homericorum carminum furta obiecerunt, quod ipse crimen solitus est sic defendere, ut interrogaret 'cur non illi quoque eadem furta temptarent? verum intellecturos, facilius esse Herculi clavam quam Homero versus subripere²⁾.' imperfecta in praeclearo poemate multa esse ipse adeo sensit, ut priusquam Italiam relinqueret, egerit cum Vario, 'ut si quid sibi accidisset Aeneida combureret,' quod tamen is facturum se pernegarat. in extrema autem valetudine 'assidue scrinia desideravit crematurus ipse,' quae cum nemo ei attulisset, in testamento de ipsa Aeneide nominatim nihil cavit, verum scripta sua universa Vario ac Tuccae ea condicione legavit ut 'ne quid ederent quod non a se editum esset,' permisso igitur, ut bucolica et quae secundis curis retractaverat georgica iterum ederent, Aeneidis eos dumtaxat libros, quos ne recitaverat quidem publice, in vulgus exire noluit. sed hanc testamenti partem irritam esse voluit Augustus, cuius iussu Varius adiutore Plotio ea lege adstrictus, ut adderet nihil, edidit poema summatim emendatum ne suppletis quidem quos ipse poeta mancos reliquerat versiculis, recisis tamen fortasse quibusdam quae superflua viderentur³⁾.

¹⁾ De Numitorio ceterisque obtrectatoribus plura vide in prolegg. p. 96 sqq. cf. Hageni l. l. p. 686 sq.

²⁾ Donatus p. 66 R. Macrobius Sat. V 3, 46 Hieronymus praef. hebr. quaest. in Genesim t. III p. 301 Vall.: cf. prolegg. 112 sq.

³⁾ 'L. Varium et Plotium Tuccam, qui eius Aeneida post obitum iussu Caesaris emendarunt. de qua re Sulpicii Carthaginiensis extant huiusmodi versus' e. q. s. 'egerat cum Vario, priusquam Italia decederet, ut . . . combureret, sed is facturum se p. igitur in extrema valetudine assidue . . . ipse: verum nemine offerente nihil quidem nominatim de ea cavit. ceterum eidem Vario ac simul Tuccae scripta sua sub ea condicione legavit ne quid . . . esset. edidit autem auctore Augusto Varius, sed summatim emendata, ut qu'

Inter minora quae huic volumini vulgarem consuetudinem secuti adiunximus carmina certum videtur Vergilii non esse *catalecton* V et XI et *cirin* poema: genuina et omni dubitatione libera catal. VI. VII. VIII. X; nec cetera, si unum aut alterum exemeris, abiudicandi a nostro causam video idoneam. sed totam hanc quaestionem accuratius alio loco tractabo.

versus etiam imperfectos sicut erant reliquerit Donatus p. 63 R. *Varius et Tucca Vergilii et Horatii contubernales poetae habentur inlustres, qui Aeneidos postea libros emendarunt sub lege ea, ut nihil adderent* Hieronymus OL. 190, 4. *postea ab Augusto Aeneida propositam scripsit annis XI, sed nec emendavit nec edidit. unde eam moriens praecepit incendi. Augustus vero, ne tantum opus periret, Tuccam et Varium hac lege iussit emendare, ut superflua demerent, nihil adderent tamen* Servius in prooemio. *Aeneis servata ab Augusto, quamvis ipse testamento damnaverit, ne quid eorum quae non edidisset extaret, quod et Servius Varus (Maurus Iahnus) hoc testatur epigrammate* e. q. s. Probus in vita p. 2 K. cf. Plinius n. h. VII 30, 31 Gellius XVII 10, 7 Macrobius Sat. I 24, 6. disputavi de Vario Aeneidis editore in prolegg. cap. VII.

ECLOGA I

MELIBOEVVS.

TITYRVS.

- A α M. Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
silvestrem tenui musam meditaris avena:
nos patriae fines et dulcia linquimus arva.
β nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
formonsam resonare doces Amaryllida silvas. 5
α T. O Meliboe, deus nobis haec otia fecit.
namque erit ille mihi semper deus, illius aram
saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
β ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
ludere quae vellem calamo permisit agresti. 10
B α M. Non equidem invideo, miror magis: undique totis
usque adeo turbatur agris. en ipse capellas
protenus aeger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
β hic inter densas corulos modo namque gemellos
spem gregis, a, silice in nuda conixa reliquit. 15
β saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset
de caelo tactas memini praedicere quercus.
γ sed tamen iste deus qui sit da, Tityre, nobis.
α T. Urbem quam dicunt Romam, Meliboe, putavi
stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus 20
pastores ovium teneros depellere fetus.
β sic canibus catulos similes, sic matribus haedos
noram, sic parvis componere magna solebam.
β verum haec tantum alias inter caput extulit urbes,
quantum lenta solent inter viburna cupressi. 25
γ M. et quae tanta fuit Romam tibi causa videndi?
I α T. Libertas, quae sera tamen respexit inertem,
candidior postquam tondenti barba cadebat,

- α respexit tamen et longo post tempore venit,
 postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit. 30
 α namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
 nec spes libertatis erat nec cura peculi.
 β quamvis multa meis exiret victima saeptis,
 pinguis et ingratae premeretur caseus urbi,
 non umquam gravis aere domum mihi dextra redibat. 35
 $\Delta \alpha$ *M.* Mirabar quid maesta deos, Amarylli, vocares;
 cui pendere sua patereris in arbore poma:
 α Tityrus hinc aberat. ipsae te, Tityre, pinus,
 ipsi te fontes, ipsa haec arbusta vocabant.
 $E \alpha$ *T.* Quid facerem? neque servitio me exire licebat 40
 nec tam praesentis alibi cognoscere divos.
 α hic illum vidi juvenem, Meliboeae, quotannis
 bis senos cui nostra dies altaria fumant.
 α hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
 'pascite ut ante boves, pueri: summittite tauros.' 45
 $Z \alpha$ *M.* Fortunate senex! ergo tua rura manebunt.
 β et tibi magna satis, quamvis lapis omnia nudus
 limosoque palus obducat pascua iunco.
 β non insueta gravis temptabunt pabula fetas,
 nec mala vicini pecoris contagia laedent. 50
 β fortunate senex! hic inter flumina nota
 et fontis sacros frigus captabis opacum.
 γ hinc tibi, quae semper, vicino ab limite saepes
 Hyblaeis apibus florem depasta salicti
 saepe levi somnum suadebit inire susurro. 55
 γ hinc alta sub rupe canet frondator ad auras:
 nec tamen interea raucae tua cura palumbes
 nec gemere aëria cessabit turtur ab ulmo.
 $H \alpha$ *T.* Ante leves ergo pascentur in aequore cervi,
 et freta destituent nudos in litore pisces; 60
 α ante pererratis amborum finibus exul
 aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim,
 β quam nostro illius labatur pectore voltus.
 $\Theta \alpha$ *M.* At nos hinc alii sitientis ibimus Afros,
 pars Scythiam et rapidum cretae veniemus Oaxen 65
 et penitus toto divisos orbe Britannos.

- α en umquam patrios longo post tempore finis,
 pauperis et tuguri congestum caespite culmen
 post aliquot mea regna videns mirabor aristas?
 α impius haec tam culta novalia miles habebit, 70
 barbarus has segetes: en quo discordia civis
 produxit miseros, his nos consevimus agros!
 β insere nunc, Meliboeae, puros; pone ordine vites.
 ite meae quondam felix pecus, ite capellae.
 β non ego vos posthac viridi proiectus in antro 75
 dumosa pendere procul de rupe videbo;
 β carmina nulla canam; non me pascente, capellae,
 florentem cytisum et salices carpetis amaras.
 I *T.* Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem
 fronde super viridi: sunt nobis mitia poma, 80
 castaneae molles et pressi copia lactis.
 et iam summa procul villarum culmina fumant,
 maioresque cadunt altis de montibus umbrae.

II

- Formosum pastor Corydon ardebat Alexim,
 delicias domini; nec quid speraret habebat.
 tantum inter densas umbrosa cacumina fagos
 adsidue veniebat. ibi haec incondita solus
 montibus et silvis studio iactabat inani: 5
 a O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
 nil nostri miserere? mori me denique coges.
 a nunc etiam pecudes umbras et frigora captant;
 nunc virides etiam occultant spineta lacertos,
 a Thestylis et rapido fessis messoribus aestu 10
 alia serpullumque herbas contundit olentis.
 a at mecum raucis, tua dum vestigia lustris,
 sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
 b nonne fuit satius, tristis Amaryllidis iras
 atque superba pati fastidia? nonne Menalcan, 15
 quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses?

a' O formonse puer, nimium ne crede colori!
 alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
 a' despectus tibi sum, nec qui sim quaeris, Alexi,
 quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans: 20
 a' mille meae Siculis errant in montibus agnae;
 lac mihi non aestate novom, non frigore defit.
 a' canto, quae solitus, siquando armenta vocabat,
 Amphion Dircaeus in Actaeo Aracintho.
 b' nec sum adeo informis: nuper me in litore vidi, 23
 cum placidum ventis staret mare; non ego Daphnim
 iudice te metuam, si numquam fallit imago.
 c O tantum libeat mecum tibi sordida rura
 atque humilis habitare casas, et figere cervos,
 haedorumque gregem viridi compellere hibisco! 30
 c mecum una in silvis imitabere Pana canendo.
 nec te paeniteat calamo trivisse labellum: 34
 haec eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas? 35
 d Est mihi disparibus septem compacta cicutis
 fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim
 et dixit moriens: 'te nunc habet ista secundum.'
 d praeterea duo nec tuta mihi valle reperti 40
 capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo;
 bina die siccant ovis ubera: quos tibi servo.
 e iam pridem a me illos abducere Thestylis orat;
 e et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.
 f Huc ades, o formonse puer: tibi lilia plenis 45
 ecce ferunt nymphae calathis; tibi candida nais,
 pallentis violas et summa papavera carpens,
 narcissum et florem iungit bene olentis anethi;
 tum casia atque aliis intexens suavibus herbis
 mollia luteola pingit vaccinia calta. 50
 f ipse ego cana legam tenera lanugine mala
 castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat;
 Pan primum calamos cera coniungere pluris 32
 instituit, Pan curat ovis oviumque magistros.
 dixit Damoetas, invidit stultus Amyntas. 39

addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomo;
 et vos, o lauri, carpam et te, proxuma myrte,
 sic positae quoniam suavis miscetis odores. 55
 g Rusticus es, Corydon: nec munera curat Alexis,
 nec, si muneribus certes, concedat Iollas.
 g heu heu! quid volui misero mihi? floribus austrum
 perditus et liquidis inmisi fontibus apros.
 h Quem fugis, a, demens? habitarunt di quoque silvas 60
 Dardaniusque Paris. Pallas quas condidit arces
 ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvae.
 h torva leaena lupum sequitur, lupus ipse capellam,
 florentem cytisum sequitur lasciva capella,
 te Corydon, o Alexi: trahit sua quemque voluptas. 65
 i Aspice, aratra iugo referunt suspensa iuveni,
 et sol crescentis decedens duplicat umbras.
 me tamen urit amor: quis enim modus adsit amori?
 a Corydon Corydon, quae te dementia cepit!
 i semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est. 70
 quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
 viminibus mollique paras detexere iunco?
 invenies alium, si te hic fastidit, Alexim.

III

MENALCAS. DAMOETAS. PALAEMON.

a M. Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? an Meliboei?
 D. Non, verum Aegonis; nuper mihi tradidit Aegon.
 b M. Infelix o semper ovis pecus! ipse Neaeram
 dum fovet ac ne me sibi praeferat illa veretur, 5
 hic alienus ovis custos bis mulget in hora;
 et sucus pecori et lac subducitur agnis.
 D. Parcius ista viris tamen obicienda memento.
 novimus et qui te transversa tuentibus hirquis,
 et quo — sed faciles nymphae risere — sacello.
 M. Tum, credo, cum me arbustum videre Miconis 10
 atque mala vitis incidere falce novellas.

D. Aut hic ad veteres fagos cum Daphnidis arcum
fregisti et calamos: quae tu, perverse Menalca,
et cum vidisti puero donata, dolebas,
et si non aliqua nocuisses, mortuus esses. 15
M. Quid domini faciant, audent cum talia fures?
non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
et cum clamarem 'quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus!' tu post carecta latebas. 20
D. An mihi cantando victus non redderet ille,
quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.
M. Cantando tu illum? aut umquam tibi fistula cera 25
iuncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
stridenti miserum stipula disperdere carmen?
D. Vis ergo inter nos quid possit uterque vicissim
experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
bis venit ad mulctram, binos alit ubere fetus) 30
depono: tu dic, mecum quo pignore certas.
M. De grege non ausim quicquam deponere tecum:
est mihi namque domi pater, est iniusta noverca;
bisque die numerant ambo pecus, alter et haedos.
verum, id quod multo tute ipse fatebere maius, 35
(insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
fagina, caelatum divini opus Alcimedontis:
lenta quibus torno facili super addita vitis
diffusos edera vestit pallente corymbos.
in medio duo signa, Conon et — quis fuit alter, 40
descripsit radio totum qui gentibus orbem,
tempora quae messor, quae curvos arator haberet?
necdum illis labra admovi, sed condita servo.
D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
et molli circum est ansas amplexus acantho, 45
Orpheaquæ in medio posuit silvasque sequentis;
necdum illis labra admovi, sed condita servo:
si ad vitulam spectas, nihil est quod pocula laudes.
M. Numquam hodie effugies; veniam quocumque vocaris.

audiat haec tantum — vel qui venit ecce Palaemon. 50
efficiam, posthac ne quemquam voce lacessas.
D. Quin age, siquid habes; in me mora non erit ulla,
nec quemquam fugio: tantum, vicine Palaemon,
sensibus haec imis (res est non parva) reponas.
P. Dicite, quandoquidem in molli consedimus herba. 55
et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos;
nunc frondent silvae, nunc formosissimus annus.
incipi, Damoeta; tu deinde sequere, Menalca.
alternis dicetis: amant alterna camenae.
D. Ab Iove principium musae: Iovis omnia plena; 60
ille colit terras; illi mea carmina curae.
M. Et me Phoebus amat; Phoebus sua semper apud me
munera sunt, lauri et suave rubens hyacinthus.
D. Malo me Galatea petit, lasciva puella,
et fugit ad salices, et se cupit ante videri. 65
M. At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas,
notior ut iam sit canibus non Delia nostris.
D. Parta meae Veneri sunt munera: namque notavi
ipso locum, aëriae quo congressere palumbes.
M. Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta 70
aurea mala decem misi; cras altera mittam.
D. O quotiens et quae nobis Galatea locuta est!
partem aliquam, venti, divom referatis ad auris!
M. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis,
Amynta,
si, dum tu sectaris apros, ego retia servo? 75
D. Phyllida mitte mihi: meus est natalis, Iolla;
cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.
M. Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit,
et longum 'formonse, vale vale', inquit, 'Iolla.'
D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, 80
arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.
M. Dulce satis umor, depulsis arbutus haedis,
lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.
D. Polio amat nostram, quamvis est rustica, musam:
Pierides, vitulam lectori pascite vestro. 85
M. Polio et ipse facit nova carmina: pascite taurum,

- iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.
 ♂ *D.* Qui te, Polio, amat, veniat quo te quoque gaudet;
 mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.
 ♂ *M.* Qui Baviuum non odit, amet tua carmina, Maevi, 90
 atque idem iungat volpes et mulgeat hircos.
 ι *D.* Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
 frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.
 ι *M.* Parcite, oves, nimium procedere: non bene ripae
 creditur; ipse aries etiam nunc vellera siccata. 95
 ζ *D.* Tityre, pascentes a flumine reice capellas:
 ipse, ubi tempus erit, omnis in fonte lavabo.
 ζ *M.* Cogite oves, pueri; si lac praeceperit aestus,
 ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.
 λ *D.* Heu heu, quam pingui macer est mihi taurus in
 ervo! 100
 idem amor exitium pecori pecorisque magistro.
 λ *M.* His certe neque amor causa est: vix ossibus
 haerent.
 nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.
 υ *D.* Dic, quibus in terris — et eris mihi magnus
 Apollo —
 tris pateat Caeli spatium non amplius ulnas. 105
 υ *M.* Dic, quibus in terris inscripti nomina regum
 nascentur flores; et Phyllida solus habeto.
 e *P.* Non nostrum inter vos tantas componere lites.
 et vitula tu dignus et hic. et quisquis amores
 hau temnet dulcis, haut experietur amarus. 110
 claudite iam rivos, pueri: sat prata biberunt.

IV

- Sicelides musae, paulo maiora canamus!
 non omnis arbusta iuvant humilesque myricae;
 si canimus silvas, silvae sint consule dignae.
 A a *Ultima* Cumaei venit iam carminis aetas;
 magnus ab integro saeculorum nascitur ordo. 5

- a iam redit et virgo, redeunt Saturnia regna;
 iam nova progenies caelo demittitur alto.
 b tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
 desinet ac toto surget gens aurea mundo,
 casta fave Lucina: tuus iam regnat Apollo. 10
 a Teque adeo decus hoc aevi, te consule inibit,
 Polio, et incipient magni procedere menses;
 a te duce, siqua manent sceleris vestigia nostri,
 inrita perpetua solvent formidine terras.
 b ille deum vitam accipiet, divisque videbit
 permixtos heroas, et ipse videbitur illis,
 pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
 B c At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu
 errantis hederas passim cum baccare tellus
 mixtaque ridenti colocasia fundet acantho. 20
 c ipsae lacte domum referent distenta capellae
 ubera, nec magnos metuent armenta leones.
 ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
 d occidet et serpens, et fallax herba veneni
 d occidet; Assyrium volgo nascetur amomum. 25
 C e At simul heroum laudes et facta parentis
 iam legere et quae sit poteris cognoscere virtus:
 f molli paulatim flavescent campus arista,
 incultisque rubens pendebit sentibus uva,
 et durae quercus sudabunt roscida mella. 30
 f pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis,
 quae temptare Thetim ratibus, quae cingere muris
 oppida, quae iubeant telluri infindere sulcos.
 f alter erit tum Tiphys, et altera quae vehat Argo
 delectos heroas; erunt etiam altera bella, 35
 atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
 D g Hinc, ubi iam firmata virum te fecerit aetas,
 cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus
 mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
 g non rastros patietur humus, non vinea falcem; 40
 robustus quoque iam tauris iuga solvet arator;
 nec varios discet mentiri lana colores,
 g ipse sed in pratibus aries iam suave rubenti

murice, iam croceo mutabit vellera luto;
 sponte sua sandyx pascentis vestiet agnos. 45
 E 'Talia saecla' suis dixerunt 'currite' fusis
 concordēs stabili fatorum numine parcae.
 F h Adgredere o magnos (aderit iam tempus) honores,
 cara deum suboles, magnum Iovis incrementum!
 i aspice convexo nutantem pondere mundum, 50
 terrasque tractusque maris caelumque profundum,
 aspice, venturo laetentur ut omnia saeclo!
 h o mihi tum longae maneat pars ultima vitae,
 spiritus et quantum sat erit tua dicere facta:
 i non me carminibus vincat nec Thracius Orpheus, 55
 nec Linus, huic mater quamvis atque huic pater adsit,
 Orphei Caliopea, Lino formonsus Apollo.
 k Pan etiam, Arcadia mecum si iudice certet,
 k Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.
 l incipe, parve puer, risu cognoscere matrem: 60
 matri longa decem tulerunt fastidia menses.
 l incipe, parve puer: cui non risere parentes,
 nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubileist.

V

MENALCAS. MOPSUS.

a ME. Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
 tu calamos inflare levis, ego dicere versus,
 hic corylis mixtas inter consedimus ulmos?
 a MO. Tu maior; tibi me est aecum parere, Menalca,
 sive sub incertis zephyris motantibus umbras, 5
 sive antro potius succedimus. aspice, ut antrum
 silvestris raris sparsit labrusca racemis.
 b ME. Montibus in nostris solus tibi certat Amyntas.
 b MO. Quid, si idem certet Phoebum superare canendo?
 c ME. Incipe, Mopse, prior, siquos aut Phyllidis ignes 10
 aut Alconis habes laudes aut iurgia Codri.
 incipe; pascentis servabit Tityrus haedos.

c MO. Immo haec, in viridi nuper quae cortice fagi
 carmina descripsi et modulans alterna notavi,
 experiar. tu deinde iubeto ut certet Amyntas. 15
 c ME. Lenta salix quantum pallenti cedit olivae,
 puniceis humilis quantum salianca rosetis,
 iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
 sed tu desine plura, puer; successimus antro.
 a MO. Extinctum nymphae crudeli funere Daphnim 20
 flebant (vos coryli testes et flumina nymphis),
 a cum complexa sui corpus miserabile nati
 atque deos atque astra vocat crudelia mater.
 β Non ulli pastos illis egere diebus
 frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem 25
 libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
 Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
 interitum montesque feri silvaeque locuntur.
 γ Daphnis et Armenias curru subiungere tigris
 instituit, Daphnis thiasos inducere Bacchi 30
 et foliis lentas intexere mollibus hastas.
 vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvae,
 ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis:
 tu decus omne tuis. postquam te fata tulerunt,
 ipsa Pales agros atque ipse reliquit Apollo. 35
 δ Grandia saepe quibus mandavimus hordea sulcis,
 infelix lolium et steriles nascuntur avenae;
 pro molli viola, pro purpurea narcisso
 carduos et spinis surgit paliurus acutis.
 e Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras, 40
 pastores (mandat fieri sibi talia Daphnis)
 ζ et tumulum facite, et tumulo super addite carmen:
 e 'Daphnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
 formonsi pecoris custos, formonsior ipse.'
 d ME. Tale tuum nobis carmen, divine poeta, 45
 quale sopor fessis in gramine, quale per aestum
 dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.
 nec calamis solum aequiperas, sed voce magistrum.
 Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo 49

- e nos tamen haec quocumque modo tibi nostra vicissim 50
dicemus, Daphnimque tuum tollemus ad astra;
Daphnim ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
e *MO.* An quicquam nobis tali sit munere maius?
et puer ipse fuit cantari dignus, et ista
iam pridem Stimichon laudavit carmina nobis. 55
α *ME.* Candidus insuetum miratur limen Olympi
sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
α ergo alacris silvas et cetera rura voluptas
Panaque pastoresque tenet dryadasque puellas.
β Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis 60
ulla dolum meditantur; amat bonus otia Daphnis.
ipsi laetitia voces ad sidera iactant
intonsi montes; ipsae iam carmina rupes,
ipsa sonant arbusta: 'deus, deus ille, Menalca!'
γ Sis bonus o felixque tuis! en quattuor aras: 65
ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebo.
pocula bina novo spumantia lacte quotannis
craterasque duo statuam tibi pinguis olivi,
et multo in primis hilarans convivia baccho,
ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra 70
vina novom fundam calathis Ariusia nectar.
δ cantabunt mihi Damoetas et Lyctius Aegon;
saltantis saturos imitabitur Alpheisiboeus.
haec tibi semper erunt et cum sollemnia vota
reddemus nymphis, et cum lustrabimus agros. 75
ε Dum iuga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadae,
ξ semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.
ε ut Baccho Cererique, tibi sic vota quotannis
agricolae facient; damnabis tu quoque votis. 80
d *MO.* Quae tibi, quae tali reddam pro carmine dona?
nam neque me tantum venientis sibilus austri
nec percussa iuvant fluctu tam litora, nec quae
saxosas inter decurrunt flumina valles.
e *ME.* Hac te nos fragili donabimus ante cicuta. 85
haec nos 'formonsum Corydon ardebat Alexim,'
haec eadem docuit 'cuium pecus? an Meliboei?'

- e *MO.* At tu sume pedum, quod, me cum saepe rogaret,
non tulit Antigenes (et erat tunc dignus amari)
formonsum paribus nodis atque aere, Menalca. 90

VI

- Prima Syracosio dignata est ludere versu
nostra neque erubuit silvas habitare Thalea.
cum canerem reges et proelia, Cynthius aurem
vellit et admonuit: 'pastorem, Tityre, pinguis
pascere oportet ovis, deductum dicere carmen.' 5
nunc ego (namque super tibi erunt qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant et tristia condere bella)
agrestem tenui meditabor harundine musam.
non iniussa cano. siquis tamen haec quoque, siquis
captus amore leget: te nostrae, Vare, myricae, 10
te nemus omne canet; nec Phoebo gratior ullast,
quam sibi quae Vari praescripserat pagina nomen.
a Pergite, Pierides. Chromis et Mnasyllus in antro
Silenum pueri somno videre iacentem,
inflatum hesterno venas, ut semper, iaccho; 15
serta procul, tantum capiti delapsa, iacebant,
et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
a adgressi (nam saepe senex spe carminis ambo
luserat) iniiciunt ipsis ex vincula sertis.
20
addit se sociam timidisque supervenit Aegle,
Aegle, naiadum pulcherrima, iamque videnti
sanguineis frontem moris et tempora pingit.
b Ille dolum ridens 'quo vincula nectitis?' inquit.
'solve me, pueri: satis est potuisse videri.
b carmina quae voltis cognoscite; carmina vobis, 25
huic aliud mercedis erit.' simul incipit ipse.
b tum vero in numerum faunosque ferasque videres
ludere, tum rigidas motare cacumina quercus;
b nec tantum Phoebo gaudet Parnasia rupes,
nec tantum Rhodope miratur et Ismarus Orphea. 30

c Namque canebat, uti magnum per inane coacta
 semina terrarumque animaeque marisque fuissent
 et liquidi simul ignis; ut his exordia primis
 omnia et ipse tener mundi concreverit orbis;
 c tum durare solum et discludere Nerea ponto 35
 coeperit et rerum paulatim sumere formas;
 iamque novom terrae stupeant lucescere solem,
 altius atque cadant summotis nubibus imbres;
 c incipiant silvae cum primum surgere, cumque
 rara per ignaros errent animalia montis. 40
 hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,
 Caucaseasque refert volucres furtumque Promethei.
 d his adiungit, Hylan nautae quo fonte relictum
 clamassent, ut litus 'Hyla Hyla' omne sonaret;
 d et fortunatam, si numquam armenta fuissent, 45
 Pasiphaen nivei solatur amore iuveni.
 e a virgo infelix, quae te dementia cepit!
 Proetides implerunt falsis mugitibus agros,
 at non tam turpis pecudum tamen ulla secuta
 concubitus, quamvis collo timuisset aratrum, 50
 et saepe in levi quaesissent cornua fronte.
 e a virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
 ille latus niveum molli fultus hyacintho
 ilice sub nigra pallentis ruminat herbas,
 aut aliquam in magno sequitur grege. 'claudite, nym-
 phae, 55
 Dictaeae nymphae, nemorum iam claudite saltus,
 f siqua forte ferant oculis sese obvia nostris
 errabunda bovis vestigia; forsitan illum
 f aut herba captum viridi aut armenta secutum
 perducant aliquae stabula ad Gortynia vaccae.' 60
 g tum canit Hesperidum miratam mala puellam;
 tum Phaethontidas musco circumdat amarae
 corticis, atque solo proceras erigit alnos.
 h tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
 Aonas in montis ut duxerit una sororum, 65
 utque viro Phoebi chorus adsurrexerit omnis;
 ut Linus haec illi divino carmine pastor

floribus atque apio crinis ornatus amaro
 h dixerit: 'hos tibi dant calamos, en accipe, musae,
 Ascraeo quos ante seni, quibus ille solebat 70
 cantando rigidas deducere montibus ornos.
 his tibi Grynei nemoris dicatur origo,
 ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo.'
 i Quid loquar, aut Scyllam Nisi, quam fama secutast
 candida succinctam latrantibus inguina monstis 75
 Dulichias vexasse rates et gurgite in alto
 a! timidos nautas canibus lacerasse marinis:
 i aut ut mutatos Terei narraverit artus,
 quas illi Philomela dapes, quae dona pararit,
 quo cursu deserta petiverit, et quibus alte 80
 infelix sua tecta super volitaverit alis?
 k Omnia, quae Phoebus quondam meditante beatus
 audiit Eurotas iussitque ediscere lauros,
 ille canit (pulsae referunt ad sidera valles),
 cogere donec oves stabulis numerumque referri 85
 iussit et invito processit Vesper Olympo.

VII

MELIBOEUS. CORYDON. THYRSIS.

a M. Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,
 compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum,
 Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas,
 ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
 et cantare pares et respondere parati. 5
 a huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
 vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnim
 aspicio. ille ubi me contra videt, 'ocius' inquit
 'huc ades, o Meliboe; caper tibi salvos et haedi;
 et siquid cessare potes, requiesce sub umbra. 10
 t huc ipsi potum venient per prata iuveni;
 hic viridis tenera praetexit harundine ripas
 Mincius, eque sacra resonant examina quercu.'

- b quid facerem? neque ego Alcippen nec Phyllida habebam,
depulsos a lacte domi quae clauderet agnos; 15
et certamen erat Corydon cum Thyrside magnum.
- c posthabui tamen illorum mea seria ludo.
alternis igitur contendere versibus ambo
coepere; alternos musae meminisse volebant.
hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis. 20
- α C. Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi
carmen
quale meo Codro concedite (proxima Phoebi
versibus ille facit) aut, si non possumus omnes,
hic arguta sacra pendebit fistula pinu.
- α' T. Pastores, hedera crescentem ornate poetam, 25
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro;
aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem
cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
- β C. Saetosi caput hoc apri tibi, Delia, parvos
et ramosa Micon vivacis cornua cervi. 30
si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
puniceo stabis suras evincta cothurno.
- β' T. Sinum lactis et haec te liba, Priape, quotannis
expectare sat est: custos es pauperis horti.
nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu, 35
si fetura gregem suppleverit, aureus esto.
- γ C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
candidior cyenis, hedera formosior alba,
cum primum pasti repetent praesaepia tauri,
siqua tui Corydonis habet te cura, venito. 40
- γ' T. Immo ego Sardoniis videar tibi amarior herbis,
horridior rusco, proiecta vilior alga,
si mihi non haec lux toto iam longior annost.
ite domum pasti, siquis pudor, ite iuveni.
- δ C. Muscosi fontes et somno mollior herba, 45
et quae vos rara viridis tegit arbutus umbra,
solstitium pecori defendite: iam venit aestas
torrida, iam lento turgent in palmite gemmae.
- δ' T. Hic focus et taedae pingues, hic plurimus ignis

- semper et adsidua postes fuligine nigri; 50
hic tantum Boreae curamus frigora, quantum
aut numerum lupo aut torrentia flumina ripas.
- ε C. Stant et iuniperi et castaneae hirsutae;
strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma;
omnia nunc rident: at si formosus Alexis 55
montibus his abeat, videas et flumina sicca.
- ε' T. Aret ager; vitio moriens sitit aëris herba;
Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostrae nemos omne virebit,
Iuppiter et laeto descendet plurimus imbri. 60
- ξ C. Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,
formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebō;
Phyllis amat corylos; illas dum Phyllis amabit,
nec myrtus vincet corylos nec laurea Phoebi.
- ξ' T. Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis, 65
populus in fluviis, abies in montibus altis:
saepius at si me, Lycida formosae, revisas,
fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.
- δ M. Fac memini, et victum frustra contendere
Thyrsim.
ex illo Corydon Corydon est tempore nobis. 70

VIII

- a Pastorum musam Damonis et Alpheisiboei,
b immemor herbarum quos est mirata iuvenca
certantis, quorum stupefactae carmine lynces,
et mutata suos requierunt flumina cursus,
- a Damonis musam dicemus et Alpheisiboei. 5
c Tu mihi, seu magni superas iam saxa Timavi,
sive oram Illyrici legis aequoris (en erit umquam
ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
en erit ut liceat totum mihi ferre per orbem
d sola Sophocleo tua carmina digna cothurno? 10
c a te principium, tibi desinam.) accipe iussis

carmina coepta tuis, atque hanc sine tempora circum
inter victrices hederam tibi serpere laurus.

e Frigida vix caelo noctis decesserat umbra,
cum ros in tenera pecori gratissimis herba: 15
incumbens tereti Damon sic coepit otivae.

1 D. Nascere, praeque diem veniens age, Lucifer, alnum,
coniugis indigno Nysae deceptus amore
dum queror, et divos, quamquam nil testibus illis
profeci, extrema moriens tamen adloquar hora. 20

2 incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Maenalus argutumque nemus pinosque loquentis
semper habet; semper pastorum ille audit amores
Panaque, qui primus calamos non passus inertis.

3 incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus. 25
Mopso Nysa datur: quid non speremus amantes?

1 iungentur iam grypes equis, aevoque sequenti
cum canibus timidi venient ad pocula dammae. 28
incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.

Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor; 29
sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam. 30
incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.

1 O digno coniuncta viro, dum despicias omnes,
dumque tibi est odio mea fistula dumque capellae
hirsutumque supercilium promissaque barba,
nec curare deum credis mortalia quemquam. 35

3 incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Saepibus in nostris parvam te roscida mala
(dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
alter ab undecimo tum me iam acceperat annus;
iam fragilis poteram ab terra contingere ramos. 40
ut vidi ut perii, ut me malus abstulit error.

2 incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio, quid sit Amor. duris in cotibus illum
aut Tmaros aut Rhodope aut extremi Garamantes
nec generis nostri puerum nec sanguinis edunt. 45

2 incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Saevos Amor docuit natorum sanguine matrem
commaculare manus, crudelis! tu quoque, mater,

crudelis mater, magis at puer improbus ille. 49

3 incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus. 51
Nunc et ovis ultro fugiat lupus, aurea durae
mala ferant quercus, narcisso floreat alnus,
pinguia corticibus sudent electra myricae,
certent et cygnis ululae, sit Tityrus Orpheus, 55
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.

1 incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiat mare. vivite, silvae:

1 praiceps aërii specula de montis in undas
deferar; extremum hoc munus morientis habeto. 60
desine Maenalios, iam desine, tibia, versus.

f Haec Damon: vos, quae responderit Alpheisiboeus,
dicite, Pierides; non omnia possumus omnes.

1 'Effer aquam, et molli cinge haec altaria vitta, 65
verbenasque adole pinguis et mascula tura,
coniugis ut magicis sanos avertere sacris
experiar sensus; nihil hic nisi carmina desunt.

2 ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel caelo possunt deducere Lunam;
carminibus Circe socios mutavit Ulixi; 70
frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

3 ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi haec primum triplici diversa colore
licia circumdo, terque haec altaria circum
effigiem duco; numero deus impare gaudet. 75

1 ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
necte, Amarylli, modo et 'Veneris' dic 'vincula necto'.
ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.

1 Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit 80
uno eodemque igni: sic nostro Daphnis amore.
sparge molam, et fragilis incende bitumine laurus.
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.
ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.

improbus ille puer; crudelis tu quoque, mater 50

- 3' Talis amor Daphnim, qualis cum fessa iuvenum 85
per nemora atque altos quaerendo bocula lucos
propter aquae rivom viridi procumbit in ulva,
perdita nec serae meminit decedere nocti,
talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daph-
nim. 90
- 2' Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
pignora cara sui: quae nunc ego limine in ipso,
terra, tibi mando; debent haec pignora Daphnim.
ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
- 3'' Has herbas atque haec Ponto mihi lecta venena 95
ipse dedit Moeris (nascuntur pluruma Ponto);
his ego saepe lupum fieri et se condere silvis
Moerim, saepe animas imis excire sepulchris
atque satas alio vidi traducere messis.
ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daph-
nim. 100
- 2'' Fer cineres, Amarylli, foras rivoque fluenti
transque caput iace, nec respexeris. his ego Daphnim
adgrediar; nihil ille deos, nil carmina curat.
ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
- 1'' Aspice: corripuit tremulis altaria flammis 105
sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. bonum sit!
nescio quid certest, et Hylas in limine latrat.
credimus? an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
parcite, ab urbe venit, iam parcite, carmina, Daphnis.

IX

LYCIDAS. MOERIS.

L. Quo te, Moeri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?
M. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri
(quod numquam veriti sumus) ut possessor agelli
diceret 'haec mea sunt; veteres migrate coloni.'
nunc victi tristes, quoniam Fors omnia versat, 5
hos illi (quod nec vertat bene) mittimus haedos.

- L.* Certe equidem audieram, qua se subducere colles
incipiunt mollique iugum demittere clivo,
usque ad aquam et veteres iam fracta cacumina fagos
omnia carminibus vestrum servasse Menalcan. 10
M. Audieras: et fama fuit; sed carmina tantum
nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.
quod nisi me quacumque novas incidere lites
ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix, 15
nec tuus hic Moeris nec viveret ipse Menalcas.
L. Heu, cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua nobis
paene simul tecum solacia rapta, Menalca?
quis caneret nymphas? quis humum florentibus herbis
spargeret, aut viridi fontes induceret umbra? 20
vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper,
cum te ad delicias ferres Amaryllida nostras:
*Tityre, dum redeo (brevis est via) pasce capellas,
et potum pastas age, Tityre, et inter agendum
occursare capro (cornu ferit ille) caveto.* 25
M. Immo haec, quae Varo necdum perfecta canebat:
*'Vare, tuum nomen, superet modo Mantua nobis,
Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae,
cantantes sublime ferent ad sidera cycni.'*
L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos, 30
sic cytiso pastae distendant ubera vaccae:
incipi, siquid habes. et me fecere poetam
Pierides, sunt et mihi carmina, me quoque dicunt
vatem pastores; sed non ego credulus illis.
nam neque adhuc Varo videor nec dicere Cinna 35
digna, sed argutos inter strepere anser olores.
M. Id quidem ago et tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
si valeam meminisse; neque est ignobile carmen.
*'huc ades, o Galatea; quis est nam ludus in undis?
hic ver purpureum, varios hic flumina circum 40
fundit humus flores, hic candida populus antro
imminet, en lentae texunt umbracula vites:
huc ades; insani feriant sine litora fluctus.'*
L. Quid, quae te pura solum sub nocte canentem

audieram? numeros memini, si verba tenerem. 45
 'Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
 ecce Dionaei processit Caesaris astrum,
 astrum, quo segetes gauderent frugibus et quo
 duceret apricis in collibus uva colorem.
 e inserere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes.' 50
M. Omnia fers, aetas, animum quoque; saepe ego
 longos
 cantando puerum memini me condere soles:
 nunc oblita mihi tot carmina; vox quoque Moerim
 iam fugit ipsa; lupi Moerim videre priores.
 sed tamen ista satis referet tibi saepe Menalcas. 55
 e *L.* Causando nostros in longum ducis amores.
 et nunc omne tibi stratum silet aequor, et omnes,
 aspice, ventosi ceciderunt murmuris aurae.
 hinc adeo media est nobis via; namque sepulchrum
 incipit apparere Bianoris: hic, ubi densas 60
 e agricolae stringunt frondes, hic, Moeri, canamus;
 hic haedos deponere, tamen veniemus in urbem.
 aut si, nox pluviam ne colligat ante, veremur,
 cantantes licet usque (minus via laedit) eamus;
 cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo. 65
 f *M.* Desine plura, puer, et quod nunc instat agamus:
 carmina tum melius, cum venerit ipse, canemus.

X

GALLVS.

a 1 Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborum
 pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris,
 carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
 2 sic tibi, cum fluctus supterlabere Sicanos,
 Doris amara suam non intermisceat undam: 5
 3 incipe; sollicitos Galli dicamus amores.
 dum tenera attendent simae virgulta capellae.
 non caninus surdis, respondent omnia silvae.
 A 1 Quae nemora aut qui vos saltus habuere, puellae

naides, indigno cum Gallus amore peribat? 10
 1 nam neque Parnasi vobis iuga, nam neque Pindi
 2 ulla moram fecere, neque Aoniae Aganippe.
 illum etiam lauri, etiam flevere myricae,
 pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem
 Maenalus et gelidi fleverunt saxa Lycaei. 15
 stant et oves circum (nostri nec paenitet illas:
 et formonsus ovis ad flumina pavit Adonis), 18
 venit et opilio, tardi venere subulci,
 uvidus hiberna venit de glande Menalcas. 20
 3 omnes 'unde amor iste' rogant 'tibi?' venit Apollo:
 'Galle, quid insanis?' inquit, 'tua cura Lycoris
 perque nives alium perque horrida castra secutast.'
 4 venit et agresti capitis Silvanus honore
 florentis ferulas et grandia lilia quassans. 25
 4 Pan deus Arcadiae venit, quem vidimus ipsi
 sanguineis ebuli bacis minioque rubentem.
 3 'ecquis erit modus?' inquit. 'Amor non talia curat:
 nec lacrimis crudelis Amor nec gramina rivis
 nec cytiso saturantur apes nec fronde capellae.' 30
 A 1 tristis at ille 'tamen cantabitis, Arcades' inquit
 'montibus haec vobis, soli cantare periti
 1 Arcades. o mihi tum quam molliter ossa quiescant,
 vestra meos olim si fistula dicat amores!
 2 atque utinam ex vobis unus vestrique fuissem 35
 aut custos gregis aut maturaevini uvae!
 certe sive mihi Phyllis sive esset Amyntas
 seu quicumque furor (quid tum, si fuscus Amyntas?
 et nigrae violae sunt et vaccinia nigra),
 mecum inter salices lenta sub vite iaceret: 40
 sarta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
 3 hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori,
 hic nemos: hic ipso tecum consumerer aevo.
 4 nunc insanus Amor duri me Martis in armis
 tela inter media atque adversos detinet hostes: 45
 nec te paeniteat pecoris, divine poeta 17

4' tu procul a patria (nec sit mihi credere tantum
 3' Alpinas a dura nives et frigora Rheni
 me sine sola vides. a, te ne frigora laedant!
 a, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
 B 1 ibo et Calchidico quae sunt mihi condita versu 50
 carmina pastoris Siculi modulabor avena.
 2 certum est in silvis inter spelaea ferarum
 malle pati tenerisque meos incidere amores
 arboribus: crescent illae, crescetis amores.
 3 interea mixtis lustrabo Maenala nymphis, 55
 aut acris venabor apros. non me ulla vetabunt
 frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
 iam mihi per rupes videor lucosque sonantis
 ire, libet Partho torquere Cydonia cornu
 B 1 spicula. tamquam haec sit nostri medicina furoris 60
 aut deus ille malis hominum mitescere discat.
 2 iam neque hamadryades rusum neque carmina nobis
 ipsa placent; ipsae rursus concedite silvae.
 non illum nostri possunt mutare labores:
 3 nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus 65
 Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosae,
 nec si, cum moriens alta liber aret in ulmo,
 Aethiopum versemus ovis sub sidere cancri.
 omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori.
 a 1 Haec sat erit, divae, vestrum cecinisse poetam, 70
 dum sedet et gracili fiscellam textit hibisco,
 Pierides: vos haec facietis maxima Gallo,
 2 Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas,
 quantum vere novo viridis se subicit alnus.
 3 surgamus. solet esse gravis cantantibus umbra, 75
 iuniperi gravis umbra, nocent et frugibus umbrae
 ite domum saturae, venit Hesperus, ite capellae.

P. VERGILI MARONIS
 G E O R G I C O N
 LIBER PRIMVS

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
 vertere, Maecenas, ulmisque adiungere vites
 conveniat, quae cura bouum, qui cultus habendo
 sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
 hinc canere incipiam. vos, o clarissima mundi 5
 lumina, labentem caelo quae ducitis annum:
 Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus
 Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
 poculaque inventis Acheloia miscuit uvis;
 et vos, agrestum praesentia numina, fauni, 10
 ferte simul faunisque pedem dryadesque puellae:
 munera vestra cano. tuque o, cui prima frementem
 fudit equom magno tellus percussa tridenti,
 Neptune; et cultor nemorum, cui pinguis Caeae
 ter centum nivei tondent dummeta iuveni; 15
 ipse nemus linquens patrium saltusque Lycae
 Pan, ovium custos, tua si tibi Maenala curae,
 adsis, o Tegeaeae, favens, oleaeque Minerva
 inventrix, unciue puer monstrator aratri,
 et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum; 20
 dique deaeque omnes, studium quibus arva tueri,
 quique novas alitis non ullo semine fruges,
 quique satis largum caelo demittitis imbrem;
 tuque adeo, quem mox quae sint habitura deorum
 concilia incertum est, urbisne invisere, Caesar, 25

terrarumque velis curam, et te maximus orbis
 auctorem frugum tempestatumque potentem
 accipiat cingens materna tempora myrto,
 an deus immensi venias maris ac tua nautae
 numina sola colant, tibi serviat ultima Thyle 30
 teque sibi generum Tethys emat omnibus undis,
 anne novom tardis sidus te mensibus addas,
 qua locus Erigonen inter chelasque sequentis
 panditur (ipse tibi iam brachia contrahit ardens
 Scorpius et caeli iusta plus parte relinquit) — 35
 quidquid eris (nam te nec sperant Tartara regem
 nec tibi regnandi veniat tam dira cupido,
 quamvis Elysios miretur Graecia campos
 nec repetita sequi curet Proserpina matrem),
 da facilem cursum atque audacibus adnue coeptis, 40
 ignarosque viae mecum miseratus agrestis
 ingredi et votis iam nunc adsuesce vocari.
 Vere novo gelidus canis cum montibus umor
 liquitur et zephyro putris se glaeba resolvit,
 depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro 45
 ingemere, et sulco attritus splendescere vomer.
 illa seges demum votis respondet avari
 agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit;
 illius immensae ruperunt horrea messes.
 at prius ignotum ferro quam scindimus aequor, 50
 ventos et varium caeli praediscere morem
 cura sit ac patrios cultusque habitusque locorum,
 et quid quaeque ferat regio et quid quaeque recuset.
 hic segetes, illi veniunt felicius uvae,
 arborei fetus alibi atque iniussa virescunt 55
 gramina. nonne vides croceos ut Tmolus odores,
 India mittit ebur, molles sua tura Sabaei,
 at Chalybes nudi ferrum, virosaue Pontus
 castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
 continuo has leges aeternaue foedera certis 60
 imposuit natura locis, quo tempore primum
 Deucalion vacuum lapides iactavit in orbem,
 unde homines nati, durum genus. ergo age, terrae

pingue solum primis extemplo a mensibus anni
 fortes invortant tauri, glaebasque iacentis 65
 pulverulenta coquat maturis solibus aestas;
 at si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
 arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
 illic, officiant laetis ne frugibus herbae,
 hic, sterilem exiguus ne deserat umor harenam 70
 Alternis idem tonsas cessare novalis,
 et segnem patiēre situ durescere campum;
 aut ibi flava seres mutato sidere farra,
 unde prius laetum siliqua quassante legumen
 aut tenuis fetus viciae tristisque lupini 75
 sustuleris fragiles calamos silvanque sonantem.
 urit enim lini campum seges, urit avenae,
 urunt Lethaeo perfusa papavera somno:
 sed tamen alternis facilis labor, arida tantum
 ne saturare fimo pingui pudeat sola neve 80
 effetos cinerem immundum iactare per agros.
 sic quoque mutatis requiescunt fetibus arva;
 nec nulla interea est inaratae gratia terrae.
 saepe etiam steriles incendere profuit agros,
 atque levem stipulam crepitantibus urere flammis: 85
 sive inde occultas vires et pabula terrae
 pingua concipiunt, sive illis omne per ignem
 excoquitur vitium atque exudat inutilis umor,
 seu plures calor ille vias et caeca relaxat
 spiramenta, novas veniat qua sucus in herbas; 90
 seu durat magis, et venas adstringit hiantis,
 ne tenues pluviae rapidive potentia solis
 acrior aut Boreae penetrabile frigus adurat.
 multum adeo, rastris glaebas qui frangit inertis
 vimineasque trahit crates, iuvat arva, neque illum 95
 flava Ceres alto nequiquam spectat Olympo;
 et qui, proscisso quae suscitāt aequore terga,
 rursus in obliquom verso perrumpit aratro
 exercetque frequens tellurem atque imperat arvis.
 * [umida solstitia atque hiemes orate serenas, 100
 agricolae: hiberno laetissima pulvere farra,

laetus ager; nullo tantum se Mysia cultu
 iactat et ipsa suas mirentur Gargara messes.]
 quid dicam, iacto qui semine comminus arva
 insequitur cumulosque ruit male pinguis harenae, 105
 deinde satis fluvium inducit rivosque sequentis
 et, cum exustus ager morientibus aestuat herbis,
 ecce supercilio clivosi tramitis undam
 elicit? illa cadens raucum per levia murmur
 saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva. 110
 quid qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
 luxuriam segetum tenera depascit in herba,
 cum primum sulcos aequant sata, quique paludis
 conlectum umorem bibula deducit harena?
 praesertim incertis si mensibus amnis abundans 115
 exit et obducto late tenet omnia limo,
 unde cavae tepido sudant umore lacunae.
 Nec tamen, haec cum sint hominumque boumque labores
 versando terram experti, nihil improbus anser
 Strymoniaeque grues et amaris intiba fibris 120
 officiant aut umbra nocet. pater ipse colendi
 haut facilem esse viam voluit, primusque per artem.
 movit agros curis acuens mortalia corda,
 nec torpere gravi passus sua regna veterno. 125
 ante Iovem nulli subigebant arva coloni;
 ne signare quidem aut partiri limite campum
 fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus
 omnia liberius nullo poscente ferebat.
 ille malum virus serpentibus addidit atris
 praedarique lupos iussit pontumque moveri 130
 mellaque decussit foliis ignemque removit,
 et passim rivis currentia vina repressit,
 ut varias usus meditando extunderet artes
 paulatim et sulcis frumenti quaereret herbam.
 [ut silicis venis abstrusum excuderet ignem.] 135
 tunc alnos primum fluvii sensere cavatas;
 navita tum stellis numeros et nomina fecit
 pleiadas, hyadas, claramque Lycaonis arcton;
 tum laqueis captare feras et fallere visco

inventum et magnos canibus circumdare saltus; 140
 atque alius latum funda iam verberat amnem,
 alta petens alius pelago trahit umida lina;
 tum ferri rigor atque argutae lammina serrae,
 [nam primi cuneis scindebant fissile lignum]
 tum variae venere artes. labor omnia vicit 145
 improbus et duris urgens in rebus egestas.
 prima Ceres ferro mortalis vertere terram
 instituit, cum iam glandes atque arbuta sacrae
 deficerent silvae et victum Dodona negaret.
 mox et frumentis labor additus, ut mala culmos 150
 esset robigo, segnisque horreret in arvis
 carduos: intereunt segetes, subit aspera silva,
 lappaeque tribolique, interque nitentia culta
 infelix lolium et steriles dominantur avenae.
 quod nisi et adsiduis herbam insectabere rastris, 155
 et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
 falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem,
 heu magnum alterius frustra spectabis acervom,
 concussaue famem in silvis solabere quercu.
 Dicendum et, quae sint duris agrestibus arma 160
 quis sine nec potuere seri nec surgere messes:
 vomis et inflexi primum grave robur aratri
 tardaue Eleusinae matris volventia plaustra
 tribulaue traheaeque et iniquo pondere rastris;
 virgea praeterea Celei vilisque supellex, 165
 arbuteae crates et mystica vannus lacchi.
 omnia quae multo ante memor provisiva repones,
 si te digna manet divini gloria ruris.
 continuo in silvis magna vi flexa domatur
 in burim et curvi formam accipit ulmus aratri. 170
 huic a stirpe pedes temo protentus in octo,
 binae aures, duplici aptantur dentalia dorso,
 stivaque, quae currus a tergo torqueat imos. 174
 caeditur et tilia ante iugo levis altaque fagus, 173
 et suspensa focis explorat robora fumus. 175
 Possum multa tibi veterum praecepta referre,
 ni refugis tenuisque piget cognoscere curas.

area cum primis ingenti aequanda cylindro
 et vertenda manu et creta solidanda tenaci,
 ne subeant herbae neu pulvere victa fatiscat, 180
 tum variae insudant pestes: saepe exiguus mus
 sub terris posuitque domos atque horrea fecit,
 aut oculis capti fodere cubilia talpae,
 inventusque cavis bufo et quae plurima terrae
 monstra ferunt, populatque ingentem farris acervom 185
 curculio atque inopi metuens formica senectae.
 contemplator item, cum nux se plurima silvis
 induet in florem et ramos curvabit olentis.
 si superant fetus, pariter frumenta sequentur,
 magnaque cum magno veniet tritura calore; 190
 at si luxuria foliorum exuberat umbra,
 nequiquam pinguis palea teret area culmos.
 semina vidi equidem multos medicare serentes,
 et nitro prius et nigra perfundere amurca,
 grandior ut fetus siliquis fallacibus esset, 195
 et quamvis igni exiguo properata maderent.
 vidi lecta diu et multo spectata labore
 degenerare tamen, ni vis humana quotannis
 maxima quaeque manu legeret. sic omnia fatis
 in peius ruere ac retro sublapsa referri, 200
 non aliter quam qui adverso vix flumine lembum
 remigiis subigit, si bracchia forte remisit,
 atque illum praeceps prono rapit alveus amni.
 Praeterea tam sunt arcturi sidera nobis
 haedorumque dies servandi et lucidus anguis, 205
 quam quibus in patriam ventosa per aequora vectis
 pontus et ostriferi fauces temptantur Abydi.
 libra die somnique pares ubi fecerit horas,
 et medium luci atque umbris iam dividit orbem:
 exercete, viri, tauros, serite hordea campis 210
 usque sub extremum brumae intractabilis imbrem;
 nec non et lini segetem et Cereale papaver
 tempus humo tegere et iandudum incumbere aratris,
 dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
 vere fabis satio; tum te quoque, medica, putres 215

accipiunt sulci, et milio venit annua cura,
 candidus auratis aperit cum cornibus annum
 taurus, et averso cedens canis occidit astro.
 at si triticeam in messem robustaque farra
 exercebis humum, solisque instabis aristas, 220
 ante tibi eoae Atlantides abscondantur
 Cnosiaque ardentis decedat stella coronae,
 debita quam sulcis committas semina quamque
 invitae properes anni spem credere terrae.
 multi ante occasum Maiæ coepere; sed illos 225
 expectata seges vanis elusit avenis.
 si vero viciamque seres vilemque phaselum,
 nec Pelusiacae curam aspernabere lentis,
 haut obscura cadens mittet tibi signa bootes:
 incipe et ad medias sementem extende pruinas. 230
 *Idcirco certis dimensum partibus orbem
 per duodena regit mundi sol aureus astra.
 quinque tenent caelum zonae: quarum una corusco
 semper sole rubens et torrida semper ab igni;
 quam circum extremae dextra laevaue trahuntur 235
 caeruleae, glacie concretæ atque imbribus atris;
 has inter mediamque duae mortalibus aegris
 munere concessae divom, et via secta per ambas,
 oblicus qua se signorum verteret ordo.
 mundus, ut ad Scythiam Riphæasque arduus arces 240
 consurgit, premitur Libyæ devexus in austros.
 hic vertex nobis semper sublimis; at illum
 sub pedibus Styx atra videt manesque profundi.
 maxumus hic flexu sinuoso elabitur anguis
 circum perque duas in morem fluminis arctos, 245
 arctos Oceani metuentes aequore tingui.
 illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox
 semper et obtenta densentur nocte tenebrae,
 aut redit a nobis Aurora diemque reducit;
 nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis, 250
 illis sera rubens accendit lumina Vesper.
 Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus 257
 temporibusque parem diversis quattuor annum: 258

hinc tempestates dubio praediscere caelo 252
 possumus, hinc messisque diem tempusque serendi,
 et quando infidum remis impellere marmor
 conveniat, quando armatas deducere classis, 255
 aut tempestivam silvis evertere pinum.
 frigidus agricolam siquando continet imber, 259
 multa, forent quae mox caelo properanda sereno,
 maturare datur: durum procudit arator
 vomeris obtunsi dentem, cavat arbore luntres,
 aut pecori signum aut numeros impressit acervis.
 exacuunt alii vallos furcasque bicornis,
 atque Amerina parant lentae retinacula viti. 263
 nunc facilis Rubea texatur fiscina virga,
 nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
 quippe etiam festis quaedam exercere diebus
 fas et iura sinunt: rivos deducere nulla
 religio vetuit, segeti praetendere saepem, 270
 insidias avibus moliri, incendere vepres,
 balantumque gregem fluvio mersare salubri.
 saepe oleo tardi costas agitator aselli
 vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens
 incusum aut atrae massam picis urbe reportat.* 275
 Ipsa dies alios alio dedit ordine luna
 felicis operum. quintam fuge: pallidus Horcus
 Eumenidesque satae; tum partu Terra nefando
 Coeumque Iapetumque creat saevomque Typhoea
 et coniuratos caelum rescindere fratres. 280
 ter sunt conati imponere Pelio Ossam
 scilicet atque Ossae frondosum involvere Olympum;
 ter pater extractos disiecit fulmine montis.
 septima post decumam felix et ponere vitem
 et prensos domitare boves et licia telae 285
 addere. nona fugae melior, contraria furtis.
 Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
 aut cum sole novo terras inrorat eous.
 nocte leves melius stipulae, nocte arida prata
 tondentur, noctis lentus non deficit umor. 290
 nec rubicunda ceres medio succiditur aestu, 297

at medio tostas aestu terit area fruges.
 nudus ara, sere nudus; hiemps ignava colono.
 frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur, 300
 mutuaeque inter se laeti convivia curant.
 invitat genialis hiemps curasque resolvit,
 ceu pressae cum iam portum tetigere carinae
 puppibus et laeti nautae imposere coronas.
 sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus 305
 et lauri bacas oleamque cruentaque myrta,
 tum gruibus pedicas et retia ponere cervis
 auritosque sequi lepores, tum figere dammas
 stuppea torquentem Balearis verbera fundae,
 cum nix alta iacet, glaciem quom flumina trudunt. 310
 et quidam seros hiberni ad luminis ignes 291
 pervigilat, ferroque faces inspicat acuto;
 interea longum cantu solata laborem
 arguto coniunx percurrit pectine telas,
 aut dulcis musti Volcano decoquit umorem 295
 et foliis undam trepidi despumat aheni. 296
 Quid tempestates autumnii et sidera dicam,
 atque, ubi iam breviorque dies et mollior aestas,
 quae vigilanda viris; vel cum ruit imbriferum ver,
 spicea iam campis cum messis inhorruit et cum
 frumenta in viridi stipula lactentia turgent? 315
 saepe ego, cum flavis messorum induceret arvis
 agricola et fragili iam stringeret hordea culmo,
 omnia ventorum concurrere proelia vidi,
 quae gravidam late segetem ab radicibus imis
 sublimem expulsam eruerent, ita turbine nigro 320
 ferret hiemps culmumque levem stipulasque volantis.
 saepe etiam immensum caelo venit agmen aquarum,
 et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
 collectae ex alto nubes; ruit arduus aether,
 et pluvia ingenti sata laeta boumque labores 325
 diluit; implentur fossae et cava flumina crescunt
 cum sonitu fervetque fretis spirantibus aequor.
 ipse pater media nimborum in nocte corusca
 fulmina molitur dextra: quo maxuma motu

terra tremit; fugere ferae et mortalia corda 330
 per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti
 aut Athon aut Rhodopen aut alta Ceraunia telo
 deicit; ingeminant austri et densissimus imber.
 [nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.]
 hoc metuens caeli menses et sidera serva, 335
 frigida Saturni sese quo stella receptet;
 quos ignis caelo Cyllenius erret in orbis.
 in primis venerare deos, atque annua magnae
 sacra refer Cereri laetis operatus in herbis
 extremae sub casum hiemis, iam vere sereno. 340
 tum pingues agni et tum mollissima vina,
 tum somni dulces densaeque in montibus umbrae.
 cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret:
 quoi tu lacte favos et miti dilue haccho,
 terque novas circum felix eat hostia fruges, 345
 omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
 et Cererem clamore vocent in tecta; neque ante
 falcem maturis quisquam supponat aristis,
 quam Cereri torta redimitus tempora quercu
 det motus incompositos et carmina dicat. 350
 Atque haec ut certis possemus discere signis,
 aestusque pluviasque et agentis frigora ventos,
 ipse pater statuit, quid menstrua luna moneret,
 quo signo caderent austri, quid saepe videntes
 agricolae propius stabulis armenta tenerent. 355
 continuo ventis surgentibus aut freta ponti
 incipiunt agitata tumescere et aridus altis
 montibus audiri fragor, aut resonantia longe
 litora misceri et nemorum increbrescere murmur.
 iam sibi tum curvis male temperat unda carinis, 360
 quom medio celeres revolant ex aequore mergi
 clamoremque ferunt ad litora, cumque marinae
 in sicco ludunt fulicae, notasque paludis
 deserit atque altam supera volat ardea nubem.
 saepe etiam stellas vento inpendente videbis 365
 praecipites caelo labi, noctisque per umbram
 flammaram longos a tergo albescere tractus;

saepe levem paleam et frondes volitare caducas,
 aut summa nantis in aqua colludere plumas.
 at Boreae de parte trucis cum fulminat, et cum 370
 eurique zephyrique tonat domus: omnia plenis
 rura natant fossis, atque omnis navita ponto
 umida vela legit. numquam imprudentibus imber
 obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
 aëriae fugere grues, aut bucula caelum 375
 suspiciens patulis captavit naribus auras,
 aut arguta lacus circumvolitavit hirundo
 et veterem in limo ranae cecinere querellam.
 saepius et tectis penetralibus extulit ova
 angustum formica terens iter, et bibit ingens 380
 arcus, et e pastu decedens agmine magno
 corvorum increpuit densis exercitus alis.
 iam variae pelagi volucres et quae Asia circum
 dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
 certatim largos umeris infundere rores: 385
 nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas
 et studio incassum videas gestire lavandi.
 tum cornix plena pluviam vocat improba voce
 et sola in sicca secum spatiatur harena.
 ne nocturna quidem carpentes pensa puellae 390
 nescivere hiemem, testa cum ardente viderent
 scintillare oleum et putris concresecere fungos.
 Nec minus ex imbri soles et aperta serena
 prospicere et certis poteris cognoscere signis:
 nam neque tum stellis acies obtunsa videtur, 395
 nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,
 tenuia nec lanae per caelum vellera ferri;
 non tepidum ad solem pinnas in litore pandunt
 dilectae Thetidi alcyones, non ore solutos
 immundi meminere sues iactare maniplos. 400
 at nebulae magis ima petunt campoque recumbunt,
 solis et occasum servans de culmine summo
 nequiquam seros exercet noctua cantus.
 apparet liquido sublimis in aëre Nisus,
 et pro purpureo poenas dat Scylla capillo: 405

quacumque illa levem fugiens secat aethera pinnis,
 ecce inimicus atrox magno stridore per auras
 insequitur Nisus; qua se fert Nisus ad auras.
 illa levem fugiens raptim secat aethera pinnis.
 tum liquidas corvi presso ter gutture voces 410
 aut quater ingeminant, et saepe cubilibus altis
 nescio qua praeter solitum dulcedine laeti
 inter se in foliis strepitant; iuvat imbris actis
 progeniem parvam dulcisque revisere nidos:
 haut equidem credo, quia sit divinitus illis 415
 ingenium aut rerum fato prudentia maior;
 verum ubi tempestas et caeli mobilis umor
 mutavere vices et Iuppiter uvidus austris
 denset erant quae rara modo, et quae densa relaxat,
 vertuntur species animorum, et pectora motus 420
 nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
 concipiunt: hinc ille avium concentus in agris
 et laetae pecudes et ovantes gutture corvi.
 Si vero solem ad rapidum lunasque sequentes
 ordine respicies, numquam te crastina fallat 425
 hora, neque insidiis noctis capiere serenae.
 luna, revertentes quom primum colligit ignis,
 si nigrum obscuro comprehenderit aëra cornu,
 maxumus agricolis pelagoque parabitur imber:
 at si virgineum suffuderit ore ruborem, 430
 ventus erit; vento semper rubet aurea Phoebe
 sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
 pura neque obtunsis per caelum cornibus ibit,
 totus et ille dies et qui nascentur ab illo
 exactum ad mensem pluvia ventisque carebunt. 435
 votaue servati solvent in litore nautae
 Glauco et Panopeae et Inoo Melicertae.
 sol quoque et exoriens et cum se condet in undas,
 signa dabit; solem certissima signa secuntur,
 et quae mane refert et quae surgentibus astris. 440
 ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
 conditus in nubem medioque refugerit orbe,
 suspecti tibi sint imbres; namque urget ab alto

arboribusque satisque notus pecorique sinister.
 aut ubi sub lucem densa inter nubila sese 445
 divorsi rumpent radii, aut ubi pallida surget
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile,
 heu male tum mitis defendet pampinus uvas:
 tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
 hoc etiam, emenso cum iam decedit Olympo, 450
 profuerit meminisse magis; nam saepe videmus
 ipsius in volta varios errare colores:
 caeruleus pluviam denuntiat, igneus euros;
 sin maculae incipient rutilo immiscerier igni,
 omnia tum pariter vento nimisque videbis 455
 fervere. non illa quisquam me nocte per altum
 ire neque a terra moveat convellere funem.
 at si, cum referetque diem condetque relatum,
 lucidus orbis erit, frustra terreberè nimbis,
 et claro silvas cernes aquilone moveri. 460
 denique quid vesper serus vehat, unde serenas
 ventus agat nubes, quid cogitet umidus auster,
 sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
 audeat? ille etiam caecos instare tumultus
 saepe monet fraudemque et operta tumescere bella. 465
 ille etiam extincto miseratus Caesare Romam,
 cum caput obscura nitidum ferrugine textit,
 impiaque aeternam timuerunt saecula noctem.
 tempore quamquam illo tellus quoque et aequora ponti
 obscenaque canes importunaequae volucres 470
 signa dabant. quotiens Cyclosum effervere in agros
 vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
 flammaramque globos liquefactaque volvere saxa!
 armorum sonitum toto Germania caelo
 audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes. 475
 vox quoque per lucos volgo exaudita silentis
 ingens, et simulacra modis pallentia miris
 visa sub obscurum noctis, pecudesque locutae,
 (infandum!) sistunt amnes terraeque dehiscunt,
 et maestum inlacrimat templis ebur aeraque sudant. 480
 proluit insano contorquens vertice silvas

fluviorum rex Eridanus, camposque per omnes
 cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
 tristibus aut extis fibrae apparere minaces
 aut puteis manare cruor cessavit, et altae 485
 per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
 non alias caelo ceciderunt plura sereno
 fulgura, nec diri totiens arsere cometae.
 ergo inter sese paribus concurrere telis
 Romanas acies iterum videre Philippi; 490
 nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
 Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.
 scilicet et tempus veniet, cum finibus illis
 agricola incurvo terram molitus aratro
 exesa inveniet scabra robigine pila, 495
 aut gravibus rastris galeas pulsabit inanis,
 grandiaque effossis mirabitur ossa sepulchris.
 di patrii indigetes et Romule Vestaque mater,
 quae Tuscum Tiberim et Romana Palatia servas,
 hunc saltem everso iuvenem succurrere saeclo 500
 ne prohibete! satis iam pridem sanguine nostro
 Laomedontaeae luimus periuria Troiae;
 iam pridem nobis caeli te regia, Caesar,
 invidet, atque hominum queritur curare triumphos;
 quippe ubi fas versum atque nefas: tot bella per orbem, 505
 tam multae scelerum facies; non ullus aratro
 dignus honos, squalent abductis arva colonis,
 et curvae rigidum falces conflantur in ensem.
 hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
 vicinae ruptis inter se legibus urbes 510
 arma ferunt; saevit toto Mars impius orbe:
 ut cum carceribus sese effudere quadrigae,
 addunt in spatia, et frustra retinacula tendens
 fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

P. VERGILI MARONIS

G E O R G I C O N

LIBER SECVNDVS.

Hactenus arborum cultus et sidera caeli;
 nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
 virgulta et prolem tarde crescentis olivae.
 huc, pater o Lenaeae (tuis hic omnia plena
 muneribus, tibi pampineo gravidus autumno 5
 floret ager, spumat plenis vindemia labris)
 huc, pater o Lenaeae, veni, nudataque musto
 tingue novo mecum dereptis crura cothurnis. 8
 o decus, o famae merito pars maxima nostrae. 39
 non ego cuncta meis amplecti versibus opto, 42
 Maecenas, pelagoque volans dare vela patenti, 41
 non, mihi si linguae centum sint oraque centum, 43
 ferrea vox. ades et primi lege litoris oram;
 in manibus terrae: non hic te carmine ficto
 atque per ambages et longa exorsa tenebo. 46
 Principio arboribus varia est natura creandis. 9
 namque aliae nullis hominum cogentibus ipsae 10
 sponte sua veniunt camposque et flumina late
 curva tenent, ut molle siler lentaeque genistae,
 populus et glauca canentia fronde salicta;
 pars autem posito surgunt de semine, ut altae
 castaneae, nemorumque Iovi quae maxima frondet 15
 aesculus, atque habitae Graeis oracula quercus.
 pullulat ab radice aliis densissima silva,

ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
 parva sub ingenti matris se subicit umbra.
 hos natura modos primum dedit, his genus omne 20
 silvarum fruticumque viret nemorumque sacrorum.
 Sunt aliae, quas ipse vias sibi repperit usus.
 hic plantas tenero abscondens de corpore matrum
 deposuit sulcis, hic stirpes obruit arvo 25
 quadrifidasque sudes et acuto robore vallos.
 silvarumque aliae pressos propaginis arcus
 expectant et viva sua plantaria terra;
 nil radiceis egent aliae, summumque putator
 haut dubitat terrae referens mandare cacumen. 30
 quin et caudicibus sectis (mirabile dictu)
 truditur e sicco radix oleagina ligno.
 et saepe alterius ramos impune videmus
 vertere in alterius, mutatamque insita mala
 ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna. 34
 Sponte sua quae se tollunt in luminis oras, 47
 infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt;
 quippe solo natura subest. tamen haec quoque, siquis
 inserat aut scrobibus mandet mutata subactis, 50
 exuerint silvestrem animum, cultuque frequenti
 in quascumque voles artes haut tarda sequentur.
 nec non et sterilis quae stirpibus exit ab imis,
 hoc faciat, vacuos si sit digesta per agros:
 nunc altae frondes et rami matris opacant 55
 crescentique adimunt fetus uruntque ferentem.
 iam quae seminibus iactis se sustulit arbos,
 tarda venit seris factura nepotibus umbram,
 pomaque degenerant sucos oblita priores, 60
 et turpis avibus praedam fert uva racemos.
 scilicet omnibus est labor impendendus, et omnes
 cogendae in sulcum ac multa mercede domandae.
 sed truncis oleae melius, propagine vites
 respondent, solido Paphiae de robore myrtus; 65
 plantis ecdurae coryli nascuntur et ingens
 fraxinus Herculeaeque arbos umbrosa coronae
 Chaonique patris glandes, etiam ardua palma

nascitur et casus abies visura marinos.

Inseritur vero et nucis arbutus horrida fetu,
 et steriles platani malos gessere valentes, 70
 castaneae fagos; ornusque incanuit albo
 flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.
 nec modus inserere atque oculos inponere simplex.
 nam qua se medio trudent de cortice gemmae
 et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso 75
 fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
 includunt udoque docent inolescere libro.
 aut rursus enodes trunci reseccantur, et alte
 finditur in solidum cuneis via, deinde feraces
 plantae immittuntur: nec longum tempus, et ingens 80
 exilit ad caelum ramis felicibus arbos
 miraturque novas frondes et non sua poma.

Praeterea genus haut unum nec fortibus ulmis
 nec salici totoque neque Idaeis cyparissis,
 nec pingues unam in faciem nascuntur olivae, 85
 orchades et radii et amara pausia baca
 pomaque et Alcinoi silvae, nec surculus idem
 Crustumis Syriisque piris gravibusque volaemis.
 non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
 quam Methymnaeo carpit de palmito Lesbos; 90
 sunt Thasiae vites, sunt et Mareotides albae,
 pinguibus hae terris habiles, levioribus illae,
 et passo psithia utilior tenuisque lageos
 temptatura pedes olim vincturaque linguam,
 purpureae preciaeque, et quo te carmine dicam, 95
 Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.
 sunt et Aminneae vites, firmissima vina,
 Tmolius adsurgit quibus et rex ipse Phanaeus;
 Argitisque minor; cui non certaverit ulla
 aut tantum fluere aut totidem durare per annos. 100
 non ego te, dis et mensis accepta secundis,
 transierim, Rhodia, et tumidis, bumaste, racemis.
 sed neque quam multae species, nec nomina quae sint,
 est numerus: neque enim numero comprehendere refert;
 quem qui scire velit, Libyci velit aequoris idem 105

discere quam multae zephyro turbentur harenae,
aut ubi navigiis violentior incidit eurus,
nosse quot Ionii veniant ad litora fluctus. 108
Quare agite o proprios generatim discite cultus, 35
agricolae, fructusque feros mollite colendo,
neu segnes iaceant terrae. iuvat Ismara baccho
conserere atque olea magnum vestire Taburnum. 38
Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt. 109
fluminibus salices crassisque paludibus alni 110
nascuntur, steriles saxosis montibus orni;
litora myrtetis laetissima; denique apertos
Bacchus amat colles, aquilonem et frigora taxi.
aspice et extremis domitum cultoribus orbem
coasque domos Arabum pictosque Gelonos: 115
divisae arboribus patriae. sola India nigrum
fert hebenum, solis est turea virga Sabaeis.
quid tibi odorato referam sudantia ligno
balsamaque et bacas semper frondentis acanthi?
quid nemora Aethiopum molli canentia lana, 120
velleraque ut foliis depectant tenuia Seres;
aut quos Oceano propior gerit India lucos,
extremi sinus orbis, ubi aëra vincere summum
arboris haut ulla iactu potuere sagittae?
et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris. 125
Media fert tristis sucos tardumque saporem
felicis mali, quo non praesentius ullum,
pocula siquando saevae infecere novercae, 128
auxilium venit ac membris agit atra venena. 130
ipsa ingens arbor faciemque simillima lauro;
et, si non alium late iactaret odorem,
laurus erat: folia haut ullis labentia ventis;
flos ad prima tenax; animas et olentia Medi
ora foveat illo et senibus medicantur anhelis. 135
Sed neque Medorum silvae ditissima terra
nec pulcher Ganges atque auro turbidus Hermus
laudibus Italiae certent, non Bactra neque Indi
miscueruntque herbas et non innoxia verba 129

totaque turiferis Panchaia pinguis harenis.
haec loca non tauri spirantes naribus ignem 140
invertere satis immanis dentibus hydri,
nec galeis densisque virum seges horruit hastis;
sed gravidae fruges et Bacchi Massicus umor
implevere; tenent oleae armentaue laeta.
hinc bellator equos campo sese arduus infert; 145
hinc albi, Clitumne, greges et maxima taurus
victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deum duxere triumphos.
hic ver adsiduum atque alienis mensibus aestas:
bis gravidae pecudes, bis pomis utilis arbor. 150
at rabidae tigres absunt et saeva leonum
semina, nec miseros fallunt aconita legentis,
nec rapit immensos orbis per humum, neque tanto
squameus in spiram tractu se colligit anguis.
adde tot egregias urbes operumque laborem, 155
tot congesta manu praeruptis oppida saxis
fluminaque antiquos supter labentia muros.
an mare quod supra memorem, quodque adluit infra?
anne lacus tantos? te, Lari maxime, teque,
fluctibus et fremitu adsurgens Benace marino? 160
an memorem portus Lucrinoque addita claustra
atque indignatum magnis stridoribus aequor,
Iulia qua ponto longe sonat unda refuso
Tyrrhenusque fretis immittitur aestus Avernis?
haec eadem argenti rivos aerisque metalla 165
ostendit venis atque auro plurima fluxit.
haec genus acre virum Marsos pubemque Sabellam
adsuetumque malo Ligurem Volcosque verutos
extulit, haec Decios Marios magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello et te, maxime Caesar, 170
qui nunc extremis Asiae iam victor in oris
inbellem avertis Romanis arcibus Indum.
salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
magna virum: tibi res antiquae laudis et artem
ingredior sanctos ausus recludere fontis, 175
Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.

Nunc locus arborum ingeniis, quae robor a cuique,
 quis color, et quae sit rebus natura ferendis.
 difficiles primum terrae collesque maligni,
 tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis, 180
 Palladia gaudent silva vivacis olivae.
 indiciosus tractu surgens oleaster eodem
 plurimus et strati bacis silvestribus agri.
 at quae pinguis humus dulcique uligine laeta,
 quique frequens herbis et fertilis ubere campus 185
 (qualem saepe cava montis convalle solemus
 dispicere: hoc summis licuntur rupibus amnes
 felicemque trahunt limum) quique editus austro
 et filicem curvis invisam pascit aratris:
 hic tibi praevalidas olim multoque fluentis 190
 sufficiet baccho vitis, hic fertilis uvae,
 hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
 inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
 lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
 sin armenta magis studium vitulosque tueri 195
 aut ovium fetum aut urentis culta capellas,
 saltus et saturi petito longinqua Tarenti,
 et qualem infelix amisit Mantua campum
 pascentem niveos herboso flumine cyncos:
 non liquidi gregibus fontes, non gramina derunt; 200
 et quantum longis carpent armenta diebus,
 exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
 nigra fere et presso pinguis sub vomere terra,
 et quoi putre solum (namque hoc imitamur arando),
 optima frumentis: non ullo ex aequore cernes 205
 plura domum tardis decedere plaustra iuvenis.
 aut unde iratus silvam devexit arator
 et nemora evertit multos ignava per annos,
 antiquasque domos avium cum stirpibus imis
 eruit: illae altum nidis petiere relictis, 210
 at rudis enituit impulso vomere campus.
 nam ieiuna quidem clivosi glarea ruris
 vix humilis apibus casias roremque ministrat;
 et tofus scaber et nigris exesa chelydris

creta negant alios aequae serpentibus agros 215
 dulcem ferre cibum et curvas praebere latebras.
 quae tenuem exhalat nebulam fumosque volucris,
 et bibit umorem et, cum volt, ex se ipsa remittit,
 quaeque suo semper viridi se gramine vestit, 220
 nec scabie et salsa laedit robigine ferrum:
 illa tibi laetis intexet vitibus ulmos,
 illa ferax oleost, illam experiere colendo
 et facilem pecori et patientem vomeris unci.
 talem dives arat Capua et vicina Vesaevo
 ora iugo et vacuis Clanius non aequos Acerris. 225
 Nunc quo quamque modo possis cognoscere dicam.
 rara sit an supra morem si densa requires
 (altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
 densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo), 230
 ante locum capies oculis alteque iubebis
 in solido puteum demitti omnemque repones
 rusus humum et pedibus summas acquabis harenas.
 si derunt, rarum pecorique et vitibus almis
 aptius uber erit; sin in sua posse negabunt 235
 ire loca et scrobibus superabit terra repletis,
 spissus ager: glaebas cunctantis crassaque terga
 expecta et validis terram proscinde iuvenis.
 salsa autem tellus et quae perhibetur amara,
 frugibus infelix (ea nec mansuescit arando,
 nec baccho genus aut pomis sua nomina servat) 240
 tale dabit specimen: tu spisso vimine quallos
 colaque prelorum fumosis deripe tectis;
 huc ager ille malus dulcesque a fontibus undae
 ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
 scilicet et grandes ibunt per vimina guttae; 245
 at sapor indicium faciet manifestus, et ora
 tristia temptantum sensu torquebit amaror.
 pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto
 discimus: haut umquam manibus iactata fatiscit,
 sed picis in morem ad digitos lentescit habendo. 250
 umida maioris herbas alit, ipsaque iusto
 laetior. a nimium ne sit mihi fertilis illa

nec se praevalidam primis ostendat aristis!
 quae gravis est ipso tacitam se pondere prodit,
 quaeque levis. promptum est oculis praediscere nigram, 255
 et quisquis color. at sceleratum exquirere frigus
 difficilē: piceae tantum taxique nocentes
 interdum aut ederae pandunt vestigia nigrae.

His animum adversis terram multo ante memento
 excoquere et magnos scrobibus concidere montis, 260
 ante supinatas aquiloni ostendere glaebas,

quam laetum infodias vitis genus. optima putri
 arva solo: id venti curant gelidaeque pruinae
 et labefacta movens robustus iugera fossor.
 ac siquos haut ulla viros vigilantia fugit, 265

ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
 arboribus seges et quo mox digesta feratur,
 mutatam ignorent subito ne semina matrem.
 quin etiam caeli regionem in cortice signant,
 ut quo quaeque modo steterit, qua parte calores 270
 austrinos tulerit, quae terga obverterit axi,

restituunt: adeo in teneris consuescere multumst.
 collibus an plano melius sit ponere vitem,
 quaere prius. si pinguis agros metabere campi,
 densa sere: in denso non segnior ubere Bacchus, 275

sin tumulis adclive solum collisque supinos,
 indulge ordinibus; nec setius omnis in unguem
 arboribus positis secto via limite quadret,
 ut saepe ingenti bello cum longa cohortis 280
 explicuit legio, et campo stetit agmen aperto,

derectaeque acies, ac late fluctuat omnis
 aere reidenti tellus, necdum horrida miscent
 proelia, sed dubius mediis Mars errat in armis.
 omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
 non animum modo uti pascat prospectus inanem, 285
 sed quia non aliter vires dabit omnibus aequas
 terra, nec in vacuum poterunt extendere rami.

Forsitan et scrobibus quae sint fastigia quaeras
 ausim vel tenui vitem committere sulco.
 altior ac penitus terrae desigitur arbos, 290

aesculus in primis, quae quantum vertice ad auras
 aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
 ergo non hiemes illam, non flabra neque imbres
 convellunt: immota manet, multosque nepotes,
 multa virum volvens durando saecula vincit. 295
 tum fortis late ramos et bracchia pandens
 huc illuc media ipsa ingentem sustinet umbram.

Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem,
 neve inter vitis corylum sere, neve flagella
 summa pete aut summa defringe ex arbore plantas 300
 (tantus amor terrae) neu ferro laede retunso
 semina, neve olea silvestris insere truncos:

nam saepe incautis pastoribus excidit ignis,
 qui furtim pingui primum sub cortice tectus
 robora comprehendit, frondesque elapsus in altas 305
 ingentem caelo sonitum dedit; inde secutus
 per ramos victor perque alta cacumina regnat,
 et totum involvit flammis nemus et ruit atram

ad caelum picea crassus caligine nubem,
 praesertim si tempestas a vertice silvis 310
 incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
 noc ubi, non a stirpe valent caesaeque reverti
 possunt atque ima similes revirescere terra.
 infelix superat foliis oleaster amaris.

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor 315
 tellurem borea rigidam spirante moveri.
 rura gelu tum claudit hiemps, nec semine iacto
 concretum patitur radicem adfigere terrae.

optima vinetis satio, cum vere rubenti
 candida venit avis longis invisae colubris, 320
 prima vel autumnus sub frigora, cum rapidus Sol
 nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas.

ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis;
 vere tument terrae et genitalia semina poscunt.
 tum pater omnipotens fecundis imbribus aether 325
 coniugis in gremium laetae descendit, et omnis
 magnus alit magno commixtus corpore fetus.

avia tum resonant avibus virgulta canoris,

et Venerem certis repetunt armenta diebus;
 parturit almus ager, zephyrique tepentibus auris 330
 laxant arva sinus; superat tener omnibus umor;
 inque novos soles audent se germina tuto
 credere, nec metuit surgentis pampinus austros
 aut actum caelo magnis aquilonibus imbrem,
 sed trudit gemmas et frondes explicat omnibus. 335
 non alios prima crescentis origine mundi
 inluxisse dies aliumve habuisse tenorem
 crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
 orbis, et hibernis parcebant flatibus euri,
 cum primae lucem pecudes hausere, virumque 340
 terrea progenies duris caput extulit arvis,
 immissaque ferae silvis et sidera caelo.
 *nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
 si non tanta quies iret frigusque caloremque
 inter, et exciperet caeli indulgentia terras.* 345
 Quod superest, quaecumque premes virgulta per agros,
 sparge fimo pingui, et multa memor occule terra,
 aut lapidem bibulum aut squalentis infode conchas:
 inter enim labentur aquae, tenuisque subibit
 halitus, atque animos tollent sata. iamque reperti, 350
 qui saxo super atque ingentis pondere testae
 urgerent: hoc effusos munimen ad imbres,
 hoc, ubi hiulca siti findit canis aestifer arva.
 † Seminibus positis superest diducere terram
 saepius ad capita et duros iactare bidentis, 355
 aut presso exercere solum sub vomere et ipsa
 flectere luctantis inter vineta iuencos;
 tum levis calamos et rasae hastilia virgae
 fraxineasque aptare sudas furcasque valentis,
 viribus eniti quarum et contemnere ventos 360
 adsuescant summasque sequi tabulata per ulmos.
 Ac dum prima novis adolescit frondibus aetas,
 parcendum teneris, et dum se laetus ad auras
 palmas agit laxis per purum immissus habenis,
 ipsa acie nondum falcis temptanda, sed uncis 365
 carpendae manibus frondes interque legendae.

inde ubi iam validis amplexae stirpibus ulmos
 exierint, tum stringe comas, tum braccia tonde
 (ante reformidant ferrum), tum denique dura
 exerce imperia et ramos compesce fluentis. 370
 Textendae saepes etiam et pecus omne tenendum,
 praecipue dum frons tenera imprudensque laborum;
 *[cui super indignas hiemes solemque potentem
 silvestres uri adsidue capraeque sequaces
 inludunt, pascuntur oves avidaeque iuvencae.] 375
 frigora nec tantum cana concreta pruina
 aut gravis incumbens scopulis arentibus aestas,
 quantum illi nocuere greges durique venenum
 dentis et ad morsum signata in stirpe cicatrix.
 non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris 380
 caeditur et veteres ineunt proscaenia ludi,
 praemiaque ingeniis pagos et compita circum
 Thesidae posuere, atque inter pocula laeti
 mollibus in pratis unctos saluere per utres.
 nec non Ausonii Troia gens missa coloni 385
 versibus incomptis ludunt risuque soluto,
 oraque corticibus sumunt horrenda cavatis,
 et te, Bacche, vocant per carmina laeta, tibi que
 oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
 hinc omnis largo pubescit vinea fetu, 390
 complentur vallesque cavae saltusque profundi
 et quocumque deus circum caput egit honestum.
 ergo rite suum Baccho dicemus honorem
 carminibus patriis, lancesque et liba feremus,
 et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram, 395
 pinguique in veribus torrebimus exta columnis.
 Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
 cui numquam exhausti satis est: namque cinne quotannis
 terque quaterque solum scindendum glaebaque versis 400
 aeternum frangenda bidentibus, omne levandum
 fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem,
 atque in se sua per vestigia volvitur annus.
 ac iam olim, seras posuit cum vinea frondes,
 frigidus et silvis aquilo decussit honorem,

iam tum acer curas venientem extendit in annum 405
 rusticus, et curvo Saturni dente relictam
 persequitur vitem attondens fingitque putando.
 primus humum fodito, primus devecta cremato
 sarmenta, et vallos primus sub tecta referto;
 postremus metito. bis vitibus ingruit umbra, 410
 bis segetem densis obducunt sentibus herbae;
 durus uterque labor: laudato ingentia rura,
 exiguum colito. nec non etiam aspera rusci
 vimina per silvam et ripis fluvialis harundo
 caeditur, incultique exercet cura salicti. 415
 iam vinctae vites, iam falcem arbusta reponunt,
 iam canit effectos extremus vinitor antes:
 sollicitanda tamen tellus pulvisque movendus,
 et iam maturis metuendus Iuppiter uvis.
 Contra non ullast oleis cultura: neque illae 420
 procurvam expectant falcem rastrosque tenacis,
 cum semel haeserunt arvis aurasque tulerunt;
 ipsa satis tellus, cum dente recluditur unco,
 sufficit umorem et gravidas, cum vomere, fruges.
 hoc pinguem et placitam Paci nutritor civam. 425
 Poma quoque, ut primum truncos sensere valentis
 et viris habuere suas, ad sidera raptim
 vi propria nituntur opisque haut indiga nostrae.
 nec minus interea fetu nemus omne gravescit,
 sanguineisque inculta rubent aviaria bacis. 430
 tondentur cytisi, taedas silva alta ministrat,
 pascunturque ignes nocturni et lumina fundunt.
 quid maiora sequar? salices humilesque genistae
 aut illae pecori frondem aut pastoribus umbram 435
 sufficiunt saepemque satis et pabula melli.
 et iuvat undantem buxo spectare Cytorum
 Naryciaeque picis lucos, iuvat arva videre
 non rastris, hominum non ulli obnoxia curae.
 ipsae Caucaseo steriles in vertice silvae, 440
 quas animosi euri adsidue franguntque feruntque,
 te dubitant homines serere atque inpendere curam? 433

dant alios aliae fetus, dant utile lignum
 navigiis pinus, domibus cedrumque cupressosque.
 hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
 agricolae, et pandas ratibus posuere carinas. 445
 at myrtus validis hastilibus et bona bello
 cornus, Ituraeos taxi torquentur in arcus.
 nec tiliae leves aut torno rasile buxum
 non formam accipiunt ferroque cavantur acuto. 450
 nec non et torrentem undam levis innatat alnus
 missa Pado; nec non et apes examina condunt
 corticibusque cavis vitiosaeque ilicis alvo.
 quid memorandum aeque Baccheia dona tulerunt?
 Bacchus et ad culpam causas dedit; ille furentis 455
 Centauros leto domuit, Rhoeumque Pholumque
 et magno Hylaeum Lapithis cratera minantem.
 O fortunatos nimium, sua si bona norint,
 agricolas! quibus ipsa procul discordibus armis
 fundit humo facilem victum iustissima tellus. 460
 si non ingentem foribus domus alta superbis
 mane salutantum totis vomit aedibus undam,
 nec varios inhiant pulchra testudine postes,
 inlusasque auro vestes Ephyreiaque aera, 465
 alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
 nec casia liquidi corrumpitur usus olivi:
 at secura quies et nescia fallere vita,
 dives opum variarum, at latis otia fundis
 (speluncae vivique lacus et frigida tempe
 mugitusque boum mollesque sub arbore somni) 470
 non absunt; illic saltus ac lustra ferarum,
 et patiens operum exiguoque adsueta iuventus
 sacra deum sanctique patres; extrema per illos
 Iustitia excedens terris vestigia fecit.
 Me vero primum dulces ante omnia musae, 475
 quarum sacra fero ingenti percussus amore,
 accipiant, caelique vias et sidera monstrent,
 defectus solis varios lunaeque labores;
 unde tremor terris, qua vi maria alta tumescant

obicibus ruptis rursusque in se ipsa residant, 480
 quid tantum Oceano properent se tinguere soles
 hiberni, vel quae tardis mora noctibus opstet.
 sin has ne possim naturae accedere partis
 frigidus opsiterit circum praecordia sanguis:
 rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes, 485
 flumina amem silvasque inglorius. o ubi campi
 Spercheosque et virginibus bacchata Lacaenis
 Taygeta, o qui me gelidis convallibus Haemi
 sistat, et ingenti ramorum protegat umbra
 felix, qui potuit rerum cognoscere causas, 490
 atque metus omnis et inexorabile fatum
 subiecit pedibus strepitumque Acherontis avari.
 fortunatus est ille, deos qui novit agrestis,
 Panaque Silvanumque senem nymphasque sorores.
 illum non populi fascies, non purpura regum 495
 flexit et infidos agitans discordia fratres
 aut coniurato descendens Dacus ab Histro,
 non res Romanae perituraque regna, neque ille
 aut doluit miserans inopem aut invidit habenti.
 quos rami fructus, quos ipsa volentia rura 500
 sponte tulere sua, carpsit, nec ferrea iura
 insanumque forum aut populi tabularia vidit.
 sollicitant alii remis freta caeca, ruuntque
 in ferrum, penetrant aulas et limina regum;
 hic petit excidiis urbem miserosque penatis, 505
 ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro;
 condit opes alius defossoque incubat auro;
 hic stupet attonitus rostris; hunc plausus hiantem
 per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
 corripuit; gaudent perfusi sanguine fratrum, 510
 exilioque domos et dulcia limina mutant
 atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.
 agricola incurvo terram dimovit aratro:
 hic anni labor, hinc patriam parvosque penates
 sustinet, hinc armenta boum meritosque iuencos. 515
 nec requies, quin aut pomis exuberet annus
 aut fetu pecorum aut Cerealis mergite culmi,

proventuque oneret sulcos atque horrea vincat.
 venit hiemps: teritur Sicyonia baca trapetis, 520
 glande sues laeti redeunt, dant arbuta silvae;
 et varios ponit fetus autumnus, et alte
 mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
 interea dulces pendent circum oscula nati,
 casta pudicitiam servat domus, ubera vaccae 525
 lactea demittunt, pinguesque in gramine laeto
 inter se adversis luctantur cornibus haedi.
 ipse dies agitat festos fususque per herbam,
 ignis ubi in medio et socii cratera coronant,
 te libans, Lenaeae, vocat, pecorisque magistris
 velocis iaculi certamina ponit in ulmo, 530
 corporaque agresti nudant praedura palaestrae.
 hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
 hanc Remus et frater, sic fortis Etruria crevit
 scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
 septemque una sibi muro circumdedit arces. 535
 ante etiam sceptrum Dictaei regis et ante
 impia quam caesis gens est epulata iuencis,
 aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat;
 necdum etiam audierant inflari classica, necdum
 impositos duris crepitare incudibus enses. 540
 Sed nos immensum spatiis confecimus aequor,
 et iam tempus equom fumantia solve colla.

P. VERGILI MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER TERTIVS

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
pastor ab Amphryso, vos, silvae amnesque Lycaei.
cetera quae vacuas tenuissent carmine mentes,
omnia iam volgata: quis aut Eurysthea durum
aut inlaudati nescit Busiridis aras? 5
quoi non dictus Hylas puer et Latonia Delos
Hippodameque umeroque Pelops insignis eburno,
acer equis? temptanda viast, qua me quoque possim
tollere humo victorque virum volitare per ora.
primus ego in patriam mecum, modo vita supersit, 10
Aonio rediens deducam vertice musas;
primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas,
et viridi in campo templum de marmore ponam
propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius et tenera praetexit harundine ripas. 15
in medio mihi Caesar erit templumque tenebit:
illi victor ego et Tyrio conspectus in ostro
centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.
cuncta mihi Alpheum linquens lucosque Molorchi
cursibus et crudo decernet Graecia caestu. 20
ipse caput tonsae foliis ornatus olivae
dona feram. iam nunc sollempnis ducere pompas
ad delubra iuvat caesosque videre iuencos
vel scaena ut versis discedat frontibus utque
purpurea intexti tollant aulaea Britanni. 25

in foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam victorisque arma Quirini,
atque hic undantem bello magnumque fluentem
Nilum ac navali surgentis aere columnas.
addam urbes Asiae domitas pulsumque Niphaten 30
fidentemque fuga Parthum versisque sagittis
et duo rapta manu diverso ex hoste tropaea
bisque triumphatas utroque ab litore gentes. 33
Invidia infelix furias annemque severum 37
Cocyti metuens tortosque Ixionis anguis
immanemque rotam et non exsuperabile saxum... 39
stabunt et Parii lapides, spirantia signa, 34
Assaraci proles demissaeque ab Iove gentis 35
nomina Trosque parens et Troiae Cynthius auctor. 40
interea dryadum silvas saltusque sequamur
intactos, tua, Maecenas, haut mollia iussa.
te sine nil altum mens incohat: en age segnis
rumpe moras; vocat ingenti clamore Cilhaeron
Taygetique canes domitrixque Epidaurus equorum, 45
et vox adsensu nemorum ingeminata remugit. 45
mox tamen ardentis accingar dicere pugnas
Caesaris et nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.
Seu quis Olympiacae miratus praemia palmae 50
pascet equos seu quis fortis ad aratra iuencos, 50
corpora praecipue matrum legat. optuma torvae
forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
et crurum tenuis a mento palearia pendent;
tum longo nullus lateri modus; omnia magna,
pes etiam; et camuris hirtae sub cornibus aures. 55
nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
aut iuga detractans interdumque aspera cornu
et faciem tauro propior, quaeque ardua tota
et gradiens ima verrit vestigia cauda.
aetas Lucinam iustosque pati hymenaeos 60
desinit ante decem, post quattuor incipit annos;
cetera nec feturae habilis nec fortis aratris.
interea, superat gregibus dum laeta iuventas,

solve mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
 atque aliam ex alia generando suffice prolem. 65
 optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
 prima fugit: subeunt morbi tristisque senectus
 et labor, et durae rapit inclementia mortis.
 semper erunt, quarum mutari corpora malis:
 semper enim refice ac, ne post amissa requiras, 70
 ante veni et subolem armento sortire quotannis.
 Nec non et pecori est idem dilectus equino.
 tu modo, quos in spem status summittere gentis,
 praecipuum iam inde a teneris impende laborem.
 continuo pecoris generosi pullus in arvis 75
 altius ingreditur, et mollia crura reponit;
 primus et ire viam et fluvios temptare minantis
 audet et ignoto sese committere ponti,
 nec vanos horret strepitus. illi ardua cervix 80
 argutumque caput, brevis alvos obesaque terga,
 luxuriatque toris animosum pectus. honesti
 spadices glaucique, color deterrimus albis
 at gilvo. tum, siqua sonum procul arma dedere,
 stare loco nescit, micat auribus et tremit artus,
 collectumque premens volvit sub naribus ignem. 85
 densa iuba, et dextro iactata recumbit in armo;
 at duplex agitur per lumbos spina, cavatque
 tellurem et solido graviter sonat ungula cornu.
 talis Amyclaei domitus Pollucis habenis 90
 Cyllarus et, quorum Grai meminere poetae,
 Martis equi biinges et magni currus Achillei.
 talis et ipse iubam cervice effundit equina
 coniugis adventu pernix Saturnus, et altum
 Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
 Hunc quoque, ubi aut morbo gravis aut iam segnior annis 95
 deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectae, 96
 quamvis saepe fuga versos ille egerit hostis, 120
 et patriam Epirum referat fortisque Mycenae,
 Neptunique ipsa deducat origine gentem. 122
 frigidus in Venerem senior, frustra que laborem 97
 ingratus trahit, et siquando ad proelia ventumst,

ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis
 incassum furit. ergo animos aevomque notabis 100
 praecipue; hinc alias artis prolemque parentum,
 et quis cuique dolor victo, quae gloria palmae.
 nonne vides, cum praecipiti certamine campum
 corripuere, ruuntque effusi carcere currus,
 cum spes arrectae iuvenum, exultantiaque haurit 105
 corda pavor pulsans? illi instant verbere torto
 et proni dant lora, volat vi fervidus axis;
 iamque humiles, iamque elati sublime videntur
 aëra per vacuum ferri atque adsurgere in auras;
 nec mora nec requies; at fulvae nimbus harenae 110
 tollitur, umescunt spumis flatuque sequentum:
 tantus amor laudum, tantaest victoria curae.
 *primus Erichthonius currus et quattuor ausus
 iungere equos rapidusque rotis insistere victor. 115
 frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
 impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
 insultare solo et gressus glomerare superbos.
 aequos uterque labor, aequae iuvenemque magistri 119
 exquirunt calidumque animis et cursibus acrem.*
 His animum adversis instant sub tempus, et omnis 123
 impendunt curas denso distendere pingui
 quem legere ducem et pecori dixere maritum; 125
 florentisque secant herbas fluviosque ministrant
 farraque, ne blando nequeat superesse labori
 invalidique patrum referant ieiunia nati.
 ipsa autem macie tenuant armenta volentes, 130
 atque ubi concubitus primos iam nota voluptas
 sollicitat, frondesque negant et fontibus arcent.
 saepe etiam cursu quatiunt et sole fatigant,
 cum graviter tunsis gemit area frugibus, et cum
 surgentem ad zephyrum paleae iactantur inanes. 135
 hoc faciunt, nimio ne luxu obtunsior usus
 sit genitali arvo et sulcos oblimet inertis,
 sed rapiat sitiens Venerem interiusque recondat.
 Rursus cura patrum cadere et succedere matrum
 incipit. exactis gravidæ cum mensibus errant,

non illas gravibus quisquam iuga ducere plaustris, 140
 non saltu superare viam sit passus et acri
 carpere prata fuga fluviosque innare rapacis.
 saltibus in vacuis pascunt et plena secundum
 flumina, muscus ubi et viridissima gramine ripa,
 speluncaeque tegant et saxea procubet umbra. 145
 est lucos Silari circa ilicibusque virentem
 plurimus Alburnum volitans, quoi nomen asilo
 Romanumst, oestrum Grai vertere vocantes,
 asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis
 diffugiunt armenta, furit mugitibus aether 150
 concussus silvaeque et sicci ripa Tanagri.
 hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
 Inachiae Iuno pestem meditata iuvencae.
 hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
 arcebis gravido pecori, armentaque pasces 155
 sole recens orto aut noctem ducentibus astris.
 Post partum cura in vitulos traducitur omnis,
 continuoque notas et nomina gentis inurunt,
 et quos aut pecori malint summittere habendo
 aut aris servare sacros aut scindere terram 160
 et campum horrentem fractis invertere glaebis.
 [cetera pascuntur viridis armenta per herbas.]
 tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
 iam vitulos hortare viamque insiste domandi,
 dum faciles animi iuvenum, dum mobilis aetas. 165
 ac primum laxos tenui de vimine circlos
 cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
 servitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
 iunge pares, et coge gradum conferre iuencos;
 atque illis iam saepe rotae ducantur inanes 170
 per terram, et summo vestigia pulvere signent;
 post valido nitens sub pondere faginus axis
 instrepat, et iunctos temo trahat aereus orbes.
 interea pubi indomitae non gramina tantum
 nec vescas salicum frondes ulvamque palustrem, 175
 set frumenta manu carpes sata; nec tibi fetae
 more patrum nivea implebunt mulctraria vaccae,

sed tota in dulcis consument ubera natos.
 Sin ad bella magis studium turmasque ferocis, 180
 aut Alphea rotis praelabi flumina Pisae
 et Iovis in luco currus agitare volantis:
 primus equi labor est, animos atque arma videre
 bellantum lituosque pati tractuque gementem
 ferre rotam et stabulo frenos audire sonantis;
 tum magis atque magis blandis gaudere magistri 185
 laudibus et plausae sonitum cervicis amare.
 atque haec iam primo depulsus ab ubere matris
 audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
 invalidus etiamque tremens, etiam inscius aevi. 190
 at tribus exactis ubi quarta acceperit aestas,
 carpere mox gyrum incipiat gradibusque sonare
 compositis, sinuetque alterna volumina crurum,
 sitque laboranti similis; tum cursibus auras
 provocet, ac per aperta volans ceu liber habenis 195
 aequora vix summa vestigia ponat harena;
 qualis hyperboreis aquilo cum densus ab oris
 incubuit, Scythiaeque hiemes atque arida differt
 nubila: tum segetes altae campique natantes
 lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem 200
 dant silvae, longique urgent ad litora fluctus;
 ille volat simul arva fuga simul aequora verrens.
 hinc vel ad Elei metas et maxima campi
 sudabit spatia et spumas aget ore cruentas,
 Belgica vel molli melius feret esseda collo. 205
 tum demum crassa magnum farragine corpus
 crescere iam domitis sinito: namque ante domandum
 ingentis tollent animos, prensique negabunt
 verbera lenta pati et duris parere lupatis.
 Sed non ulla magis viris industria firmat, 210
 quam Venerem et caeci stimulos avertere amoris,
 sive boyom sive est quoi gratior usus equorum.
 atque ideo tauros procul atque in sola relegant
 pascua post montem oppositum et trans flumina lata,
 aut intus clausos satura ad praesaepia servant. 215
 carpit enim viris paulatim uritque videndo

femina, nec nemorum patitur meminisse nec herbae
dulcibus illa quidem inlecebris, et saepe superbos
cornibus inter se subigit decernere amantis.
pascitur in magna Sila formonsa iuvenca:
illi alternantes multa vi proelia miscent 220
volneribus crebris, lavit ater corpora sanguis,
versaque in obnixos urgentur cornua vasto
cum gemitu, reboant silvaeque et longus Olympus.
nec mos bellantis una stabulare, sed alter
victus abit, longeque ignotis exulat oris. 225
multa gemens ignominiam plagasque superbi
victoris, tum quos amisit inultus amores,
et stabula aspectans regnis excessit avitis:
ergo omni cura viris exercet, et inter
dura iacet pernix instrato saxa cubili 230
frondibus hirsutis et carice pastus acuta,
et temptat sese, atque irasci in cornua discit
arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
ictibus, et sparsa ad pugnam proludit harena.
post ubi collectum robor viresque refectae, 235
signa movet, praecepsque oblitum fertur in hostem:
fluctus uti, medio coepit cum albescere ponto,
longius ex altoque sinum trahit, utque volutus
ad terras immane sonat per saxa neque ipso
monte minor procumbit, at ima exaestuât unda 240
vorticibus nigramque alte subiectat harenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
et genus aequoreum, pecudes pictaeque volucres,
in furias ignemque ruunt: Amor omnibus idem.
tempore non alio catulorum oblita leaena 245
saevior erravit campis, nec funera volgo
tam multa informes ursi stragemque dedere
per silvas; tum saevos aper, tum pessima tigris:
heu male tum Libyae solis erratur in agris. 249
ipse ruit dentesque Sabellicus exacuit sus, 255
et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
atque hinc atque illinc umeros ad volnera durat.
quid lynces Bacchi variae et genus acre luporum 264

atque canum? quid quae inbelles dant proelia cervi? 265
quid iuvenis, magnum cui versat in ossibus ignem 258
durus amor? nempe abruptis turbata procellis
nocte natat caeca serus freta; quem super ingens 260
porta tonat caeli, et scopulis inlisa reclamant
aequora; nec miseri possunt revocare parentes 263
[nec moritura super crudeli funere virgo.] 250
nonne vides, ut tota tremor pertemptet equorum
corpora, si tantum notas odor attulit auras?
ac neque eos iam frena virum neque verbera saeva,
non scopuli rupesque cavae atque obiecta retardant 254
flumina correptosque unda torquentia montis. 266
scilicet ante omnis furor est insignis equarum;
et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigae.
*[illas ducit amor trans Gargara transque sonantem
Ascanium; superant montis et flumina tranant.] 267
continuoque avidis ubi subdita flamma medullis
(vere magis, quia vere calor redit ossibus): illae
ore omnes versae in zephyrum stant rupibus altis
exceptantque levis auras, et saepe sine ullis 275
coniugiis vento gravidae (mirabile dictu)
saxa per et scopulos et depressas convallis
diffugiunt, non, eure, tuos, neque solis ad ortus,
in borean caurumque, aut unde nigerrimus auster
nascitur et pluvio contristat frigore caelum.
hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt 280
pastores, lentum destillat ab inguine virus,
hippomanes, quod saepe malae legere novercae
miscueruntque herbas et non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus, 285
singula dum capti circumvectamur amore.
hoc satis armentis: superat pars altera curae,
lanigeros agitare greges lirtasque capellas.
[hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.]
nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
quam sit et angustis hunc addere rebus honorem; 290
sed me Parnasi deserta per ardua dulcis

raptat amor; iuvat ire iugis, qua nulla priorum
 Castaliam molli devertitur orbita clivo.
 nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
 Incipiens stabulis edico in mollibus herbam 295
 carpere ovis, dum mox frondosa reducitur aestas,
 et multa duram stipula felicumque maniplis
 sternere sup̄ter humum, glacies ne frigida laedat
 molle pecus, scabiamque ferat turpisque podagras.
 post hinc digressus iubeo frondentia capris 300
 arbuta sufficere et fluvios praebere recentis,
 et stabula a ventis hiberno opponere soli
 ad medium conversa diem, cum frigidus olim
 iam cadit extremoque inrorat aquarius anno.
 haec quoque non cura nobis levioꝛe tuendae, 305
 nec minor usus erit, quamvis Milesia magno
 vellerā mutentur Tyrios incocta rubores;
 densior hinc suboles, hinc largi copia lactis;
 quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
 laeta magis pressis manabunt flumina mammis. 310
 nec minus interea barbas incanaque menta
 Cinyphii tondent hirci sactasque comantis
 asum in castrorum et miseris velamina nautis.
 pascuntur vero silvas et summa Lycaei
 horrentisque rubos et amantis ardua dumos; 315
 atque ipsae memores redeunt in tecta, suosque
 ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
 ergo omni studio glaciem ventosque nivalis,
 quo minor est illis curae mortalis egestas,
 avertes, victumque feres et virgea laetus 320
 pabula, nec tota claudes faenilia bruma.
 at vero zephyris cum laeta vocantibus aestas,
 in saltus utrumque gregem atque in pascua mittes.
 luciferi primo cum sidere frigida rura
 carpamus, dum mane novom, dum gramina canent, 325
 et ros in tenera pecori gratissimus herba.
 inde ubi quarta sitim caeli collegerit hora
 et cantu querulae rumpent arbusta cicadae,
 ad puteos aut alta greges ad stagna iubebo

currentem lignis potare canalibus undam; 330
 aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
 sicubi magna Iovis antiquo robore quereus
 ingentis tendat ramos, aut sicubi nigrum
 ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra;
 tum tenuis dare rursus aquas, et pascere rursus 335
 solis ad occasum, cum frigidus aëra vesper
 temperat., et saltus reficit iam roscida luna,
 litoraꝛque alcyonem resonant, acalanthida dumi.
 Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
 prosequar et raris habitata mapalia tectis? 340
 saepe diem noctemque et totum ex ordine mensem
 pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
 hospitiiis: tantum campi iacet. omnia secum
 armentarius Afer agit, tectumque laremque
 armaꝛque Amyclaeumque canem Cressamque pharetram; 345
 non secus ac patriis acer Romanus in armis
 iniusto sub fasce viam quom carpit, et hosti
 ante expectatum positus stat in agmina castris.
 At non qua Scythiae gentes Maeotiaꝛque unda, 350
 curbidus et torquens flaventis Hister harenas,
 quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
 illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullae
 aut herbae campo apparent aut arbore frondes;
 sed iacet aggeribus niveis informis et alto 355
 terra gelu late, septemque adsurgit in ulnas.
 semper hiemps, semper spirantes frigora cauri.
 tum sol pallentis haut umquam discutit umbras,
 nec cum invectus equis altum petit aethera, nec cum
 praecipitem Oceani rubro lavit aequore currum.
 concrescunt subitae currenti in flumine crustae, 360
 undaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
 puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris;
 aeraꝛque dissiliunt volgo, vestesque rigescunt
 indutae, caeduntque securibus umida vina,
 et totae solidam in glaciem vertere lucunae, 365
 stiriaꝛque inpexis induruit horrida barbis.
 interea toto non setius aëre ninguit:

intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
 corpora magna boum, confertoque agmine cervi
 torpent mole nova et summis vix cornibus extant. 370
 hos non immissis canibus, non cassibus ullis
 puniceaeve agitant pavidos formidine pinnae,
 sed frustra oppositum trudentis pectore montem
 comminus obruncant ferro, graviterque rudentis
 caedunt, et magno laeti clamore reportant. 375
 ipsi in defossis specubus securo sub alta
 otia agunt terra, congestaque robora totasque
 advolvere focis ulmos ignique dedere.
 sic noctem ludo ducunt, et pocula laeti
 fermento atque acidis imitantur vitea sorbis. 380
 talis hyperboreo septem subiecta trioni
 gens effrena virum Rhiphaeo tunditur euro,
 et pecudum fulvis velatur corpora saetis.
 Si tibi lanitium curae, primum aspera silva
 lappaeque tribolique absint; fuge pabula laeta. 385
 continuoque greges villis lege mollibus albos.
 illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
 nigra subest udo tantum cui lingua palato,
 reice, ne maculis infuscet vellera pullis
 nascentum, plenoque alium circumspice campo. 390
 munere sic niveo lanae, si credere dignum est,
 Pan deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit
 in nemora alta vocans; nec tu aspernata vocantem.
 At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
 ipse manu salsasque ferat praesepibus herbas. 395
 hinc et amant fluvios magis, et magis ubera tendunt,
 et salis occultum referunt in lacte saporem.
 multi etiam excretos prohibent a matribus haedos,
 primaque ferratis praefigunt ora capistris.
 quod surgente die mulsero horisque diurnis, 400
 nocte premunt; quod iam tenebris et sole cadente,
 sub lucem exportans calathis adit oppida pastor;
 aut parco sale contingunt hiemique reponunt.
 Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed una
 velocis Spartae catulos acremque Molossum 405

pasce sero pingui. numquam custodibus illis
 nocturnum stabulis furem incursusque luporum
 aut inpacatos a tergo horrebis Hiberos.
 saepe etiam cursu timidos agitabis onagros,
 et canibus leporem, canibus venabere dammas; 410
 saepe volutabris pulsos silvestribus apros
 latratu turbabis agens, montisque per altos
 ingentem clamore premes ad retia cervom.
 Disce et odoratam stabulis accendere cedrum,
 galbanoque agitare gravis nidore chelydros. 415
 saepe sub immotis praesepibus aut mala tactu
 vipera delituit caelumque exterrita fugit,
 aut tecto adsuetus coluber succedere et umbrae,
 (pestis acerba boum) pecorique aspergere virus,
 fovit humum. cape saxa manu, cape robora, pastor, 420
 tollentemque minas et sibila colla tumentem
 deice. iamque fuga timidum caput abdidit alte,
 cum medii nexus extremaque agmina caudae
 solvontur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.
 est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis, 425
 squamea convolvens sublato pectore terga
 atque notis longam maculosus grandibus alvom,
 qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus et dum
 vere madent udo terrae ac pluvialibus austris,
 stagna colit, ripisque habitans sibi piscibus atram 430
 improbus ingluviem ranisque loquacibus explet;
 postquam exusta palus, terraeque ardore dehiscunt,
 exsulit in siccum, et flammantia lumina torquens
 saevit agris asperque siti atque exterritus aestu. 435
 ne mihi tum mollis sub divo carpere somnos
 neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas,
 cum positis novos exuviis nitidusque iuventa
 volvitur aut catulos tectis aut ova relinquens
 arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
 Morborum quoque te causas et signa docebo. 440
 turpis ovis temptat scabies, ubi frigidus imber
 altius ad vivom persedit et horrida cano
 bruma gelu, vel cum tonsis inlautus adhaesit

sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
 dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri 445
 perfundunt, udisque aries in gurgite villis
 mersatur, missusque secundo defluit amni;
 aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
 et spumas miscent argenti et sulphura viva
 Idaeasque pices et pinguis unguine ceras 450
 scillamque elleborosque gravis nigrumque bitumen.
 non tamen ulla magis praesens fortuna laborumst,
 quam siquis ferro potuit rescindere summum
 ulceris os: alitur vitium vivitque tegendo,
 dum medicas adhibere manus ad volnera pastor 455
 abnegat, et meliora deos sedet omnia poscens.
 quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
 cum furit atque artus depascitur arida febris,
 profuit incensos aestus avertere et inter
 ima ferire pedis salientem sanguine venam, 460
 Bisaltae quo more solent acerque Gelonus,
 cum fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum,
 et lac concretum cum sanguine potat equino.
 quam procul aut molli succedere saepius umbrae
 videris aut summas carpentem ignavius herbas, 465
 extremamque sequi aut medio procumbere campo
 pascentem et serae solam decedere nocti,
 continuo culpam ferro compesce prius quam
 dira per incautum serpent contagia volgas.
 non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo, 470
 quam multae pecudum pestes. nec singula morbi
 corpora corripunt, sed tota aestiva repente,
 spemque gregemque simul cunctamque ab origine gentem.
 tum sciat, aërias Alpibus et Norica siquis
 castella in tumulis et Iapydis arva Timavi 475
 nunc quoque post tanto videat desertaque regna
 pastorum et longe saltus lateque vacantis.
 Hic quondam morbo caeli miseranda coortast
 tempestas totoque autumnus incanduit aestu,
 et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum, 480
 corripitque lacus, infecit pabula tabe.

nec via mortis erat simplex, sed ubi ignea venis
 omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
 rursus abundabat fluidus liquor omniaque in se 485
 ossa minutatim morbo conlapsa trahebat.
 saepe in honore deum medio stans hostia ad aram,
 lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
 inter cunctantis cecidit moribunda ministros.
 aut siquam ferro mactaverat ante sacerdos,
 inde neque impositis ardent altaria fibris, 490
 nec responsa potest consultus reddere vates;
 ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri
 summaque ieiuna sanie infuscat harena.
 hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis,
 et dulcis animas plena ad praesepia reddunt; 495
 hinc canibus blandis rabies venit, et quatit aegros
 tussis anhela sues ac faucibus angit obes.
 labitur infelix studiorum atque immemor herbae
 victor equos fontisque avertitur et pede terram
 crebra ferit; demissae aures, incertus ibidem 500
 sudor et ille quidem moriturus frigidus, aet
 pellis et ad tactum tractanti dura resistit.
 haec ante exitium primis dant signa diebus;
 sin in processu coepit crudescere morbus,
 tum vero ardentem oculi atque attractus ab alto 505
 spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
 ilia singultu tendunt, it naribus ater
 sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
 prouit inserto latices infundere cornu
 Lenaeos; ea visa salus morientibus una; 510
 mox erat hoc ipsum exitio, furiisque relecti
 ardebant, ipsique suos iam morte sub aegra
 (di meliora piis erroremque hostibus illum!)
 discissos nudis laniabant dentibus artus.
 ecce autem duro fumans sub vomere taurus 515
 concidit et mixtum spumis vomit ore cruorem
 extremosque ciet gemitus. it tristis arator
 maerentem abiungens fraterna morte iuvenum,
 atque opere in medio defixa relinquit aratra.

non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt 520
 prata movere animum, non qui per saxa volutus
 purior electro campum petit amnis; at ima
 solvontur latera, atque oculos stupor urget inertis,
 ad terramque fluit devexo pondere cervix.
 quid labor aut benefacta iuvant? quid vomere terras 525
 invertisse gravis? atqui non Massica Bacchi
 munera, non illis epulae nocuere repostae:
 frondibus et victu pascuntur simplicis herbae,
 pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu
 flumina, nec somnos abrumpit cura salubris. 530
 tempore non alio dicunt regionibus illis
 quaesitas ad sacra boves Iunonis et uris
 imparibus ductos alta ad donaria currus.
 ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis
 unguibus infodiunt fruges, montisque per altos 535
 contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
 non lupus insidias explorat ovilia circum
 nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
 cura domat; timidi dammae cervique fugaces
 nunc interque canes et circum tecta vagantur. 540
 iam maris immensi prolem et genus omne natantum
 litore in extremo ceu naufraga corpora fluctus
 proluit; insolitae fugiunt in flumina phocae.
 interit et curvis frustra defensa latebris
 vipera et attoniti squamis adstantibus hydri. 545
 ipsis est aër avibus non aequos, et illae
 praecipites alta vitam sub nube relinquont.
 praeterea nec mutari iam pabula refert,
 quaesitaeque nocent artes; cessere magistri
 Philyrides Chiron Amythaoniusque Melampus. 550
 saevit et in lucem Stygiis emissa tenebris
 pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque,
 inque dies avidum surgens caput altius effert.
 [balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
 arentesque sonant ripae collesque supini.] 555
 iamque catervatim dat stragem atque aggerat ipsis
 in stabulis turpi dilapsa cadavera tabe.

donec humo tegere ac foveis abscondere discut.
 nam neque erat coriis usus, nec viscera quisquam
 aut undis abolere potest aut vincere flamma; 560
 ne tondere quidem morbo inlueque peresa
 vellera nec telas possunt attingere putris;
 verum etiam invisos siquis temptaret amictus,
 ardentes papulae atque immundus olentia sudor
 membra sequebatur, nec longo deinde moranti 565
 tempore contactos artus sacer ignis edebat.

P. VERGILI MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER QVARTVS

Protenus aërii mellis caelestia dona
exsequar: hanc etiam, Maecenas, aspice partem.
admiranda tibi levium spectacula rerum
magnanimosque duces totiusque ordine gentis
mores et studia et populos et proelia dicam.
in tenui labor; at tenuis non gloria, siquem
numina laeva sinunt auditque vocatus Apollo.

Principio sedes apibus statioque petenda,
quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
ferre domum prohibent) neque oves haedique petulci
floribus insultent, aut errans bocula campo
decutiat rorem, et surgentis atterat herbas.
absint et picti squalentia terga lacerti
pinguibus a stabulis, meropesque aliaeque volucres
et manibus Procne pectus signata cruentis;
omnia nam late vastant ipsasque volantis
ore ferunt dulcem nidis inmitibus escam.
neu propius tectis taxum sine, neve rubentis
ure foco caneros, altae neu crede paludi,
aut ubi odor caeni gravis aut ubi concava pulsu
saxa sonant vocisque offensa resultat imago.
at liquidi fontes et stagna virentia musco
adsint et tenuis fugiens per gramina rivos,
palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret,
ut, cum prima novi ducent examina reges

vere suo, ludetque favis emissa iuventus,
vicina invitet decedere ripa calori,
obviaque hospitibus teneat frondentibus arbor.
in medium, seu stabit iners seu profluet umor, 25
transversas salices et grandia conice saxa,
pontibus ut crebris possint consistere et alas
panderè ad aestivom solem, si forte morantis
sparserit aut praeceps neptuno immerserit eurus.
haec circum casiae virides et olentia late 30
serpulla et graviter spirantis copia thymbrae
floreat, inriguumque hibant violaria fontem.
ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
seu lento fuerint alvaria vimine texta,
angustos habeant aditus: nam frigore mella 35
cogit hiemps, eademque calor liquefacta remittit.
utraque vis apibus pariter metuenda; neque illae
nequiquam in tectis certatim tertia cera
spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
explent, collectumque haec ipsa ad munera gluten 40
et visco et Phrygiae servant pice lentius Idae.
saepe etiam effossis, si vera est fama, latebris
sub terra fovere larem, penitusque repertae
punicibusque cavis exesaeque arboris antro.
tu tamen et levi rimosa cubilia limo 45
ungue fovens circum, et raras superinice frondes.
Quod superest, ubi pulsam hiemem Sol aureus egit 51
sub terras caelumque aestiva luce reclusit,
illae continuo saltus silvasque peragrant
purpureosque metunt flores et flumina libant
summa leves. hinc nescio qua dulcedine laetae 55
progeniem nidosque foveant, hinc arte recentis
excudunt ceras et mella tenacia fingunt.
hic ubi iam emissum caveis ad sidera caeli
nare per aestatem liquidam suspexeris agmen
obscuramque trahi vento mirabere nubem, 60
contemplator: aquas dulcis et frondea semper
tectata petunt. huc tu tussos asperge saporis,
vrita melisphylla et cerinthae ignobile gramen,

tinnitusque cie et Matris quate cymbala circum: 65
ipsae consistend medicatis sedibus, ipsae
intuma more suo sese in cunabula condent.

Sin autem ad pugnam exierint (nam saepe duobus
regibus incessit magno discordia motu;
continuoque animos volgi et trepidantia bello
corda licet longe praesciscere: namque morantis 70
Martius ille aeris rauci canor increpat, et vox
auditor fractos sonitus imitata tubarum;

tum trepidae inter se coeunt pinnisque coruscant
spiculaque exacuunt rostris aptantque lacertos,
et circa regem atque ipsa ad praetoria densae 75
miscentur magnisque vocant clamoribus hostem)

ergo ubi ver nactae sudum camposque patentis
erumpunt portis: concurritur, aethere in alto
fit sonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem,
praecipitesque cadunt; non densior aëre grando, 80
nec de concussa tantum pluit ilice glandis.

ipsi per medias acies insignibus alis
ingentis animos angusto in pectore versant,
usque adeo obnixa non cedere, dum gravis aut hos
aut hos versa fuga victor dare terga subegit. 85

hi motus animorum atque haec certamina tanta
pulveris exigui iactu compressa quiescent.
verum ubi ductores acie revocaveris ambo,
deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
dede neci; melior vacua sine regnet in aula. 90

[alter erit maculis auro squalentibus ardens.]
nam duo sunt genera: hic melior insignis et ore
et rutilis clarus squamis; ille horridus alter
desidia latamque trahens inglorius alvom. 95

Vt binae regum facies, ita corpora plebis.
namque aliae turpes horrent, ceu pulvere ab alto
quom venit et sicco terram sput ore viator
aridus; elucent aliae et fulgore coruscant
ardentes auro et paribus lita corpora guttis.
haec potior suboles, hinc caeli tempore certo 100
dulcia mella premes, nec tantum dulcia quantum

et liquida et durum bacchi domitura saporem.

At quom incerta volant caeloque examina ludunt,
contemnuntque favos et frigida tecta relinquunt,
instabilis animos ludo prohibebis inani. 105

nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
eripe; non illis quisquam cunctantibus altum
ire iter aut castris audebit vellere signa.

invitent croceis halantes floribus horti,
et custos furum atque avium cum falce saligna 110
Hellespontiaci servet tutela Priapi.

ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
tecta serat late circum, quoi talia curae;
ipse labore manum duro terat, ipse feracis
figat humo plantas et amicos inriget imbris. 115

Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
vela traham et terris festinem advertere proram,
forsitan et, pinguis hortos quae cura colendi
ornaret, canerem, hiferique rosaria Paesti,
quoque modo potis gauderent intiba rivis
et virides apio ripae, tortusque per herbam
cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem
narcissum aut flexi tacuissem vimen acanthi
pallentisque hederas et amantis litora myrtos. 125

namque sub Oebaliae memini me turribus arcis,
qua niger umectat flaventia culta Galaesus,
Corycium vidisse senem, cui pauca relict
iugera ruris erant, nec fertilis illa iuvenis
nec Cereri opportuna seges nec commoda Baccho. 130

hic rarum tamen in dumis holus albaque circum
lilia verbenasque premens vescumque papaver
regum aequabat opes animis, seraque revertens
nocte domum dapibus mensas onerabat inemptis.
primus vere rosam atque autumno carpere poma,
et cum tristis hiemps etiamnum frigore saxa 135
rumperet et glacie cursus frenaret aquarum,
ille comam mollis iam tondebat hyacinthi
aestatem increpitans seram zephyrosque morantis.
ergo apibus fetis idem atque examine multo

primus abundare et spumantia cogere pressis 140
 mella favis: illi tiliae atque uberrima pinus,
 quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
 induerat, totidem autumnos matura tenebat.
 ille etiam seras in versum distulit ulmos
 eduramque pirum et spinos iam pruna ferentis 145
 iamque ministrantem platanum potantibus umbras.
 verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis
 praetereo atque aliis post me memoranda relinquo.
 Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse
 addidit, expediam, pro qua mercede canoros 150
 Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae
 Dictae caeli regem pavere sub antro.
 solae communis natos, consortia tecta
 urbis habent, magnisque agitant sub legibus aevom,
 et patriam solae et certos novere penatis; 155
 venturaeque hiemis memores aestate laborem
 experiuntur et in medium quaesita reponunt.
 namque aliae victu invigilant et foedere pacto
 exercentur agris; pars intra saepta domorum
 Narcissi lacrimam et lentum de cortice gluten 160
 prima favis ponunt fundamina, deinde tenacis
 suspendunt ceras; aliae spem gentis adultos
 educunt fetus; aliae purissima mella
 stipant et liquido distendunt nectare cellas.
 sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti, 165
 inque vicem speculantur aquas et nubila caeli,
 aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
 ignavom fucos pecus a praesepibus arcent.
 fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis 170
 cum properant, alii taurinis follibus auras
 accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
 aera lacu; gemit inpositis incudibus Aetna;
 illi inter sese magna vi brachia tollunt
 in numerum, versantque tenaci forcipe ferrum: 175
 non aliter, si parva licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor urguet habendi

munere quamque suo. grandaevae oppida curae
 et munire favos et daedala fingere tecta. 180
 at fessae multa referunt se nocte minores,
 crura thymo plenae; pascuntur et arbuta passim
 et glaucas salices casiamque crocumque rubentem
 et pinguem tiliam et ferrugineos hyacinthos.
 omnibus una quies operum, labor omnibus unus: 185
 mane ruunt portis; nusquam mora; rursus easdem
 vesper ubi e pastu tandem decedere campis
 admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;
 fit sonitus mussantque oras et limina circum.
 post ubi iam thalamis se composuere, siletur 190
 in noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
 nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
 longius, aut credunt caelo adventantibus euris;
 sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur,
 excursusque brevis temptant, et saepe lapillos, 195
 ut cumbae instabiles fluctu iactante saburram,
 tollunt, his sese per inania nubila librant.
 illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
 quod neque concubitu indulgent, nec corpora segnes 200
 in Venerem solvunt aut fetus nixibus edunt;
 verum ipsae e foliis natos, e suavibus herbis
 ore legunt, ipsae regem parvosque Quirites
 sufficiunt, aulasque et cerea regna refigunt.
 *saepe etiam duris errando in cotibus alas
 attrivere, ultroque animam sub fasce dedere: 205
 tantus amor florum et generandi gloria mellis.*
 ergo ipsas quamvis angusti terminus aevi
 excipiat (neque enim plus septima ducitur aestas),
 at genus immortale manet, multosque per annos
 stat fortuna domus, et avi numerantur avorum. 210
 praeterea regem non sic Aegyptos et ingens
 Lydia nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes
 observant. rege incolumi mens omnibus una est;
 amisso rupere fidem, constructaque mella
 diripere ipsae et crates solvere favorum. 215
 ille operum custos, illum admirantur et omnes

circumstant fremitu denso stipantque frequentes,
et saepe attollunt umeris, et corpora bello
obiectant pulchramque petunt per vulnera mortem.

His quidam signis atque haec exempla secuti
esse apibus partem divinae mentis et haustus 220
aetherios dixere; deum namque ire per omnia,
terrasque tractusque maris caelumque profundum;
hinc pecudes armenta viros, genus omne ferarum,
quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas;
scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri 225
omnia, nec morti esse locum, sed viva volare
sideris in numerum atque alto succedere caelo.

Siquando sedem augustam servataque mella
thensauri relines, prius haustu sparsus aquarum
ore fove, fumosque manu praetende sequacis. 230

*illis ira modum supra est, laesaeque venenum 236
morsibus inspirant, et spicula caeca relinquunt
adfixae venis, animasque in vulnere ponunt.* 238

bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis: 231
Taygete simul os terris ostendit honestum

Pleas et Oceani spretos pede reppulit amnis,
aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi
tristior hibernas caelo descendit in undas. 235

*quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes 248
incumbent generis lapsi sarcire ruinas,

complebuntque foros et floribus horrea textent.* 250
sin duram metues hiemem parcesque futuro
contusosque animos et res miserabere fractas: 239

at suffire thymo cerasque recidere inanis
quis dubitet? nam saepe favos ignotus adedit
stelio et lucifugis congesta cubilia blattis;

immunisque sedens aliena ad pabula fucus 245
aut asper crabro inparibus se immiscuit armis,
aut dirum tiniae genus, aut invisae Minervae

laxos in foribus suspendit aranea cassis. 247

(Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros 251
vita tulit, tristi languerunt corpora morbo —
quod iam non dubiis poteris cognoscere signis:

continuo est aegris alius color; horrida voltum
deformat macies; tum corpora luce carentum 255
exportant tectis et tristia funera ducunt;
aut illae pedibus conexae ad limina pendent,
aut intus clausis cunctantur in aedibus, omnes
ignavaeque fame et contracto frigore pigrae.

tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant, 260
frigidus ut quondam silvis inmurmurat auster,
ut mare sollicitum stridit refluentibus undis,
aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis —

hic iam galbaneos suadebo incendere odores 265
mellaque harundineis inferre canalibus, ultro
hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.

proderit et tunsum gallae admiscere saporem
arentisque rosas aut igni pinguis multo
defruta vel psithia passos de vite racemos 270
Cecropiumque thymum et grave olentia centaurea.

est etiam flos in pratibus, cui nomen amello
fecere agricolae, facilis quaerentibus herba;
namque uno ingentem tollit de caespite silvam,

aureus ipse, sed in foliis, quae plurima circum 275
funduntur, violae subluet purpura nigrae;
[saepe deum nexis ornatae torquibus arae]
asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum

pastores et curva legunt prope flumina Mellae.
huius odorato radices incoque baccho,
pabulaque in foribus plenis adpone canistris. 280

Sed siquem proles subito defecerit omnis,
nec, genus unde novae stirpis revocetur, habebit,
tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
pandere, quoque modo caesis iam saepe iuvenis 285

insincerus apes tulerit cruor. altius omnem
expediam prima repetens ab origine famam.
nam qua Pellaei gens fortunata Canopi

accoluit effuso stagnantem flumine Nilum 289
et circum pictis vehitur sua rura phaselis,
[et viridem Aegyptum nigra fecundat harena, 291
et diversa ruens septem discurrit in ora

usque coloratis amnis devexus ab Indis] 293
 quaque pharetratae vicinia Persidis arguet, 290
 omnis in hac certam regio iacit arte salutem. 294
 exiguus primum atque ipsos contractus in usus 295
 eligitur locus; hunc angustique imbrice tecti
 parietibusque premunt artis, et quattuor addunt,
 quattuor a ventis obliqua luce fenestras.
 tum vitulus bima curvans iam cornua fronte
 quaeritur; huic geminae nares et spiritus oris 300
 multa reluctanti opstruitur, plagisque perempto
 tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
 sic positum in clauso lincunt, et ramea costis
 subiciunt fragmenta, thymum casiasque recentis.
 hoc geritur zephyris primum inpellentibus undas, 305
 ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
 garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
 interea teneris tepefactus in ossibus umor
 aestuat, et visenda modis animalia miris, 310
 trunca pedum primo, mox et stridentia pinnis,
 miscentur, tenuemque magis magis aëra carpunt,
 donec ut aestivis effusus nubibus imber
 erupere aut ut nervo pulsante sagittae,
 prima leves ineunt siquando proelia Parthi.
 Quis deus hanc, musae, quis nobis extudit artem? 315
 unde nova ingressus hominum experientia cepit?
 pastor Aristaeus fugiens Peneia tempe
 amissis, ut fama, apibus morboque fameque
 tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis
 multa querens atque hac adfatus voce parentem: 320
 'mater, Cyrene mater, quae gurgitis huius
 ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum
 (si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus Apollo)
 invisum fati genuisti? aut quo tibi nostri
 pulsus amor? quid me caelum sperare iubebas? 325
 en etiam hunc ipsum vitae mortalis honorem,
 quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
 omnia temptanti extuderat, te matre relinquo.
 quin age et ipsa manu felicitis erue silvas,

fer stabulis inimicum ignem atque interfice messis, 330
 ure sata, et duram in vitis molire bipennem,
 tanta meae si te ceperunt taedia laudis.
 at mater sonitum thalamo sub fluminis alti
 sensit. eam circum Milesia vellera nymphae
 carpebant hyali saturo fucata colore, 335
 Drymoque Xanthoque Ligeaque Phyllodoceque,
 caesariem effusae nitidam per candida colla,
 Cydippeque et flava Lycorias, altera virgo, 339
 altera tum primos Lucinae experta labores, 340
 Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambae,
 ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae,
 atque Ephyre atque Opis et Asia Deiopea
 et tandem positus velox Arethusa sagittis. 345
 inter quas curam Clymene narrabat inanem
 Volcani, Martisque dolos et dulcia furta,
 aque Chao densos divom numerabat amores.
 carmine quo captae dum fusis mollia pensa
 devolvont, iterum maternas impulit auris
 luctus Aristaei, vitreisque sedilibus omnes 350
 opstipuerunt; sed ante alias Arethusa sorores
 prospiciens summa flavom caput extulit unda,
 et procul: 'o gemitu non frustra exterrita tanto,
 Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
 tristis Aristaeus Penei genitoris ad undam 355
 stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.'
 huic percussa nova mentem formidine mater
 'duc, age, duc ad nos; fas illi limina divom
 tangere' ait. simul alta iubet discedere late
 flumina, qua juvenis gressus inferret. at illum 360
 curvata in montis faciem circumstetit unda
 accepitque sinu vasto misitque sub annem.
 iamque domum mirans genetricis et umida regna
 speluncisque lacus clausos lucosque sonantis
 ibat, et ingenti motu stupefactus aquarum 365
 omnia sub magna labentia flumina terra
 Nesaeae Spioque Thaliaque Cymodoceque 338

spectabat diversa locis, Phasimque Lycumque
 et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus 370
 saxosusque sonans Hypanis Mysusque Caicus, 369
 unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluente
 et gemina auratus taurino cornua voltu
 Eridanus, quo non alius per pingua culta
 in mare purpureum violentior effluit amnis.
 postquam est in thalami pendentia pumice tecta
 perventum et nati fletus cognovit inanis 375
 Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontis
 germanae, tonsisque ferunt mantelia villis;
 pars epulis onerant mensas et plena reponunt
 pocula; Panchaeis adolescentum ignibus arae;
 et mater 'cape Maeonii carchesia Bacchi:
 Oceano libemus' ait. simul ipsa precatur 380
 Oceanumque patrem rerum nymphasque sorores,
 centum quae silvas, centum quae flumina servant.
 ter liquido ardentem perfundit nectare Vestam,
 ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit. 385
 omine quo firmans animum sic incipit ipsa:
 ✓ 'est in Carphatio Neptuni gurgite vates
 caeruleus Proteus, magnum qui piscibus aequor
 et iuncto bipedum curru metitur equorum.
 hic nunc Emathiae portus patriamque revisit 390
 Pallenen; hunc et nymphae veneramur et ipse
 grandaevos Nereus; novit namque omnia vates,
 quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur;
 quippe ita Neptuno visum est, immania cuius
 armenta et turpis pascit sub gurgite phocas. 395
 hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
 expediat morbi causam, eventusque secundet.
 nam sine vi non ulla dabit praecepta, neque illum
 orando flectes; vim duram et vincula capto
 tende; doli circum haec demum franguntur inanes. 400
 ipsa ego te, medios cum sol accenderit aestus,
 cum sitiunt herbae et pecori iam gratior umbrast,
 in secreta senis ducam, quo fessus ab undis
 se recipit, facile ut somno adgrediare iacentem.

verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis, 405
 tum variae eludent species atque ora ferarum.
 fiet enim subito sus horridus atraque tigris
 squamosusque draco et fulva cervice leaena,
 aut acrem flammae sonitum dabit atque ita vinclis
 excidet, aut in aquas tenuis dilapsus abibit. 410
 sed quanto ille magis formas se vertet in omnis,
 tam tu, nate, magis contende tenacia vincla,
 donec talis erit mutato corpore, qualem
 videris, incepto tegeter cum lumina somno.
 Haec ait et liquidum ambrosiae defundit odorem, 415
 quo totum nati corpus perduxit; at illi
 dulcis compositis spiravit crinibus aura,
 atque habilis membris venit vigor. est specus ingens
 exesi latere in montis, quo plurima vento
 cogitur inque sinus scindit sese unda reductos, 420
 deprensus olim statio tutissima nautis;
 intus se vasti Proteus tegit obice saxi.
 hic iuvenem in latebris aversum a lumine nympha
 collocat, ipsa procul nebulis obscura resistit.
 iam rapidus torrens sitientis Sirius Indos 425
 ardebat caelo, et medium sol igneus orbem
 hauserat; arebant herbae, et cava flumina siccis
 faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
 cum Proteus consueta petens e fluctibus antra
 ibat; eum vasti circum gens umida ponti 430
 exultans rorem late dispersit amarum.
 sternunt se somno diversae in litore phocae;
 ipse velut stabuli custos in montibus olim,
 vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
 auditisque lupos acuunt balatibus agni, 435
 considit scopulo medius, numerumque recenset.
 cuius Aristaeo quoniam est oblata facultas,
 vix defessa senem passus componere membra
 cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
 occupat. ille suae contra non immemor artis 440
 omnia transformat sese in miracula rerum,
 ignemque horribilemque feram fluviumque liquentem.

verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
 in sese redit, atque hominis tandem ore locutus
 'nam quis te, iuvenum confidentissime, nostras 445
 iussit adire domos? quidve hinc petis?' inquit. at ille
 'scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere ququam;
 sed tu desine velle. deum praecepta secuti
 venimus, hinc lassissimum quaesitum oracula rebus.
 tantum effatus. ad haec vates vi denique multa 450
 ardentis oculos intorsit lumine glauco,
 et graviter frendens sic fati ora resolvit:
 'non te nullius exercent numinis irae;
 magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus
 hautquaquam ob meritum poenas, ni fata resistant, 455
 suscitavit, et raptam graviter pro coniuge saevit.
 illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
 inmanem ante pedes hydram moritura puella
 servantem ripas alta non vidit in herba.
 at chorus aequalis dryadum clamore supremos 460
 implerunt montis; flerunt Rhodopeiae arces
 altaeque Pangaea et Rhesi Mavortia tellus
 atque Getae atque Hebrus et Actias Orithyia.
 ipse cava solans aegrum testudine amorem
 te, dulcis coniunx, te solo in litore secum, 465
 te veniente die, te decedente canebat.
 Taenarum etiam fauces, alta ostia Ditis,
 et caligantem nigra formidine lucum
 ingressus manisque adiit regemque tremendum
 nesciaque humanis precibus mansuescere corda. 470
 at cantu commotae Erebi de sedibus imis
 umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum,
 quam multa in foliis avium se milia condunt,
 vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber,
 matres atque viri defunctaque corpora vita 475
 magnanimum heroum, pueri innuptaque puellae,
 impositique rogis iuvenes ante ora parentum;
 quos circum limus niger et deformis harundo
 Cocyti tarda palus inamabilis unda
 alligat, et noviens Styx interfusa coerces. 480

quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
 Tartara caeruleosque implexae crinibus angues
 Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
 atque Ixionii cantu rota constitit orbis.
 iamque pedem referens casus evaserat omnis, 485
 redditaque Eurydice superas veniebat ad auras
 pone sequens (namque hanc dederat Proserpina legem),
 cum subita incautum dementia cepit amantem,
 ignoscenda quidem, scirent si ignoscere manes:
 restitit, Eurydicenque suam iam luce sub ipsa 490
 immemor heu victusque animi respexit. ibi omnis
 effusus labor atque immitis rupta tyranni
 foedera terque fragor stagnis auditus Averni.
 illa 'quis et me' inquit 'miseram et te perdidit, Orpheu,
 quis tantus furor? en iterum crudelia retro 495
 fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
 iamque vale: feror ingenti circumdata nocte
 invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas
 dixit, et ex oculis subito ceu fumus in auras
 commixtus tenuis fugit diversa, neque illum 500
 prensantem nequiquam umbras et multa volentem
 dicere praeterea vidit; nec portitor Orci
 amplius obiectam passus transire paludem.
 quid faceret? quo se raptam bis coniuge ferret?
 quo fletu manis, quae numina voce moveret? 505
 [illa quidem Stygia nabat iam frigida cumba.]
 septem illum totos perhibent ex ordine menses
 rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam
 flesse sibi et gelidis haec evolvisse sub astris
 mulcentem tigris et agentem carmine quercus; 510
 qualis populea maerens philomela sub umbra
 amissos queritur fetus, quos durus arator
 observans nido implumis detraxit; at illa
 flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 integrat, et maestis late loca questibus implet. 515
 nulla Venus, non ulli animum flexere hymenaei.
 solus hyperboreas glacies Tanaimque nivalem
 arvaque Riphacis numquam viduata pruinis

lustrabat raptam Eurydicen atque inrita Ditis
 dona querens; spretae Ciconum quo munere matres 520
 inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi
 discerptum latos iuvenem sparsere per agros.
 tum quoque marmorea caput a cervice revolsum
 gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
 volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua 525
 a! miseram Eurydicen anima fugiente vocabat,
 Eurydicen toto referebant flumine ripae.

Haec Proteus, et se iactu dedit aequor in altum,
 quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
 at non Cyrene; namque ultro adfata timentem: 530
 'nate, licet tristis animo deponere curas.

haec omnis morbi causa, hinc miserabile nymphae,
 cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
 exitium misere apibus. tu munera supplex
 tende petens pacem, et facilis venerare napaeas; 535
 namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
 sed modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
 quattuor eximios praestanti corpore tauros,
 qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycaei,
 delige, et intacta totidem cervice iuencas. 540
 quattuor his aras alta ad delubra dearum
 constitue, et sacrum iugulis demitte cruorem,
 corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
 post ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
 inferias Orphei Lethaea papavera mittes, 545
 et nigram mactabis ovem, lucumque revises:
 placatam Eurydicen vitula venerabere caesa.

Haut mora: continuo matris praecepta facessit;
 ad delubra venit, monstratas excitat aras,
 quattuor eximios praestanti corpore tauros 550
 ducit et intacta totidem cervice iuencas.
 post ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
 inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
 hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
 aspiciunt, liquefacta boum per viscera toto 555
 stridere apes utero et ruptis effervere costis,

immensasque trahi nubes, iamque arbore summa
 confluere et lentis uvam demittere ramis.

Haec super arborum cultu pecorumque canebam 560
 et super arboribus, Caesar dum magnus ad altum
 fulminat Euphraten bello, victorque volentis
 per populos dat iura, viamque adfectat Olympo.
 illo Vergilium me tempore dulcis alebat
 Parthenope studiis florentem ignobilis oti,
 carmina qui lusi pastorum, audaxque iuventa, 565
 Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

P. VERGILI MARONIS
AENEIDOS
LIBER PRIMVS.

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum saevae memorem Iunonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
quidve dolens regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores
inpulerit. tantaene animis caelestibus irae?
Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
Karthago, Italiam contra Tiberinaque longe
ostia, dives opum studiisque asperrima belli;
quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse
siqua fata sinant, iam tunc tenditque fovetque.
progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
hinc populum late regem belloque superbum
venturum excidio Libyae: sic volvere parcas.
id metuens veterisque memor Saturnia belli,
prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis
(necdum etiam causae irarum saevique dolores

exciderant animo; manet alta mente repostum
iudicium Paridis spretaeque iniuria formae
et genus invisum et rapti Ganymedis honores):
his accensa super iactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
arcebat longe Latio, multosque per annos
errabant acti fati maria omnia circum.
tantae molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculae telluris in altum
vela dabant laeti et spumas salis aere ruebant,
cum Iuno aeternum servans sub pectore volnus
haec secum: 'mene incepto desistere victam,
nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
quippe vetor fati. Pallasne exurere classem
Argivom atque ipsos potuit submergere ponto
unius ob noxam et furias Aiacis Oili?
ipsa Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem
disiecitque rates evertitque aequora ventis,
illum expirantem transfixo pectore flammam
turbine corripuit scopuloque infixit acuto;
ast ego, quae divom incedo regina, Iovisque
et soror et coniunx, una cum gente tot annos
bella gero. et quisquam numen Iunonis adorat
praeterea, aut supplex aris imponet honorem?'
Talia flammato secum dea corde volutans
nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
Aeoliam venit. hic vasto rex Aeolus antro
luctantes ventos tempestatesque sonoras
imperio premit ac vinclis et carcere frenat.
illi indignantes magno cum murmure montis
circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
sceptra tenens, mollitque animos et temperat iras.
ni faciat, maria ac terras caelumque profundum
quippe ferant rapidi secum verrantque per auras:
sed pater omnipotens speluncis abdidit atris
hoc metuens, molemque et montes insuper altos
imposuit, regemque dedit, qui foedere certo
et premere et laxas sciret dare iussus habenas.

ad quem tum Iuno supplex his vocibus usa est:

'Aeole, namque tibi divom pater atque hominum rex 65
et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
Ilium in Italiam portans victosque penates:
incute vim ventis submersasque obrue puppes,
aut age diversos et dissice corpora ponto. 70
sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae,
quarum quae forma pulcherrima Deiopea,
conubio iungam stabili propriamque dicabo,
omnis ut tecum meritis pro talibus annos
exigat et pulchra faciat te prole parentem.' 75

Aeolus haec contra; 'tuus, o regina, quid optes,
explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
tu mihi quodcumque hoc regni, tu scepra Iovemque
concilias, tu das epulis accumbere divom,
nimborumque facis tempestatumque potentem.' 80

Haec ubi dicta, cavom conversa cuspide montem
impulit in latus: ac venti velut agmine facto,
qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
incubere mari, totumque a sedibus imis
una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85
Africus, et vastos volvont ad litora fluctus.
insequitur clamorque virum stridorque rudentum.
eripiunt subito nubes caelumque diemque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
intonuere poli et crebris micat ignibus aether, 90
praesentemque viris intentant omnia mortem.
extemplo Aeneae solvontur frigore membra;
ingemit, et duplicis tendens ad sidera palmas
talìa voce refert: 'o terque quaterque beati,
quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis 95
contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
Tydide! mene Iliacis occumbere campis
non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,
saevos ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis 100
scuta virum galeasque et fortia corpora volvit!'

Talia iactanti stridens aquilone procella
velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
franguntur remi; tum prora avertit et undis
dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons. 105
hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
terram inter fluctus aperit, furit aestus harenis.
tris Notus abreptas in saxa latentia torquet,
[saxa vocant Itali mediis quae in fluctibus aras]
dorsum immane mari summo; tris Eurus ab alto 110
in brevìa et syrtis urguet (miserabile visu)
inliditque vadis atque aggere cingit harenae.
unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
in puppim ferit: excutitur pronusque magister 115
volvitur in caput; ast aliam ter fluctus ibidem
torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vortex.
apparent rari nantes in gurgite vasto,
arma virum tabulaeque et Troia gaza per undas.
iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatì, 120
et qua vectus Abas, et qua grandaevos Aletes,
vicit hiemps; laxis laterum compagibus omnes
accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.

Interea magno misceri murmure pontum
emissamque hiemem sensit Neptunus et imis 125
stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
prospiciens summa placidum caput extulit unda.
disiectam Aeneae toto videt aequore classem,
fluctibus oppressos Troas caelique ruina.
nec latuere doli fratrem Iunonis et irae. 130
Eurum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:
'tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
iam caelum terramque meo sine numine, venti,
miscere, et tantas audetis tollere moles?
quos ego —! sed motos praestat componere fluctus: 135
post mihi non simili poena commissa luetis.
maturate fugam, regique haec dicite vestro:
non illi imperium pelagi saevomque tridentem,
sed mihi sorte datum. tenet ille immania saxa,

vestras, Eure, domos; illa se iacet in aula
 Aeclus et clauso ventorum carcere regnet.' 140
 Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat,
 collectasque fugat nubes solemque reducit.
 Cymothoe simul et Triton adnixus acuto
 detrudunt navis scopulo; levat ipse tridenti 145
 et vastas aperit syrtis et temperat aequor,
 atque rotis summas levibus perlabitur undas.
 ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
 seditio, saevitque animis ignobile vulgus,
 iamque faces et saxa volant, furor arma ministrat; 150
 tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
 conspexere, silent arrectisque auribus adstant;
 ille regit dictis animos, et pectora mulcet:
 sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
 prospiciens genitor caeloque in vectus aperto 155
 flectit equos curruque volans dat lora secundo.
 Defessi Aeneadae quae proxima litora cursu
 contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
 est in recessu longo locus: insula portum
 efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto 160
 frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
 hinc atque hinc vastae rupes geminique minantur
 in caelum scopuli, quorum sub vertice late
 aequora tuta silent; tum silvis scaena coruscis
 desuper horrentique atrum nemus imminet umbra; 165
 fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum,
 intus aquae dulces vivoque sedilia saxo,
 nympharum domus. hic fessas non vincula navis
 ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.
 huc septem Aeneas collectis navibus omni 170
 ex numero subit; ac magno telluris amore
 egressi optata potiuntur Troes harena
 et sale tabentis artus in litore ponunt.
 ac primum silici scintillam excudit Achates
 suscepitque ignem foliis atque arida circum 175
 nutrimenta dedit rapuitque in fomite flammam.
 tum cererem corruptam undis cerealiaque arma

expediunt fessi rerum, frugesque receptas
 et torrere parant flammis et frangere saxo.
 Aeneas scopulum interea conscendit et omnem 180
 prospectum late pelago petit, Anthea siquem
 iactatum vento videat Phrygiasque biremis
 aut Capyn aut celsis in puppibus arma Caici.
 navem in conspectu nullam, tris litore cervos
 prospicit errantis; hos tota armenta secuntur 185
 a tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
 constitit hic, arcumque manu celerisque sagittas
 corripuit [fidus quae tela gerebat Achates]
 ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
 sornibus arboreis, sternit, tum vulgus et omnem 190
 miscet agens telis nemora inter frondea turbam;
 nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 corpora fundat humi et numerum cum navibus aequet.
 hinc portum petit, et socios partitur in omnis.
 vna bonus quae deinde cadis onerarat Acestes 195
 litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
 dividit, et dictis maerentia pectora mulcet:
 'o socii (neque enim ignari sumus ante malorum)
 o passi graviora, dabit deus his quoque finem.
 vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200
 accestis scopulos, vos et Cyclopea saxa
 experti: revocate animos, maestumque timorem
 mittite; forsitan et haec olim meminisse iuvabit.
 per varios casus, per tot discrimina rerum
 tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas 205
 ostendunt; illic fas regna resurgere Troiae.
 durate, et vosmet rebus servate secundis.'
 Talia voce refert, curisque ingentibus aeger
 spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
 illi se praedae accingunt dapibusque futuris: 210
 tergora deripiunt costis et viscera nudant,
 pars in frustra secant veribusque tremantia figunt,
 litore aëna locant alii flammisque ministrant.
 tum victu revocant vires, fusique per herbam
 implentur veteris bacchi pinguisque ferinae. 215

postquam exempta fames epulis mensaeque remotae.
 amissos longo socios sermone requirunt
 spemque metumque inter dubii, seu vivere credant
 sive extrema pati nec iam exaudire vocatos.
 praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti, 220
 nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
 fata Lyci fortemque Gyan fortemque Cloanthum.
 Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
 dispiciens mare velivolum terrasque iacentis
 litora et latos populos, sic vertice caeli 225
 constitit et Libyae defixit lumina regnis.
 atque illum talis iactantem pectore curas
 tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis
 adloquitur Venus: 'o qui res hominumque deumque
 aeternis regis imperiis et fulmine terras, 230
 quid meus Aeneas in te committere tantum,
 quid Troes potuere, quibus tot funera passis
 cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
 certe hinc Romanos olim volentibus annis,
 hinc fore ductores revocato a sanguine Teucri, 235
 qui mare, qui terras omni dicione tenerent,
 pollicitus: quae te, genitor, sententia vertit?
 hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
 solabar fatis contraria fata rependens;
 nunc eadem fortuna viros tot casibus actos 240
 insequitur. quem das finem, rex magne, laborum?
 Antenor potuit mediis elapsus Achivis
 Illyricos penetrare sinus atque intuma tutus
 regna Liburnorum et fontem superare Timavi,
 unde per ora novem vasto cum murmure montis 245
 it mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
 hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
 Teucrorum, et genti nomen dedit armaque fixit
 Troia, nunc placida compostus pace quiescit:
 nos, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem, 250
 navibus (infandum!) amissis unius ob iram
 prodimur atque Italis longe disiungimur oris.
 sic pietatis honos? sic nos in sceptris reponis?

Olli subridens hominum sator atque deorum
 voltu, quo caelum tempestatesque serenat, 255
 oscula libavit natae, dehinc talia fatur:
 'parce metu, Cytherea: manent inmota tuorum
 fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
 moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
 magnanimum Aenean; neque me sententia vertit. 260
 hic tibi (fabor enim, quando haec te cura remordet,
 longius et volvens fatorum arcana movebo)
 bellum ingens geret Italia populosque feroces
 contundet, moresque viris et moenia ponet,
 tertia dum Latio regnantem viderit aetas 265
 ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
 at puer Ascanius, quoi nunc cognomen Iulo
 additur (Ilus erat, dum res stetit Ilii regno),
 triginta magnos volvendis mensibus orbis 270
 imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
 transferet, et longam multa vi muniet Albam.
 hic iam ter centum totos regnabitur annos
 gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
 Marte gravis geminam partu dabit Ilii prolem.
 inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus 275
 Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
 moenia Romanosque suo de nomine dicet.
 his ego nec metas rerum nec tempora pono,
 imperium sine fine dedi. quin aspera Iuno,
 quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat, 280
 consilia in melius referet, mecumque fovebit
 Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
 sic placitum. veniet lustris labentibus aetas,
 cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenae
 servitio premet ac victis dominabitur Argis. 285
 nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
 imperium Oceano, famam qui terminet astris,
 Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
 hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum
 accipies securo; vocabitur hic quoque votis. 290
 aspera tum positis mitescent saecula bellis;

cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
claudentur Belli portae; Furor impius intus
saeva sedens super arma et centum vinctus aënis 294
post tergum nodis fremet horridus ore cruento.

Haec ait, et Maia genitum demittit ab alto,
ut terrae utque novae pateant Karthaginis arces
hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
finibus arceret. volat ille per aëra magnum 300
remigio alarum, ac Libyae citus astitit oris.
et iam iussa facit, ponuntque ferocia Poeni
corda volente deo; in primis regina quietum
accipit in Teucros animum mentemque benignam.

At pius Aeneas, per noctem plurima volvens, 305
ut primum lux alma datast, exire locosque
explorare novos, quas vento accesserit oras,
qui teneant (nam inculta videt), hominesne feraene,
quaerere constituit sociisque exacta referre.
classem in convexo nemorum sub rupe cavata 310
arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
occulit; ipse uno graditur comitatus Achate,
bina manu lato crispans hastilia ferro.
cui mater media sese tulit obvia silva,
virginis os habitumque gerens et virginis arma, 315
Spartanae vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce volucremque fuga praevertitur Eurum.
namque umeris de moreabilem suspenderat arcum
venatrix, dederatque comam diffundere ventis,
nuda genu nodoque sinus collecta fluentis. 320
ac prior 'heus' inquit, 'iuvenes, monstrate, mearum
vidistis siquam hic errantem forte sororum,
succinctam pharetra, et maculosae tegmina lyncis
aut spumantis apri cursum clamore prementem.'

Sic Venus, et Veneris contra sic filius orsus: 325
'nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
o — quam te memorem, virgo? namque hau tibi voltus
mortalis, nec vox hominem sonat; o dea certe,
an Phoebi soror? an nympharum sanguinis una?

sis felix, nostrumque leves quaecumque laborem, 330
et, quo sub caelo tandem, quibus orbis in oris
iactemur, doceas; ignari hominumque locorumque
erramus, vento huc vastis et fluctibus acti:
multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.

Tum Venus: 'haut equidem tali me dignor honore; 335
virginibus Tyriis mos est gestare pharetram
purpureoque alte suras vincire colthurno.

Punica regna vides, Tyrios et Agenoris urbem;
sed fines Libyci, genus intractabile bello. 340
imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
germanum fugiens. longa est iniuria, longae
ambages; sed summa sequar fastigia rerum.

huic coniunx Sychaeus erat, ditissimus auri
Phoenicum, et magno miseræ dilectus amore, 345
cui pater intactam dederat primisque iugarat
ominibus. sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnis.
quos inter medius venit furor. ille Sychaeum
impius ante aras atque auri caecus amore

clam ferro incautum superat, securus amorum 350
germanae; factumque diu celavit, et aegram
multa malus simulans vana spe lusit amantem.

ipsa sed in somnis inhumati venit imago
coniugis; ora modis attollens pallida miris 355
crudelis aras trāiectaque pectora ferro

nudavit, caecumque domus scelus omne retexit.
tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
auxiliumque viae veteris tellure recludit
thensauros, ignotum argenti pondus et auri.

his commota fugam Dido sociosque parabat. 360
conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni
aut metus acer erat; navis, quae forte paratae,
corripiunt onerantque auro. portantur avari

Pygmalionis opes pelago; dux femina facti. 365
devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
moenia surgentemque novae Karthaginis arcem.

[mercatique solum, facti de nomine Byrsam,

taurino quantum possent circumdare tergo]
 sed vos qui tandem quibus aut venistis ab oris,
 quove tenetis iter?' quaerenti talibus ille 370
 suspirans imoque trahens a pectore vocem:
 'O dea, si prima repetens ab origine pergam,
 et vacet annalis nostrorum audire laborum,
 ante diem clauso componet Vesper Olympo. 375
 nos Troia antiqua, si vestras forte per auras
 Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos
 forte sua Libycis tempestas adpulit oris.
 sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates
 classe veho mecum, fama super aethera notus.
 Italiam quaero patriam et genus ab Iove summo. 380
 bis denis Phrygium conscendi navibus aequor
 matre dea monstrante viam data fata secutus;
 vix septem convolsae undis euroque supersunt.
 ipse ignotus egens Libyae deserta peragro,
 Europa atque Asia pulsus.' nec plura querentem 385
 passa Venus medio sic interfata dolore est:
 'Quisquis es, haut, credo, invisus caelestibus auras
 vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
 perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer.
 namque tibi reduces socios classemque relatum 390
 nuntio et in tutum versis aquilonibus actam,
 ni frustra augurium vani docuere parentes.
 aspice bis senos laetantis agmine cycnos,
 aetheria quos lapsa plaga Iovis ales aperto
 turbabat caelo; nunc terras ordine longo 395
 aut capere aut capsos iam respectare videntur:
 ut reduces illi ludunt stridentibus ahs
 et coetu cinxere polum cantusque dedere,
 haut aliter puppesque tuae pubesque tuorum
 aut portum tenet aut pleno subit ostia velo. 400
 perge modo et, qua te ducit via, derige gressum.'
 Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
 ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
 spiravere; pedes vestis defluxit ad imos;
 et vera incessu patuit dea. ille ubi matrem 406

adgnovit, tali fugientem est voce secutus:
 'quid natum totiens, crudelis tu quoque, falsis
 ludis imaginibus? cur dextrae iungere dextram
 non datur, ac veras audire et reddere voces?'
 talibus incusat, gressumque ad moenia tendit. 410
 at Venus obscuro gradientis aëre saepsit,
 et multo nebulae circum dea fudit amictu,
 cernere nequis eos neu quis contingere posset
 molirive moram aut veniendi poscere causas.
 ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit 415
 laeta suas, ubi templum illi, centumque Sabaeo
 ture calent arae sertisque recentibus halant.
 Corripuere viam interea, qua semita monstrat
 iamque ascendebant collem, qui plurimus urbi
 imminet adversasque aspectat desuper arces. 420
 miratur molem Aeneas, magalia quondam,
 miratur portas strepitumque et strata viarum.
 instant ardentes Tyrii: pars ducere muros
 molirique arcem et manibus subvolvere saxa,
 pars optare locum tecto et concludere sulco. 425
 [iura magistratusque legunt sanctumque senatum]
 hic portus alii effodiunt; hinc lata theatris
 fundamenta petunt alii, immanisque columnas
 rupibus excidunt, scaenis decora alta futuris.
 qualis apes aestate nova per florea rura 430
 exercet sub sole labor, cum gentis adultos
 educunt fetus, aut cum liquentia mella
 stipant et dulci distendunt nectare cellas,
 aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
 ignavom fucos pecus a praesepebus arcent; 435
 fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 'o fortunati, quorum iam moenia surgunt!'
 Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.
 infert se saeptus nebula (mirabile dictu)
 per medios miscetque viris, neque cernitur ulli. 440
 Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
 quo primum iactati undis et turbine Poeni
 effodere loco signum, quod regia Iuno (in)

monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
 egregiam et facilem victu per saecula gentem. 445
 hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
 condebat, donis opulentum et numine divae,
 aerea cui gradibus surgebant limina nexaeque
 aere trabes, foribus cardo stridebat aënis.
 hoc primum in luco nova res oblata timorem 450
 leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
 ausus et adflictis melius confidère rebus.
 namque sub ingenti lustrat dum singula templo *expectat*
 reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
 artificumque manus intrans operumque laborem 455
 miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas
 bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas Priamumque et saevom ambobus Achillem.
 constitit, et lacrimans 'quis iam locus,' inquit, 'Achate,
 quae regio in terris nostri non plena laboris?' 460
 en Priamus: sunt hic etiam sua praemia laudi;
 sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.
 solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem.'
 sic ait, atque animum pictura pascit inani
 multa gemens, largoque umectat flumine voltum. 465
 namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 hac fugerent Grai, premeret Troiana iuventus;
 hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
 agnoscit lacrimans, primo quae prodita somno 470
 Tydides multa vastabat caede cruentus,
 ardentisque avertit equos in castra, prius quam
 pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent. 473
 interea ad templum non aquae Palladis ibant 479
 crinibus Iliades passis peplumque ferebant,
 suppliciter tristes et tunsae pectora palmis:
 diva solo fixos oculos aversa tenebat. 482
 parte alia fugiens amissis Troilus armis 474
 infelix puer atque impar congressus Achilli:
 fertur equis curruque haeret resupinus inani,
 lora tenens tamen; huic cervixque comaeque trahuntur

per terram, et versa pulvis inscribitur hasta. 478
 ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros 483
 exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
 tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo, 485
 ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
 tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
 se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,
 eoasque acies et nigri Memnonis arma.
 ducit Amazonidum lunatis agmina peltis 490
 Penthesilea furens mediisque in milibus ardet,
 aurea subnectens exertae cingula mammae,
 bellatrix, audetque viris concurrere virgo.)
 Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
 dum stupet optutuque haeret defixus in uno, 495
 regina ad templum, forma pulcherrima Dido,
 incessit magna iuvenum stipante caterva.
 qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
 exercet Diana choros, quam mille secutae
 hinc atque hinc glomerantur oreades; illa pharetram 500
 fert umero, gradiensque deas supereminet omnis
 (Latoniae tacitum pertemptant gaudia pectus):
 talis erat Dido, talem se laeta ferebat
 per medios, instans operi regnisque futuris.
 tum foribus divae, media e testudine templi, 505
 saepta armis solioque alte subnixa resedit.
 iura dabat legesque viris, operumque laborem
 partibus aequabat iustis aut sorte trahebat:
 cum subito Aeneas concursu accedere magno
 Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum 510
 Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
 dispulerat penitusque alias avexerat oras.
 opstipuit simul ipse, simul percussus Achates
 laetitiaque metuque: avidi coniungere dextras
 ardebant, sed res animos incognita turbat. 515
 dissimulant et nube cava speculantur amicti,
 quae fortuna viris, classem quo litore linquant,
 quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant
 orantes veniam, et templum clamore petebant.

Postquam introgressi et coram data copia fandi, 520
 maximus Ilioneus placido sic pectore coepit:
 'o regina, novam cui condere Iuppiter urbem
 iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
 Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,
 oramus: prohibe infandos a navibus ignis, 525
 parce pio generi, et propius res aspice nostras.
 non nos aut ferro Libycos populare penatis
 venimus aut raptas ad litora vertere praedas;
 non ea vis animo nec tanta superbia victis.
 est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt, 530
 terra antiqua, potens armis atque ubere glaebae;
 Oenotri coluere viri; nunc fama minores
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem:
 hic cursus fuit,
 cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion 535
 in vada caeca tulit, penitusque procacibus austris
 perque undas superante salo perque invia saxa
 dispulit: huc pauci vestris adnavimus oris.
 quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara morem
 permittit patria? hospitio prohibemur harenae; 540
 bella cient, primaque vetant consistere terra.
 si genus humanum et mortalia temnitis arma,
 at sperate deos memores fandi atque nefandi.
 rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
 nec pietate fuit nec bello maior et armis. 545
 quem si fata virum servant, si vescitur aura
 aetheria neque adhuc crudelibus occubat umbris,
 non metus. officio nec te certasse priorem
 paeniteat: sunt et Siculis regionibus urbes
 armaque, Troianoque a sanguine clarus Acestes. 550

* * *

quassatam ventis liceat subducere classem
 et silvis aptare trabes et stringere remos,
 si datur Italiam sociis et rege recepto
 tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;
 sin absumpta salus, et te, pater optume Teucrum, 555
 pontus habet Libyae nec spes iam restat Iuli,

at freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
 unde huc advecti, regemque petamus Acesten.
 talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
 Dardanidae. 560

Tum breviter Dido voltum demissa profatur:
 'solvite corde metum, Teuceri, secludite curas.
 res dura et regni novitas me talia cogunt
 moliri et late finis custode tueri.
 quis genus Aeneadam, quis Troiae nesciat urbem 565
 virtutesque virosque aut tanti incendia belli?
 non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
 nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
 seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva
 sive Erycis finis regemque optatis Acesten, 570
 auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.
 voltis et his mecum pariter considerare regnis:
 urbem quam statuo, vestra est; subducite navis;
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
 atque utinam rex ipse noto compulsus eodem 575
 adforet Aeneas! equidem per litora certos
 dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
 siquibus eiectus silvis aut urbibus errat.'

His animum arrecti dictis et fortis Achates
 et pater Aeneas iandudum erumpere nubem 580
 ardebant. prior Aenean compellat Achates:
 'nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
 omnia tuta vides, classem sociosque receptos.
 unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
 submersum; dictis respondent cetera matris. 585
 vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
 scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
 restitit Aeneas claraque in luce refulsit
 os unerosque deo similis; namque ipsa decoram
 caesariem nato genetrix lumenque iuventae 590
 purpureum et laetos oculis adflarat honores:
 quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
 argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
 tum sic reginam adloquitur cunctisque repente

improvisus ait: 'coram, quem quaeritis, adsum 595
 Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
 o sola infandos Troiae miserata labores,
 quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
 omnibus exhaustis iam casibus omnium egenos
 urbe domo socias, grates persolvere dignas 600
 non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est
 gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
 di tibi, si qua pios respectant numina, siquid
 usquam iustitia est et mens sibi conscia recti,
 praemia digna ferant. quae te tam laeta tulerunt 605
 saecula? qui tanti talem genuere parentes?
 in freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
 lustrabunt, convexa polus dum sidera pascet,
 semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
 quae me cumque vocant terrae.' sic fatus amicum 610
 Ilionea petit dextra, laevaeque Serestum,
 post alios, fortemque Gyan fortemque Cloanthum.
 Opstipuit primo aspectu Sidonia Dido,
 casu deinde viri tanto, et sic ore locuta est:
 'quis te, nate dea, per tanta pericula casus 615
 insequitur? quae vis immanibus applicat oris?
 tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
 alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
 atque equidem Teucrum memini Sidona venire 620
 finibus expulsum patriis, nova regna petentem
 auxilio Beli; genitor tum Belus opimam
 vastabat Cyprum et victor dicione tenebat.
 tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
 Troianae nomenque tuum regesque Pelasgi. 625
 ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
 seque ortum antiqua Teucrorum a stirpe volebat.
 quare agite o tectis iuvenes succedite nostris.
 me quoque per multos similis fortuna labores
 iactatam hac demum voluit consistere terra:
 non ignara mali miseris succurrere disco.' 630
 sic memorat; simul Aenean in regia ducit
 tecta, simul divom templis indicit honorem.

nec minus interea sociis ad litora mittit
 viginti tauros, magnorum horrentia centum
 terga suum, pinguis centum cum matribus agnos, 635
 munera laetitiamque dii.
 at domus interior regali splendida luxu
 instruitur, mediisque parant convivia tectis:
 arte laboratae vestes ostroque superbo,
 ingens argentum mensis, caelataque in auro 640
 fortia facta patrum, series longissima rerum
 per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.
 Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
 passus amor) rapidum ad navis praemittit Achaten,
 Ascanio ferat haec, ipsumque ad moenia ducat; 645
 omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
 munera praeterea Iliacis erepta ruinis
 ferre iubet, pallam signis auroque rigentem
 et circumtextum croceo velamen acantho,
 ornatus Argivae Helenae, quos illa Mycenis, 650
 Pergama cum peteret inconcessosque hymenaeos,
 extulerat, matris Ladae mirabile donum;
 praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
 maxima natarum Priami, colloque monile
 bacatum et duplicem gemmis auroque coronam. 655
 haec celerans iter ad navis tendebat Achates.
 At Cytherea novas artes, nova pectore versat
 consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
 pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
 incendat reginam atque ossibus implicet ignem. 660
 quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilinguis;
 urit atrox Iuno, et sub noctem cura recursat.
 ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
 'nate, meae vires, mea magna potentia solus,
 nate, patris summi qui tela Typhoëa temnis, 665
 ad te confugio et supplex tua numina posco.
 frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
 litora iactetur odiis Iunonis acerbae,
 nota tibi, et nostro doluisti saepe dolore.
 nunc Phoenissa tenet Dido blandisque moratur 670

vocibus; et vereor, quo se Iunonia vertant
 hospitia; haut tanto cessabit cardine rerum.
 quocirca capere ante dolis et cingere flamma
 reginam meditor, nequo se numine mutet,
 sed magno Aeneae mecum teneatur amore. 675
 qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
 regius accitu cari genitoris ad urbem
 Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
 dona ferens pelago et flammis restantia Troiae;
 hunc ego sopitum somno super alta Cythera 680
 aut super Idalium sacrata sede recondam,
 nequa scire dolos mediusve occurrere possit.
 tu faciem illius noctem non amplius unam
 falle dolo et notos pueri puer indue voltus,
 ut, cum te gremio accipiet laetissima Dido
 regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
 cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
 occultum inspires ignem fallasque veneno.
 paret Amor dictis carae genetricis, et alas
 exiit et gressu gaudens incedit Iuli. 690
 at Venus Ascanio placidam per membra quietem
 inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
 Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
 floribus et dulci adspirans complectitur umbra.
 iamque ibat dicto parens et dona Cupido 695
 regia portabat Tyriis duce laetus Achate.
 cum venit, aulaeis iam se regina superbis
 aurea composuit sponda mediamque locavit;
 iam pater Aeneas et iam Troiana iuventus
 conveniunt, stratoque super discumbitur ostro. 700
 dant manibus famuli lymphas, cereremque canistris
 expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
 quinquaginta intus famulae, quibus ordine longam
 cura penum struere, et flammis adolere penates;
 centum aliae totidemque pares aetate ministri,
 qui dapibus mensas onerent et pocula ponant. 705
 nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
 convenerunt, toris iussi discumbere pictis.

mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum
 flagrantisque dei voltus simulataque verba. 710
 [pallamque et pictum croceo velamen acantho.]
 *[praecipue infelix, pesti devota futurae,
 expleri mentem nequit ardescitque tuendo
 Phoenissa, et pariter puero donisque movetur.]
 ille ubi complexu Aeneae colloque pependit 715
 et magnum falsi inplevit genitoris amorem,
 reginam petit. haec oculis, haec pectore toto
 haeret et interdum gremio fovet, inscia Dido,
 insidat quantus miserae deus. at memor ille
 matris Acidaliae paulatim abolere Sychaeum 720
 incipit, et vivo temptat praevertere amore
 iam pridem resides animos desuetaque corda.
 Postquam prima quies epulis, mensaetque remotae
 crateras magnos statuunt et vina coronant.
 it strepitus tectis vocemque per ampla volutant 725
 atria; dependent lychini laquearibus aureis
 incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
 hic regina gravem gemmis auroque poposcit
 implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
 a Belo soliti; tum facta silentia tectis: 730
 'Iuppiter, hospitibus nam te dare iura locuntur,
 hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
 esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
 adsit laetitiae Bacchus dator et bona Iuno;
 et vos o coetum, Tyrii, celebrate faventes.' 735
 dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
 primaque libato summo tenuis attigit ore;
 tum Bitiae dedit increpitans; ille inpiger hausit
 spumantem pateram, et pleno se proluit auro;
 post alii proceres. cithara crinitus Iopas 740
 personat aurata, docuit quem maximus Atlans.
 hic canit errantem lunam solisque labores,
 unde hominum genus et pecudes, unde imber et ignes,
 arcturum pluviasque hyadas geminosque triones,
 quid tantum Oceano properent se tinguere soles 745
 hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.

ingeminant plausu Tyrri, Troesque secuntur.
 nec non et vario noctem sermone traherat
 infelix Dido, longumque bibebat amorem,
 multa super Priamo rogitans, super Hectore multa; 750
 nunc, quibus Aurorae venisset filius armis,
 nunc, quales Diomedis equi, nunc, quantus Achilles.
 'immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
 insidias' inquit 'Danaum casusque tuorum
 erroresque tuos. [nam te iam septima portat 755
 omnibus errantem terris et fluctibus aestas.]'

P. VERGILI MARONIS
 AENEIDOS
 LIBER SECVNDVS

Conticuere omnes intentique ora tenebant.
 inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
 'infandum, regina, iubes renovare dolorem.
 Troianas ut opes et lamentabile regnum
 eruerint Danai, quaeque ipse miserrima vidi 5
 et quorum pars magna fui, quis talia fando
 Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
 temperet a lacrimis? et iam nox umida caelo
 praecipitat suadentque cadentia sidera somnos.
 sed si tantus amor casus cognoscere nostros 10
 et breviter Troiae supremum audire laborem,
 quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,
 incipiam. fracti bello fatisque repulsi
 ductores Danaum, tot iam labentibus annis
 instar montis ecum divina Palladis arte 15
 aedificant sectaque intexunt abiete costas:
 votum pro reditu simulant, ea fama vagatur.
 huc delecta virum sortiti corpora furtim
 includunt caeco lateri, penitusque cavernas
 ingentis uterumque armato milite complent. 20
 Est in conspectu Tenedos, notissima fama
 insula, dives opum, Priami dum regna manebant,
 nunc tantum sinus et statio male fida carinis:
 huc se provecti deserto in litore condunt.
 nos abiisse rati et vento petiisse Mycenae: 25

ergo omnis longo solvit se Teuceria luctu.
 panduntur portae; iuvat ire et Dorica castra
 desertosque videre locos litusque relictum.
 hic Dolopum manus, hic saevos tendebat Achilles,
 classibus hic locus, hic acie certare solebant. 30
 pars stupet innuptae donum exitiale Minervae
 et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
 duci intra muros hortatur et arce locari,
 sive dolo seu iam Troiae sic fata ferebant.
 at Capys et quorum melior sententia menti 35
 aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
 praecipitare iubent subiectisque urere flammis,
 aut terebrare cavas uteri et temptare latebras.
 scinditur incertum studia in contraria vulgus.
 Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva, 40
 Laocoon ardens summa decurrit ab arce
 et procul 'o miseri, quae tanta insania, cives?
 creditis avectos hostis aut ulla putatis
 dona carere dolis Danaum? sic notus Ulixes?
 *[aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi] 45
 aut haec in nostros fabricata est machina muros
 inspectura domos venturaque desuper urbi,
 aut aliquis latet error: equo ne credite, Teuceri.
 quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.'
 sic fatus validis ingentem viribus hastam 50
 in latus inque feri curvam compagibus alvom
 contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso
 insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
 et si fata deum, si mens non laeva fuisset,
 impulerat ferro Argolicas foedare latebras, 55
 Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres.
 Ecce manus iuvenem interea post terga revinctum
 pastores magno ad regem clamore trahebant
 Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
 hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achivis, 60
 optulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
 seu versare dolos seu certae occumbere morti.
 undique visendi studio Troiana iuventus

circumfusa ruit, certantque inludere capto.
 accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno 65
 disce omnis.
 namque ut conspectu in medio turbatus inermis
 constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
 'heu quae nunc tellus' inquit, 'quae me aequora possunt
 accipere? aut quid iam misero mihi denique restat? 70
 cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
 Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt.'
 quo gemitu conversi animi compressus et omnis
 impetus. hortamur fari, quo sanguine cretus
 quive fuat, memores quae sit fiducia capto. 75
 'Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcumque, fatebor 77
 vera' inquit, 'neque me Argolica de gente negabo:
 hoc primum; nec, si miserum fortuna Sinonem
 finxit, vanum etiam mendacemque inproba finget. 80
 fando aliquod si forte tuas pervenit ad auras
 Belidae nomen Palamedis et incluta fama
 gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
 insontem infando indicio, quia bella vetabat,
 demisere Neci, nunc cassum lumine lugent: 85
 illi me comitem et consanguinitate propincum
 pauper in arma patef' primis huc misit ab annis
 dum stabat regno incolumis regumque vigeat
 conciliis, et nos aliquod nomenque decusque
 gessimus. invidia postquam pellacis Ulixi 90
 (haut ignota loquor) superis concessit ab oris,
 afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam
 et casum insontis mecum indignabar amici.
 nec tacui demens, et me, fors siqua tulisset,
 si patrios umquam remeassem victor ad Argos, 95
 promisi ultorem et verbis odia aspera movi.
 hinc mihi prima mali labes, hinc semper Ulixes
 criminibus terrere novis, hinc spargere voces
 in vulgum ambiguas et quaerere conscius arma.
 nec requievit enim, donec Calchante ministro — 100
 ille haec deposita tandem formidine fatur: 76

sed quid ego haec autem nequiquam ingrata revolve?
 quidve moror, si omnis uno ordine habetis Achivos
 idque audire sat est? iandudum sumite poenas:
 hoc Ithacus velit et magno mercentur Atridae.
 Tum vero ardemus scitari et quaerere casus, 105
 gnari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
 prosequitur pavitans et ficto pectore fatur:
 "Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
 moliri et longo fessi discedere bello;
 fecissentque utinam! saepe illos aspera ponti 110
 interclusit hiemps, et terruit auster euntis.
 praecipue cum iam hic trabibus contextus acernis
 staret ecus, toto sonuerunt aethere nimbi.
 suspensi Eurypylum scitantem oracula Phoebi
 mittimus, isque adytis haec tristia dicta reportat: 115
 "sanguine placastis ventos et virgine caesa,
 cum primum Iliacas, Danai, venistis ad oras:
 sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
 Argolica." volgi quae vox ut venit ad auris,
 obstipuerunt animi, gelidusque per ima cucurrit 120
 ossa tremor, cui fata parent, quem poseat Apollo.
 hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
 protrahit in medios: quae sint ea numina divom,
 flagitat. et mihi iam multi crudele canebant
 artificis scelus et taciti ventura videbant. 125
 bis quinos silet ille dies tectusque recusat
 prodere voce sua quemquam aut opponere morti.
 vix tandem, magnis Ithaci clamoribus actus,
 composito rumpit vocem, et me destinat arae.
 adsensere omnes, et quae sibi quisque timebat 130
 unius in miseri exitium conversa tulere.
 iamque dies infanda aderat: mihi sacra parari
 et salsae fruges et circum tempora vittae.
 eripui, fateor, leto me et vincula rupi,
 limosoque lacu per noctem obscurus in ulva 135
 delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
 nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi
 nec duplicis natos exoptatumque parentem;

quos illi fors et poenas ob nostra reposcent
 effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt. 140
 quod te per superos et conscia numina veri,
 per siqua est quae restet adhuc mortalibus usquam
 intemerata fides, oro, miserere laborum
 tantorum, miserere animi non digna ferentis.
 His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro. 145
 ipse viro primus manicas atque arta levare
 vincla iubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:
 "quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios;
 noster eris. mihi quae haec edissere vera roganti:
 quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor? 150
 quidve petunt? quae religio aut quae machina belli?"
 dixerat. ille, dolis instructus et arte Pelasga,
 sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
 "vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
 testor numen" ait, "vos arae ensesque nefandi, 155
 quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi:
 fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
 fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
 siqua tegunt; teneor patriae nec legibus ullis.
 tu modo promissis maneat, servataque serves 160
 Troia fidem, si vera feram, si magna rependam.
 omnis spes Danaum et coepti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit. impius ex quo
 Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes
 fatale adgressi sacrato avellere templo 165
 Palladium caesis summae custodibus arcis
 corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
 virgineas ausi divae contingere vittas:
 ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens. 170
 nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
 vix positum castris simulacrum, arsere coruscae
 luminibus flammae arrectis, salsusque per artus
 sudor iit, terque ipsa solo (mirabile dictu)
 emicuit parmamque ferens hastamque trementem. 175
 extemplo temptanda fuga canit aequora Calchas,

nec posse Argolicis excindi Pergama telis,
 omina ni repetant Argis numenque reducant,
 quod pelago et curvis secum avexere carinis.
 et nunc quod patrias vento petiere Mycenae, 186
 arma deosque parant comites, pelagoque remenso
 improvisi aderunt: ita digerit omina Calchas.
 hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
 effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
 hanc tamen immensam Calchas attollere molem 185
 roboribus textis caeloque educere iussit,
 ne recipi portis aut duci in moenia posset
 neu populum antiqua sub religione tueri.
 nam si vestra manus violasset dona Minervae,
 tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum 190
 convertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum;
 sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
 ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
 venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
 Talibus insidiis periurique arte Sinonis 195
 credita res, captique dolis lacrimisque coactis
 quos neque Tydides nec Larisaeus Achilles,
 non anni domuere decem, non mille carinae.
 Hic aliud maius miseris multoque tremendum
 obicitur magis, atque improvida pectora turbat. 200
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
 ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
 (horresco referens) immensis orbibus angues
 incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt; 205
 pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
 sanguineae superant undas, pars cetera pontum
 pone legit sinuatque immensa volumine terga.
 fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant
 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni 210
 sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 diffugimus visu exangues. illi agmine certo
 Laocoonta petunt: et primum parva duorum
 corpora natorum serpens amplexus uterque

implicat et miseros morsu depascitur artus; 215
 post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
 corripunt spirisque ligant ingentibus, et iam
 bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 terga dati superant capite et cervicibus altis.
 ille simul manibus tendit divellere nodos 220
 perfusus sanie vittas atroque veneno,
 clamores simul horrendos ad sidera tollit,
 qualis mugitus, fugit cum saucius aram
 taurus et incertam excussit cervice securim.
 at gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
 effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
 sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
 tum vero tremefacta novos per pectora cunctis
 insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur 230
 laeserit et tergo sceleratam intorsit hastam.
 quod ad sedes simulacrum orandaque divae
 numina conclamant.
 dividimus muros et moenia pandimus urbis.
 accingunt omnes operi, pedibusque rotarum 235
 subiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
 intendunt. scandit fatalis machina muros
 feta armis. pueri circum innuptaeque puellae
 sacra canunt funemque manu contingere gaudent.
 illa subit mediaeque minans inlabitur urbi. 240
 o patria, o divom domus Ilium et incluta bello
 moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
 substitit atque utero sonitum quater arma dedere:
 instamus tamen inmemores caecique furore,
 et monstrum infelix sacrata sistimus arce. 245
 tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
 ora dei iussu non unquam credita Teucris:
 nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 ille dies, festa velamus fronde per urbem.
 Vertitur interea caelum et ruit Oceano nox 250
 involvens umbra magna terramque polumque
 Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucris

conticuere, sopor fessos complectitur artus.
 et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat
 a Tenedo tacitae per amica silentia lunae
 255 litora nota petens: flammis cum regia puppis
 extulerat, fatisque deum defensum iniquis
 inclusos utero Danaos et pinea furtim
 laxat claustra Sinon. illos patefactus ad auras
 reddit ecus, laetique cavo se robore promunt
 260 Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Ulixes
 demissum lapsi per funem, Acamasque Thoasque
 Pelidesque Neoptolemus primusque Machaon
 et Menelaus et ipse doli fabricator Epeos.
 invadunt urbem somno vinoque sepultam;
 265 caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
 accipiunt socios atque agmina conscia iungunt.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
 incipit et dono divo gratissima serpit.
 in somnis ecce ante oculos maestissimus Hector
 visus adesse mihi largosque effundere fletus,
 raptatus bigis ut quondam aterque cruento
 pulvere perque pedes traiectus lora tumentis.
 ei mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli
 275 vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis,
 squalentem barbam et concretos sanguine crinis
 volneraque illa gerens, quae circum plurima muros
 accepit patrios! ultro flens ipse videbar
 compellare virum et maestas expromere voces:
 'o lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
 quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
 expectate venis? ut te post multa tuorum
 funera, post varios hominumque urbisque labores
 285 defessi aspiciamus! quae causa indigna serenos
 foedavit voltus? aut cur haec volnera cerno?'
 ille nihil, nec me quaerentem vana moratur.
 sed graviter gemitus imo de pectore ducens
 'heu fuge, nate dea, teque his' ait 'eripe flammis.
 290 hostis habet muros, ruit alto a culmine Troia.

sat patriae Priamoque datum: si Pergama dextra
 defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 295 sacra suosque tibi commendat Troia penatis:
 hos cape fatorum comites, his moenia quaere,
 magna pererrato statues quae denique ponto.
 sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem
 aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diverso interea miscentur moenia luctu,
 et magis atque magis, quamquam secreta parentis
 Anchisae domus arboribusque oblecta recessit,
 300 clarescunt sonitus armorumque ingruit horror.
 excutior somno, et summi fastigia tecti
 ascensu supero atque arrectis auribus asto:
 in segetem veluti cum flamma furentibus austris
 incidit, aut rapidus montano flumine torrens
 305 sternit agros, sternit sata laeta bovomque labores
 praecipitesque trahit silvas; stupet inscius alto
 accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
 tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
 310 insidiae. iam Deiphobi dedit ampla ruinam
 Volcano ecsuperante domus, iam proximus ardet
 Ucalegon, Sigea igni freta lata relucent.
 exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
 arma amens capio; nec sat rationis in armis,
 315 sed glomerare manum bello et concurrere in arcem
 cum sociis ardent animi; furor iraque mentem
 praecipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.

Ecce autem telis Panthus elapsus Achivom,
 Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
 320 sacra manu victosque deos parvomque nepotem
 ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
 'quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?'
 vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
 'venit summa dies et ineluctabile tempus
 Dardaniae. fuit Troes, fuit Ilium et ingens
 325 gloria Teucrorum; ferus omnia Iuppiter Argos
 transtulit; incensa Danai dominantur in urbe.
 arduus armatos mediis in moenibus astans

fundit ecus, victorque Sinon incendia miscet
 insultans. portis alii bipatentibus adsunt,
 milia quot magnis umquam venere Mycenis;
 obsedere alii telis angusta viarum
 oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
 stricta, parata neci; vix primi proelia temptant
 portarum vigiles et caeco Marte resistunt.
 talibus Othryadae dictis et numine divom
 in flammis et in arma feror, quo tristis Erinys,
 quo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
 addunt se socios Ripheus et maximus armis
 Epytus oblatus per lunam Hypanisque Dymasque,
 et lateri adglomerant nostro, iuvenisque Coroebus
 Mygdonides: illis ad Troiam forte diebus
 venerat insano Cassandrae incensus amore,
 et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
 infelix qui non sponsae praecepta furentis
 audierit.
 quos ubi confertos audere in proelia vidi,
 incipio super his: 'iuvenes, fortissima frustra
 pectora, si vobis audentem extrema cupido
 certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis.
 excessere omnes adytis arisque relictis
 di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
 incensae: moriamur, et in media arma ruamus.
 una salus victis nullam sperare salutem.'
 sic animis iuvenum furor additus. inde lupi ceu
 raptores atra in nebula, quos improba ventris
 exegit caecos rabies, catulique relictis
 faucibus expectant siccis, per tela, per hostis
 vadimus haud dubiam in mortem, mediaeque tenemus
 urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra.
 quis cladem illius noctis, quis funera fando
 explicet aut possit lacrimis aequare labores?
 urbs antiqua ruit multos dominata per annos;
 plurima perque vias sternuntur inertia passim
 corpora perque domos et religiosa deorum
 limina. nec soli poenas dant sanguine Teucrici:

quondam etiam victis redit in praecordia virtus,
 victoresque cadunt Danai. crudelis ubique
 luctus, ubique pavor et plurima mortis imago.
 Primus se Danaum magna comitante caterva
 Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
 inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
 'festinate, viri. nam quae tam sera moratur
 Pergama; vos celsis nunc primum a navibus itis?'
 dixit, et extemplo (neque enim responsa dabantur
 fida satis) sensit medios delapsus in hostis.
 opstipuit retroque pedem cum voce repressit.
 improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
 pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
 attollentem iras et caerula colla tumentem:
 haut secus Androgeos visu tremefactus abibat.
 inruimus densis et circumfundimur armis,
 ignarosque loci passim et formidine captos
 sternimus: adspirat primo Fortuna labori.
 atque hic successu exultans animisque Coroebus
 'o socii, qua prima' inquit 'fortuna salutis
 monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur:
 mutemus clipeos, Danaumque insignia nobis
 aptemus. dolus an virtus, quis in hoste requirat?
 arma dabunt ipsi.' sic fatus deinde comantem
 Androgei galeam clipeique insigne decorum
 induitur laterique Argivom accommodat ensem.
 hoc Ripheus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
 laeta facit; spoliis se quisque recentibus armat.
 vadimus immixti Danais haud numine nostro,
 multaue per caecam congressi proelia noctem
 conserimus, multos Danaum demittimus Orco.
 diffugiunt alii ad navis et litora cursu
 fida petunt, pars ingentem formidine turpi
 scandunt rursus ecum et nota conduntur in alvo.
 Heu nihil invitae fas quemquam fidere divae!
 ecce trahebatur passis Priameia virgo
 crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae.

ad caelum tendens ardentia lumina frustra,
 lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
 non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
 et sese medium iniecit periturus in agmen.
 consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
 hic primum ex alto delubri culmine telis
 nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
 armorum facie et Graiarum errore iubarum.
 tum Danaï gemitu atque ereptae virginis ira
 undique collecti invadunt, acerrimus Aïax
 et gemini Atridae Dolopumque exercitus omnis,
 adversi rupto ceu quondam turbine venti
 confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus eoīs
 Eurus equis; stridunt silvae, saevitque tridenti
 spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
 illi etiam, siquos obscura nocte per umbram
 fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
 apparent; Priami clipeos mentitaque tela
 agnoscunt atque ora sono discordia signant.
 ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
 Penelei dextra divae armipotētis ad aram
 procumbit; cadit et Ripheus, iustissimus unus
 qui fuit in Teucris et servantissimus aequi
 (dis aliter visum); pereunt Hypanisque Dymasque
 confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
 labentem pietas nec Apollinis infula textit.
 Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
 testor, in occasu vestro nec tela nec ullas
 vitavisse vices, Danaum et, si fata fuissent,
 ut caderem meruisse manu. divellimur inde
 Iphitus et Pelias mecum (quorum Iphitus aevo
 iam gravior, Pelias et volnere tardus Ulixi),
 protinus ad sedes Priami clamore vocati.
 hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
 bella forent, nulli tota morentur in urbe,
 sic Martem indomitum Danaosque ad tecta ruentis
 cernimus obsessumque acta testudine limen.
 haerent parietibus scalae, postisque sub ipsos

405

410

415

420

425

430

435

440

nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
 protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.
 Dardanidae contra turris ac tota domorum
 culmina convellunt (his se, quando ultima cernunt,
 extrema iam in morte parant defendere telis),
 auratasque trabes, veterum decora illa parentum,
 devolvont; alii strictis mucronibus imas
 obsedere fores, has servant agmine denso.
 instaurati animi regis succurrere tectis
 auxilioque levare viros vimque addere victis.

445

450

Limē erat caecaeque fores et pervius usus
 tectorum inter se Priami, postesque relictī
 a tergo, infelix qua se, dum regna manebant,
 saepius Andromache ferre incommitata solebat
 ad soceros et avo puerum Astyanacta trahebat.
 evado ad summi fastigia culminis, unde
 tela manu miseri iactabant inrita Teucri.
 turrim in praecipiti stantem summisque sub astra
 eductam tectis, unde omnis Troia videri
 et Danaum solitae naves et Achaia castra,
 adgressi ferro circum, qua summa labantis
 iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
 sedibus inpulimusque: elapsa repente ruinam
 cum sonitu trahit et Danaum super agmina late
 incidit. ast alii subeunt, nec saxa nec ullum
 telorum interea cessat genus.

455

460

465

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
 exultat, telis et luce coruscus aëna;
 qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
 frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
 nunc positus novos exuviis nitidusque iuventa
 lubrica convolvit sublato pectore terga,
 arduos ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
 una ingens Periphas et equorum agitator Achillis,
 armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
 succedunt tecto, et flammās ad culmina iactant.
 ipse inter primos correpta dura bipenni
 limina perrumpit, postisque a cardine vellit

470

475

480

aeratos; iamque excisa trabe firma cavavit
 robora et ingentem lato dedit ore fenestram.
 apparet domus intus et atria longa patescunt,
 apparent Priami et veterum penetralia regum.
 armatosque vident stantis in limine primo. 485

At domus interior gemitu miseroque tumultu
 miscetur, penitusque cavae plangoribus aedes
 femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
 tum pavidae tectis matres ingentibus errant,
 amplexaeque tenent postes atque oscula figunt. 490

instat vi patria Pyrrhus: nec claustra nec ipsi
 custodes sufferre valent; labat ariete crebro
 ianua, et emoti procumbunt cardine postes;
 fit via vi; rumpunt aditus primosque trucidant
 immissi Danaï et late loca complent. 495

non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
 exit oppositasque evicit gurgite moles,
 fertur in arva furens cumulo camposque per omnis
 cum stabulis armenta trahit. vidi ipse furentem
 caede Neoptoleum geminosque in limine Atridas, 500

vidi Hecubam centumque nurus Priamumque per aras
 sanguine foedantem quos ipse sacraverat ignis.
 quinquaginta illi thalami, spes ampla nepotum,
 barbarico postes auro spoliisque superbi
 procubuere; tenent Danaï, qua deficit ignis. 505

Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.
 urbis uti captae casum convolsaque vidit
 limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
 arma diu senior desueta tremantibus aevo
 circumdat nequiquam umeris et inutile ferrum 510

cingitur ac densos fertur moriturus in hostis.
 aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
 ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
 incumbens arae atque umbra complexa penates.
 hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum, 515

praecipites atra ceu tempestate columbae,
 condensae et divom amplexae simulacra sedebant.
 ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis

at vidit, 'quae mens tam dira, miserrime coniunx,
 impulit his cingi telis? aut quo ruis?' inquit. 520
 'non tali auxilio nec defensoribus istis
 tempus eget, non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 huc tandem concede; haec ara tuebitur omnis,
 aut moriere simul.' sic ore effata recepit 525
 ad sese et sacra longaevo in sede locavit.

Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
 unus natorum Priami, per tela, per hostis
 porticibus longis fugit et vacua atria lustrat
 saucius. illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
 insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta. 530

ut tandem ante oculos evasit et ora parentum.
 concidit ac multo vitam cum sanguine fudit.
 hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.
 'at tibi pro scelere' exclamat, 'pro talibus ausis 535

di, si qua est caelo pietas, quae talia curet,
 persolvant grates dignas et praemia reddant
 debita, qui nati coram me cernere letum
 fecisti et patrios foedasti funere voltus. 540

at non ille, satum quo te mentiris, Achilles
 talis in hoste fuit Priamo; sed iura fidemque
 supplicis erubuit, corpusque exangue sepulchro
 reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
 sic fatus senior, telumque inbelle sine ictu 545

coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
 ec summo clipei nequiquam umbone pependit.
 cui Pyrrhus 'referes ergo haec et nuntius ibis
 Pelidae genitori. illi mea tristia facta
 degeneremque Neoptoleum narrare memento:
 nunc morere.' hoc dicens altaria ad ipsa tremantem 550

traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
 implicuitque coma laevam, dextraque coruscum
 extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
 haec finis Priami, fatorum hic exitus illum 555
 sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum

regnatorem Asiae. iacet ingens litore truncus
avolsumque umeris caput et sine nomine corpus.

At me tum primum saevos circumstetit horror.
opstipui; subiit cari genitoris imago, 560

ut regem aequaeuom crudeli vulnere vidi
vitam exhalantem; subiit deserta Creusa
et direpta domus et parvi casus Iuli.

respicio et, quae sit me circum copia, lustro.
deseruere omnes defessi, et corpora saltu 565
ad terram misere aut ignibus aegra dedere.

Iamque adeo super unus eram, cum limina Vestae
servantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio; dant claram incendia lucem

erranti passimque oculos per cuncta ferenti. 570
illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros

et poenas Danaum et deserti coniugis iras
praemetuens, Troiae et patriae communis erinys,
abdiderat sese atque aris invisa sedebat.

exarsere ignes animo; subit ira cadentem 575
ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.

'scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenae
aspiciet, partoque ibit regina triumpho,

coniugiumque domumque patres natosque videbit,
Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris? 580

occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium totiens sudarit sanguine litus?

non ita. namque etsi nullum memorabile nomen
feminea in poena est nec habet victoria laudem,

extinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis 585
laudabor poenas, animumque explesse iuvabit

ultricis flammae et cineres satiasset meorum.
talia iactabam et furiata mente ferebar,

cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
optulit et pura per noctem in luce refulsit 590

alma parens, confessa deam qualisque videri
caelicolis et quanta solet, dextraque prehensum

continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
'nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?

quid furis aut quonam nostri tibi cura recessit? 595
non prius aspicias, ubi fessum aetate parentem

liqueris Anchisen, superet coniunxne Creusa
Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiae
circum errant acies et, ni mea cura resistat,

iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis. 600
non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae

culpatusve Paris; divom inclementia, divom,
has evertit opes sternitque a culmine Troiam.

aspice (namque omnem, quae nunc obducta tuenti
mortalis hebetat visus tibi et umida circum 605
caligat, nubem eripiam; tu nequa parentis

iussa time neu praeceptis parere recusa):
hic, ubi disiectas moles avolsaque saxis

saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti 610
fundamenta quatit totamque a sedibus urbem

eruit. hic Iuno Scaeas saevissima portas
prima tenet, sociumque furens a navibus agmen

ferro accincta vocat. 615
iam summas arces Tritonia (respice) Pallas

insedit, limbo effulgens et Gorgone saeva.
ipse pater Danais animos viresque secundas
sufficit, ipse deos in Dardana suscitavit arma.

eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
nusquam abero et tutum patrio te limine sistam.' 620

dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
apparent dirae facies inimicaque Troiae
numina magna deum.

Tum vero omne mihi visum considerare in ignis
Ilium et ex imo verti Neptunia Troia; 625
ac veluti summis antiquam in montibus ornum

cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
erueret agricolae certatim, illa usque minatur
et tremefacta comam concusso vertice nutat,

volneribus donec paulatim evicta supremum 630
congemit traxitque iugis avolsa ruinam.

descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis

expedior; dant tela locum flammaeque recedunt.

Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos 635

optabam primum montis primumque petebam,
abnegat excisa vitam producere Troia

exiliumque pati. 'vos o, quibus integer aevi
sanguis' ait 'solidaeque suo stant robore vires, 640

vos agitate fugam.
me si caelicolae voluissent ducere vitam,
has mihi servassent sedes. satis una superque
vidimus excidia et captae superavimus urbi.

sic o sic positum adfati discedite corpus.

ipse manu mortem inveniam; miserebitur hostis 645

exuviasque petet. facilis iactura sepulchri.

iam pridem invisus divis et inutilis annos

demoror, ex quo me divom pater atque hominum rex

fulminis adflavit ventis et contigit igni.'

Talia perstabat memorans, fixusque manebat. 650

nos contra effusi lacrimis coniunxque Creusa

Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum

cuncta pater fatoque urgenti incumbere vellet.

abnegat, inceptoque et sedibus haeret in isdem. 655

rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.

nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?

'men efferre pedem, genitor, te posse relicto

sperasti, tantumque nefas patrio excidit ore?

si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui 660

et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae

teque tuosque iuvat, patet isti ianua leto,

lamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,

gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.

hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis 665

eripis, ut mediis hostem in penetralibus utque

Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam

alterum in alterius mactatos sanguine cernam?

arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos.

reddite me Danais, sinite instaurata revisam

proelia. numquam omnes hodie moriemur inulti.' 670

Hinc ferro accingor rursus clipeoque sinistram
insertabam aptans meque extra tecta ferebam.

ecce autem complexa pedes in limine coniunx
haerebat, parvomque patri tendebat Iulum: 675

'si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,

hanc primum tutare domum. cui parvos Iulus,
cui pater et coniunx quondam tua dicta relinquit?' 680

Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.

namque manus inter maestorumque ora parentum
ecce levis summo de vertice visus Iuli

fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
lambere flamma comas et circum tempora pasci. 685

nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
excutere et sanctos restinguere fontibus ignes.

et pater Anchises oculos ad sidera laetus
extulit, et caelo palmas cum voce tetendit:

'Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis, 690

aspice nos hoc tantum; et, si pietate meremur,
da deinde augurium, pater, atque haec omina firma.'

Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
intonuit laevom, et de caelo lapsa per umbras

stella facem ducens multa cum luce cucurrit. 695

illam, summa super labentem culmina tecti,
cernimus Idaea claram se condere silva

signantemque vias; tum longo limite sulcus
dat lucem, et late circum loca sulphure fumant.

hic vero victus genitor se tollere ad auras: 700

adfaturque deos et sanctum sidus adorat.
'iam iam nulla morast; sequor et qua ducitis adsum.

di patrii, servate domum, servate nepotem.
vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troiast.

cedo equidem nec, nate, tibi comes ire recuso.' 705

dixerat ille, et iam per moenia clarior ignis
auditur, propiusque aestus incendia volvont.

'ergo age, care pater, cervici inponere nostrae;
ipse subibo umeris, nec me labor iste gravabit.

quo res cumque cadent, unum et commune periculum,
 una salus ambobus erit. mihi parvos Iulus 710
 sit comes, et longe servet vestigia coniunx.
 vos, famuli, quae dicam animis advertite vestris.
 est urbe egressis tumulus templumque vetustum
 desertae Cereris iuxtaque antiqua cupressus 715
 religione patrum multos servata per annos:
 hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
 tu, genitor, cape sacra manu patriosque penatis;
 me, bello e tanto digressum et caede recenti,
 atrectare nefas, donec me flumine vivo 720
 abluero.
 haec fatus latos umeros subiectaque colla
 veste super fulvique insternor pelle leonis,
 succedoque oneri; dextrae se parvos Iulus
 implicuit sequiturque patrem non passibus aequis;
 pone subit coniunx. ferimur per opaca locorum; 725
 et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
 tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
 nunc omnes terrent aerae, sonus excitat omnis
 suspensum et pariter comitique onerique timentem.
 iamque propinquabam portis omnemque videbar 730
 evasisse viam, subito cum creber ad auris
 visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
 prospiciens 'nate' exclamat, 'fuge, nate; propinquant.
 ardentis clipeos atque aera micantia cerno.'
 hic mihi nescio quod trepido male numen amicum 735
 confusam eripuit mentem. namque avia cursu
 dum sequor et nota excedo regione viarum,
 heu misero coniunx fato mi erepta Creusa.
 substitit erravitne via seu lassa resedit
 incertum: nec post oculis est reddita nostris, 740
 nec prius amissam respexi animumve reflexi,
 quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
 venimus; hic demum collectis omnibus una
 defuit et comites natumque virumque fefellit.
 quem non incusavi amens hominumque deorumque. 745
 aut quid in eversa vidi crudelius urbe?

Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penatis
 commendo sociis et curva valle recondo.
 [ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.] 750
 stat casus renovare omnis omnemque reverti
 per Troiam et rursus caput obiectare periclis.
 principio muros obscuraque limina portae,
 qua gressum extuleram, repeto, et vestigia retro
 observata sequor per noctem et lumine lustro. 755
 horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.
 inde domum, si forte pedem. si forte tulisset,
 me refero. inruerant Danai et tectum omne tenebant.
 illicet ignis edax summa ad fastigia vento
 volvitur, exsuperant flammae, furit aestus ad auras. 760
 procedo et Priami sedes arcemque reviso.
 et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
 custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
 praedam adservabant. huc undique Troia gaza
 incensis erepta adytis mensaeque deorum 765
 crateresque auro solidi captivaeque vestis
 congeritur. pueri et pavidae longo ordine matres
 stant circum.
 ausus quin etiam voces iactare per umbram
 implevi clamore vias, maestusque Creusam
 nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi. 770
 quaerenti et tectis urbis sine fine ruenti
 infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
 visa mihi ante oculos et nota maior imago.
 obstipui, steteruntque comae et vox faucibus haesit. 774
 'quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
 o dulcis coniunx? non haec sine numine divom 776
 eveniunt; nec te hinc comitem asportare Creusam
 fas aut ille sinit superi regnator Olympi.
 longa tibi exilia, et vastum maris aequor arandum: 780
 et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
 inter opima virum leni fluit agmine Thybris.
 illic res laetae regnumque et regia coniunx
 tum sic adfari et curas his demere dictis 775

parta tibi: lacrimas dilectae pelle Creusae.
 non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas 785
 aspiciam aut Graiis servitum matribus ibo
 Dardanis et divae Veneris nurus,
 sed me magna deum genetrix his detinet oris.
 iamque vale et nati serva communis amorem.
 haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem 790
 dicere deseruit, tenuisque recessit in auras.
 ter conatus ibi collo dare bracchia circum;
 ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 par levibus ventis volucrique simillima somno.
 sic demum socios consumpta nocte reviso. 795
 Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
 invenio admirans numerum, matresque virosque,
 collectam exilio pubem, miserabile volgus.
 undique convenere, animis opibusque parati,
 in quascumque velim pelago deducere terras. 800
 iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
 ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
 limina portarum, nec spes opis ulla dabatur:
 cessi et sublato montes genitore petivi. $\frac{2}{3} 82 \frac{16}{4} 86$

P. VERGILI MARONIS

A E N E I D O S

LIBER TERTIVS.

Postquam res Asiae Priamique evertere gentem
 inmeritam visum superis, ceciditque superbum
 Ilium et omnis humo fumat Neptunia Troia:
 diversa exilia et desertas quaerere terras
 auguriis agimur divom, classemque sub ipsa 5
 Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae
 incerti quo fata ferant, ubi sistere detur,
 contrahimusque viros. vix prima inceperat aestas,
 et pater Anchises dare fati vela iubebat:
 litora cum patriae lacrimans portusque relinquo 10
 et campos, ubi Troia fuit. feror exul in altum
 cum sociis gnatoque penatibus et magnis dis.
 Terra procul vastis colitur Mavortia campis
 (Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo,
 hospitium anticum Troiae sociique penates, 15
 dum fortuna fuit. feror huc, et litore curvo
 moenia prima loco fati ingressus iniquis,
 Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.
 Sacra Dionaeae matri divisque ferebam
 auspiciibus coeptorum operum, superoque nitentem 20
 caelicolum regi mactabam in litore taurum.
 forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
 virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
 accessi, viridemque ab humo convellere silvam
 conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras, 25

horrendum et dictu video mirabile monstrum,
 nam quae prima solo ruptis radicibus arbos
 vellitur, huic atro licuntur sanguine guttae
 et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
 membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis. 30
 rursus et alterius lentum convellere vimen
 insequor et causas penitus temptare latentis:
 ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
 multa movens animo nymphas venerabar agrestis
 Gradivomque patrem, Geticis qui praesidet arvis, 35
 rite secundarent visus omenque levarent.
 tertia sed postquam maiore hastilia nisu
 adgredior genibusque adversae obluor harenae,
 (eloquar an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
 auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris 40
 'quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto,
 parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
 externum tulit aut cruor hic de stipite manat.
 heu fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
 nam Polydorus ego. hic confixum ferrea textit 45
 telorum seges et iaculis increvit acutis.'
 tum vero ancipiti mentem formidine pressus
 obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
 ← Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
 infelix Priamus furtim mandarat alendum 50
 Threicio regi, cum iam diffideret armis
 Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
 ille, ut opes fractae Teuerum, et Fortuna recessit,
 res Agamemnonias victriciaque arma secutus
 fas omne abrumpit: Polydorum obruncat, et auro 55
 vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,
 auri sacra fames! postquam pavor ossa reliquit,
 delectos populi ad proceres primumque parentem
 monstra deum refero, et quae sit sententia posco.
 omnibus idem animus, scelerata excedere terra, 60
 linqui pollutum hospitium et dare classibus austros.
 ergo instauramus Polydoro funus: et ingens
 aggeritur tumulo tellus; stant manibus arae

caeruleis maestae vittis atraque cupresso,
 et circum Iliades crinem de more solutae; 65
 inferimus tepido spumantia cymbia lacte
 sanguinis et sacri pateras, animamque sepulchro
 condimus et magna supremum voce ciemus.
 Inde ubi prima fides pelago, placataque venti
 dant maria et lenis crepitans vocat auster in altum, 70
 deducunt socii navis et litora complent.
 provehimur portu, terraeque urbesque recedunt.
 sacra mari colitur medio gratissima tellus
 Nereidum matri et Neptuno Aegaeo,
 quam pius arquitekens oras et litora circum 75
 errantem Mycono e celsa Gyaroque revinxit,
 immotamque coli dedit et contemnere ventos.
 huc feror, haec fessos tuto placidissima portu
 accipit. egressi veneramur Apollinis urbem.
 rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos, 80
 vittis et sacra redimitus tempora lauro,
 occurrit, veterem Anchisen adgnovit amicum.
 iungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
 Templi dei saxo venerabar structa vetusto:
 'da propriam, Thymbraee, domum; da moenia fessis 85
 et genus et mansuram urbem; serva altera Troiae
 Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli.
 quem sequimur? quove ire iubes, ubi ponere sedes?
 da, pater, augurium, atque animis inlabere nostris.'
 vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente, 90
 liminaque laurusque dei, totusque moveri
 mons circum et mugire adytis cortina reclusis.
 summissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
 'Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
 prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto 95
 accipiet reduces. antiquam exquirite matrem.
 hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
 et nati natorum et qui nascentur ab illis.'
 haec Phoebus; mixtoque ingens exorta tumultu
 laetitia, et cuncti quae sint ea moenia quaerunt, 100
 quo Phoebus vocet errantis iubeatque reverti.

tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
 'audite, o proceres,' ait 'et spes discite vestras.
 Creta Iovis magni medio iacet insula ponto,
 mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae. 105
 centum urbes habitant magnas, uberrima regna;
 maximus unde pater, si rite audita recordor,
 Teucus Rhoeteas primum est advectus in oras
 optavitque locum regno. nondum Ilium et arces
 Pergameae steterant; habitabant vallibus imis. 110
 hinc mater cultrix Cybeli Corybantiaque aera
 Idaeumque nemus; hinc fida silentia sacris,
 et iuncti currum dominae subiere leones.
 ergo agite, et divom ducunt qua iussa sequamur,
 placemus ventos et Cnosia regna petamus. 115
 nec longo distant cursu: modo Iuppiter adsit,
 tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.'
 sic fatus meritos aris mactavit honores,
 taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
 nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam. 120
 Fama volat pulsum regnis cessisse paternis
 Idomenea ducem, desertaque litora Cretae,
 hoste vacare domum, sedesque astare relictas.
 nauticus exoritur vario certamine clamor; 128
 hortantur socii Cretam proavosque petamus.
 linquimus Ortygiae portus pelagoque volamus, 124
 bacchatamque iugis Naxum viridemque Donusam,
 Olearum niveamque Parum sparsasque per aequor
 Cycladas et crebris legimus freta consita terris. 127
 prosequitur surgens a puppi ventus euntis, 130
 et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
 ergo avidus muros optatae molior urbis
 Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
 hortor amare focos arcemque attollere tectis.
 iamque fere [sicco subductae litore puppes;] 135
 conubis arvisque novis operata iuventus,
 iura domosque dabam: subito cum tabida membris
 corrupto caeli tractu miserandaque venit
 arboribusque satisque lues et letifer annus.

Inquebant dulces animas aut aegra trahebant 140
 corpora, tum steriles exurere Sirius agros,
 arebant herbae et victum seges aegra negabat.
 rursus ad oraculum Ortygiae Phoebumque remenso
 hortatur pater ire mari veniamque precari,
 quam fessis finem rebus ferat, unde laborum 145
 temptare auxilium iubeat, quo vertere cursus.
 Nox erat, et terris animalia somnus habebat:
 effigies sacrae divom Phrygiique penates,
 quos mecum ab Troia mediisque ex ignibus urbis
 extuleram, visi ante oculos astare iacentis 150
 in somnis, multo manifesti lumine, qua se
 plena per insertas fundebat luna fenestras,
 tum sic adfari et curas his demere dictis:
 'quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
 hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit. 155
 nos te Dardania incensa tuaque arma secuti,
 nos tumidum sub te permensi classibus aequor
 idem venturos tollemus in astra nepotes
 imperiumque urbi dabimus. tu moenia magnis
 magna para, longumque fugae ne linque laborem. 160
 mutandae sedes. non haec tibi litora suasit
 Delius aut Cretae iussit considerare Apollo.
 est locus (Hesperiam Grai cognomine dicunt),
 terra antiqua, potens armis atque ubere glabrae,
 Oenotri coluere viri, nunc fama minores 165
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem:
 hae nobis propriae sedes, hinc Dardanus ortus
 Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
 surge age et haec laetus longaevo dicta parenti
 haud dubitanda refer, Corythum terrasque requirat 170
 Ausonias: Dictaea negat tibi Iuppiter arva.'
 talibus attonitus visis et voce deorum
 (nec sopor illud erat, sed coram adgnosceret voltus
 velatasque comas praesentiaque ora videbar,
 tum gelidus toto manabat corpore sudor) 175
 corripio e stratis corpus, tendoque supinas
 ad caelum cum voce manus, et munera libo

intemerata focis. perfecto laetus honore
 Anchisen facio certum remque ordine pando.
 adgnovit prolem ambiguum geminosque parentes 180
 seque novo veterum deceptum errore locorum.
 tum memorat: 'nate, Iliacis exercite fatis,
 sola mihi talis casus Cassandra canebat.
 nunc repeto haec generi portendere debita nostro
 et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare. 185
 sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
 crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
 cedamus Phoebō et moniti meliora sequamur.'
 sic ait, et cuncti dicto paremus orantes.
 hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis 190
 vela damus vastumque cava trabe currimus aequor.
 Postquam altum tenuere rates nec iam amplius ullae
 apparent terrae, caelum undique et undique pontus,
 tum mihi caeruleus supra caput astitit imber
 noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris. 195
 continuo venti volvont mare magnaue surgunt
 aequora, dispersi iactamur gurgite vasto,
 involvere diem nimbi et nox umida caelum
 abstulit, ingeminant abruptis nubibus ignes. 200
 excutimur cursu, et caecis erramus in undis.
 ipse diem noctemque negat discernere caelo
 nec meminisse viae media Palinurus in unda.
 tris adeo incertos caeca caligine soles
 erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
 quarto terra die primum se attollere tandem 205
 visa, aperire procul montis ac volvere fumum.
 vela cadunt, remis insurgimus, haut mora, nautae
 adnixi torquent spumas et caerula verrunt.
 servatum ex undis Strophadum me litora primum
 excipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae 210
 insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno
 harpyiaequae colunt aliae, Phineia postquam
 clausa domus mensasque metu liquere priores.
 tristius haut illis monstrum, nec saevior ulla
 pestis et ira deum Stygiis sese extulit undis. 215

virginei volucrum voltus, foedissima ventris
 proluviēs uncaeque manus et pallida semper
 ora fame.
 huc ubi delati portus intravimus, ecce 220
 laeta boum passim campis armenta videmus
 caprigenumque pecus nullo custode per herbas.
 inruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
 in partem praedamque Iovem; tum litore curvo
 extruimusque toros dapibusque epulamur opimis. 225
 at subitae horrifico lapsu de montibus adsunt
 harpyiae et magnis quatiant clangoribus alas,
 diripiuntque dapes contactuque omnia foedant
 immundo, tum vox taetrum dira inter odorem. 229
 rursum in secessu longo sub rupe cavata
 instruimus mensas arisque reponimus ignem: 231
 rursum ex diverso caeli caecisque latebris
 turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis,
 polluit ore dapes. sociis tunc arma capessant 235
 edico, et dira bellum cum gente gerendum.
 haut secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
 disponunt enses et scuta latentia condunt.
 ergo ubi delapsae sonitum per curva dedere
 litora, dat signum specula Misenus ab alta
 aere cavo. invadunt socii et nova proelia temptant, 240
 obscenas pelagi ferro foedare volucres.
 sed neque vim plumis ullam nec vulnera tergo
 accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsae
 semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
 una in praecelsa consedit rupe Celaeno, 245
 infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
 'bellum etiam pro caede boum stratisque iuvenis,
 Laomedontiadae, bellumne inferre paratis
 et patrio harpyias insontis pellerē regno?
 accipite ergo animis atque haec mea figite dicta, 250
 quae Phoebō pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
 praedixit, vobis furiarum ego maxima pando.
 arboribus clausam circum atque horrentibus umbris 230

Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
 ibitis Italiam portusque intrare licebit;
 sed non ante datam cingetis moenibus urbem, 255
 quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
 amesas subigat malis absumere mensas.
 dixit, et in silvam pinnis ablata refugit.
 at sociis subita gelidus formidine sanguis
 deriguit: cecidere animi, nec iam amplius armis, 260
 sed votis precibusque iubent exposcere pacem,
 [sive deae seu sint dirae obscenaeque volucres.]
 et pater Anchises passis de litore palmis
 numina magna vocat, meritosque indicit honores:
 'di prohibete minas; di talem avertite casum, 265
 et placidi servate pios!' tum litore funem
 deripere excussosque iubet laxare rudentes.
 tendunt vela noti; ferimur spumantibus undis,
 qua cursum ventusque gubernatorque vocabat.
 iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos 270
 Dulichiumque Sameque et Neritos ardua saxis.
 effugimus scopulos Ithacae, Laertia regna,
 et terram altricem saevi execramur Ulixi.
 mox et Leucatae nimbose cacumina montis
 et formidatus nautis aperitur Apollo. 275
 hunc petimus fessi et parvae succedimus urbi;
 anchora de prora iacitur, stant litore puppes.
 Ergo insperata tandem tellure potiti
 lustramurque Iovi votisque incendimus aras,
 Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. 280
 exercent patrias oleo labente palaestras
 nudati socii, iuvat evasisse tot urbes
 Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis.
 interea magnum sol circumvolvitur annum,
 et glacialis hiemps aquilonibus asperat undas: 285
 aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis,
 postibus adversis figo et rem carmine signo
 'AENEAS HAEC DE DANAIIS VICTORIBUS ARMA.'
 linquere tum portus iubeo et considerare transtris.
 certatim socii feriunt mare et aequora verrunt. 290

protinus aërias Phaeacum abscondimus arces,
 litoraque Epiri legimus portuque subimus
 Chaonio et celsam Buthroti accedimus urbem.
 Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
 Priamiden Helenum Graias regnare per urbes, 295
 coniugio Aeacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum,
 et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
 opstipui, miroque incensum pectus amore
 compellare virum et casus cognoscere tantos.
 progredior portu classes et litora linquens: 300
 sollemnis cum forte dapes et tristia dona
 ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
 libabat cineri Andromache manisque vocabat
 Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite inanem
 et geminas, causam lacrimis, sacra verat aras. 305
 ut me conspexit venientem et Troia circum
 arma amens vidit, magnis exterrita monstris
 deriguit visu in medio, calor ossa reliquit,
 labitur, et longo vix tandem tempore fatur.
 'verane te facies, verus mihi nuntius adfers, 310
 nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
 Hector ubi est?' dixit, lacrimasque effudit et omnem
 implevit clamore locum. vix pauca furenti
 subicio et raris turbatus vocibus hisco:
 'vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco; 315
 ne dubita, nam vera vides.
 heu! quis te casus delectam coniuge tanto
 excipit, aut quae digna satis fortuna revisit,
 Hectoris Andromache? Pyrrhin conubia servas?'
 deiecit voltum et demissa voce locuta est: 320
 'o felix una ante alias Priameia virgo,
 hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
 iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos
 nec victoris eri tetigit captiva cubile!
 nos patria incensa diversa per aequora vectae 325
 stirpis Achilleae fastus iuvenemque superbum,
 servitio enixae, tulimus, qui deinde secutus
 Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos

me famulo famuliamque Heleno transmisit habendam.
 ast illum ereptae magno flammatus amore 330
 coniugis et scelerum furiis agitatus Orestes
 excipit incautum patriasque obruncat ad aras.
 morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
 pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
 Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit, 335
 Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
 sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
 aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?
 quid puer Ascanius? superatne? et vescitur aura,
 quae tibi iam Troia 340

ecqua tamen puerost amissae cura parentis?
 ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
 et pater Aeneas et avonculus excitat Hector? 343
 *haec multum lacrimans verba inter singula fundit.] 348
 talia fundebat lacrimans longosque ciebat 344
 incassum fletus, cum sese a moenibus heros 345
 Priamides multis Helenus comitantibus adfert
 adgnoscitque suos laetusque ad limina ducit. 347
 procedo, et parvam Troiam simulataque magnis 349
 Pergama et arentem Xanthi cognomine rivom 350
 adgnosco Scaeeaque amplector limina portae.
 nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur.
 illos porticibus rex accipiebat in amplis:
 aulai medio libabant pocula Bacchi
 impositis auro dapibus, paterasque tenebant. 355

Iamque dies alterque dies processit, et aurae
 vela vocant tumidoque inflatur carbasus austro:
 his vatem adgredior dictis ac talia quaeso.
 'Troiu gena, interpretis divom, qui numina Phoebi,
 qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis 360
 et volucrum linguas et praepetis omina pinnae,
 fare age (namque omnis cursum mihi prospera dixit
 religio, et cuncti suaserunt numine divi
 Italiam petere et terras temptare repostas;
 sola novom dictuque nefas harpyia Celaeno 365

prodigium canit et tristis denuntiat iras
 obscenamque famem) quae prima pericula vito?
 quidve sequens tantos possim superare labores?'
 hic Helenus caesis primum de more iuvenis
 exorat pacem divom vittasque resolvit 370
 sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,
 ipse manu multo suspensum numine ducit, *Zeus vultus & dicit*
 atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:
 'nate dea (nam te maioribus ire per altum
 auspiciis manifesta fides, sic fata deum rex 375
 sortitur volvitque vices, is vertitur ordo),
 pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustris
 aequora et Ausonio possis considerare portu,
 expediam dictis; prohibent nam cetera parcae
 scire Helenum farique vetat Saturnia Iuno. 380
 principio Italiam, quam tu iam rere propinquam
 vicinosque, ignare, paras invadere portus,
 longa procul longis via dividit in via terris.
 ante et Trinacria lentandus remus in unda
 et salis Ausonii lustrandum navibus aequor 385
 infernique lacus Aeaeaeque insula Circae,
 quam tuta possis urbem componere terra.
 signa tibi dicam, tu condita mente teneto:
 cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
 litoreis ingens inventa sub ilicibus sus 390
 triginta capitum fetus enixa iacebit
 alba, solo recubans, albi circum ubera nati,
 is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
 nec tu mensarum morsus horresce futuros:
 fata viam invenient aderitque vocatus Apollo. 395
 has autem terras Italique hanc litoris oram,
 proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
 effuge: cuncta malis habitantur moenia Grais.
 hic et Narycii posuerunt moenia Locri
 et Sallentinos obsedit milite campos *Nept* 400
 Lyctius Idomeneus, hic illa ducis Meliboei
 parva Philoctetae subnixa Petelia muro. *Meliboei*
 quin ubi transmissae steterint trans aequora classes,

et positis aris iam vota in litore solves,
 purpureo velare comas adopertus amictu, 405
 nequa inter sanctos ignis in honore deorum
 hostilis facies occurrat et omina turbet.
 hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto,
 hac casti maneant in religione nepotes.
 ast ubi digressum Siculae te admoverit orae 410
 ventus et angusti rarescent claustra Pelori, *Nitz Högner*
 laeva tibi tellus et longo laeva petantur
 aequora circuitu, dextrum fuge litus et undas.
 haec loca vi quondam et vasta convolsa ruina 415
 (tantum aevi longinqua valet mutare vetustas)
 dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
 una foret: venit medio vi pontus et undis
 Hesperium Siculo latus abscedit, arvaeque et urbes
 litore diductas angusto interluit aestu.
 dextrum Scylla latus, laevom inplacata Charybdis 420
 obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
 sorbet in abruptum fluctus rursusque sub auras
 erigit alternos et sidera verberat unda.
 at Scyllam caecis cohibet spelunca latebris 425
 ora exertantem et navis in saxa trahentem.
 prima hominis facies et pulchro pectore virgo
 pube tenus, postrema immani corpore pistrix
 delphinum caudas utero commissa luporum, *amantibus*
 praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni *S. Högner*
 cessantem longos et circumflectere cursus, 430
 quam semel informem vasto vidisse sub antro
 Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.
 praeterea siqua est Heleno prudentia, vati
 siqua fides, animum si veris implet Apollo,
 unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum 435
 praedicam et repetens iterumque iterumque monebo:
 Iunonis magnae primum prece numen adora,
 Iunoni cane vota libens dominamque potentem
 supplicibus supera donis, sic denique victor
 Trinacria finis Italos mittere relictas. 440
 huc ubi delatus Cymaeam accesseris urbem

divinosque lacus et Averna sonantia silvis,
 insanam vatem aspicias, quae rupe sub ima
 fata canit foliisque notas et nomina mandat.
 quaecumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 digerit in numerum atque antro seclusa relinquit,
 illa manent immota locis neque ab ordine cedunt;
 verum eadem verso tenuis cum cardine ventus
 impulit et teneras turbavit ianua frondes,
 numquam deinde cavo volitantia prendere saxo 450
 nec revocare situs aut iungere carmina curat:
 inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae,
 hic tibi nequa morae fuerint dispendia tanti, *Zurawitz*
 quamvis increpitent socii et vi cursus in altum
 vela vocet possisque sinus implere secundos, 455
 quin adeas vatem precibusque oracula poscas.
 ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat.
 illa tibi Italiae populos venturaque bella
 et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem
 expediet, cursusque dabit venerata secundos. 460
 haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
 vade age et ingentem factis fer ad aethera Troiam.
 Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
 dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
 imperat ad navis ferri, stipatque carinis 465
 ingens argentum Dodonaeosque lebetas,
 loricam consertam hamis auroque tralicem
 et conum insignis galeae cristasque comantis, *Janitzky*
 arma Neoptolemi. sunt et sua dona parenti.
 addit equos additque duces, 470
 remigium supplet, socios simul instruit armis.
 Interea classem velis aptare iubebat
 Anchises, fieret vento mora nequa ferenti.
 quem Phoebi interpretis multo compellat honore:
 'coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo, 475
 cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
 ecce tibi Ausoniae tellus: hanc arripe velis.
 et tamen hanc pelago praeterlabare necesses:
 Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.

vade' ait, 'o felix nati pietate. quid ultra 480
 provehor et fando surgentis demoror austros?'
 nec minus Andromache digressu maesta supremo
 fert picturatas auri subtegmine vestes
 et Phrygiam Ascanio chlamydem (nec cedit honore)
 textilibusque onerat donis, ac talia fatur: 485
 'accipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
 sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
 coniugis Hectoreae. cape dona extrema tuorum,
 o mihi sola mei super Astyanactis imago.
 sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat; 490
 et nunc aequali tecum pubesceret aevo.'
 hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
 'vivite felices, quibus est fortuna peracta
 iam sua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
 vobis parta quies, nullum maris aequor arandum, 495
 arva neque Ausoniae semper cedentia retro
 quaerenda. effigiem Xanthi Troiamque videtis,
 quam vestrae fecere manus melioribus, opto,
 auspiciis et quae fuerint minus obvia Grais.
 siquando Thybrim vicinaque Thybridis arva 500
 intraro gentique meae data moenia cernam,
 cognatas urbes olim populosque propinquos
 Epiro Hesperia, quibus idem Dardanus auctor
 atque idem casus, unam faciemus utramque
 Troiam animis; maneat nostros ea cura nepotes.' 505
 Provehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,
 unde iter Italiam cursusque brevissimus undis.
 sol ruit interea et montes umbrantur opaci.
 sternimur optatae gremio telluris ad undam
 sortiti remos, passimque in litore sicco 510
 corpora curamus: fessos sopor inrigat artus.
 necdum orbem medium Nox Horis acta subibat:
 haut segnis strato surgit Palinurus et omnis
 explorat ventos atque auribus aëra captat;
 sidera cuncta notat tacito labentia caelo, 515
 arcturum pluviasque hyadas geminosque triones,
 armatumque auro circumspicit Oriona.

postquam cuncta videt caelo constare sereno,
 dat clarum e puppi signum: nos castra movemus
 temptamusque viam et velorum pandimus alas. 520
 iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
 cum procul obscuros collis humilemque videmus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achatas,
 Italiam laeto socii clamore salutant.
 tum pater Anchises magnum cratera corona 525
 induit inplevitque mero divosque vocavit
 stans prima in puppi:
 'di maris et terrae tempestatumque potentes,
 ferte viam vento facilem et spirate secundi!
 crebrescunt optatae aerae, portusque patescit 530
 iam propior, templumque apparet in arce Minervae.
 vela legunt socii et proras ad litora torquent.
 portus ab euroo fluctu curvatus in arcum,
 obiectae salsa spumant aspargine cautes,
 ipse latet: gemino dimittunt bracchia muro 535
 turriti scopuli refugitque ab litore templum.
 quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
 tondentes campum late, candore nivali.
 et pater Anchises 'bellum, o terra hospita, portas:
 bello armantur equi, bellum haec armenta minantur. 540
 sed tamen idem olim curru succedere sueti
 quadrupedes et frena iugo concordia ferre:
 spes et pacis' ait. tum numina sancta precamur
 Palladis armisonae, quae prima accepit ovantis,
 et capita ante aras Phrygio velamur amictu, 545
 praeceptisque Heleni, dederat quae maxima, rite
 Iunoni Argivae iussos adolemus honores.
 haut mora, continuo perfectis ordine votis
 cornua velatarum obvertimus antemnarum
 Graiugenumque domos suspectaque linquimus arva. 550
 hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
 cernitur, attollit se diva Lacinia contra
 Caulonisque arces et navifragum Scylaceum.
 tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
 et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa 555

audimus longe fractasque ad litora voces,
 exultantque vada atque aestu miscentur harenae.
 et pater Anchises 'nimirum haec illa Charybdis;
 hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
 eripite, o socii, pariterque insurgite remis.' 560
 haut minus ac iussi faciunt, primusque rudentem
 contorsit laevas proram Palinurus ad undas:
 laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
 tollimur in caelum curvato gurgite, et idem 565
 subducta ad manis imos desedimus unda.
 ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere,
 ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
 interea fessos ventus cum sole reliquit,
 ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
 Portus ab accessu ventorum immotus et ingens 570
 ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
 interdumque atram prorumpit ad aethera nubem
 turbine fumantem piceo et candente favilla
 attollitque globos flammaram et sidera lambit,
 interdum scopulos avolsaque viscera montis 575
 erigit eructans liquefactaque saxa sub auras
 cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.
 fama est Enceladi semustum fulmine corpus
 urgeri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
 impositam ruptis flammam expirare caminis, 580
 et fessum quotiens mutet latus, intremere omnem
 murmure Trinacriam et caelum subtexere fumo.
 noctem illam tecti silvis immania monstra
 perferimus, nec quae sonitum det causa videmus.
 nam neque erant astrorum ignes nec lucidus aethra 585
 siderea polus, obscuro sed nubila caelo,
 et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
 Postera iamque dies primo surgebat eoo,
 umentemque Aurora polo dimoverat umbram:
 cum subito e silvis macie confecta suprema 590
 ignoti nova forma viri miserandaque cultu
 procedit supplexque manus ad litora tendit.
 respicimus: dira inluyies inmissaque barba,

consertum tegumen spinis, at cetera Graius.
 [et quondam patriis ad Troiam missus in armis.] 595
 isque ubi Dardanio habitus et Troia vidit
 arma procul, paulum aspectu conterritus haesit
 continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
 cum fletu precibusque tulit: 'per sidera testor,
 per superos atque hoc caeli spirabile numen, 600
 tollite me, Teuceri; quascumque abducite terras:
 hoc sat erit. scio me Danais e classibus unum,
 et bello Iliacos fateor petiisse penates.
 pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
 spargite me in fluctus vastoque immergite ponto. 605
 si pereo, hominum manibus periisse iuvabit.'
 dixerat, et genua amplexus genibusque volutans
 haerebat. qui sit fari, quo sanguine cretus,
 hortamur, quae deinde agitet fortuna fateri.
 ipse pater dextram Anchises haut multa moratus 610
 dat iuveni, atque animum praesenti pignore firmat.
 ille haec deposita tandem formidine fatur:
 'sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,
 nomine Achaemenides, Troiam genitore Adamasto
 paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus. 615
 hic me, dum trepidi crudelia limina lincunt,
 inmemores socii vasto Cyclopi in antro
 deseruere. domus sanie dapibusque cruentis
 intus opaca ingens. ipse arduus altaque pulsat
 sidera (di talem terris avertite pestem!) 620
 nec visu facilis nec dictu affabilis ulli.
 visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
 vidi egomet duo de numero cum corpora nostro
 prensa manu magna medio resupinus in antro
 frangeret ad saxum sanieque expersa natarent 625
 limina, vidi atro cum membra fluentia tabo
 manderet et tepidi tremarent sub dentibus artus.
 haut impune quidem; nec talia passus Ulixes
 oblitusve suist Ithacus discrimine tanto.
 nam simul expletus dapibus vinoque sepultus 630
 cervicem inflexam posuit iacuitque per antrum

immensus saniem eructans et frustra cruento
per somnum commixta mero, nos magna precati
numina sortitique vices una undique circum
fundimur, et telo lumen terebramus acuto 635
ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phoebae lampadis instar,
et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
sed fugite, o miseri, fugite atque ab litore funem
rumpite. 640

nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
centum alii curva haec habitant ad litora volgo
infandi Cyclopes et altis montibus errant.
tertia iam lunae se cornua lumine complent, 645
cum vitam in silvis inter deserta ferarum
lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
prospicio sonitumque pedum vocemque tremesco.
victum infelicem, bacas lapidosaque corna,
dant rami, et volsis pascunt radicibus herbae. 650
omnia conlustrans hanc primum ad litora classem
conspexi venientem. huic me, quaecumque fuisset,
addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
vos animam hanc potius quocumque absumite leto.

Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus 655
ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
pastorem Polyphemum et litora nota petentem,
monstrum horrendum informe ingens, cui lumen ademptum.
trunca manu pinus regit et vestigia firmat;
lanigerae comitantur oves; ea sola voluptas 660
solamenque mali.

postquam altis tetigit fluctus et ad aequora venit,
luminis effossi fluidum lavit inde cruorem
dentibus infrendens gemitu, graditurque per aequor
iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit. 665
nos procul inde fugam trepidi celerare recepto
supplice sic merito, tacitique incidere funem,
verrimus et proni certantibus aequora remis.
sensit et ad sonitum vocis vestigia torsit.

verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas 670
nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
contremuere undae penitusque exterrita tellus
Italiae curvisque immugiit Aetna cavernis.
at genus e silvis Cycloperum et montibus altis 675
excitum ruit ad portus et litora complent.
cernimus adstantis nequiquam lumine torvo
Aetnaeos fratres, caelo capita alta ferentis,
concilium horrendum: quales cum vertice celso
aëriae quercus aut coniferae cyparissi 680
constiterunt, silva alta Iovis lucusve Dianae.
praecipites metus acer agit quocumque rudentis
excutere et ventis intendere vela secundis.
contra iussa monent Heleni, Scylla atque Charybdis,
ni teneant cursus: — certum est dare lintea retro, 686
inter utramque viam leti discrimine parvo. 685
ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
missus adest: vivo praetervehor ostia saxo
Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem.
[taliam monstrabat relegens errata retrorsus 690
litora Achaemenides, comes infelicis Ulixi.]

Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
Plemurium undosum, nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem 695
occultas egisse vias supter mare, qui nunc
ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
iussi numina magna loci veneramur. et inde
exsupero praepingue solum stagnantis Helori,
hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
radimus, et fatis numquam concessa moveri 700
apparet Camarina procul campique Geloi
immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
arduos inde Acragans ostentat maxima longe
moenia, magnanimum quondam generator equorum;
teque datis linquo velis, palmosa Selinus, 705
et vada dura lego saxis Lilybeia caecis.
hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora

accipit. hic pelagi tot tempestatibus actis
 heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
 amitto Anchisen. hic me, pater optime, fessum 710
 deseris, heu tantis nequiquam erepte periclis!
 nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
 hinc me digressum vestris deus appulit oris. 715
 Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
 fata renarrabat divom cursusque docebat.
 conticuit tandem factoque hic fine quievit.

27 82
 6

P. VERGILI MARONIS
 A E N E I D O S
 LIBER QVARTVS

At regina gravi iandudum saucia cura
 volnus alit venis, et caeco carpitur igni.
 multa viri virtus animo multusque recursat
 gentis honos, haerent infixi pectore voltus
 verbaque, nec placidam membris dat cura quietem. 5
 postera Phoebea lustrabat lampade terras
 umentemque Aurora polo dimoverat umbram,
 cum sic unanimam adloquitur male sana sororem:
 'Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
 quis novos hic nostris successit sedibus hospes, 10
 quem sese ore ferens, quam forti pectore et armis!
 credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
 degeneres animos timor arguit. heu quibus ille
 iactatus fatis quae bella exhausta canebat!
 si mihi non animo fixum immotumque sederet, 15
 necui me vinclo vellem sociare iugali,
 postquam primus amor deceptam morte fefellit;
 si non pertaesum thalami taedaeque fuisset,
 huic uni forsitan potui succumbere culpae.
 Anna, fatebor enim, miseri post fata Sychaei 20
 coniugis et sparsos fraterna caede penates,
 solus hic inflexit sensus animumque labantem
 impulit. adgnosco veteris vestigia flammae.
 sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat
 vel pater omnipotens abigat me fulmine ad umbras, 25

pallentis umbras Erebo noctemque profundam,
ante, Pudor, quam te violo, aut tua iura resolvo.
ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
abstulit; ille habeat secum servetque sepulchro.
sic effata sinum lacrimis implevit obortis.

30

Anna refert 'o luce magis dilecta sorori,
solane perpetua maerens carpere iuventa,
nec dulcis natos Veneris nec praemia noris?
id cinerem aut manis credis curare sepultos?
esto, aegram nulli quondam flexere mariti,
non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas
ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello,
et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis,
hinc deserta siti regio lateque furentes
Barcaei. quid bella Tyro surgentia dicam
germanique minas?

35

40

dis equidem auspiciis reor et Iunone secunda
hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
coniugio tali! Teucrum comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
tu modo posce deos veniam sacrisque litatis
indulge hospitio causasque innecte morandi,
dum pelago desaevit hiemps et aquosus Orion,
quassataeque rates [dum non tractabile caelum.]

45

50

His dictis impenso animum flammavit amore,
spemque dedit dubiae menti solvitque pudorem.
principio delubra adeunt pacemque per aras
exquirunt; mactant lectas de more bidentis
legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo,
Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.
ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
candentis vaccae media inter cornua fundit,
aut ante ora deum pinguis spatiat ad aras
instauratque diem donis pecudumque reclusis

55

60

pectoribus inhians spirantia consulit exta.
heu vatam ignarae mentes! quid vota furentem,
quid delubra iuvant? est mollis flamma medullas
interea, et tacitum vivit sub pectore volnus.
uritur infelix Dido totaque vagatur
urbe furens qualis coniecta cerva sagitta,
quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
pastor agens telis liquitque volatile ferrum
nescius, illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos, haeret lateri letalis harundo.

65

70

nunc media Aenean secum per moenia ducit
Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam,
incipit effari mediaque in voce resistit;
nunc eadem labente die convivia quaerit,
Iliacosque iterum demens audire labores
exposcit pendetque iterum narrantis ab ore.
post ubi digressi, lumenque obscura vicissim
luna premit suadentque cadentia sidera somnos,
sola domo maeret vacua, stratisque relictis
incubat (illum absens absentem auditque videtque)
aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
detinet, infandum si fallere possit amorem.
non coeptae adsurgunt turres, non arma iuventus
exercet portusve aut propugnacula bello
tuta parant: pendent opera interrupta minaeque
murorum ingentes aequataque machina caelo.

75

80

85

Quam simul ac tali persensit peste teneri
cara Iovis coniunx, nec famam obstare furori,
talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
'egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
tuque puerque tuus; magnum et memorabile nomen,
una dolo divom si femina victa duorum est.
nec me adeo fallit veritam te moenia nostra
suspectas habuisse domos Carthaginis altae.
sed quis erit modus, aut quo nunc certamine tanto?
quin potius pacem aeternam pactosque hymenaeos
exercemus? habes, tota quod mente petisti:
ardet amans Dido traxitque per ossa furorem.

90

95

100

communem hunc ergo populum paribusque regamus
auspiciis, liceat Phrygio servire marito
dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.

Olli (sensit enim simulata mente locutam, 165
quo regnum Italiae Libycas averteret oras)
sic contra est ingressa Venus: 'quis talia demens
abnuat, aut tecum malit contendere bello?
si modo quod memoras factum fortuna sequatur.
sed fatis incerta feror si Iuppiter unam 110
esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
miscerive probet populos aut foedera iungi.
tu coniunx, tibi fas animum temptare precando.
perge: sequar.' tum sic excepit regia Iuno:
'mecum erit iste labor. nunc qua ratione quod instat 115
conferri possit, paucis, adverte, docebo.
venatum Aeneas unaque miserrima Dido
in nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
extulerit Titan radiisque retexerit orbem.
his ego nigrantem commixta grandine nimbium, 120
dum trepidant alae saltusque indagine cingunt,
desuper infundam, et tonitru caelum omne ciebo.
diffugient comites et nocte tegentur opaca:
speluncam Dido dux et Troianus eandem
devenient. adero et, tua si mihi certa voluntas, 125
[conubio iungam stabili propriamque dicabo]
hic hymenaeus erit.' non adversata petenti
adnuit atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
it portis iubare exorto delecta iuventus; 130
retia rara, plagae, lato venabula ferro
Massylique ruunt equites et odora canum vis.
reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum expectant, ostroque insignis et auro
stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit. 135
tandem progreditur magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.
cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
aurea purpuream subnectit fibula vestem.

nec non et Phrygii comites et laetus Iulus 140
incedunt. ipse ante alios pulcherrimus omnis
infert se socium Aeneas atque agmina iungit.
qualis ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
deserit ac Delum maternam invisit Apollo
instauratque choros, mixtique altaria circum 145
Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
fronde premit crinem fingens atque implicat auro,
tela sonant umeris: haut illo segnior ibat
Aeneas, tantum egregio decus enitet ore. 150
postquam altos ventum in montis atque invia lustra,
ecce ferae saxi delectae vertice caprae
decurrere iugis; alia de parte patentis
transmittunt cursu campos atque agmina cervi
pulverulenta fuga glomerant montesque relinquunt. 155
at puer Ascanius mediis in vallibus acri
gaudet equo, iamque hos cursu, iam praeterit illos,
spumantemque dari pecora inter inertia votis
optat aprum aut fulvom descendere monte leonem.
Interea magno misceri murmure caelum 160
incipit, insequitur commixta grandine nimbus:
et Tyrii comites passim et Troiana iuventus
Dardaniusque nepos Veneris diversa per agros
tectata metu petiere; ruunt de montibus amnes.
speluncam Dido dux et Troianus eandem 165
deveniunt, prima et Tellus et pronuba Iuno
dant signum: fulsere ignes et conscius aether
conubiis, summoque ulularunt vertice nymphae.
ille dies primus leti primusque malorum
causa fuit. neque enim specie famave movetur 170
nec iam furtivom Dido meditatur amorem:
coniugium vocat, hoc praetexit nomine culpam.
Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes,
Fama, malum qua non aliud velocius ullum:
mobilitate viget, viresque acquirit eundo, 175
parva metu primo, mox sese attollit in auras
ingrediturque solo et caput inter nubila condit.

illam Terra parens, ira inritata deorum,
 extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
 progenuit pedibus celerem et perniciousis alis, 180
 monstrum horrendum ingens, cui quot sunt corpore plumae
 tot vigiles oculi supter (mirabile dictu),
 tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
 nocte volat caeli medio terraeque per umbram
 stridens, nec dulci declinat lumina somno; 185
 luce sedet custos aut summi culmine tecti
 turribus aut altis, et magnas territat urbes,
 tam ficti praviq̄ue tenax quam nuntia veri. 108
 haec tum multiplici populos sermone replebat
 gaudens et pariter facta atque infecta canebat: 190
 venisse Aenean Troiano sanguine cretum,
 cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
 nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
 regnorum inmemores turpique cupidine captos.
 haec passim dea foeda virum diffundit in ora. 195
 protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
 incenditque animum dictis atque aggerat iras.
 Hic Hammone satus rapta Garamantide nympha
 templa Iovi centum latis inmania regnis,
 centum aras posuit vigilemque sacraverat ignem, 200
 excubias divom aeternas, pecudumque cruore
 pingue solum et variis florentia limina sertis.
 isque amens animi et rumore accensus amaro
 dicitur ante aras media inter numina divom
 multa Iovem manibus supplex orasse supinis: 205
 'Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
 gens epulata toris Lenaem libat honorem,
 aspicias haec? an te, genitor, cum fulmina torques,
 nequiquam horremus, caeci que in nubibus ignes
 terrificant animos et inania murmura miscent? 210
 femina, quae nostris errans in finibus urbem
 exiguum pretio posuit, cui litus arandum
 cuique loci leges dedimus, conubia nostra
 reppulit ac dominum Aenean in regna recepit.
 et nunc ille Paris cum semiviro comitatu, 215

Maeonia mentum mitra crinemque madentem
 subnexus, raptō potitur: nos munera templis
 quippe tuis ferimus famamque fovemus inanem.
 Talibus orantem dictis arasque tenentem 220
 audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit
 regia et oblitos famae melioris amantis.
 tum sic Mercurium adloquitur ac talia mandat:
 vade age, nate, voca zephyros et labere pinnis,
 Dardaniumque ducem, Tyria Karthagine qui nunc
 expectat fatisque datas non respicit urbes, 225
 adloquere et celeris defer mea dicta per auras.
 non illum genitrix nobis pulcherrima talem
 promisit Graiumque ideo bis vindicat armis;
 sed fore qui gravidam imperiis belloque frementem
 Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucris 230
 proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
 si nulla accendit tantarum gloria rerum
 nec super ipse sua molitur laude laborem,
 Ascanione pater Romanas invidet arces?
 quid struit? aut qua spe, inimica in gente, moratur? 235
 [nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva].
 naviget: haec summa est, hic nostri nuntius esto.
 Dixerat. ille patris magni parere parabat ✓
 imperio: et primum pedibus talaria neclit
 aurea, quae sublimem alis sive aequora supra 240
 seu terram rapido pariter cum flamine portant.
 tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
 pallentis, alias sub Tartara tristia mittit,
 dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
 illa fretus agit ventos, et turbida tranat 245
 nubila. iamque volans apicem et latera ardua cernit
 Atlantis duri, caelum qui vertice fulcit,
 Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
 piniferum caput et vento pulsatur et imbri,
 nix umeros infusa tegit, tum flumina mento 250
 praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
 hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas

misit, avi similis, quae circum litora, circum
 piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta. 255
 [haut aliter terras inter caelumque volabat
 litus harenosum ad Libyae ventosque secabat
 materno veniens ab avo Cyllenia proles.]
 ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Aenean fundantem arces ac tecta novantem 260
 conspicit. atque illi stellatus iaspide fulva
 ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena
 demissa ex umeris, dives quae munera Dido
 fecerat et tenui telas discreverat auro.
 continuo invadit: 'tu nunc Karthaginis altae 265
 fundamenta locas pulchramque uxorius urbem
 extruis heu regni rerumque oblite tuarum?
 ipse deum tibi me claro demittit Olympo
 regnator, caelum ac terras qui numine torquet,
 ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras: 270
 quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
 si te nulla movet tantarum gloria rerum,
 Ascanium surgentem et spes heredis Iuli 274
 respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus
 debentur.' tali Cyllenius ore locutus 275
 mortalis visus medio sermone reliquit,
 et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 At vero Aeneas aspectu obmutuit amens,
 arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit. 280
 ardet abire fuga dulcisque relinquere terras,
 attonitus tanto monitu imperioque deorum.
 heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
 audeat affatu? quae prima exordia sumat?
 atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc: 285
 [in partisque rapit varias perque omnia versat]
 haec alternanti potior sententia visa est.
 Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
 classem aptent taciti sociosque ad litora cogant,
 arma parent et, quae rebus sit causa novandis, 290
 nec super ipse tua moliris laude laborem 273

dissimulent; sese interea, quando optima Dido
 nesciat et tantos rumpi non speret amores,
 temptaturum aditus et quae mollissima fandi
 tempora, quis rebus dexter modus. ocium omnes 295
 imperio laeti parent ac iussa facessunt.
 At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
 praesensit motusque exceptit prima futuros,
 omnia tuta timens. eadem impia Fama furenti
 detulit armari classem cursumque parari. 300
 saevit inops animi totamque incensa per urbem
 bacchatur, qualis commotis excita sacris
 Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
 orgia nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
 tandem his Aenean compellat vocibus ultro:
 'Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum 305
 posse nefas tacitusque mea decedere terra?
 nec te noster amor nec te data dextera quondam
 nec moritura tenet crudeli funere Dido?
 quin etiam hiberno moliris sidere classem,
 et mediis properas aquilonibus ire per altum, 310
 crudelis? quid si non arva aliena domosque
 ignotas peteres, sed Troia antiqua maneret,
 Troia per undosum peteretur classibus aequor?
 mene fugis? per ego has lacrimas dextramque tuam te
 (quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui), 315
 per conubia nostra, per inceptos hymenaeos,
 si bene quid de te merui fuit aut tibi quicquam
 dulce meum, miserere domus labentis et istam,
 oro, siquis adhuc precibus locus, exue mentem.
 te propter Libycae gentes Nomadamque tyranni 320
 odere, infensi Tyrii; te propter eundem
 extinctus pudor et, qua sola sidera adibam,
 fama prior. cui me moribundam deseris, hospes?
 hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
 quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater 325
 destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?
 saltem siqua mihi de te suscepta fuisset
 ante fugam suboles, siquis mihi parvolus aula

luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
 non equidem omnino capta ac deserta viderer.' 330
 Dixerat. ille Iovis monitis immota tenebat
 lumina et obnixus curam sub corde premebat.
 tandem pauca refert: 'ego te quae plurima fando
 enumerare vales numquam, regina, negabo
 promeritam nec me meminisse pigebit Elissae, 335
 dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
 pro re pauca loquar. neque ego hanc abscondere furto
 speravi (ne finge) fugam, nec coniugis umquam
 praetendi taedas aut haec in foedera veni.
 me si fata meis paterentur ducere vitam 340
 auspiciis et sponte mea componere curas,
 urbem Troianam primum dulcisque meorum
 reliquias colerem, [Priami tecta alta manerent]
 et recidiva manu posuissem Pergama victis.
 sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, 345
 Italiam Lyciae iussere capessere sortes;
 hic amor, haec patria est. si te Karthaginis arces
 Phoenissam Libycaeque aspectus detinet urbis,
 quae tandem Ausonia Teucros considerare terra
 invidia est? et nos fas extera quaerere regna. 350
 me patris Anchisae, quotiens umentibus umbris
 nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,
 admonet in somnis et turbida terret imago,
 me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
 quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus arvis. 355
 nunc etiam interpretis divom Iove missus ab ipso
 (testor utrumque caput) celeris mandata per auras
 detulit; ipse deum manifesto in lumine vidi
 intrantem muros, vocemque his auribus hausit.
 desine meque tuis incendere teque querellis: 360
 Italiam non sponte sequor.'
 Talia dicentem iandudum aversa tuetur
 huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
 luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
 'nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor, 365
 perfide, sed duris genuit te cautibus horrens

Caucasus Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
 nam quid dissimulo aut quae me ad maiora reservo?
 num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
 num lacrimas victus dedit aut miseratus amantemst? 370
 quae quibus anteferam? iam iam nec maxima Iuno
 nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.
 nusquam tuta fides. eiectum litore, egentem
 excepi et regni demens in parte locavi
 [amissam classem, socios a morte reduxi] 375
 (heu furiis incensa feror): nunc augur Apollo,
 nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso
 interpretis divom fert horrida iussa per auras.
 scilicet is superis labor est, ea cura quietos
 sollicitat. neque te teneo neque dicta refello: 380
 i, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.
 spero equidem mediis, siquid pia numina possunt,
 supplicia hausurum scopulis et nomine Dido
 saepe vocaturum. sequar atris ignibus absens,
 et, cum frigida mors anima seduxerit artus, 385
 omnibus umbra locis adero. dabis, improbe, poenas.
 *[audiam, et haec manibus veniet mihi fama sub imos.]
 his medium dictis sermonem abrumpit et auras
 aegra fugit seque ex oculis avertit et aufert,
 linquens multa metu cunctantem et multa parantem 390
 dicere. succipiunt famulae conlapsaque membra
 marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.
 At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
 solando cupit et dictis avertere curas,
 [multa gemens magnoque animum labefactus amore] 395
 iussa tamen divom exsequitur classemque revisit.
 tum vero Teucrici incumbunt et litore celsas
 deducunt toto navis. natat uncta carina,
 frondentisque ferunt remos et robora silvis
 infabricata fugae studio. 400
 migrantis cernas totaque ex urbe ruentis.
 ac velut ingentem formicae farris acervom
 cum populant hiemis memores tectoque reponunt:
 it nigrum campis agmen praedamque per herbas

convectant calle angusto, pars grandia trudunt
 obnixae frumenta umeris, pars agmina cogunt
 castigantque moras, opere omnis semita fervet.
 quis tibi tum, Dido, cernenti talia sensus,
 quosve dabas gemitus, cum litora fervere late
 prospiceres arce ec summa totumque videres
 misceri ante oculos tantis clamoribus aequor!
 improbe Amor, quid non mortalia pectora cogis!
 ire iterum in lacrimas, iterum temptare precando
 cogitur et supplex animos summittere amori,
 nequid inexpertum frustra moritura relinquat.

* Anna, vides toto properari litore: circum
 undique convenere; vocat iam carbasus auras,
 puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
 tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
 his, germana, malis oneras atque obicis hosti.

* * *
 hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
 et perferre, soror, poterō. miserae hoc tamen unum
 exsequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille
 te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
 sola viri mollis aditus et tempora noras.
 i, soror, atque hostem supplex adfare superbum.
 non ego cum Danais Troianam excindere gentem
 Aulide iuravi classemve ad Pergama misi,
 nec patris Anchisae cineres manesve revelli,
 cur mea dicta neget duras demittere in auris.
 quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:
 expectet facilemque fugam ventosque ferentis.
 non iam coniugium anticum, quod prodidit, oro,
 nec pulchro ut Latio careat regnumque relinquat;
 tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
 dum mea me victam doceat fortuna dolere.
 extremam hanc oro veniam (miserere sororis),
 quam mihi cum dederit, cumulatam monte remittam.

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
 fertque refertque soror. sed nullis ille movetur
 fletibus. haut voces ullas tractabilis audit:

fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris.
 ac velut annoso validam cum robore quercum
 Alpini boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
 eruere inter se certant; it stridor, et altae
 consternunt terram concusso stipite frondes;
 ipsa haeret scopulis et quantum vertice ad auras
 aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
 haut secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
 tunditur et magno persentit pectore curas,
 mens immota manet; lacrimae volvantur inanes.

Tum vero infelix fati exterrita Dido
 mortem orat: taedet caeli convexa tueri.
 quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,
 vidit, turicremis cum dona inponeret aris
 (horrendum dictu), latices nigrescere sacros
 fusaque in obscenum se vertere vina cruorem.
 hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
 praeterea fuit in tectis de marmore templum
 coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
 velleribus niveis et festa fronde revinctum:
 hinc exaudiri voces et verba vocantis
 visa viri, nox cum terras obscura teneret,
 solaque culminibus ferali carmine bubo
 saepe queri et longas in fletum ducere voces;
 multaque praeterea vatum praedicta piorum
 terribili monitu horrificant. agit ipse furentem
 in somnis ferus Aeneas; semperque relinqui
 sola sibi, semper longam incomitata videtur
 ire viam et Tyrios deserta quaerere terra.
 Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus
 et solem geminum et duplicis se ostendere Thebas,
 aut Agamemnonius scaenis agitated Orestes
 armatam facibus matrem et serpentibus atris
 cum fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.

Ergo ubi concepit furias evicta dolore
 decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque
 exigit et maestam dictis adgressa sororem
 consilium voltu tegit ac spem fronte serenat:

'inveni, germana, viam (gratare sorori),
 quae mihi reddat eum vel eo me solvat amantem.
 Oceani finem iuxta solemque cadentem 480
 ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlans
 axem umero torquet stellis ardentibus aptum:
 hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
 Hesperidum templi custos epulasque draconi 485
 quae dabat et sacros servabat in arbore ramos.
 haec se carminibus promittit solvere mentes 487
 quas velit, ast aliis duras immittere curas,
 sistere aquam fluviis et vertere sidera retro;
 nocturnosque movet manis: mugire videbis 490
 sub pedibus terram et descendere montibus ornos.
 testor, cara, deos et te, germana, tuumque
 dulce caput, magicas invitam accingier artis.
 tu secreta pyram tecto interiore sub auras 495
 erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit
 impius, exuviasque omnis lectumque iugalem,
 quo perii, superinponas: abolere nefandi
 cuncta viri monumenta iuvat, monstratque sacerdos.
 haec effata silet; pallor simul occupat ora.
 non tamen Anna novis praetexere funera sacris 500
 germanam credit nec tantos mente furores
 concipit aut graviora timet quam morte Sychaei.
 ergo iussa parat.
 At regina, pyra penetrali in sede sub auras
 erecta ingenti taedis atque ilice secta, 505
 intenditque locum sertis et fronde coronat
 funerea; super exuvias ensemque relictum
 effigiemque toro locat, haut ignara futuri.
 stant arae circum, et crinis effusa sacerdos
 ter centum tonat ore deos, Erebumque Chaosque 510
 tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
 sparserat et latices simulatos fontis Averni,
 falcibus et messae ad lunam quaeruntur aënis
 pubentes herbae nigri cum lacte veneni;
 quaeritur et nascentis equi de fronte revolsus 515
 et matri praereptus amor.

ipsa molam manibusque piis altaria iuxta 486
 spargens umida mella soporiferumque papaver, 518
 unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
 testatur moritura deos et conscia fati
 sidera; tum, siquod non aequo foedere amantis 520
 curae numen habet iustumque memorque, precatur.
 Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
 corpora per terras, silvaeque et saeva quierant
 aequora, cum medio volvuntur sidera lapsu,
 cum tacet omnis ager, pecudes pictaeque volucres, 525
 quaeque lacus late liquidos quaeque aspera dumis
 rura tenent, somno positae sub nocte silenti. 527
 at non infelix animi Phoenissa, neque umquam 529
 solvitur in somnos oculisve aut pectore noctem
 accipit: ingeminant curae, rursusque resurgens
 saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
 sic adeo insistit secumque ita corde volutat:
 'en quid ago? rursusne procos inrisa priores
 experiar, Nomadumque petam conubia supplex, 535
 quos ego sim totiens iam dedignata maritos?
 Iliacas igitur classes atque ultima Teucrum
 iussa sequar? quiane auxilio iuvat ante levatos
 et bene apud memores veteris stat gratia facti?
 quis me autem, fac velle, sinet ratibusve superbis 540
 invisam accipiet? nescis heu, perdita, necdum
 Laomedontaeae sentis periuria gentis?
 quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantis?
 an Tyriis omnique manu stipata meorum
 inferar et quos Sidonia vix urbe revelli, 545
 rursus agam pelago et ventis dare vela iubebo?
 quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem. 547
 non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550
 degere, more ferae, talis nec tangere curas;
 non servata fides cineri promissa Sychaeo.
 tantos illa suo rumpebat pectore questus.
 Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
 lenibant curas, et corda oblita laborum. 528

carpebat somnos rebus iam rite paratis. 555
 huic se forma dei voltu redeuntis eodem
 optulit in somnis rursusque ita visa monerest,
 omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
 et crinis flavos et membra decora iuventae:
 'nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos, 560
 nec quae te circum stent deinde pericula cernis,
 demens, nec zephyros audis spirare secundos?
 illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
 certa mori, variosque irarum concitat aestus.
 non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas? 565
 iam mare turbari trabibus saevasque videbis
 conlucere faces, iam fervere litora flammis,
 si te his attigerit terris Aurora morantem.
 heia age, rumpe moras. varium et mutabile semper
 femina.' sic fatus nocti se inmiscuit atrae. 570
 Tum vero Aeneas subitis exterritus umbris
 corripit e somno corpus sociosque fatigat:
 'praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
 solvite vela citi. deus aethere missus ab alto
 festinare fugam tortosque incidere funis 575
 ecce iterum stimulat. sequimur te, sancte deorum,
 quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
 adsis o placidusque iuves et sidera caelo
 dextra feras.' dixit vaginaque eripit ensem
 fulmineum strictoque ferit retinacula ferro. 580
 idem omnis simul ardor habet, rapiuntque ruuntque:
 litora deseruere, latet sub classibus aequor,
 adnixi torquent spumas et caerula verrunt.
 Et iam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile. 585
 regina e speculis ut primam albescere lucem
 vidit et aequatis classem procedere velis
 litoraue et vacuos sensit sine remige portus,
 terque quaterque manu pectus percussa decorum
 flaventisque abscissa comas 'pro Iuppiter! ibit 590
 hic' ait 'et nostris inluserit advena regnis?
 non arma expedient totaque ex urbe sequentur,

deripientque rates alii navalibus? ite,
 ferte citi flammis, date tela, inpellite remos!
 quid loquor, aut ubi sum? quae mentem insania mutat, 595
 infelix Dido? nunc te facta impia tangunt?
 tum decuit, cum scepra dabas. en dextra fidesque,
 quem secum patrios aiunt portare penates,
 quem subiisse umeris confectum aetate parentem!
 non potui abreptum divellere corpus et undis 600
 spargere, non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium patriisque epulandum ponere mensis?
 verum anceps pugnae fuerat fortuna. fuisset:
 quem metui moritura? faces in castra tulissem
 inplessemque foros flammis natumque patremque 605
 cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.
 Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 tuque harum interpretis curarum et conscia Iuno,
 nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
 et dirae ultrices et di morientis Elissae, 610
 accipite haec meritumque malis advertite numen
 et nostras audite preces. si tangere portus
 infandum caput ac terris adnare necessest
 et sic fata Iovis poscunt, hic terminus haeret:
 at bello audacis populi vexatus et armis, 615
 finibus extorris, complexu avolsus Iuli
 auxilium inploret videatque indigna suorum
 funera; nec, cum se sub leges pacis iniquae
 tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
 sed cadat ante diem mediaque inhumatus harena. 620
 haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
 tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
 exercete odiis cinerique haec mittite nostro
 munera. nullus amor populis nec foedera sunt.
 exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor, 625
 qui face Dardanio ferroque sequare colonos,
 nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
 litora litoribus contraria, fluctibus undas
 inprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.
 Haec ait, et partis animum versabat in omnis, 630

invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
 tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei,
 namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
 'Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;
 dic corpus properet fluviali spargere lympha 635
 et pecudes secum et monstrata piacula ducat.
 sic veniat, tuque ipsa pia tege tempora vitta.
 sacra Iovi Stygio, quae rite incepta paravi,
 perficerest animus finemque inponere curis
 Dardanique rogam capitis permittere flammae.' 640
 sic ait. illa gradum studio celebrabat anili.
 at trepida et coeptis immanibus effera Dido,
 sanguineam volvens aciem maculisque tremantis
 interfusa genas et pallida morte futura,
 interiora domus inrumpit limina et altos 645
 conscendit furibunda rogos ensemque recludit
 Dardanum, non hos quaesitum munus in usus.
 hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
 conspexit, paulum lacrimis et mente morata
 incubuitque toro dixitque novissima verba: 650
 'dulces exuviae, dum fata deusque sinebant,
 accipite hanc animam meque his exsolvite curis.
 vixi et quem dederat cursum Fortuna peregi,
 et nunc magna mei sub terras ibit imago.
 ulta virum poenas inimico a fratre recepi, 656
 urbem praeclaram statui, mea moenia vidi, 655
 felix, heu nimium felix, si litora tantum
 nunquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.'
 dixit et os impressa toro 'moriemur inultae,
 sed moriamur:' ait 'sic sic iuvat ire sub umbras. 660
 hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.'
 dixerat, atque illam media inter talia ferro
 conlapsam aspiciunt comites ensemque cruore
 spumantem sparsasque manus. it clamor ad alta 665
 atria; concussam bacchatur Fama per urbem.
 lamentis gemituque et femineo ululatu
 tecta fremunt, resonat magnis plangoribus aether,

non aliter quam si inmissis ruat hostibus omnis
 Karthago aut antiqua Tyros, flammaeque furentes 670
 culmina perque hominum volvantur perque deorum.
 audit exanimis trepidoque exterrita cursu,
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnis
 per medios ruit ac morientem nomine clamat:
 'hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
 hoc rogos iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
 quid primum deserta querar? comitemne sororem
 sprevisi moriens? eadem me ad fata vocasses:
 idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
 his etiam struxi manibus patriosque vocavi 680
 voce deos, sic te ut posita crudelis abessem.
 extincti te meque, soror, populumque patresque
 Sidonios urbemque tuam. date, volnera lymphis
 abluam et, extremus siquis super halitus errat,
 ore legam.' sic fata gradus evaserat altos 685
 semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
 cum gemitu atque atros siccabat veste cruores.
 illa gravis oculos conata attollere rursus
 deficit; infixum stridit sub pectore volnus.
 ter sese attollens cubitoque adnixa levavit, 690
 ter revoluta torost oculisque errantibus alto
 quaesivit caelo lucem ingenuitque reperta.
 Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem
 difficilisque obitus Irim demisit Olympo,
 quae luctantem animam nexosque resolveret artus. 695
 nam quia nec fato merita nec morte peribat,
 sed misera ante diem subitoque accensa furore,
 nondum illi flavom Proserpina vertice crinem
 abstulerat Stygioque caput damnaverat Orco.
 ergo Iris croceis per caelum roscida pinnis, 700
 mille trahens varios adverso sole colores,
 devolat, et supra caput astitit. 'hunc ego Diti
 sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo',
 sic ait et dextra crinem secat: omnis et una
 dilapsus calor, atque in ventos vita recessit. 705

P. VERGILI MARONIS
AENEIDOS
LIBER QUINTVS.

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
certus iter fluctusque atros aquilone secabat,
moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
conlucent flammis. quae tantum accenderit ignem
causa latet; duri magno sed amore dolores
polluto notumque, furens quid femina possit, 5
triste per augurium Teucrorum pectora ducunt,
ut pelagus tenere rates nec iam amplius ulla
occurrit tellus, maria undique et undique caelum:
olli caeruleus supra caput astitit imber 10
noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris.
ipse gubernator puppi Palinurus ab alta
'heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
quidve, pater Neptune, paras?' sic deinde locutus
colligere arma iubet validisque incumbere remis, 15
obliquatque sinus in ventum ac talia fatur:
'magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor
spondeat, hoc sperem Italiam contingere caelo.
mutati transversa fremunt et vespere ab atro
consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër. 20
nec nos obniti contra nec tendere tantum
sufficimus. superat quoniam Fortuna, sequamur,
quoque vocat, vertamus iter. nec litora longe
fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,
si modo rite memor servata remetior astra.' 25

tum pius Aeneas: equidem sic poscere ventos
iandudum et frustra cerno te tendere contra.
flecte viam velis. an sit mihi gratior ulla,
quove magis fessas optem demittere navis, 30
quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten
et patris Anchisae gremio complectitur ossa?
haec ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
intendunt zephyri: fertur cita gurgite classis,
et tandem laeti notae advertuntur harenae.

At procul ex celso miratus vertice montis 35
adventum sociasque rates occurrit Acestes,
horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
Troia Criniso conceptum flumine mater
quem genuit. veterum non inmemor ille parentum 40
gratatur reduces et gaza laetus agresti
excipit ac fessos opibus solatur amicis.

Postera cum primo stellas Oriente fugarat
clara dies, socios in coetum litore ab omni
advocat Aeneas tumulique ex aggere fatur: 45
'Dardanidae magni, genus alto a sanguine divom,
annuus exactis completur mensibus orbis,
ex quo reliquias divinique ossa parentis
condidimus terra maestasque sacravimus aras.
iamque dies, nisi fallor, adest, quem semper acerbum, 50
semper honoratum (sic di voluistis) habebō.
hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exul
Argolicove mari deprensus et urbe Mycenae,
annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
exequerer strueremque suis altaria donis.
nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis 55
(haut equidem sine mente reor, sine numine divom)
adsumus, et portus delati intramus amicos.
ergo agite et laetum cuncti celebremus honorem:
poscamus ventos, atque haec me sacra quotannis
urbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
bina boum vobis Troia generatus Acestes
dat numero capita in navis; adhibete penates
et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.

praeterea, si nona diem mortalibus almum
 Aurora extulerit radiisque retexerit orbem, 65
 prima citae Teucris ponam certamina classis;
 quique pedum cursu valet et qui viribus audax
 aut iaculo incedit melior levibusque sagittis,
 seu crudo fudit pugnam committere caestu,
 cuncti adsint meritaque expectent praemia palmae. 70
 ore favete omnes et cingite tempora ramis.
 Sic fatus velat materna tempora myrto.
 hoc Helymus facit, hoc aevi maturus Acestes,
 hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
 ille e concilio multis cum milibus ibat 75
 ad tumulum, magna medius comitante caterva.
 hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,
 purpureosque iacit flores ac talia fatur:
 'salve, sancte parens: iterum salvete, recepti 80
 nequiquam cineres animaeque umbraeque paternae!
 non licuit finis Italos fataliaque arva
 nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.
 dixerat haec, adytis cum lubricus anguis ab imis
 septem ingens gyros, septena volumina traxit, 85
 amplexus placide tumulum lapsusque per aras,
 caeruleae cui terga notae maculosus et auro
 squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
 mille iacit varios adverso sole colores.
 obstipuit visu Aeneas. ille agmine longo 90
 tandem inter pateras et levia pocula serpens
 libavitque dapes rursusque innoxius imo
 successit tumulo et depasta altaria liquit.
 hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
 incertus, geniumne loci famulumne parentis 95
 esse putet: caedit binas de more bidentis
 totque sues, totidem nigrantis terga iuencos,
 vinaque fundebat pateris animamque vocabat
 Anchisae magni manisque Acheronte remissos.
 nec non et socii, quae cuique est copia, laeti 100
 dona ferunt, onerant aras mactantque iuencos,

ordine aëna locant alii fusique per herbam
 subiciunt veribus prunas et viscera torrent.

Expectata dies aderat nonamque serena
 Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant, 105
 famaue finitimos et clari nomen Acestae
 excierat: laeto complerant litora coetu
 visuri Aeneadas, pars et certare parati.
 munera principio ante oculos circoque locantur
 in medio, sacri tripodes viridesque coronae 110
 et palmae pretium victoribus, armaque et ostro
 perfusae vestes, argenti aurique talenta;
 et tuba commissos medio canit aggere ludos.
 prima pares ineunt gravibus certamina remis
 quattuor ex omni delectae classe carinae. 115
 velocem Mnestheus agit acri remige Pristim,
 (mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi)
 ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
 urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
 impellunt, [terno consurgunt ordine remi.] 120
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro invehitur magna, Scyllaque Cloanthus
 caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.
 Est procul in pelago saxum spumantia contra
 litora, quod tumidis submersum tunditur olim 125
 fluctibus, hiberni condunt ubi sidera cori;
 tranquillo silet immotaque attollitur unda
 campus et apricis statio gratissima mergis.
 hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
 constituit signum nautis pater, unde reverti 130
 scirent et longos ubi circumflectere cursus.
 tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
 ductores longe effulgent ostroque decori;
 cetera populea velatur fronde iuventus 135
 nudatosque umeros oleo perfusa nitescit.
 considunt transtris, intentaque bracchia remis;
 intenti expectant signum, exultantiaque haurit
 corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido.
 inde ubi clara dedit sonitum tuba, funibus omnes,

haut mora, prosilure suis: ferit aethera clamor 140
 nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
 infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
 convolsum remis rostrisque tridentibus aequor.
 non tam praecipites biugo certamine campum 145
 corripuere ruuntque effusi carcere currus,
 nec sic immissis aurigae undantia lora
 concussere iugis pronique in verbera pendent.
 tum plausu fremituque virum studiisque faventum
 consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant 150
 litora, pulsati colles clamore resultant.
 effugit ante alios primisque elabatur undis
 turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
 consequitur, melior remis, sed pondere pinus
 tarda tenet. post has aequo discrimine Pristis 155
 Centaurusque locum tendunt superare priorem;
 et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
 Centaurus, nunc una ambae iunctisque feruntur
 frontibus et longa sulcant vada salsa carina.
 iamque propinquabant scopulo metamque tenebant, 160
 cum princeps medioque Gyas in gurgite victor
 rectorem navis compellat voce Menoeten:
 'quo tantum mihi dexter abis? huc derige gressum;
 litus ama et laeva stringat sine palmula cautes;
 altum alii teneant'. dixit, sed caeca Menoetes 165
 saxa timens proram pelagi detorquet ad undas.
 'quo diversus abis?' iterum 'pete saxa, Menoete!
 cum clamore Gyas revocabat: et ecce Cloanthum
 respicit instantem tergo et propiora tenentem.
 ille inter navemque Gyae scopulosque sonantis 170
 radit iter laevom interior subitque priorem
 praeterit et metis tenet aequora tuta relictis.
 tum vero exarsit iuveni dolor ossibus ingens
 nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten
 oblitus decorisque sui sociumque salutis 175
 in mare praecipitem puppi deturbat ab alta:
 ipse gubernaclo rector subit, ipse magister
 hortaturque viros clavomque ad litora torquet.

at gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
 iam senior madidaque fluens in veste Menoetes, 180
 summa petit scopuli siccaque in rupe resedit.
 illum et labentem Teucris et risere natantem
 et salsos rident revomentem pectore fluctus.
 hic laeta extremis spes est accensa duobus,
 Sergesto Mnesthique, Gyan superare morantem.
 Sergestus capit ante locum scopuloque propinquat, 185
 nec tota tamen ille prior praeunte carina:
 parte prior, partim rostro premit aemula Pristis.
 at media socios incedens nave per ipsos
 hortatur Mnestheus: 'nunc nunc insurgite remis,
 Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema 190
 delegi comites; nunc illas promite vires,
 nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi
 Ionioque mari Maleaeque sequacibus undis.
 non iam prima peto Mnestheus neque vincere certo
 (quamquam o! — sed superent, quibus hoc, Neptune, de-
 disti): 195
 extremos pudeat rediisse. hoc vincite, cives,
 et prohibete nefas.' olli certamine summo
 procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis
 subtrahiturque solum, tum creber anhelitus artus
 aridaque ora quatit, sudor fluit undique rivis. 200
 attulit ipse viris optatum casus honorem.
 namque furens animi dum proram ad saxa suburguet
 interior spatioque subit Sergestus iniquo,
 infelix saxis in procurrentibus haesit. 205
 concussae cautes, et acuto in murice remi
 obnixa crepuere, inlisaque prora pependit.
 consurgunt nautae et magno clamore morantur
 ferratasque trudes et acuta cuspide contos
 expediunt fractosque legunt in gurgite remos. 210
 at lactus Mnestheus successuque acrior ipso
 agmine remorum celeri ventisque vocatis
 prona petit maria et pelago decurrit aperto.
 qualis spelunca subito commota columba,
 cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,

fertur in arva volans plausumque exterrita pinnis 215
 dat tecto ingentem, mox aëre lapsa quieto
 radit iter liquidum celeris neque commovet alas:
 sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
 aequora, sic illam fert impetus ipse volantem.
 et primum in scopulo luctantem deserit alto 220
 Sergestum brevibusque vadis frustra que vocantem
 auxilia et fractis discentem currere remis.
 inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
 consequitur: cedit, quoniam spoliata magistro est.
 solus iamque ipso superest in fine Cloanthus. 225
 quem petit et summis adnixus viribus urget.
 tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
 instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
 hi proprium decus et partum indignantur honorem
 ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci; 230
 hos successus alit: possunt, quia posse videntur.
 et fors aequatis cepissent praemia rostris,
 ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
 fudissetque preces divosque in vota vocasset.
 'di, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro, 235
 vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
 constituam ante aras voti reus extaque salsos
 proiciam in fluctus et vina liquentia fundam.'
 dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
 Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo, 240
 et pater ipse manu magna Portunus euntem
 impulit: illa noto citius volucrique sagitta
 ad terram fugit et portu se condidit alto.
 tum satus Anchisa cunctis ex more vocatis
 victorem magna praeconis voce Cloanthum 245
 declarat viridique advelat tempora lauro,
 muneraque in navis ternos optare iuencos
 vinaque et argenti magnum dat ferre talentum.
 ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
 victori chlamydem auratam, quam plurima circum 250
 purpura maeandro duplici Meliboea cucurrit,
 intextusque puer frondosa regius Ida

velocis iaculo cervos cursuque fatigat,
 acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida 255
 sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis:
 longaevis palmas nequiquam ad sidera tendunt
 custodes, saevitque canum latratus in auras.
 at qui deinde locum tenuit virtute secundum,
 levibus huic hamis consertam auroque trilicem 260
 loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
 victor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,
 donat habere viro, decus et tutamen in armis.
 vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 multiplicem conixi umeris; indutus at olim 265
 Demoleos cursu palantis Troas agebat.
 tertia dona facit geminos ex aere lebetas
 cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
 iamque adeo donati omnes opibusque superbi
 puniceis ibant evincti tempora taenis, 270
 cum saevo e scopulo multa vix arte revolsus,
 amissis remis atque ordine debilis uno,
 inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
 qualis saepe viae depensus in aggere serpens,
 aerea quem oblicum rota transit aut gravis ictu 275
 seminecem liquit saxo lacerumque viator;
 nequiquam longos fugiens dat corpore tortus,
 parte ferox ardensque oculis et sibila colla
 arduus attollens, pars vulnere clauda retentat
 nixantem nodis seque in sua membra plicantem: 280
 tali remigio navis se tarda movebat;
 vela facit tamen et plenis subit ostia velis.
 Sergestum Aeneas promisso munere donat
 servatam ob navem laetus sociosque reductos.
 olli serva datur, operum haut ignara Minervae,
 Cressa genus, Pholoe, geminique sub ubere nati. 285
 Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
 gramineum in campum, quem collibus undique curvis
 cingebant silvae, mediaque in valle theatri
 circus erat; quo se multis cum milibus heros
 consessu medium tulit extractoque resedit 290

hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
 invitat pretiis animos, et praemia ponit.
 undique conveniunt Teucris mixtique Sicani,
 Nisus et Euryalus primi,
 Euryalus forma insignis viridique iuventa, 295
 Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
 regius egregia Priami de stirpe Dioces;
 hunc Salius simul et Patron, quorum alter Acarnan,
 alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;
 tum duo Trinacrii iuvenes Helymus Panopesque, 300
 adsueta silvis, comites senioris Aestae;
 multi praeterea, quos fama obscura recondit.
 Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
 'accipite haec animis laetasque advertite mentes.
 nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305
 Cnosia bina dabo levato lucida ferro
 spicula caelatamque argento ferre bipennem:
 omnibus hic erit unus honos. tres praemia primi
 accipient flavaque caput nectentur oliva.
 primus e cum phaleris insignem victor habeto; 310
 alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
 Thraeciciis, lato quam circum amplectitur auro
 balteus et tereti subnectit fibula gemma;
 tertius Argolica hac galea contentus abito.'
 haec ubi dicta, locum capiunt signoque repente 315
 corripunt spatia audito limenque relinunt,
 effusi nimbo similes; simul ultima signant.
 primus abit longeque ante omnia corpora Nisus
 emicat, et ventis et fulminis ocior alis;
 proximus huic, longo sed proximus intervallo, 320
 insequitur Salius; spatium post deinde relicto
 tertius Euryalus;
 Euryalumque Helymus sequitur; quo deinde sub ipso
 ecce volat calcemque terit iam calce Dioces
 incumbens umero, spatia et si plura supersint, 325
 transeat elapsus prior ambiguumque relinquat.
 iamque fere spatium extremo fessique sub ipsam

finem adventabant, levi cum sanguine Nisus
 labitur infelix, caesis ut forte iuvenis
 fusus humum viridisque super madefecerat herbas. 330
 hic iuvenis iam victor ovans vestigia presso
 haut tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
 concidit immundoque fimo sacroque cruore,
 non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
 nam sese opposuit Salio per lubrica surgens, 335
 ille autem spissa iacuit revolutus harena.
 emicat Euryalus, et munere victor amici
 prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
 post Helymus subit, et nunc tertia palma Dioces.
 hic totum caveae consessum ingentis et ora 340
 prima patrum magnis Salius clamoribus implet
 ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
 tutatur favor Euryalum lacrimaeque decorae
 gratior et pulchro veniens in corpore virtus.
 adiuvat et magna proclamat voce Dioces, 345
 qui subiit palmae frustra ad praemia venit
 ultima, si primi Salio reddentur honores.
 tum pater Aeneas 'vestra' inquit 'munera vobis
 certa manent, pueri, et palmam movet ordine nemo:
 me liceat casus misereri insontis amici.' 350
 sic fatus tergum Gaetuli immane leonis
 dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
 hic Nisus 'si tanta' inquit 'sunt praemia victis
 et te lapsorum miseret, quae munera Niso
 digna dabis? primam merui qui laude coronam, 355
 ni me, quae Salium, Fortuna inimica tulisset.'
 et simul his dictis faciem ostentabat et udo
 turpia membra fimo. risit pater optimus olli
 et clipeum efferru iussit, Didymaonis artem,
 Neptuni sacro Danais de poste refixum. 360
 hoc iuvenem egregium praestanti munere donat.
 Post ubi confecti cursus, et dona peregit:
 'nunc, sicui virtus animusque in pectore praesens,
 adsit et evinctis attollat brachia palmis.'
 sic ait et geminum pugnae proponit honorem, 365

victori velatum auro vittisque iuvenum,
 ense atque insignem galeam solacia victo.
 nec mora: continuo vastis cum viribus effert
 ora Dares magnoque virum se murmure tollit,
 solus qui Paridem solitus contendere contra, 370
 idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
 victorem Buten inmani corpore, qui se
 Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
 perculit et fulva moribundum extendit harena.
 talis prima Dares caput altum in proelia tollit, 375
 ostenditque umeros latos alternaque iactat
 bracchia protendens et verberat ictibus auras.
 quaeritur huic alius; nec quisquam ex agmine tanto
 audet adire virum manibusque inducere caestus.
 ergo alacris cunctosque putans excedere palma 380
 Aeneae stetit ante pedes, nec plura moratus
 tum laeva taurum cornu tenet atque ita fatur:
 'nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
 quae finis standi? quo me decet usque teneri?
 ducere dona iube.' cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidae reddique viro promissa iuebant.
 hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
 proximus ut viridante toro consederat herbae:
 'Entelle heroum quondam fortissime frustra,
 tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
 dona sines? ubi nunc nobis deus ille magister,
 nequiquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
 Trinacriam et spolia illa tuis pendentia tectis?'
 ille sub haec: 'non laudis amor nec gloria cessit
 pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta 395
 sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
 si mihi, quae quondam fuerat quaque improbus iste
 exultat fidens, si nunc foret illa iuventas,
 haut equidem pretio inductus pulchroque iuueno
 venissem, nec dona moror.' sic deinde locutus 400
 in medium geminos inmani pondere caestus
 proiecit, quibus acer Eryx in proelia suetus
 ferre manum duroque intendere bracchia tergo.

obstipuere animi: tantorum ingentia septem
 terga boum plumbo insuto ferroque rigebant. 405
 ante omnis stupet ipse Dares longaque recusat;
 magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
 huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
 tum senior talis referebat pectore voces:
 'quid, siquis caestus ipsius et Herculis arma 410
 vidisset tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat
 (sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro),
 his magnum Alciden contra stetit, his ego suetus,
 dum melior viris sanguis dabat aemula necdum 415
 temporibus geminis canebat sparsa senectus.
 sed si nostra Dares haec Troius arma recusat
 idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes,
 aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto
 (solve metus), et tu Troianos exue caestus.' 420
 haec fatus duplicem ex umeris reiecit amictum
 et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
 exiit atque ingens media consistit harena.
 tum satus Anchisa caestus pater extulit aequos,
 et paribus palmas amborum innexuit armis. 425
 constitit in digitos extemplo arrectus uterque
 bracchiaque ad superas interritus extulit auras.
 abduxere retro longe capita ardua ab ictu
 inniscentque manus manibus, pugnamque lacessunt,
 ille pedum melior motu fretusque iuventa, 430
 hic membris et mole valens; sed tarda trementi
 genua labant, vastos quatit aeger anhelitus artus.
 multa viri nequiquam inter se volnera iactant,
 multa cavo lateri ingeminant et pectore vastos
 dant sonitus, erratque auris et tempora circum 435
 crebra manus, duro crepitant sub volnere malae.
 stat gravis Entellus nisuque inmotus eodem,
 corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
 ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem
 aut montana sedet circum castella sub armis, 440
 nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat

arte locum et variis adsultibus inritus urguet.
 ostendit dextram insurgens Entellus et alte
 extulit: ille ictum venientem a vertice velox
 praevit celerique elapsus corpore cessit; 445
 Entellus vires in ventum effudit, et ultro
 ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
 concidit, ut quondam cava concidit aut Erymantho
 aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
 consurgunt studiis Teuceri et Trinaeria pubes; 450
 it clamor caelo, primusque accurrit Acestes
 aequaevomque ab humo miserans attollit amicum.
 at non tardatus casu neque territus heros
 acrior ad pugnam redit ac vim suscitatur ira
 (tum pudor incendit vires et conscia virtus): 455
 praecipitemque Daren ardens agit aequore toto
 nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
 nec mora nec requies: quam multa grandine nimbi
 culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
 creber utraque manu pulsatur versatur Daretæ. 460
 tum pater Aeneas procedere longius iras
 et saevire animis Entellum hau passus acerbis,
 sed finem inposuit pugnae fessumque Daretæ
 eripuit mulcens dictis, ac talia fatur:
 'infelix, quae tanta animum dementia cepit?
 non vires alias conversa numina sentis?
 cede deo.' dixitque et proelia voce diremit.
 ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem
 iactantemque utroque caput crassumque cruorem
 ore eiectantem mixtosque in sanguine dentes, 470
 ducunt ad navis, galeamque ense vocati
 accipiunt, palmam Entello taurumque relinunt.
 hic victor, superans animis tauroque superbus
 'nate dea vosque haec' inquit 'cognoscite, Teuceri,
 et mihi quae fuerint iuvenali in corpore vires
 et qua servetis revocatum a morte Daretæ.' 475
 dixit, et adversi contra stetit ora iuveni,
 qui donum astabat pugnae, duosque reducta
 libavit dextra media inter cornua caestus,

arduus, effractoque inlisis in ossa cerebro: 480
 sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.
 ille super talis effundit pectore voces:
 hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
 persolve; hic victor caestus artemque repono. 485
 Protinus Aeneas celeri certare sagitta
 invitat qui forte velint, et praemia dicit,
 ingentique manu malum de nave Seresti
 erigit et volucrum trajecto in fune columbam,
 quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto. 490
 convenere viri, delectamque aerea sortem
 accepit galea; et primus clamore secundo
 Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis.
 quem modo navali Mnestheus certamine victor
 consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva. 495
 tertius Eurytion, tuus o clarissime frater
 Pandare, qui quondam, iussus confundere foedus,
 in medios telum torsisti primus Achivos.
 extremus galeaque ima subsedit Acestes,
 ausus et ipse manu iuvenum temptare laborem. 500
 tum validis flexos incurvant viribus arcus
 pro se quisque viri et depromunt tela pharetris.
 primaque per caelum nervo stridente sagitta
 Hyrtacidae iuvenis volucris diverberat auras;
 et venit adversique infigitur arbore mali. 505
 intremuit malus timuitque exterrita pinnis
 ales [et ingenti sonuerunt omnia plausu].
 post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
 alta petens, pariterque oculos telumque tetendit.
 ast ipsam miserandus avem contingere ferro
 non valuit: nodos et vincula linea rupit, 510
 quis innexa pedem malo pendebat ab alto;
 illa notos atque alta volans in nubila fugit.
 tum rapidus, iandudum arcu contenta parato
 tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
 iam vacuo laetam caelo speculatus, et alis 515
 plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 decedit exanimis vitamque reliquit in astris

aetheriis fixamque refert delapsa sagittam.
 amissa solus palma superabat Acestes;
 qui tamen aërias telum contorsit in auras, 520
 ostentans artemque pater arcumque sonantem.
 hic oculis subitum obicitur magnoque futurum
 augurio monstrum: docuit post exitus ingens,
 seraque terrifici cecinerunt omina vates.
 namque volans liquidis in nubibus arsit harundo 525
 signavitque viam flammis tenuisque recessit
 consumpta in ventos, caelo ceu saepe refixa
 transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
 attonitis haesere animis superosque precati
 Trinacrii Teucerique viri, nec maximus omen 530
 abnuat Aeneas, sed laetum amplexus Acesten
 muneribus cumulat magnis ac talia fatur:
 'sume, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
 talibus auspiciis exsortem ducere honores.
 ipsius Anchisae longaevis hoc munus habebis, 535
 cratera impressum signis, quem Thracius olim
 Anchisae genitori in magno munere Cisseus
 ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
 sic fatus cingit viridanti tempora lauro
 et primum ante omnis victorem appellat Acesten. 540
 nec bonus Eurytion praelato invidit honore,
 quamvis solus avem caelo deiecit ab alto.
 proximus ingreditur donis qui vincula rupit,
 extremus volucris qui fixit harundine malum.
 At pater Aeneas nondum certamine misso 545
 custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
 Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
 'vade age et Ascanio, si iam puerile paratum
 agmen habet secum cursusque instruxit equorum,
 ducat avo turmas et sese ostendat in armis, 550
 dic' ait. ipse omnem longo discedere circo
 infusum populum et campos iubet esse patentis.
 incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
 frenatis lucent in equis, quos omnis euntis
 Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuventus. 555

omnibus in morem tonsa coma pressa corona;
 cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro,
 pars levis umero pharetras; it pectore summo
 flexilis obtorti per collum circulus auri. 560
 tres equitum numero turmae ternique vagantur
 ductores; pueri his seni quemque secuti
 agmine partito fulgent paribusque magistris.
 una acies iuvenum, ducit quam parvos ovantem
 nomen avi referens Priamus, tua cara, Polite,
 progenies, auctura Italos; quem Thracius albis 565
 portat ecus bicolor maculis, vestigia primi
 alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
 alter Atys, genus unde Atii duxere Latini,
 parvos Atys pueroque puer dilectus Iulo.
 * * *
 extremus formaque ante omnis pulcher Iulus 570
 Sidonios invectus equo, quem candida Dido
 esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
 cetera Trinacrii pubes senioris Acestae
 fertur equis. 575
 excipiunt plausu pavidos gaudentque tuentes
 Dardanidae veterumque adgnosunt ora parentum.
 postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
 lustravere in equis, signum clamore paratis
 Epytides longe dedit insonuitque flagello.
 olli discurrere pares, atque agmina terni 580
 diductis solvere choris rursusque vocati
 convertere vias infestaque tela tulere.
 inde alios ineunt cursus aliosque recursus
 adversi spatiis, alternosque orbibus orbes
 impediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis; 585
 et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
 infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
 ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 parietibus textum caecis iter ancipitemque
 mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi 590
 frangeret indeprensus et inremeabilis error:
 vult alio Teucrum nati vestigia cursu

impediunt, texuntque fugas et proelia ludo,
 delphinum similes, qui per maria umida nando
 Carpathium Libycumque secant. 595
 hunc morem cursus atque haec certamina primus
 Ascanius, Longam muris cum cingeret Albam,
 rettulit et Priscos docuit celebrare, Latinos,
 quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes;
 Albani docuere suos; hinc maxima porro 600
 accepit Roma et patrium servavit honorem;
 Troiaque nunc, pueri Troianum dicitur agmen.
 [haec celebrata tenus sancto certamina patri.]
 Hinc primum Fortuna fidem mutata novavit.
 dum variis tumulo referunt sollemnia ludis, 605
 Irim de caelo misit Saturnia Iuno
 Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
 multa movens necdum anticum saturata dolorem.
 illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
 nulli visa cito decurrit tramite virgo. 610
 conspicit ingentem concursum et litora lustrat,
 desertosque videt portus classemque relictam.
 at procul in sola secretae Troades acta
 amissum Anchisen flebant, cunctaque profundum
 pontum aspectabant flentes. heu tot vada fessis 615
 et tantum superesse maris, vox omnibus una.
 urbem orant, taedet pelagi perferre laborem.
 ergo inter medias sese haut ignara nocendi
 conicit, et faciemque deae vestemque reponit;
 fit Beroe, Tmarii coniunx longaeva Dorycli, 620
 cui genus et quondam nomen natique fuissent;
 ac sic Dardanidum mediam se matribus infert.
 'o miserae, quas non manus' inquit 'Achaica bello
 traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
 infelix, cui te exitio Fortuna reservat? 625
 septima post Troiae excidium iam vertitur aestas,
 cum freta, cum terras omnis, tot inhospita saxa
 sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum
 luduntque per undas. 595

Italiam sequimur fugientem et volvitur undis.
 hic Erycis fines fraterni atque hospes Acestes: 630
 quis prohibet muros iacere et dare civibus urbem?
 o patria et rapti nequiquam ex hoste penates,
 nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
 Hectoreos amnis Xanthum et Simoenta videbo?
 quin agite et mecum infaustas exurite puppis. 635
 nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
 ardentis dare visa faces: "hic quaerite Troiam,
 hic domus est" inquit "vobis". iam tempus agi res,
 nec tantis mora prodigiis. en quattuor arae
 Neptuno; deus ipse faces animamque ministrat. 640
 haec memorans prima infensum vi corripit ignem
 sublataque procul dextra conixa coruscat
 et iacit. arrectae mentes stupefactaque corda
 Iliadum. hic una e multis, quae maxima natu,
 Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
 'non Beroe vobis, non haec Rhoeteia, matres,
 est Dorycli coniunx: divini signa decoris
 ardentisque notate oculos, qui spiritus illi,
 quis voltus vocisque sonus vel gressus eunti. 650
 ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui
 aegram, indignantem, tali quod sola careret
 munere nec meritos Anchisae inferret honores.'
 haec effata.
 at matres primo ancipites oculisque malignis
 ambiguae spectare rates miserum inter amorem 655
 praesentis terrae fatisque vocantia regna:
 cum dea se paribus per caelum sustulit alis
 ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 tum vero attonitae monstris actaeque furore 660
 conclamant, rapiuntque focis penentralibus ignem,
 pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
 coniciunt. furit inmissis Volcanus habenis
 transtra per et remos et pictas abiete puppis.
 nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri
 incensas perfert navis Eumelus, et ipsi 665
 respiciunt atram in nimbo volitare favillam.

primus et Ascanius, cursus ut laetus equestris
 ducebat, sic acer equo turbata petivit
 castra, nec exanimis possunt retinere magistri.
 quis furor iste novos? quo nunc, quo tenditis? inquit, 670
 'heu miserae cives? non hostem inimicaque castra
 Argivom, vestras spes uritis. en, ego vester
 Ascanius!' galeam ante pedes proiecit inanem,
 qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
 accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum. 675
 ast illae diversa metu per litora passim
 diffugiunt, silvasque et sicubi concava furtim
 saxa petunt; piget incepti lucisque, suosque
 mutatae adgnosunt, excussaque pectore Iuno est.
 sed non idcirco flamma atque incendia vires 680
 indomitas posuere; udo sub robore vivit
 stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
 est vapor, et toto descendit corpore pestis,
 nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
 tum pius Aeneas umeris abscondere vestem 685
 auxilioque vocare deos et tendere palmas:
 'Iuppiter omnipotens, si nondum exosu's ad unum
 Troianos, siquid pietas antiqua labores
 respicit humanos, da flammam evadere classi
 nunc, pater, et tenuis Teucrum res eripe leto; 690
 vel tu quod superest infesto fulmine Morti,
 si mereor, demitte tuaque hic obrue dextra.'
 vix haec ediderat, cum effusis imbribus atra
 tempestas sine more furit, tonitruque tremescunt
 ardua terrarum et campi: ruit aethere toto 695
 turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris,
 implenturque super puppes, semusta madescunt
 robor, restinctus donec vapor omnis et omnes
 quattuor amissis servatae a peste carinae.
 At pater Aeneas, casu concussus acerbo, 700
 nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
 mutabat versans, Siculisne resideret arvis
 oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
 tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas

quem docuit multaue insignem reddidit arte 705
 (hac responsa dabat vel quae portenderet ira
 magna deum vel quae fatorum posceret ordo),
 isque his Aenean solatus vocibus inquit:
 'nate dea, quo fata trahunt retrahuntque sequamur;
 quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est. 710
 est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes.
 hunc cape consiliis socium et coniunge volentem,
 huic trade amissis superant qui navibus et quos
 pertaesum magni incepti rerumque tuarum est,
 longaevosque senes ac fessas aequore matres 715
 et quidquid tecum invalidum metuensque periculi est
 delige, et his habeant terris sine moenia fessi:
 urbem appellabunt permissio nomine Acestam.'
 Talibus incensus dictis senioris amici
 tum vero in curas animo diducitur omnis. 720
 et Nox atra polum bigis subvecta tenebat.
 visa dehinc caelo facies delapsa parentis
 Anchisae subito talis effundere voces:
 'nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
 care magis, nate, Iliacis exercite fati, 725
 imperio Iovis huc venio, qui classibus ignem
 depulit, et caelo tandem miseratus ab alto est.
 consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
 dat senior: lectos iuvenes, fortissima corda,
 defer in Italiam. gens dura atque aspera cultu 730
 debellanda tibi est Latio. Ditis tamen ante
 infernas accede domos et Averno per alta
 congressus pete, nate, meos. non me impia namque
 Tartara habent tristes umbrae, sed amoena piorum 735
 concilia Elysiumque colo. huc casta Sibylla
 nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
 tum genus omne tuum et quae dentur moenia disces.
 iamque vale; torquet medios Nox umida cursus,
 et me saevos equis Oriens adflavit anhelis.' 740
 dixerat, et tenuis fugit ceu fumus in auras.
 Aeneas 'quo deinde ruis? quo proripis?' inquit,
 'quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?'

haec memorans cinerem et sopitos suscitât ignis
Pergameumque larem et canae penetralia Vestae
farre pio et plena supplex veneratur acerra. 745

Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
et Iovis imperium et cari praecepta parentis
edocet et quae nunc animo sententia constet.
haut mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
transcribunt urbi matres populumque volentem 750
deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
ipsi transtra novant flammisque ambesa reponunt
roborâ navigiis, aptant remosque rudentisque,
exigui numero, sed bello vivida virtus.

interea Aeneas urbem designat aratro 755
sortiturque domos, hoc Ilium et haec loca Troiam
esse iubet. gaudet regno Troianus Acestes,
indicitque forum et patribus dat iura vocatis.
tum vicina astris Erycino in vertice sedes
fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos 760
ac lucus late sacer additur Anchiseo.

Iamque dies epulata novem gens omnis, et aris
factus honos: placidi straverunt aequora venti,
creber et adspirans rursus vocat auster in altum.
exoritur procurva ingens per litora fletus; 765
complexi inter se noctemque diemque morantur.

ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
visa maris facies et non tolerabile nomen,
ire volunt omnemque fugae perferre laborem.
quos bonus Aeneas dictis solatur amicis 770
et consanguineo lacrimans commendat Acestae.

tris Eryci vitulos et Tempestatibus agnam
caedere deinde iubet solvique ex ordine funem.
ipse caput tonsae foliis evinctus olivae,
stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos 775
proicit in fluctus ac vina liquentia fundit.

certatim socii feriunt mare et aequora verrunt: 778
prosequitur surgens a puppi ventus euntis. 777

At Venus interea Neptunum exercita curis
adloquitur talisque effundit pectore questus: 780

‘Iunonis gravis ira neque exsaturabile pectus
cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis,
quam nec longa dies pietas nec mitigat ulla,
nec Iovis imperio fatisque infraeta quiescit. 785
non media de gente Phrygum exedissee nefandis
urbem odiis satis est nec poenam traxe per omnem:
reliquias Troiae, cineres atque ossa preemptae
insequitur. causas tanti sciat illa furoris.
ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
quam molem subito excierit: maria omnia caelo 790
miscuit, Aeoliis nequiquam freta procellis,
in regnis hoc ausa tuis.

per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
exussit foede puppis, et classe subegit
amissa socios ignotae linguere terrae. 795

quod superest oro liceat dare tuta per undas
vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
si concessa peto, si dant ea moenia parcae.
tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
‘fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
unde genus ducis. merui quoque: saepe furores
compressi et rabiem tantam caelique marisque.
nec minor in terris (Xanthum Simoentaque testor)
Aeneae mihi cura tui. cum Troia Achilles
exanimata sequens inpingeret agmina muris, 805
milia multa daret leto, gementque repleti
amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
in mare se Xanthus, Pelidae tunc ego forti
congressum Aenean nec dis nec viribus aequis
nube cava rapui, cuperem cum vertere ab imo 810
structa meis manibus periurae moenia Troiae.
nunc quoque mens eadem perstat mihi, pelle timores.
tutus quos optas portus accedet Averni.
unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret;
unum pro multis dabitur capul.’ 815

his ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
iungit equos auro genitor spumantiaque addit
frena feris manibusque omnis effundit habenas.

caeruleo per summa levis volat aequora curru;
 subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti
 sternitur aequor aquis, fugiunt vasto aethere nimbi. 820
 tum variae comitum facies, inmania cete,
 et senior Glauci chorus Inousque Palaemon
 Tritonesque citi Phorcique exercitus omnis....
 laeva tenent Thetis et Melite Panopeaque virgo, 825
 Nisaeae Spioque Thaliaque Cymodoceque.
 Hic patris Aeneae suspensam blanda vicissim
 gaudia pertemptant mentem: iubet ocios omnis
 attolli malos, intendi brachia velis.
 una omnes fecere pedem pariterque sinistros, 830
 nunc dextros solvere sinus, una ardua torquent
 cornua detorquentque, ferunt sua flamina classem
 princeps ante omnis cursum contendere iussi.
 iamque fere mediam caeli Nox umida metam 835
 contigerat, placida laxabant membra quiete
 sub remis fusi per dura sedilia nautae:
 cum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
 aëra dimovit tenebrosam et dispulit umbras,
 te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans 840
 insonti; puppique deus consedit in alta,
 Phorbanti similis, funditque has ore loquellas:
 'Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem;
 aequatae spirant aurae; datur hora quieti.
 pone caput fessosque oculos furare labori. 845
 ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.'
 cui vix attollens Palinurus lumina fatur
 'mene salis placidi voltum fluctusque quietos
 ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
 Aenean credam (quid enim?) fallacibus auris 850
 et caelo, totiens deceptus fraude sereni!
 talia dicta dabat, clavomque adfixus et haerens
 nusquam amittebat oculosque sub astra tenebat.
 ecce deus ramum Lethaeo rore madentem
 vique soporatum Stygia super utraque quassat 855
 tempora, cunctantique natantia lumina solvit.

vix primos inopina quies laxaverat artus,
 et super incumbens cum puppis parte revolsa
 cumque gubernaculo liquidas proiecit in undas
 praecipitem ac socios nequiquam saepe vocantem; 860
 ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.
 currit iter tutum non setius aequore classis
 promissisque patris Neptuni interrita fertur.
 iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat 865
 difficilis quondam multorumque ossibus albos
 (tum rauca adsiduo longe saepe saxa sonabant),
 cum pater amisso fluitantem errare magistro
 sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
 multa gemens casuque animum concussus amici. 870
 'o nimium caelo et pelago confise sereno,
 nudus in ignota, Palinure, iacebis harena.'
 sic fatur lacrimans, classique inmittit habenas, VI t.
 et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.

P. VERGILI MARONIS
AENEIDOS
LIBER SEXTVS

Obvertunt pelago proras; tum dente tenaci 3
 ancora fundabat navis et litora curvae
 praetextum puppes. iuvenum manus emicat ardens 5
 litus in Hesperium; quaerit pars semina flammae
 abstrusa in venis silicis, pars densa ferarum
 tecta rapit silvas inventaque flumina monstrat.
 at pius Aeneas arces, quibus altus Apollo 10
 praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
 antrum immane petit, magnam cui mentem animumque
 Delius inspirat vates aperitque futura.
 iam subeunt Triviae lucos atque aurea tecta.
 Daedalus, ut fama est, fugiens Minoa regna, 15
 praepetibus pinnis ausus se credere caelo,
 insuetum per iter gelidas enavit ad arctos
 Chalcidicaque levis tandem super astitit arce.
 redditus his primum terris tibi, Phoebæ, sacravit
 remigium alarum posuitque immania templa. 20
 in foribus letum Androgeo, tum pendere poenas
 Cecropidae iussi (miserum!) septena quotannis
 corpora natorum, stat ductis sortibus urna;
 contra elata mari respondet Cnosia tellus:
 hic crudelis amor tauri suppositaque furto 25
 Pasiphae mixtumque genus prolesque biformis
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae,
 hic labor ille domus et inextricabilis error;

magnum reginae sed enim miseratus amorem
 Daedalus ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
 caeca regens filo vestigia. tu quoque magnam 30
 partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
 bis conatus erat casus effingere in auro,
 bis patriae cecidere manus. quin protinus omnia
 perlegerent oculis, ni iam praemissus Achaes 35
 adforet atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
 Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
 'non hoc ista sibi tempus spectacula poscit;
 nunc grege de intacto septem mactare iuencos
 praestiterit, totidem lectas de more bidentis.' 40
 talibus adfata Aenean (nec sacra morantur
 iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
 Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum,
 quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
 unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
 ventum erat ad limen, cum virgo 'poscere fata 45
 tempus' ait: 'deus, ecce, deus!' cui talia fanti
 ante fores subito non voltus, non color unus,
 non comptae mansere comae; sed pectus anhelum,
 et rabie fera corda tument; maiorque videri 50
 nec mortale sonans, adflata est numine quando
 iam propiore dei. 'cessas in vota precesque,
 Tros' ait 'Aenea? cessas? neque enim ante dehiscent
 attonitae magna ora domus.' et talia fata
 conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
 ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo: 55
 'Phoebæ, gravis Troiae semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis derexti tela manusque
 corpus in Aeacidae, magnas obeuntia terras
 tot maria intravi duce te penitusque repostas
 Massylum gentis praetentaque Syrtibus arva, 60
 iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
 hac Troiana tenus fuerit Fortuna secuta:
 vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
 dique deaque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
 gloria Dardaniae. tuque, o sanctissima vates, 65

praescia venturi, da (non indebita posco
regna meis fati) Latio considerare Teucros
errantisque deos agitataque numina Troiae.
tum Phoebus et Triviae solido de marmore templum
instituat festosque dies de nomine Phoebi. 70
te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
hic ego namque tuas sortes arcanaque fata,
dicta meae genti, ponam lectosque sacrabo,
alma, viros. foliis tantum ne carmina manda,
ne turbata volent rapidis ludibria ventis: 75
ipsa canas oro.' finem dedit ore loquendi.

At, Phoebi nondum patiens, immanis in antro
bacchatur vates, magnum si pectore possit
excussisse deum: tanto magis ille fatigat
os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo. 80
ostia iamque domus patuere ingentia centum
sponte sua vatisque ferunt responsa per auras:
'o tandem magnis pelagi defuncte periculis
(sed terrae graviora manent), in regna Lavini
Dardanidae venient (mitte hanc de pectore curam), 85
sed non et venisse volent. bella, horrida bella
et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
non Simois tibi nec Xanthus nec Dorica castra
defuerint; alius Latio iam partus Achilles,
natus et ipse dea; nec Teucris addita Iuno 90
usquam aberit: cum tu supplex in rebus egenis
quas gentis Italum aut quas non oraveris urbes!
causa mali tanti coniunx iterum hospita Teucris
externique iterum thalami.
tu ne cede malis, sed contra audentior ito 95
qua tua te Fortuna sinet. via prima salutis,
quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.'

Talibus ex adyto dictis Cymaea Sibylla
horrendas canit ambages antroque remugit,
obscuris vera involvens: ea frena furenti 100
concutit et stimulos sub pectore vertit Apollo.
ut primum cessit furor et rabida ora quierunt,
incipit Aeneas heros: 'non ulla laborum,

o virgo, nova mi facies inopinave surgit;
omnia praecepi atque animo mecum ante peregi. 105
unum oro: quando hic inferni ianua regis
dicitur et tenebrosa palus Acheronte refuso,
ire ad conspectum cari genitoris et ora
contingat; doceas iter et sacra ostia pandas.
illum ego per flammam et mille sequentia tela 110
eripui his umeris medioque ex hoste recepi;
ille meum comitatus iter maria omnia mecum
atque omnis pelagique minas caelique ferebat,
invalidus, viris ultra sortemque senectae.
quin, ut te supplex peterem et tua limina adirem, 115
idem orans mandata dabat. gnaticum patrisque,
alma, precor, miserere (potes namque omnia, nec te
nequiquam lucis Hecate praefecit Avernis),
si potuit manibus arcessere coniugis Orpheus
Thraecia fretus cithara fidibusque canoris, 120
si fratrem Pollux alterna morte redemit
itque reditque viam totiens. quid Thesea magnum,
quid memorem Alciden? et mi genus ab Iove summo.
Talibus orabat dictis arasque tenebat,
cum sic orsa loqui vates: 'sate sanguine divom, 125
Tros Anchisiade, facilis descensus Averno
(noctes atque dies patet atri ianua Ditis);
sed revocare gradum superasque evadere ad auras,
hoc opus, hic labor est. pauci, quos aecus amavit
Iuppiter aut ardens exivit ad aethera virtus, 130
dis geniti potuere. tenent media omnia silvae,
Cocytusque sinu labens circumvenit atro.
quod si tantus amor menti, si tanta cupido
bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, et insano iuvat indulgere labori, 135
accipe quae peragenda prius. latet arbore opaca
aureus et foliis et lento vimine ramus,
Iunoni infernae dictus sacer; hunc tegit omnis
lucus et obscuris claudunt convallibus umbrae.
sed non ante datur telluris operta subire, 140
auricomos quam qui decerpserit arbore fetus.

(hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
 instituit: primo avolso non deficit alter
 aureus, et simili frondescit virga metallo.)
 ergo alte vestiga oculis et rite repertum 145
 carpe manu. namque ipse volens facilisque sequetur,
 si te fata vocant: aliter non viribus ullis
 vincere nec duro poteris convellere ferro.
 praeterea iacet exanimum tibi corpus amici
 (heu nescis) totamque incestat funere classem, 150
 dum consulta petis nostroque in limine pendes.
 sedibus hunc refer ante suis et conde sepulchro.
 duc nigras pecudes; ea prima piacula sunt.
 sic demum lucos Stygis et regna in via vivis
 aspicias.' dixit pressoque obmutuit ore. 155
 Aeneas maesto defixus lumina voltu
 ingreditur, linquens antrum, caecosque volutat
 eventus animo secum. cui fidus Achates
 it comes et paribus curis vestigia figit.
 multa inter sese vario sermone serebant, 160
 quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
 diceret. atque illi Misenum in litore sicco,
 ut venere, vident indigna morte peremptum,
 Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter
 aere ciere viros Martemque accendere cantu. 165
 Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
 et lituo pugnas insignis obibat et hasta.
 postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
 Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
 addiderat socium, non inferiora secutus. 170
 sed tum forte cava dum personat aequora concha,
 demens, et cantu vocat in certamina divos,
 aemulus exceptum Triton, si credere dignum est,
 inter saxa virum spumosa inmerserat unda.
 ergo omnes magno circum clamore fremebant, 175
 praecipue pius Aeneas. tum iussa Sibyllae,
 haut mora, festinant flentes aramque sepulchro
 congerere arboribus caeloque educere certant.
 itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum,

procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex 180
 fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
 scinditur, advolvont ingentis montibus ornos,
 nec non Aeneas opera inter talia primus
 hortatur socios paribusque accingitur armis.
 atque haec ipse suo tristi cum corde volutat, 185
 aspectans silvam immensam, et sic forte precatur:
 'si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
 ostendat nemore in tanto! quando omnia vere
 heu nimium de te vates, Misene, locuta est.'
 vix ea fatus erat, geminae cum forte columbae 190
 ipsa sub ora viri caelo venere volantes
 et viridi sedere solo. tum maximus heros
 maternas adgnoscit aves laetusque precatur:
 'este duces o, si qua via est, cursumque per auras
 derigite in lucos, ubi pinguem dives opacat 195
 ramus humum. tuque o dubiis ne defice rebus,
 diva parens.' sic effatus vestigia pressit
 observans, quae signa ferant, quo tendere pergant.
 pascentes illae tantum prodire volando,
 quantum acie possent oculi servare sequentum. 200
 inde ubi venere ad fauces grave olentis Averni,
 tollunt se celeres liquidumque per aëra lapsae
 sedibus optatis gemina super arbore sidunt,
 discolor unde auri per ramos aura refulsit.
 quale solet silvis brumali frigore viscum 205
 fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
 et croceo fetu teretis circumdare truncos:
 talis erat species auri frondentis opaca
 ilice, sic leni crepitabat brattea vento.
 corripit Aeneas extemplo avidusque refringit 210
 cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.
 Nec minus interea Misenum in litore Teucri
 flebant et cineri ingrato suprema ferebant.
 principio pinguem taedis et robore secto
 ingentem struxere pyram, cui frondibus atris 215
 intexunt latera et feralis ante cupressos
 constituunt, decorantque super fulgentibus armis.

pars calidos latices et aëna undantia flammis
 expediunt corpusque lavant frigentis et unguunt.
 fit gemitus. tum membra toro defleta reponunt 220
 purpureasque super vestes, velamina nota,
 coniciunt. pars ingenti subiere feretro
 (triste ministerium) et subiectam more parentum
 aversi tenere facem. congesta cremantur
 turea dona, dapes, fuso crateres olivo. 225
 postquam conlapsi cineres et flamma quievit,
 reliquias vino et bibulam lavere favillam,
 ossaque lecta cado textit Corynaeus aëno.
 idem ter socios pura circumtulit unda
 spargens rore levi et ramo felicis olivae, 230
 lustravitque viros dixitque novissima verba.
 at pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
 inponit suaque arma viro remumque tubamque
 monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
 dicitur aeternumque tenet per saecula nomen. 235
 His actis propere exequitur praecepta Sibyllae.
 spelunca alta fuit vastoque inmanis hiatu,
 scruposa, tuta lacu nigro nemorumque tenebris,
 quam super haut ullae poterant inpune volantes
 tendere iter pinnis: talis sese halitus atris 240
 faucibus effundens super ad convexa ferebat.
 quattuor hic primum nigrantis terga iuvenco 243
 constituit frontique invergit vina sacerdos,
 et summas carpens media inter cornua saetas 245
 ignibus inponit sacris, libamina prima,
 voce vocans Hecaten caeloque Ereboque potentem.
 supponunt alii cultros tepidumque cruorem
 succipiunt pateris. ipse atrī velleris agnam
 Aeneas matri Eumenidum magnaēque sorori 250
 ense ferit sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 tum Stygio regi nocturnas incohat aras
 et solida inponit taurorum viscera flammis,
 pingue superque oleum fundens ardentibus extis
 unde locum Grai dixerunt nomine Aornon 242

ecce autem primi sub lumina solis et ortus 255
 sub pedibus mugire solum et iuga coepta moveri
 silvarum visaeque canes ululare per umbram
 adventante dea. 'procul o procul este, profani'
 conclamat vates, 'totoque absistite luco;
 tuque invade viam vaginae eripe ferrum: 260
 nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.'
 tantum effata furens antro se inmisit aperto;
 ille duces haut timidus vadentem passibus aequat.
 Di, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes
 et Chaos et Phlegethon, loca nocte tacentia late, 265
 sit mihi fas audita loqui, sit numine vestro
 pandere res alta terra et caligine mersas.
 Ibant obscuro sola sub nocte per umbram
 perque domos Ditis vacuas et inania regna:
 quale per incertam lunam sub luce maligna 270
 est iter in silvis, ubi caelum condidit umbra
 Iuppiter et rebus nox abstulit atra colorem.
 vestibulum ante ipsum primis in faucibus Orci
 Luctus et ultrices posuere cubilia Curae,
 pallentesque habitant Morbi tristisque Senectus 275
 et Metus et malesuada Fames ac turpis Egestas,
 terribiles visu formae, Letumque Labosque;
 tum consanguineus Leti Sopor et mala mentis
 Gaudia mortiferumque adverso in limine Bellum
 ferreique Eumenidum thalami et Discordia demens, 280
 vipereum crinem vittis innexa cruentis.
 In medio ramos annosaque brachia pandit
 ulmus opaca ingens, quam sedem Somnia volgo
 vana tenere ferunt folisque sub omnibus haerent.
 multa praeterea variarum monstra ferarum 285
 Centauri in foribus stabulant Scyllaeque bifformes
 et centumgeminus Briareus ac belua Lerna
 horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
 Gorgones Harpyiaeque et forma tricorporis umbrae.
 corripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
 Aeneas strictamque aciem venientibus offert,

et ni docta comes tenuis sine corpore vitas
admoneat volitare cava sub imagine formae,
inruat et frustra ferro diverberet umbras.

Hinc via Tartarei quae fert Acherontis ad undas. 295
turbidus hic caeno vastaque voragine gurgis
aestuatur atque omnem Coccyto eructat harenam.
portitor has horrendas aquas et flumina servat
terribili squalore Charon, cui plurima mento
canities inculta iacet, stant lumina flamma, 300
sordidus ex umeris nodo dependet amictus.
ipse ratem conto subigit velisque ministrat,
et ferruginea subvectat corpora cumba,
iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.
huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, 305
matres atque viri defunctaque corpora vita
magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae
impositique rogis iuvenes ante ora parentum:
quam multa in silvis autumnis frigore primo
lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto 310
quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
trans pontum fugat et terris inmittit apricis.
stabant orantes primi transmittere cursum
tendebantque manus ripae ulterioris amore.
navita sed tristis nunc hos nunc accipit illos, 315
ast alios longe summotos arceat harena.
Aeneas miratus enim motusque tumultu
'dic' ait, 'o virgo, quid volt concursus ad amnem?
quidve petunt animae? vel quo discrimine ripas
hae lincunt, illae remis vada livida verrunt?' 320
olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:
'Anchisa generate, deum certissima proles,
Coccyti stagna alta vides Stygiamque paludem,
di cuius iurare timent et fallere numen.
haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turbast; 325
portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
centum errant annos volitantque haec litora circum;

tum demum admissi stagna exoptata revisunt.' 330
constitit Anchisa satus et vestigia pressit,
multa putans sortemque animo miseratus iniquam.
cernit ibi maestos et mortis honore carentis
Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten,
quos simul ab Troia ventosa per aequora vectos 335
obruit auster, aqua involvens navemque virosque.

Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
exciderat puppi mediis effusus in undis.
hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra, 340
sic prior adloquitur: 'quis te, Palinure, deorum
eripuit nobis medioque sub aequore mersit?
dic age. namque mihi, fallax haut ante repertus,
hoc uno responso animum delusit Apollo,
qui fore te ponto incolumem finisque canebat 345
venturum Ausonios. en haec promissa fides est?'
ille autem: 'neque te Phoebi cortina fefellit,
dux Anchisiade, nec me deus aequore mersit.
namque gubernaculum multa vi forte revolsum, 350
cui datus haerebam custos cursusque regebam,
praecipitans traxi mecum. maria aspera iuro
non ullum pro me tantum cepisse timorem,
quam tua ni, spoliata armis, excussa magistro,
deficeret tantis navis surgentibus undis. 355
tris notus hibernas immensa per aequora noctes
vexit me violentus aqua; vix lumine quarto
prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
paulatim adnabam terrae: iam tuta tenebam,
ni gens crudelis madida cum veste gravatum
prensantemque uncis manibus capita aspera montis 360
ferro invasisset praedamque ignara putasset.

* * *

nunc me fluctus habet versantque in litore venti.
quod te per caeli iucundum lumen et auras,
per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram 365
inice (namque potes) portusque require Velinos,

aut tu, si qua via est, siquam tibi diva creatrix
ostendit (neque enim, credo, sine numine divom
flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
da dextram misero et tecum me tolle per undas, 370
sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
talìa fatus erat, coepit cum talia vates:
'unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
tu Stygias inhumatus aquas amnemque severum
Eumenidum aspicias ripamve iniussus adibis? 375
desine fata deum flecti sperare precando.
sed cape dicta memor, duri solacia casus.
nam tua finitimi, longe lateque per urbes
prodigiis acti caelestibus, ossa piabunt,
et statuent tumulum et tumulo sollemnia mittent, 380
aeternumque locus Palinuri nomen habebit.'
his dictis curae emotae pulsusque parumper
corde dolor tristi; gaudet cognomine terrae.
Ergo iter inceptum peragunt fluvioque propinquant.
navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda 385
per tacitum nemus ire pedemque advertere ripae,
sic prior adgreditur dictis atque increpat ultro:
'quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
fare age, quid venias, iam istinc, et comprime gressum.
umbrarum hic locus est, somni noctisque soporae; 390
corpora viva nefas Stygia vectare carina.
nec vero Alciden me sum laetatus euntem
accepisse lacu nec Thesea Pirithoumque,
dis quamquam geniti atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit 395
ipsius a solio regis, traxitque trementem;
hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.'
quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
'nullae hic insidiae tales (absiste moveri),
nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro 400
aeternum latrans exsanguis terreat umbras,
casta licet patruī servet Proserpina limen.
Troius Aeneas, pietate insignis et armis,
ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.

si te nulla movet tantae pietatis imago, 405
at ramum hunc' (aperit ramum, qui veste latebat)
'adgnoscas.' tumida ex ira tum corda residunt,
nec plura his: ille admirans venerabile donum
fatalis virgae, longo post tempore visum,
caeruleam advertit puppim ripaeque propinquat. 410
inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
deturbat laxatque foros; simul accipit alveo
ingentem Aenean. gemuit sub pondere cumba
sutilis et multam accepit rimosa paludem.
tandem trans fluvium incolumis vatemque virumque 415
informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
personat, adverso recubans immanis in antro.
cui vates, horrere videns iam colla colubris, 420
melle soporatae et medicatis frugibus offam
obicit. ille fame rabida tria guttura pandens
corripit obiectam atque immania terga resolvit
fusus humi totoque ingens extenditur antro.
occupat Aeneas aditum custode sepulto 425
evaditque celer ripam inremeabilis undae.
Continuo auditae voces vagitus et ingens,
infantumque animae flentes, in limine primo
quos dulcis vitae exsortis et ab ubere raptos
abstulit atra dies et funere mersit acerbo. 430
hos iuxta falso damnati crimine mortis.
nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes:
quaesitor Minos urnam movet; ille silentum
conciliumque vocat vitasque et crimina discit.
proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum 435
insontes peperere manu lucemque perosi
proiecere animas. quam vellent aethere in alto
nunc et pauperiem et duros perferre labores!
fas obstat, tristisque palus inamabilis undae
alligat et noviens Styx interfusa coerces.
nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem 440
luculentos campi; sic illos nomine dicunt.
hic quos durus amor crudeli tabe peredit,

secreti celant ^{calce} calles et murtea circum
 silva tegit; curae non ipsa in morte relinquunt.
 his Phaedram Procrimque locis maestamque Eriphylen, 445
 crudelis nati monstrantem volnera, cernit,
 Euhadnenque et Pasiphaen; his Laodamia
 it comes et iuvenis quondam, nunc femina Caeneus
 rursus et in veterem fato revoluta figuram.
 inter quas Phoenissa recens a volnere Dido 450
 errabat silva in magna. quam Troius heros
 ut primum iuxta stetit agnovitque per umbras
 obscuram, qualem primo qui surgere mense
 aut videt aut vidisse putat per nubila lunam,
 demisit lacrimas dulcique adfatus amorest: 455
 'infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
 venerat extinctam ferroque extrema secutam?
 funeris heu tibi causa fui? per sidera iuro,
 per superos et siqua fides tellure sub ima est,
 invitus, regina, tuo de litore cessi. 460
 sed me iussa deum, quae nunc has ire per umbras,
 per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
 imperiis egere suis; nec credere quivi
 hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 siste gradum teque aspectu ne subtrahe nostro. 465
 quem fugis? extremum fato quod te adloquor, hoc est.
 talibus Aeneas ardentem et torva tuentem
 lenibat dictis animum lacrimasque ciebat.
 illa solo fixos oculos aversa tenebat,
 nec magis incepto voltum sermone movetur, 470
 quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
 tandem corripuit sese atque inimica refugit
 in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
 respondet curis aequatque Sychaeus amorem.
 nec minus Aeneas, casu concussus iniquo, 475
 prosequitur lacrimis longe et miseratur euntem.
 Inde datum molitur iter. iamque arva tenebat
 ultima, quae bello clari secreta frequentant.
 hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
 Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago, 480

hic multum fleti ad superos belloque caduci
 Dardanidae, quos ille omnis longo ordine cernens
 ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochumque,
 tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyboten
 Idaeumque etiam currus, etiam arma tenentem. 485
 circumstant animae dextra laevaue frementes.
 nec vidisse semel satis est; iuvat usque morari
 et conferre gradum et veniendi discere causas.
 at Danaum proceres Agamemnoniaeque phalanges
 ut videre virum fulgentiaque arma per umbras, 490
 ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
 ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
 exiguam, inceptus clamor frustratur hiantis.
 Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
 Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora, 495
 ora manusque ambas, populataque tempora raptis
 auribus et truncas inhonesto volnere naris.
 vix adeo agnovit pavitantem ac dira tegentem
 supplicia, et notis compellat vocibus ultro:
 'Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucris, 500
 quis tam crudelis optavit sumere poenas?
 cui tantum de te licuit? mihi fama suprema
 nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgum
 procubuisse super confusae stragis acervom.
 tunc egomet tumulum Rhoeteo litore inanem 505
 constitui et magna manis ter voce vocavi.
 nomen et arma locum servant: te, amice, nequivi
 conspicere et patria decedens ponere terra.
 ad quae Priamides: 'nihil o tibi amice relictum;
 omnia Deiphobo solvisti et funeris umbris. 510
 sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
 his mersere malis; illa haec monumenta reliquit.
 namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
 egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
 cum fatalis ecus saltu super ardua venit 515
 Pergama et armatum peditem gravis attulit alvo,
 illa chorum simulans euhantis orgia circum
 ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat

ingentem et summa Danaos ex arce vocabat.
 tunc me confectum choreis somnoque gravatum 520
 infelix habuit thalamus pressitque iacentem
 dulcis et alta quies placidaque simillima morti.
 egregia interea coniunx arma omnia tectis
 amovet (et fidum capiti subduxerat ensem):
 intra tecta vocat Menelaum et limina pandit, 525
 scilicet id magnum sperans fore munus amanti
 et famam extingui veterum sic posse malorum.
 quid moror? inrumpunt thalamo, comes additus una
 hortator scelerum Aeolides. di, talia Grais
 instaurate, pio si poenas ore reposco. 530
 sed te qui vivom casus, age fare vicissim,
 attulerint. pelagine venis erroribus actus
 an monitu divom? an quae te Fortuna fatigat,
 ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?
 hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis 535
 iam medium aethereo cursu traiecerat axem.
 et fors omne datum traherent per talia tempus,
 sed comes admonuit breviterque adfata Sibylla est:
 'nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
 hic locus est, partis ubi se via findit in ambas: 540
 dextera quae Ditis magni sub moenia tendit,
 hac iter Elysium nobis; at laeva malorum
 exercet poenas et ad impia Tartara mittit.'
 Deiphobus contra 'ne saevi, magna sacerdos:
 discedam, explebo numerum reddarque tenebris. 545
 i decus, i, nostrum: melioribus utere fatis.'
 tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.
 Respicit Aeneas: subito et sub rupe sinistra
 moenia lata videt, triplici circumdata muro,
 quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis, 550
 Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
 porta adversa ingens, solidoque adamante columnae,
 vis ut nulla virum, non ipsi excindere bello
 caelicolae valeant; stat ferrea turre ad auras,
 Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta, 555
 vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.

hinc exaudiri gemitus et saeva sonare
 verbera tum stridor ferri tractaeque catenae.
 constitit Aeneas strepitumque exterritus hausit.
 'quae scelerum facies? o virgo, effare; quibusve 560
 urgentur poenis? quis tantus clangor ad auris?'
 tum vates sic orsa loqui: 'dux inclute Teucrum,
 nulli fas casto sceleratum insistere limen;
 set me cum lucis Hecate praefecit Avernis,
 ipsa deum poenas docuit perque omnia duxit. 565
 Cnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna
 castigatque auditque dolos subigitque fateri,
 quae quis apud superos, furto laetatus inani,
 distulit in seram commissa piacula mortem.
 continuo sontis ultrix accincta flagello 570
 Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
 intentans anguis vocat agmina saeva sororum.'
 (tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
 panduntur portae.) 'cernis, custodia qualis
 vestibulo sedeat? facies quae limina servet? 575
 quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
 saevior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
 bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
 quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.
 hic genus antiquom Terrae, Titania pubes, 580
 fulmine deiecti fundo volvontur in imo.
 hic et Aloidas geminos immania vidi
 corpora, qui manibus magnum rescindere caelum
 adgressi superisque Iovem detrudere regnis.
 vidi et crudelis dantem Salmonea poenas, 585
 *[dum flammam Iovis et sonitus imitatur Olympi.]
 quattuor hic invectus equis et lampada quassans
 per Graium populos mediaeque per Elidis urbem
 ibat ovans divomque sibi poscebat honorem,
 demens, qui nimbos et non imitabile fulmen 590
 aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
 at pater omnipotens densa inter nubila telum
 contorsit, non ille faces nec fumea taedis
 lumina praecipitemque immani turbine adegit.

nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum, 595
cernere erat, per tota novem cui iugera corpus
porrigitur, rostroque immanis voltur obunco
immortale iecur tondens fecundaque poenis
viscera rimaturque epulis habitatque sub alto
pectore, nec fibris requies datur ulla renatis. 600
[quid memorem Lapithas; Ixiona Pirithoumque?]

* * *
quo super atra silex iam iam lapsura cadentique
imminet adsimilis; lucent genialibus altis
aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
regifico luxu; furiarum maxima iuxta 605
accubat et manibus prohibet contingere mensas
exurgitque facem attollens atque intonat ore.
hic quibus invisi fratres, dum vita manebat,
pulsatusve parens et fraus innexa clienti,
aut qui divitiis soli incubuere repertis 610
nec partem posuere suis (quae maxima turba est),
quique ob adulterium caesi, quique arma secuti
impia nec veriti dominorum fallere dextras,
inclusi poenam expectant. ne quaere doceri
quam poenam, aut quae forma viros fortunave mersit. 615
saxum ingens volvont alii, radiisque rotarum
districti pendent; sedet aeternumque sedebit
infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis
admonet et magna testatur voce per umbras:
"discite iustitiam moniti et non temnere divos." 620
vendidit hic auro patriam dominumque potentem
imposuit, fixit leges pretio atque refixit;
hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos;
ausi omnes immane nefas ausoque potiti.
non, mihi si linguae centum sint oraque centum, 625
ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas,
omnia poenarum percurrere nomina possim.
Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos,
'sed iam age, carpe viam et susceptum perface munus.
'adceleremus' ait: 'Cyclopum educta caminis 630
moenia conspicio atque adverso fornice portas,

haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.
dixerat et pariter gressi per opaca viarum
corripiunt spatium medium foribusque propinquant. 635
occupat Aeneas aditum corpusque recenti
spargit aqua ramumque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divae,
devenere locos lactos et amoena virecta
fortunatorum nemorum sedesque beatas.
largior hic campos aether et lumine vestit 640
purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.
pars in gramineis exercent membra palaestris,
contendunt ludo et fulva luctantur harena;
pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.
nec non Thraecius longa cum veste sacerdos 645
obloquitur numeris septem discrimina vocum,
iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
hic genus anticum Teuceri, pulcherrima proles,
magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Iusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor. 650
arma procul currusque virum miratur inanis.
stant terra defixae hastae, passimque soluti
per campum pascuntur equi. quae gratia currum
armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. 655
conspicit ecce alios dextra laevaue per herbam
vescentis laetumque choro paeana canentis
inter odoratum lauri nemus, unde superne
plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
hic manus ob patriam pugnando volnera passi, 660
quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
quique pii vates et Phoebos digna locuti,
inventas aut qui vitam excoluere per arvis,
quique sui memores aliquos fecere merendo:
omnibus his nivea cinguntur tempora vitta. 665
quos circumfusos sic est adfata Sibylla,
Musaeum ante omnis (medium nam plurima turba
hunc habet atque umeris extantem suspicit altis):
'dicite, felices animae tuque, optime vates,

quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo 670
venimus et magnos Erebi transnavimus amnis.
atque hic responsum paucis ita reddidit heros:
'nulli certa domus; lucis habitamus opacis
riparumque toros et prata recentia rivis 675
incolimus. sed vos, si fert ita corde voluntas,
hoc superate iugum, et facili iam tramite sistam.'
dixit et ante tulit gressum camposque nitentis
desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.

At pater Anchises penitus convalle virenti
inclusas animas superumque ad lumen ituras 680
lustrabat studio recolens, omnemque suorum
forte recensebat numerum carosque nepotes
fataque fortunasque virum moresque manusque.
isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas utrasque tetendit, 685
effusaeque genis lacrimae et vox excidit ore:
venisti tandem, tuaque expectata parenti
vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
nate, tua et notas audire et reddere voces?
sic equidem ducebam animo rebarque futurum 690
tempora dinumerans, nec me mea cura fefellit.
quas ego te terras et quanta per aequora vectum
accipio, quantis iactatum, nate, periculis!
quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!
ille autem 'tua me, genitor, tua tristis imago 695
saepius occurrens haec limina tendere adegit;
stant sale Tyrrheno classes. da iungere dextram,
da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.'
sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
ter conatus ibi collo dare bracchia circum, 700
ter frustra comprehensa manus effugit imago.
[par levibus ventis volucrique simillima somno.]

Interea videt Aeneas in valle reducta
seclusum nemus et virgulta sonantia silvae 705
Lethaeumque domos placidas qui praenatat amnem.
hunc circum innumeræ gentes populique volabant;
ac velut in pratis ubi apes aestate serena

floribus insidunt variis et candida circum
lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
horrescit visu subito causasque requirit 710
inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
quive viri tanto complerint agmine ripas.
tum pater Anchises 'animae, quibus altera fato
corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
securos latices et longa oblivio potant. 715
*[has equidem memorare tibi atque ostendere coram]
iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum,
quo magis Italia mecum laetere reperta.'
'o pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandumst
sublimis animas iterumque ad tarda reverti 720
corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?'
'dicam equidem nec te suspensum, nate, tenebo'
suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
'principio caelum ac terram camposque liquentis
lucentemque globum lunae Titaniaque astra 725
spiritus intus alit, totamque infusa per artus
mens agitat molem et magno se corpore miscet.
inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum
et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
igneus est ollis vigor et caelestis origo 730
seminibus, quantum non corpora noxia tardant
terrenique hebetant artus moribundaque membra.
hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque auras
dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
quin et supremo cum lumine vita reliquit, 735
non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est
multa diu concreta modis inolescere miris.
ergo exercentur poenis veterumque malorum
supplicia expendunt. aliae panduntur inanes 740
suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
infectum eluitur scelus aut exuritur igni:
donec longa dies, perfecto temporis orbe, 745
concretam exemit labem purumque relinquit
aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.

quisque suos patimur manis; exinde per amplum
mittimur Elysium et pauci laeta arva tenemus.
has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno,
scilicet inmemores super ut convexa revisant
rursus et incipiant in corpora velle reverti."

Dixerat Anchises natumque unaque Sibyllam
conventus trahit in medios turbamque sonantem,
et tumulum capit, unde omnis longo ordine posset
adversos legere et venientum discere voltus.

"Nunc age, Dardanium prolem quae deinde sequatur
gloria, qui maneat Itala de gente nepotes,
inlustris animas nostrumque in nomen ituras
expediam dictis et te tua fata docebo.

ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta,
proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
aetherias Italo commixtus sanguine surget,

Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles,
quem tibi longaevo serum Lavinia coniunx
educet silvis regem regumque parentem,

unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
et Capys et Numitor et qui te nomine reddet

Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis
egregius, si umquam regnandam acceperit Albam.
qui iuvenes! quantas ostentant, aspice, vires!

atque umbrata gerunt civili tempora quercu.
hi tibi Nomentum et Gabios urbemque Fidenam,
hi Collatinas imponent montibus arces,

Pometios Castrumque Inui Bolamque Coramque.
haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
quin et avo comitem sese Mavortius addet

Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
educet. viden ut geminae stant vertice cristae
et pater ipse suo superum iam signat honore?

en huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
imperium terris, animos aequabit Olympo
septemque una sibi muro circumdabit arces,

743

748

750

755

760

765

770

775

780

felix prole virum: qualis Berecyntia mater
invehitur curru Phrygias turrata per urbes,

laeta deum partu, centum complexa nepotes,
omnis caelicolas, omnis super alta tenentis.

huc geminas nunc flecte acies, hanc aspice gentem
Romanosque tuos. hic Caesar et omnis Iuli
progenies, magnum caeli ventura sub axem.

hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, divi genus, aurea condet
saecula qui rursus Latio regnata per arva

Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
proferet imperium (iacet extra sidera tellus,
extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlans
axem umero torquet stellis ardentibus aptum).

huius in adventum iam nunc et Caspia regna
responsis horrent divom et Maeotia tellus
et septemgemini turbant trepida ostia Nili.

nec vero Alcides tantum telluris obivit,
fixerit aripedem cervam licet aut Erymanthi
pacarit nemora et Lernam tremefecerit arcu,

nec qui pampineis victor iuga flectit habenis
Liber, agens celso Nysae de vertice tigris.
et dubitamus adhuc virtute extendere vires,
aut metus Ausonia prohibet consistere terra?

illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis
concordes animae nunc et dum nocte premuntur,
heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
attigerint, quantas acies stragemque ciebunt,

aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
descendens, gener adversis instructus Eois!
ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella
neu patriae validas in viscera vertite vires;

tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
proice tela manu, sanguis meus!

quis procul ille autem ramis insignis olivae
sacra ferens? nosco crinis incanaque menta
regis Romani, primam qui legibus urbem
fundabit, Curibus parvis et paupere terra

785

790

795

800

805

826

830

835

808

810

missus in imperium magnum. quoi deinde subibit
 otia qui rumpet patriae residesque movebit
 Tullus in arma viros et iam desueta triumphis
 agmina. quem iuxta sequitur iactantior Ancus, 815
 nunc quoque iam ninium gaudens popularibus auris.
 vis et Tarquinius reges animamque superbam
 ultoris Bruti fascesque videre receptos?
 consulis imperium hic primus saevasque secures
 accipiet, natosque pater nova bella moventis 820
 ad poenam pulchra pro libertate vocabit,
 infelix. utcumque ferent ea facta minores,
 vincet amor patriae laudumque immensa cupido.
 quin Decios Drusosque procul saevomque securi
 aspice Torquatam et referentem signa Camillum. 825
 ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
 victor aget currum, caesis insignis Achivis.
 eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenae
 ipsumque Aeaciden, genus armipotens Achilli,
 ultus avos Troiae templa et temerata Minervae. 840
 quis te, magne Cato, tacitum aut te, Cosse, relinquit?
 quis Gracchi genus aut geminos, duo fulmina belli,
 Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
 Fabricium vel te sulco, Serrane, serentem?
 quo fessum rapitis, Fabii? tun Maximus ille es, 845
 unus qui nobis cunctando restituis rem?
 excudent alii spirantia mollius aera
 (cedo equidem), vivos ducent de marmore voltus,
 orabunt causas melius, caelique meatus
 describent radio et surgentia sidera dicent: 850
 tu regere imperio populos, Romane, memento
 (haec tibi erunt artes) paci que imponere morem,
 parcere subiectis et debellare superbos.
 Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
 'aspice, ut insignis spoliis Marcellus opinis 855
 ingreditur victor que viros super eminent omnis.
 hic rem Romanam magno turbante tumultu
 sistet, eques sternet Poenos Gallumque rebellem,

tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
 atque hic Aeneas (una namque ire videbat 860
 egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
 sed frons laeta parum et deiecto lumina voltu)
 'quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
 filius ane aliquis magna de stirpe nepotum?
 qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso 865
 sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.'
 tum pater Anchises lacrimis ingressus obortis
 'o gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum.
 ostendent terris hunc tantum fata neque ultra
 esse sinent, ninium vobis Romana propago 870
 visa potens, superi, propria haec si dona fuissent.
 quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
 campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
 funera, cum tumulum praeterlabere recentem!
 nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos 875
 in tantum spe tollet avos, nec Romula quondam
 ullo se tantum tellus iactabit alumno.
 heu pietas, heu prisca fides invictaque bello
 dextera! non illi se quisquam inpune tulisset
 obvius armato, seu cum pedes iret in hostem 880
 seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
 heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
 tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis,
 purpureos spargam flores animamque nepotis
 his saltem adcumulem donis et fungar inani 885
 munere.' sic tota passim regione vagantur
 aëris in campis latis atque omnia lustrant.
 quae postquam Anchises natum per singula duxit
 incenditque animum famae venientis amore,
 exim bella viro memorat quae deinde gerenda 890
 Laurentisque docet populos urbemque Latini
 et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
 Sunt geminae Somni portae; quarum altera fertur
 cornea, qua veris facilis datur exitus umbris,
 altera candenti perfecta nitens elephanto, 895

ed falsa ad caelum mittunt insomnia manes.
 his ibi tum natum Anchises unaque Sibyllam
 prosequitur dictis portaque emittit eburna:
 ille viam secat ad navis sociosque revisit;
 tum se ad Caietae recto fert litore portum.
 [anchora de prora iacitur; stant litore puppes.]

900

P. VERGILI MARONIS
 AENEIDOS
 LIBER SEPTIMVS

Tu quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
 aeternam moriens famam, Caieta, dedisti;
 et nunc servat honos sedem tuus ossaque nomen
 Hesperia in magna, siqua est ea gloria, signat. 5
 at pius exequiis Aeneas rite solutis,
 aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
 aequora, tendit iter velis portumque relinquit.
 adspirant aurae in noctem nec candida cursus
 Luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus. 10
 proxima Circaeae raduntur litora terrae,
 dives inaccessos ubi Solis filia lucos
 adsiduo resonat cantu tectisque superbis
 urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
 arguto tenuis percurrrens pectine telas. 15
 hinc exaudiri gemitus iraeque leonum
 vincla recusantum et sera sub nocte rudentum,
 saetigerique sues atque in praesepibus ursi
 saevire ac formae magnorum ululare luporum,
 quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis 20
 induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
 quae ne monstra pii paterentur talia Troes
 delati in portus neu litora dira subirent,
 Neptunus ventis inplevit vela secundis
 atque fugam dedit et praeter vada fervida vexit.

Iamque rubescebat radiis mare et aethere ab alto 25
 Aurora in variis fulgebat lutea bigis:
 cum venti posuere omnisque repente resedit
 flatus et in lento luctantur marimore tonsae.
 atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
 prospicit. hunc inter fluvio Tiberinus amoeno 30
 verticibus rapidis et multa flavos harena
 in mare prorumpit. variae circumque supraque
 adusetae ripis volucres et fluminis alveo
 aethera mulcebant cantu lucoque volabant.
 flectere iter sociis terraeque advertere proras 35
 imperat et laetus fluvio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
 quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
 cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
 expediam et primae revocabo exordia pugnae. 40
 tu vatem, tu, diva, mone. dicam horrida bella,
 dicam acies actosque animis in funera reges
 Tyrrhenamque manum totamque sub arma coactam
 Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo,
 maius opus moveo.

rex arva Latinus et urbes 45
 iam senior longa placidas in pace regebat.
 hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
 accipimus, Fauno Picus pater isque parentem
 te. Saturne, refert, tu sanguinis ultimus auctor. 50
 filius huic fato divom prolesque virilis
 nulla fuit primaque oriens erepta iuventa est.
 sola domum et tantas servabat filia sedes,
 iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
 multi illam magno e Latio totaque petebant 55
 Ausonia. petit ante alios pulcherrimus omnis
 Turnus, avis atavisque potens, quem regia coniunx
 adiungi generum miro properabat amore;
 sed variis portenta deum terroribus obstant.
 laurus erat tecti medio in penetralibus altis, 60
 sacra comam multosque metu servata per annos,
 quam pater inventam, primas cum conderet arces,

ipse ferebatur Phoebosacrasse Latinus
 Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
 huius apes summum densae (mirabile dictu), 65
 stridore ingenti liquidum trans aethera vectae,
 obsedere apicem, et pedibus per mutua nexis
 examen subitum ramo frondente pependit.
 continuo vates 'externum cernimus' inquit
 'adventare virum et partis petere agmen easdem
 partibus ex isdem et summa dominarier arce.' 70
 praeterea, castis adolet dum altaria taedis
 et iuxta genitorem adstat Lavinia virgo,
 visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 * [atque omnem ornatum flamma crepitante cremari] 75
 regalisque accensa comas, accensa coronam
 insignem gemmis, tum fumida lumine fulvo
 involvi ac totis Volcanum spargere tectis.
 id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
 namque fore inlustrem fama fatisque canebant 80
 ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
 at rex sollicitus monstris oracula Fauni,
 fatidici genitoris, adit lucosque sub alta
 consulit Albunea, nemorum quae maxima sacro
 fonte sonat saevamque exhalat opaca mephitim. 85
 hinc Italiae gentes omnisque Oenotria tellus
 in dubiis responsa petunt; huc dona sacerdos
 cum tulit et caesarum ovium sub nocte silenti
 pellibus incubuit stratis somnosque petivit,
 multa modis simulacra videt volitantia miris 90
 et varias audit voces fruiturque deorum
 conloquio atque imis Acheronta adfatur Avernis.
 hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
 centum lanigeras mactabat rite bidentis
 atque harum effultus tergo stratisque iacebat 95
 velleribus: subita ex alto vox reddita luco est
 'ne pete conubiis natam sociare Latinis,
 o mea progenies, thalamis neu crede paratis:
 externi venient generi, qui sanguine nostrum
 nomen in astra ferant quorumque a stirpe nepotes

omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
haec responsa patris Fauni monitusque silenti
nocte datos non ipse suo premit ore Latinus,
sed circum late volitans iam Fama per urbes
Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes
gramineo ripae religavit ab aggere classem.
Aeneas primique duces et pulcher Iulus
corpora sub ramis deponunt arboris altae
instituuntque dapes et adorea liba per herbam
subiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
et Cereale solum pomis agrestibus augent.
consumptis hic forte aliis ut vertere morsus
exiguam in Cererem penuria adegit edendi
et violare manu malisque audacibus orbem
fatalis crusti patulis nec parcere quadris:
'heus! etiam mensas consumimus' inquit Iulus,
nec plura adludens. ea vox audita laborum
prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
eripuit pater ac stupefactus numine pressit.
continuo 'salve fati mihi debita tellus
vosque' ait, 'o fidi Troiae salvete penates:
hic domus, haec patria est. genitor mihi talia namque
(nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
cum te, nate, fames ignota ad litora vectum
accisis coget dapibus consumere mensas,
tum sperare domos defessus ibique memento
prima locare manu molirique aggere tecta.
haec erat illa fames; haec nos suprema manebat,
exiliis positura modum.
quare agite et primo lacti cum lumine solis
quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
vestigemus et a portu diversa petamus.
nunc pateras libate Iovi precibusque vocate
Anchisen genitorem [et vina reponite mensis].
sic deinde effatus frondenti tempora ramo
implicat et geniumque loci primamque deorum
Tellurem nymphasque et adhuc ignota precatur

100

105

110

115

120

125

130

135

flumina, tum Noctem Noctisque orientia signa
Idaeumque Iovem Phrygiamque ex ordine matrem
invocat et duplicis caeloque ereboque parentis.
hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
intonuit radiisque ardentem lucis et auro
ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
diditur hic subito Troiana per agmina rumor
advenisse diem, quo debita moenia condant.
[certatim instaurant epulas atque omine magno
crateras laeti statuunt et vina coronant.]
Postera cum prima lustrabat lampade terras
orta dies, urbem et finis et litora gentis
diversi explorant: haec fontis stagna Numici,
hunc Thybrim fluvium, hic fortis habitare Latinos.
tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
centum oratores augusta ad moenia regis
ire iubet, ramis velatos Palladis omnis,
donaque ferre viro pacemque exposcere Teucris.
haut mora, festinant iussi rapidisque feruntur
passibus. ipse humili designat moenia fossa
moliturque locum primasque in litore sedes
castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.
iamque iter emensi turris ac tecta Latinorum
ardua cernebant iuvenes muroque subibant.
ante urbem pueri et primaevae flore iuventus
exercentur equis domitantque in pulvere currus
aut acris tendunt arcus aut lenta lacertis
spicula contorquent cursuque ictuque lacessunt:
cum praevectus equo longaevi regis ad auris
nuntius ingentis ignota in veste reportat
advenisse viros. ille intra tecta vocari
imperat et solio medius consedit avito.
tectum augustum ingens, centum sublime columnis,
urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
horrendum silvis et religione parentum.
hic scepra accipere et primos attollere fascas
regibus omen erat, hoc illis curia templum,
hae sacris sedes epulis, hic ariete caeso

140

145

150

155

160

165

170

175

perpetuis soliti patres considerare mensis.
 quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
 antiqua e cedro, Italusque paterque Sabinus
 vitisator, curvam servans sub imagine falcem, 180
 Saturnusque senex Ianique bifrontis imago
 vestibulo astabant, aliique ab origine reges
 Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
 multaue praeterea sacris in postibus arma,
 captivi pendent currus curvaeque securae
 et cristae capitum et portarum ingentia claustra 185
 spiculaque clipeique ereptaque rostra carinis.
 ipse Quirinali lituo parvaque sedebat
 succinctus trabea laevaue ancile gerebat
 Picus, e cum domitor; quem capta cupidine coniunx
 aurea percussum virga versumque venenis 190
 fecit avem Circe sparsitque coloribus alas.
 tali intus templo divom patriaue Latinus
 sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit,
 atque haec ingressis placido prior edidit ore:
 'Dicite, Dardanidae (neque enim nescimus et urbem 195
 et genus, auditiue advertitis aequore cursum),
 quid petitis? quae causa rates aut cuius egentis
 litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
 sive errore viae seu tempestatibus acti
 (qualia multa mari nautae patiuntur in alto) 200
 fluminis intrastis ripas portuque sedetis,
 ne fugite hospitium neve ignorete Latinos
 Saturni gentem, hanc vinclo nec legibus aequam,
 sponte sua veterisque dei se more tenentem.
 atque equidem memini (fama est obscurior annis) 205
 Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
 Dardanus Idaeas Phrygiae penetravit ad urbes
 Thraeciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
 hinc illum, Corythi Tyrrhena ab sede profectum,
 aurea nunc solio stellantis regia caeli 210
 accipit et numerum divorum altaribus auget.'
 Dixerat, et dicta Ilioneus sic voce secutus:
 rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos

atra subegit hiemps vestris succedere terris
 nec sidus regione viae litusve fefellit: 215
 consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
 adferimur, pulsi regnis, quae maxima quondam
 extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
 ab Iove principium generis, Iove Dardana pubes
 gaudet avo, rex ipse Iovis de gente suprema, 220
 Troius Aeneas, tua nos ad limina misit.
 quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
 tempestas ierit campos, quibus actus uterque
 Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis,
 audiit et siquem tellus extrema refuso 225
 summovet oceano et siquem extenta plagarum
 quattuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
 diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
 dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
 innocuum et cunctis undamque auramque patentem. 230
 non erimus regno indecores, nec vestra fereur
 fama levis tantique abolescet gratia facti,
 nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
 fata per Aeneae iuro dextramque potentem
 sive fide seu quis bello est expertus et armis: 235
 multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
 praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
 et petiere sibi et voluere adiungere gentes;
 sed nos fata deum vestras exquirere terras
 imperiis egere suis. hinc Dardanus ortus; 240
 huc repetit iussisque ingentibus urguet Apollo
 Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici.

 dat tibi praeterea fortunae parva prioris
 munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
 hoc pater Anchises auro libabat ad aras; 245
 hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
 more daret populis, sceptrumque sacerque tiaras
 Iliadumque labor vestes.
 Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
 obtutu tenet ora soloque immobilis haeret 250

intentos volvens oculos. nec purpura regem
 picta movet nec sceptrata movent Priamela tantum,
 quantum in conubio natae thalamoque moratur;
 et veteris Fauni volvit sub pectore sortem,
 hunc illum fati externa ab sede profectum 255
 portendi generum paribusque in regna vocari
 auspiciis, huic progeniem virtute futuram
 egregiam et totum quae viribus occupet orbem.
 tandem laetus ait: 'di nostra incepta secudent
 auguriumque suum! dabitur, Troiane, quod optas;
 munera nec sperno. non vobis rege Latino 260
 divitis uber agri Troiaeve opulentia derit.
 ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupidost,
 si iungi hospitio properat sociusque vocari,
 adveniat voltus neve exhorrescat amicos: 265
 pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 vos contra regi mea nunc mandata referte.
 est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae
 non patrio ex adyto sortes, non plurima caelo 270
 monstra sinunt: generos externis adfore ab oris,
 hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
 et reor et, siquid veri mens augurat, opto.
 haec effatus equos numero pater eligit omni 275
 (stabant ter centum nitidi in praesaepibus altis):
 omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
 instratos ostro alipedes pictisque tapetis
 (aurea pectoribus demissa monilia pendent,
 tecti auro fulvom mandunt sub dentibus aurum), 280
 absentem Aeneae currum geminosque iugalis
 semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
 illorum de gente, patri quos daedala Circe
 supposita de matre nothos furata creavit.
 talibus Aeneadae donis dictisque Latini
 sublimes in equis redeunt pacemque reportant. 285
 Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
 saeva Iovis coniunx aurasque invecta tenebat,
 et laetum Aenean classemque ex aethere longe

Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
 moliri iam tecta videt, iam fidere terrae, 290
 deseruisse rates: stetit acri fixa dolore.
 tum quassans caput haec effundit pectore dicta:
 'heu stirpem invisam et fati contraria nostris
 fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
 num capti potuere capi? num incensa cremavit 295
 Troia viros? medias acies mediosque per ignis
 invenere viam. at, credo, mea numina tandem
 fessa iacent odiis aut exsaturata quievi,
 quin etiam patria excussos infesta per undas
 ausa sequi et profugis toto me opponere ponto! 300
 absumptae in Teucros vires caelique marisque.
 quid Syrtes aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
 profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
 securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
 immanem Lapithum valuit, concessit in iras 305
 ipse deum antiquam genitor Calydone Dianae,
 quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydone merente?
 ast ego magna Iovis coniunx, nil linqere inausum
 quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
 vincor ab Aenea. quod si mea numina non sunt 310
 magna satis, dubitem haut equidem implorare quod us-
 quam est:
 flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
 non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis,
 atque immota manet fati Lavinia coniunx:
 at trahere atque moras tantis licet addere rebus, 315
 at licet amborum populos excindere regum.
 hac gener atque socer coeant mercede suorum:
 sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo,
 et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
 Cisseis praegnas ignis enixa iugalis; 320
 quin idem Veneri partus suus et Paris alter
 funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.
 Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
 luctificam Allecto dirarum ab sede dearum
 infernisque ciet tenebris, cui tristia bella 325

iraeque insidiaeque et crimina noxia cordi.
 odit et ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
 tam saevae facies, tot pullulat atra colubris.
 quam Iuno his acuit verbis ac talia fatur: 330
 'hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
 hanc operam, ne noster honos infractave cedat
 fama loco neu conubiis ambire Latinum
 Aeneadae possint Italosve obsidere finis.
 tu potes unanimos armare in proelia fratres 335
 atque odiis versare domos, tu verbera tectis
 funereasque inferre faces, tibi nomina mille,
 mille nocendi artes. fecundum concute pectus,
 dissice compositam pacem, sere crimina belli:
 arma velit poscatque simul rapiatque iuventus.' 340
 Exim Gorgoneis Allecto infecta venenis
 principio Latium et Laurentis tecta tyranni
 celsa petit tacitumque obsedit limen Amatae,
 quam super adventu Teucrum Turnique hymenaeis
 femineae ardentem curaeque iraeque coquebant. 345
 huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
 conicit inque sinum praecordia ad intuma subdit,
 quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
 ille inter vestes et levia pectora lapsus
 volvitur attactu nullo fallitque furentem, 350
 vipeream spirans animam; fit tortile collo
 aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae
 innectitque comas, et membris lubricus errat.
 ac dum prima lues udo sublapsa veneno
 pertemptat sensus atque ossibus implicat ignem 355
 necdum animus toto percepit pectore flammam,
 mollius et solito matrum de more locuta est,
 multa super natae lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
 'exulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
 o genitor, nec te miseret gnataeque tuique? 360
 nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
 perfidus alta petens abducta virgine praedo?
 an non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor

Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad urbes?
 quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum 365
 et consanguineo totiens data dextera Turno?
 si gener externa petitur de gente Latinis
 idque sedet Faunisque premunt te iussa parentis,
 omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
 dissidet, externam reor et sic dicere divos. 370
 et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae.'
 His ubi nequiquam dictis experta Latinum
 contra stare videt penitusque in viscera lapsum
 serpentis furiale malum totamque pererrat, 375
 tum vero infelix, ingentibus excita monstris,
 immensum sine more furit lymphata per urbem.
 ceu quondam torto volitans sub verbera turbo,
 quem pueri magno in gyro vacua atria circum
 intenti ludo exercent (ille actus habena 380
 curvatis fertur spatii; stupet inscia supra
 impubesque manus, mirata volubile buxum;
 dant animos plagae): non cursu segnior illo
 per medias urbes agitur populosque feroces.
 quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi, 385
 maius adorta nefas maioremque orsa furorem
 evolat et natam frondosis montibus abdit,
 quo thalamum eripiat Teucris taedasque moretur,
 'euhoe Bacche' fremens, solum te virgine dignum
 vociferans, etenim mollis tibi sumere thyrsos, 390
 te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
 fama volat, furiisque accensas pectore matres
 idem omnis simul ardor agit nova quaerere tecta:
 deseruere domos, ventis dant colla comasque
 pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas. 396
 ast aliae tremulis ululatibus aethera complent: 395
 ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
 sustinet ac natae Turnique canit hymenaeos,
 sanguineam torquens aciem, torvomque repente
 clamat 'io matres, audite, ubi quaeque, Latinae: 400
 siqua piis animis manet infelicis Amatae

gratia, si iuris materni cura remordet,
 solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
 talem inter silvas, inter deserta ferarum,
 reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi.

405

Postquam visa satis primos acuisse furores
 consiliumque omnemque domum vertisse Latinos,
 protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
 audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
 Acrisioneis Danae fundasse colonis,

410

praecipiti delata noto, locus Ardea quondam
 dictus avis (et nunc magnum manet Ardea nomen,
 sed fortuna fuit): tectis hic Turnus in altis
 iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
 Allecto torvam faciem et furialia membra
 exiit, in vultus sese transformat anilis;

415

et frontem obscenam rugis arat, induit albos
 cum vitta crinis, tum ramum innectit olivae;
 fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos
 et iuveni ante oculos his se cum vocibus offert:

420

'Turne, tot incassum fusos patiere labores
 et tua Dardaniis transcribi scepra colonis?
 rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
 abnegat, externusque in regnum quaeritur heres.
 i nunc, ingratis offer te, inrise, periclis;

425

Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
 haec adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
 ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
 quare age et armari pubem portisque moveri
 laetus in arva iube, et Phrygios qui flumine pulchro
 consedere duces pictasque exure carinas.

430

caelestum vis magna iubet. rex ipse Latinus,
 ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
 sentiat et tandem Turnum experiatur in armis.'

435

Hic iuvenis vatem inridens sic orsa vicissim
 ore refert: 'classis invectas Thybridis undam
 non, ut rere, meas effugit nuntius auris.
 ne tantos mihi finge metus; nec regia Iuno
 inmemor est nostri.

sed te victa situ verique effeta senectus,
 o mater, curis nequiquam exercet et arma
 regum inter falsa vatem formidine ludit.
 cura tibi divom effigies et templa tueri:
 bella viri pacemque gerent, quis bella gerenda.'

440

Talibus Allecto dictis exarsit in iras,
 at iuveni oranti subitus tremor occupat artus,
 deriguere oculi: tot erinyes sibilat hydris
 tantaque se facies aperit; tum flammea torquens
 lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
 reppulit et geminos erexit crinibus anguis

450

verberaque insonuit rabidoque haec addidit ore:
 'en ego victa situ, quam veri effeta senectus
 arma inter regum falsa formidine ludit.
 respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum,
 bella manu letumque gero.'

455

sic effata faciem iuveni coniecit et atro
 lumine fumantis fixit sub pectore taedas.
 olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus
 perfundit toto proruptus corpore sudor.

460

arma amens fremit, arma toro tectisque requirit;
 saevit amor ferri et scelerata insania belli,
 ira super: magno veluti cum flamma sonore
 virgea suggeritur costis undantis aëni
 exultantque aestu latices, furit intus aquai

465

fumidus atque alte spumis exuberat amnis,
 nec iam se capit unda, volat vapor ater ad auras.
 ergo iter ad regem polluta pace Latinum
 indicit primis iuvenum et iubet arma parari,
 tutari Italiam, detrudere finibus hostem:

470

se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
 haec ubi dicta dedit divosque in vota vocavit,
 certatim sese Rutuli exhortantur in arma:
 hunc decus egregium formae movet atque iuventae,
 hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.

475

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
 Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis.
 arte nova speculata locum, quo litore pulcher

insidiis cursuque feras agitabat Iulus,
 hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 obicit et noto naris contingit odore, 480
 ut cervom ardentem agerent; quae prima laborum
 causa fuit belloque animos accendit agrestis.
 cervos erat forma praestanti et cornibus ingens,
 Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum 485
 nutribant Tyrrhusque pater, cui regia parent
 armenta et late custodia credita campi.
 adsuetum imperiis soror omni Silvia cura
 mollibus intexens ornat cornua sertis
 pectebatque ferum puroque in fonte lavabat.
 ille, manum patiens mensaeque adsuetus erili, 490
 errabat silvis rursusque ad limina nota
 ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
 hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
 commovere canes, fluvio cum forte secundo 495
 deflueret ripaque aestus viridante levaret.
 ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
 Ascanius curvo derexit spicula cornu;
 nec dextrae erranti deus afruit, actaque multo
 perque uterum sonitu perque ilia venit harundo.
 saucius at quadrupes nota intra tecta refugit 500
 successitque gemens stabulis questuque cruentus
 atque imploranti similis tectum omne replebat.
 Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
 auxilium vocat et duros conclamat agrestis.
 olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis) 505
 improvisi adsunt, hic torre armatus obusto,
 stipitis hic gravidi nodis: quod cuique repertum
 rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus,
 quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
 scindebat, rapta spirans immane securi. 510
 at saeva e speculis tempus dea nancta nocendi
 ardua tecta petit stabuli et de culmine summo
 pastorale canit signum cornuque recurvo
 Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
 contremuit nemus et silvae insonuere profundae; 515

audiit et Triviae longe lacus, audiit amnis
 sulphurea Nar albus aqua fontesque Velini,
 et trepidae matres pressere ad pectora natos.
 tum vero ad vocem celeres, qua bucina signum 520
 dira dedit, raptis concurrunt undique telis
 indomiti agricolae; nec non et Troia pubes
 Ascanio auxilium castris effundit apertis.
 derexere acies. non iam certamine agresti,
 stipitibus duris agitur sudibusve praecustis, 525
 sed ferro ancipiti decernunt atraque late
 horrescit strictis seges ensibus aeraque fulgent
 sole lacessita et lucem sub nubila iactant:
 fluctus uti primo coepit cum albescere vento,
 paulatim sese tollit mare et altius undas 530
 erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo.
 hic iuvenis primam ante aciem stridente sagitta,
 natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo,
 sternitur; haesit enim sub gutture volnus et udae
 vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam. 535
 corpora multa virum circa seniorque Galaesus,
 dum paci medium se offert, iustissimus unus
 qui fuit Ausoniisque olim ditissimus arvis:
 quinque greges illi balantum, quina redibant
 armenta, et terram centum vertebat aratris. 540
 Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
 promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
 imbuit et primae commisit funera pugnae,
 deserit Hesperiam et caeli convexa per auras
 Iunonem victrix adfatur voce superba: 545
 'en, perfecta tibi bello discordia tristi:
 dic in amicitiam coeant et foedera iungant.
 quando quidem Ausonio respersi sanguine Teucros,
 hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas:
 finitimas in bella feram rumoribus urbes 550
 accendamque animos insani Martis amore,
 undique ut auxilio veniant; spargam arma per agros.'
 tum contra Iuno 'terrorum et fraudis abundest.
 stant belli causae, pugnatur comminus armis,

quae fors prima dedit sanguis novos imbuit arma.
 talia coniugia et talis celebrent hymenaeos 555
 egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
 ce super aetherias errare licentius auras
 haut pater ille velit, summi regnator Olympi:
 cede locis; ego, si qua super fortuna laborum est,
 ipsa regam.' talis dederat Saturnia voces. 560
 illa autem attollit stridentis anguibus alas
 Cocytique petit sedem, super ardua linquens.
 est locus Italiae medio sub montibus altis,
 nobilis et fama multis memoratus in oris,
 ampsancti valles: densis hunc frondibus atrum 565
 urguet utrimque latus nemoris, medioque fragosus
 dat sonitum saxis et torto vertice torrens.
 hic specus horrendum et saevi spiracula Ditis
 monstrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 pestiferas aperit fauces, quis condita erinys, 570
 invisum numen, terras caelumque levabat.
 Nec minus interea extremam Saturnia bello
 imponit regina manum. ruit omnis in urbem
 pastorum ex acie numerus caesosque reportant
 Almonem puerum foedatique ora Galaesi 575
 implorantque deos obtestanturque Latinum.
 Turnus adest medioque in crimine caedis et igni
 terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
 stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
 tum quorum attonitae Baccho nemora avia matres 580
 insultant thiasis (neque enim leve nomen Amatae),
 undique collecti coeunt Martemque fatigant.
 illicet infandum cuncti contra omina bellum,
 contra fata deum perverso numine poscunt.
 certatim regis circumstant tecta Latini. 585
 ille velut pelagi rupes immota resistit,
 ut pelagi rupes magno veniente fragore,
 quae sese multis circum latrantibus undis
 mole tenet; scopuli nequiquam et spumea circum
 saxa fremunt laterique inlisa refunditur alga. 590
 verum ubi nulla datur caecum exsuperare potestas

consilium et saevae nutu Iunonis eunt res,
 multa deos aurasque pater testatus inanis
 'frangimur heu fati' inquit 'ferimurque procella!
 ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas, 595
 o miseri. te, Turne, nefas, te triste manebit
 supplicium, votisque deos venerabere seris.
 nam mihi parta quies, omnisque in limine portus
 funere felici spoliis.' nec plura locutus
 saepsit se tectis rerumque reliquit habenas. 600
 Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
 Albanae coluere sacrum, nunc maxima rerum
 roma colit, cum prima movent in proelia Martem,
 sive Getis inferre manu lacrimabile bellum 605
 Hyrcanisve Arabisve parant seu tendere ad Indos
 Auroramque sequi Parthosque reposita signa.
 sunt geminae belli portae (sic nomine dicunt)
 religione sacrae et saevi formidine Martis;
 centum aerei claudunt vectes aeternaque ferri 610
 robora, nec custos absistit limine Ianus:
 has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
 ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
 insignis reserat stridentia limina consul,
 ipse vocat pugnas; sequitur tum cetera pubes, 615
 aereaque adsensu conspirant cornua rauco.
 hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
 more iubebatur tristisque recludere portas.
 abstinuit tactu pater aversusque refugit
 foeda ministeria et caecis se condidit umbris. *etrus* 620
 tum regina deum caelo delapsa morantis
 impulit ipsa manu portas, et cardine verso
 belli ferratos rumpit Saturnia postes. 623
 ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante; 628
 signaque ferre iuvat sonitusque audire tubarum.
 quinque adeo magnae positae incudibus urbes
 tela novant, Atina potens Tiburque superbum, 630
 Ardea Crustumérique et turrigeræ Antemnae.
 tegmina tuta cavant capitum flectuntque salignas
 umbonum cratis; alii thoracas aënos

aut levis ocreas lento ducunt argento;
 vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri 635
 cessit amor; recoquont patrios fornacibus enses.
 classica iamque sonant; it bello tessera signum. 637
 * [pars pedes ire parat campis, pars arduus altis 624
 pulverulentus equis furit; omnes arma requirunt.
 pars levis clipeos et spicula lucida tergent
 arvina pingui subiguntque in cote secures.] 627
 hic galeam tectis trepidus rapit, ille frementis 638
 ad iuga cogit equos clipeumque auroque trilicem
 loricam induitur fidoque accingitur ense. 640
 Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete,
 qui bello exciti reges, quae quemque secutae
 complerint campos acies, quibus Italia iam tum
 floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
 et meministis enim, divae, et memorare potestis: 645
 ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.
 Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
 contemptor divom Mezentius agminaque armat.
 filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter
 non fuit excepto Laurentis corpore Turni, 650
 Lausus, ecum domitor debellatorque ferarum,
 ducit Agyllina nequiquam ex urbe secutos
 mille viros, dignus, patriis qui laetior esset
 imperiis et cui pater haut Mezentius esset.
 Post hos insignem palma per gramina currum 655
 victoresque ostentat equos satus Hercule pulchro
 pulcher Aventinus, clipeoque insigne paternum
 centum angues cinctamque gerit serpentibus hydram;
 collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
 furtivom partu sub luminis edidit oras, 660
 mixta deo mulier, postquam Laurentia victor
 Geryone extincto Tiryntius attigit arva
 Tyrrhenoque boves in flumine lavit Hiberas.
 * * *
 pila manu saevosque gerunt in bella dolones
 et tereti pugnant mucrone veruque Sabello. 665
 ipse pedes, tegimen torquens immane leonis,

horridus, Herculeoque umeros innexus amictu, 669
 terribili inpexum os saeta cum dentibus albis 667
 indutus capiti, sic regia tecta subibat.
 Tum gemini fratres Tiburtia moenia lincunt, 670
 fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
 Catillusque acerque Coras, Argiva iuventus,
 et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
 ceu duo nubigenae cum vertice montis ab alto
 descendant centauri, Homolen Othrymque nivalem 675
 linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
 silva locum et magno cedunt virgulta fragore.
 Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
 Volcano genitum pecora inter agrestia regem
 inventumque focis omnis quem credidit aetas 680
 Caeculus. hunc late legio comitatur agrestis:
 quique altum Praeneste viri quique arva Gabinae
 Iunonis gelidumque Anienem et roscida rivis
 Hernica saxa colunt, quos dives Anagnia pascit,
 quos, Amasene pater. non illis omnibus arma, 685
 nec clipei currusve sonant: pars maxima glandes
 liventis plumbi spargit, pars spicula gestat
 bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
 tegmen habent capiti, vestigia nuda sinistri
 instituere pedis, crudus tegit altera pero. 690
 At Messapus, ecum domitor, Neptunia proles,
 quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
 iam pridem resides populos desuetaque bello
 agmina in arma vocat subito ferrumque retractat.
 hi Fescenninas acies aequosque Faliscos 695

 hi Soractis habent arces Flavinaque arva
 et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos. 703
 nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
 misceri putet, aëriam sed gurgite ab alto
 urgueri volucrem raucarum ad litora nubem. 705
 ibant aequati numero regemque canebant, 698
 ceu quondam nivei liquida inter flumina cyeni,
 cum sese e pastu referunt et longa canoros 700

dant per colla modos, sonat amnis et Asia longe
pulsata palus.

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum 706
agmen agens Clausus magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
una ingens Amiterna cohors prisciue Quirites, 710
Ereti manus omnis oliviferaeque Mutuscae;
qui Nomentum urbem, qui Rosia rura Velini,
qui Tetricae horrentis rupes montemque Severum
Casperiamque colunt Forulosque et flumen Himellae,
qui Tiberim Fabarimque bibunt, quos frigida misit 715
Nursia, et Ortinae classes populique Latini,
quosque secans infaustum interluit Alia nomen:
quam multi Libyco voluntur marmore fluctus,
saevos ubi Orion hibernis conditur undis;
vel cum sole novo densae torrentur aristae 720
aut Hermi campo aut Lyciae flaventibus arvis.
scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus.
Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
curru iungit Halaesus equos Turnoque ferocis 725
mille rapit populos, vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris et quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta
aequora quique Cales lincunt, amnisque vadosi
accola Volturni, pariterque Saticulus asper 730
Oscorumque manus. teretes sunt aclydes illis
tela, sed haec lento mos est aptare flagello;
laevas caetra tegit, falcatae comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generasse Telon Sebethide nympha 735
fertur, Teleboun Capreas cum regna teneret,
iam senior; patriis sed non et filius arvis
contentus late iam tum ditione premebat
Sarrastis populos et quae rigat aequora Sarnus
quique Rufrae Batulumque tenent atque arva Celemnæ 740
et quos maliferae despectant moenia Bellae,
Teutonico ritu soliti torquere cateias,

tegmina quis capitum raptus de subere cortex,
aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et te montosae misere in proelia Nersae. 745
Ufens, insignem fama et felicibus armis;
horrida praecipue cui gens aduetaque multo
venatu nemorum, duris Aequicula glaebis.
armati terram exercent, semperque recentis
convectare iuvat praedas et vivere raptis. 750
Quin et Marruvia venit de gente sacerdos,
fronde super galeam et felici comptus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro,
vipereo generi et graviter spirantibus hydri
spargere qui somnos cantuque manuque solebat 755
mulcebatque iras et morsus arte levabat.
sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
evaluit, neque eum iuvare in volnera cantus
somniafer et Marsis quaesitae montibus herbae.
te nemus Angitia, vitrea te Fucinus unda, 760
te liquidi flevire lacus.

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius, insignem quem mater Aricia misit,
eductum Egeriae lucis umentia circum
litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianae.
namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercae 765
occiderit patriasque explevit sanguine poenas
turbatis distractus equis, ad sidera rursus
aetheria et superas caeli venisse sub auras,
Paeoniis revocatum herbis et amore Dianae.
tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris 770
mortalem infernis ad lumina surgere vitae,
ipse repertorem medicinae talis et artis
fulmine Phoebigenam Stygias detrusit ad undas.
at Trivia Hippolytum secretis alma recondit
sedibus et nymphae Egeriae nemorique relegat. 775
solus ubi in silvis Italis ignobilis aevom
exigeret versoque ubi nomine Virbius esset.
unde etiam templo Triviae lucisque sacratis
cornipedes arcentur equi, quod litore currum

et iuvenem monstris pavidi effudere marinis. 780
 filius ardentis haut setius aequore campi
 exercebat equos curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus 785
 vertitur arma tenens et toto vertice supra est.
 cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
 sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis:
 tam magis illa fremens et tristibus effera flammis,
 quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
 at levem clipeum sublatis cornibus Io

auro insignibat, iam saetis obsita, iam bos 790
 (argumentum ingens), et custos virginis Argus
 caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
 insequitur nimbus peditum clipeataque totis
 agmina densentur campis, Argivaque pubes 795
 Aruncaeque manus, Rutuli veteresque Sicani
 et Sacrae acies et picti scuta Labici;

qui saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numici
 litus arant Rutulosque exercent vomere colles
 Circaeumque iugum, quis Iuppiter Anxurus arvis 800
 praesidet et viridi gaudens Feronia luco;
 qua Saturae iacet atra palus gelidusque per imas
 quaerit iter vallis atque in mare conditur Ufens.

Hos super advenit Volsca de gente Camilla
 agmen agens equitum et florentis aere catervas, 805
 bellatrix, non illa colo calathisque Minervae
 femineas adsueta manus, sed proelia virgo
 dura pati cursuque pedum praevertere ventos.
 illa vel intactae segetis per summa volaret
 gramina nec teneras cursu laesisset aristas,

vel mare per medium fluctu suspensa tumentis 810
 ferret iter celeris nec tingeret aequore plantas.
 illam omnis tectis agrisque effusa iuventus
 turbaque miratur matrum et prospectat euntem,
 attonitis inhians animis, ut regius ostro

velet honos levis umeros, ut fibula crinem 815
 auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
 et pastorem praefixa cuspide myrtum.

P. VERGILI MARONIS
 AENEIDOS
 LIBER OCTAVUS

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
 extulit et rauco strepuerunt cornua cantu,
 [utque acris concussit equos utque impulit arma,]
 extemplo turbati animi, simul omne tumultu
 coniurat trepido Latium saevitque iuventus 5
 effera. ductores primi Messapus et Ufens
 contemptorque deum Mezentius undique cogunt
 auxilia et latos vastant cultoribus agros.
 mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem, 10
 qui petat auxilium et Latio consistere Teucros,
 advectum Aenean classi victosque penatis
 inferre et fatis regem se dicere posci
 edoceat [multasque viro se adiungere gentis
 Dardanio et late Latio increbrescere nomen].
 quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur, 15
 eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi
 quam Turno regi aut regi apparere Latino.

Talia per Latium. quae Laomedontius heros
 cuncta videns magno curarum fluctuat aestu,
 atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc, 20
 in partis rapit varias perque omnia versat:
 sicut aquae tremulum labris ubi lumen aënis
 sole repercusso aut radiantis imagine lunae
 omnia pervolitat late loca iamque sub auras

erigitur summique ferit lacuaria tecti. 25
 nox erat, et terras animalia fessa per omnis
 alitum pecudumque genus sopor altus habebat:
 cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
 Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
 procubuit seramque dedit per membra quietem. 30
 huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
 populeas inter senior se attollere frondes
 visus (eum tenuis glauco velabat amictu
 carbasus, et crinis umbrosa tegebat harundo),
 tum sic adfari et curas his demere dictis: 35
 'O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
 qui revehis nobis aeternaque Pergama servas,
 expectate solo Laurenti arvisque Latinis,
 hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates;
 neu belli terrere minis: tumor omnis et irae 40
 concessere deum.
 [iamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
 litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
 triginta capitum fetus enixa, iacebit,
 alba, solo recubans, albi circum ubera nati. 45
 ex quo ter denis urbem redeuntibus annis 47
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 haut incerta cano.] nunc qua ratione quod instat
 expeditas victor, paucis (adverte) docebo. 50
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
 qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
 delegere locum et posuere in montibus urbem
 Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
 hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina; 55
 hos castris adhibe socios et foedera iunge.
 ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
 adversum remis superes subvectus ut amnem.
 surge age, nate dea, primisque cadentibus astris
 Iunoni fer rite preces iramque minasque 60
 supplicibus supera votis. mihi victor honorem

hic locus urbis erit, requies ea certa laborum 46

persolves. ego sum, pleno quem flumine cernis
 stringentem ripas et pingua culta secantem,
 caeruleus Thybris, caelo gratissimus amnis.
 hic mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit.' 65
 Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
 ima petens; nox Aenean somnusque reliquit.
 surgit et aetherii spectans orientia solis
 lumina rite cavis undam de flumine palmis
 sustinet ac talis effundit ad aethera voces: 70
 'nymphae, Laurentes nymphae, genus amnibus undest,
 tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
 accipite Aenean et tandem arcete periclis.
 quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra
 fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis, 75
 semper honore meo, semper celebrabere donis,
 corniger hesperidum fluvius regnator aquarum.
 adsis o tantum et propius tua numina firmes.'
 sic memorat geminasque legit de classe hremis
 remigioque aptat, socios simul instruit armis. 80
 Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum,
 candida per silvam cum fetu concolor albo
 procubuit viridique in litore conspicitur sus.
 quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Iuno,
 mactat sacra ferens et cum grege sistit ad aram. 85
 Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
 leniit, et tacita refluens ita substitit unda,
 mitis ut in morem stagni placidaeque paludis
 sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
 ergo iter inceptum celerant rumore secundo. 90
 labitur uncta vadis abies: mirantur et undae,
 miratur nemus insuetum fulgentia longe
 scuta virum fluvio pictasque innare carinas.
 olli remigio noctemque diemque fatigant
 et longos superant flexus variisque teguntur 95
 arboribus viridisque secant placido aequore sivas.
 sol medium caeli conscenderat igneus orbem,
 cum muros arcemque procul ac rara domorum
 tecta vident, quae nunc Romana potentia caelo

aequavit (tum res inopes Euandrus habebat):
ocius advertunt proras urbique propinquant. 100
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadae magno divisque ferebat
ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
una omnes iuvenum primi pauperque senatus 105
tura dabant, tepidusque cruor fumabat ad aras.
ut celsas videre rates atque inter opacum
adlabi nemus et tacitis incumbere remis,
terrentur visu subito cunctique relictis
consurgunt mensis, audax quos rumpere Pallas 110
sacra vetat raptoque volat telo obuius ipse
et procul e tumulo 'iuvenes, quae causa subegit
ignotas temptare vias? quo tenditis?' inquit.
'qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an arma?'
tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta 115
paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
'Troiu genas ac tela vides inimica Latinis,
quos illi bello profugos egere superbo.
Euandrum petimus, ferte haec et dicite lectos
Dardaniae venisse duces socia arma rogantis.' 120
obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
'egredere o quicumque es' ait 'coramque parentem
adloquere ac nostris succede penatibus hospes;
excepitque manu dextramque amplexus inhaesit.
progressi subeunt luco fluviumque relinunt. 125
Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis
'optume Graiugenum, cui me Fortuna precari
et vitta comptos voluit praetendere ramos,
non equidem extimui, Danaum quod ductor et Arcas
quodque a stirpe fores geminis coniunctus Atridis; 130
sed mea me virtus et sancta oracula divom
cognatique patres, tua terris didita fama,
coniunxere tibi et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Grai perhibent, Atlantide cretus, 135
advehitur Teucros; Electram maxumus Atlans
edidit, aetherios umero qui sustinet orbes.

vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
at Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlans, 140
idem Atlans generat, caeli qui sidera tollit.
sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
his fretus non legatos neque prima per artem
temptamenta tui pepigi: me, me ipse meumque
obieci caput et supplex ad limina veni. 145
gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
insequitur; nos si pellant, nihil a fore credunt,
quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant
[et mare quod supra teneant quodque adluit infra].
accipe daque fidem: sunt nobis fortia bello 150
pectora, sunt animi et rebus spectata iuventus.'
Dixerat Aeneas. ille os oculosque loquentis
iandudum et totum lustrabat lumine corpus.
tum sic pauca refert: 'ut te, fortissime Teucrum,
accipio adgnoscoque libens! ut verba parentis 155
et vocem Anchisae magni voltumque recorder!
nam memini Hesionae visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
protinus Arcadiae gelidos invisere finis.
tum mihi prima genas vestibat flore iuventas, 160
mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden, sed cunctis altior ibat
Anchises: mihi mens iuvenali ardebat amore
compellare virum et dextrae coniungere dextram.
accessi et cupidus Phenei sub moenia duxi, 165
ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
discedens chlamydamque auro dedit intertextam
frenaque bina meus quae nunc habet aurea Pallas.
ergo et quam petitis iuncta est mihi foedere dextra,
et lux cum primum terris se crastina reddet, 170
auxilio laetos dimittam opibusque iuvabo.
interea sacra haec, quando huc venistis amici,
annua, quae differre nefas, celebrate faventes
nobiscum et iam nunc sociorum adsuescite mensis.'
Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi 175

pocula gramineoque viros locat ipse sedili
 praecipuumque toro et villosi pelle leonis
 accipit Aeneas solioque invitat acerno.
 tum lecti iuvenes certatim araeque sacerdos
 viscera tosta ferunt taurorum onerantque canistris 180
 dona laboratae Cereris Bacchumque ministrant.
 vescitur Aeneas simul et Troiana iuventus
 perpetui tergo bovis et lustralibus extis.

Postquam exempta fames et amor compressus edendi,
 rex Euandrus ait: 'non haec sollemnia nobis, 185
 has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
 vana superstitio veterumque ignara deorum
 inposuit: saevis, hospes Troiane, periclis
 servati facimus meritosque novamus honores.
 iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem, 190
 disiectae procul ut moles desertaque montis
 stat domus et scopuli ingentem traxere ruinam.
 hic spelunca fuit, vasto summtota recessu,
 semihominis Caci facies quam dira tenebat,
 solis inaccessam radiis; semperque recenti 195
 caede tepebat humus, foribusque adfixa superbis
 ora virum tristi pendebant squallida tabo.
 huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
 ore vomens ignis magna se mole ferebat.
 attulit et nobis aliquando optantibus aetas 200
 auxilium adventumque dei. nam maximus ultor,
 tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
 Alcides aderat taurosque hac victor agebat
 ingentis, vallemque boves amnemque tenebant.
 at furiis Caci mens effera, nequid inausum 205
 aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
 quattuor a stabulis praestanti corpore tauros
 avertit, totidem forma superante iuencas;
 atque hos, nequa forent pedibus vestigia rectis,
 cauda in speluncam tractos versisque viarum 210
 indicis raptor saxo occultabat opaco:
 quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
 interea, cum iam stabulis saturata moveret

Amphitryoniades armenta abiturumque pararet,
 discessu mugire boves atque omne querellis 215
 impleri nemus et colles clamore relinqui.
 reddidit una bovom vocem vastoque sub antro.
 mugiit et Caci spem custodita fefellit.
 hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 felle dolor: rapit arma manu nodisque gravatum 220
 robur et aërii cursu petit ardua montis.
 tum primum nostri Cacum videre timentem
 turbatumque oculis: fugit ilicet ocior euro
 speluncamque petit (pedibus timor addidit alas).
 ut sese inclusit ruptisque immane catenis 225
 deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
 pendebat, fultosque emuniit obice postis,
 ecce furens animis aderat Tirythius omnemque
 accessum lustrans huc ora ferebat et illuc, 230
 dentibus infrendens. ter totum fervidus ira
 lustrat Aventini montem, ter saxea temptat
 limina nequiquam, ter fessus valle resedit.
 stabat acuta silex, praecisis undique saxis
 speluncae dorso insurgens, altissima visu,
 dirarum nidis domus opportuna volucrum. 235
 hanc, ut prona iugo laevom incumbibat in amnem,
 dexter in adversum nitens concussit et imis
 avolsam solvit radicibus; inde repente
 inpulit, impulsu quo maximus intonat aether,
 dissultant ripae refluitque exterritus amnis. 240
 at specus et Caci detecta apparuit ingens
 regia, et umbrosae penitus patuere cavernae:
 non secus ac siqua penitus vi terra dehiscens
 infernas reseret sedes et regna recludat
 pallida, dis invisae, superque immane barathrum 245
 cernatur, trepident inmisso lumine manes.
 ergo insperata deprensam luce repente
 inclusumque cavo saxo atque insueta rudentem
 desuper Alcides telis premit omniaque arma
 advocat et ramis vastisque molaribus instat. 250
 ille autem (neque enim fuga iam super ulla pericli)

faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
 evomit involvitque domum caligine caeca,
 prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
 fumiferam noctem commixtis igne tenebris. 255
 non tulit Alcides animis seque ipse per ignem
 praecipiti iecit saltu, qua plurimus undam
 fumus agit nebulaque ingens specus aestuat atra.
 hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
 corripit in nodum complexus et angit inhaerens 260
 elisos oculos et siccum sanguine guttur.
 panditur extemplo foribus domus atra revolsis,
 abstractaeque boves abiurataeque rapinae
 caelo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
 protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo 265
 terribilis oculos, voltum villosaque saetis
 pectora semiferi atque extinctos faucibus ignis.
 ex illo celebratus honos, laetique minores
 servavere diem, primusque Potitius auctor
 et domus Herculei custos Pinaria sacri. 270
 hanc aram luco statuit, quae maxuma semper
 dicetur nobis et erit quae maxuma semper.
 quare agite, o iuvenes, tantarum in munere laudum
 cingite fronde comas et pocula porgite dextris
 communemque vocate deum et date vina volentes. 275
 dixerat, Herculea bicolor cum populus umbra
 velavitque comas foliisque innexa pependit
 et sacer inplevit dextram scyphus. ocius omnes
 in mensam laeti libant divosque precantur.
 Devexo interea propior fit Vesper Olympo. 280
 iamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
 pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
 [instaurant epulas et mensae grata secundae
 dona ferunt cumulantque oneratis lancibus aras.]
 tum salii ad cantus incensa altaria circum 285
 populeis adsunt evincti tempora ramis,
 hic iuvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferunt: ut prima novercae
 monstra manu geminosque premens eliserit angues,

u. bello egregias idem disiecerit urbes, 290
 Troiamque Oechaliamque, ut duros mille labores
 rege sub Eurystheo fati Iunonis iniquae
 pertulerit. 'tu nubigenas, invicte, bimembris
 Hylaeumque Pholumque, manu, tu Cresia mactas
 prodigia et vastum Nemeae sub rupe leonem. 295
 te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orco
 ossa super recubans antro semesa cruento;
 nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus,
 arduus arma tenens; non te rationis egentem
 Lernaes turba capitum circumstetit anguis. 300
 salve, vera Iovis proles, decus addite divis,
 et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.'
 cetera carminibus celebrant; super omnia Caci
 speluncam adiciunt spirantemque ignibus ipsum.
 consonat omne nemus strepitu collesque resultant. 305
 Exim se cuncti divinis rebus ad urbem
 perfectis referunt. ibat rex obsitus aevo
 et comitem Aenean iuxta natumque tenebat
 ingrediens varioque viam sermone levabat.
 miratur facilisque oculos fert omnia circum 310
 Aeneas capiturque locis et singula laetus
 exquiratque auditque virum monumenta priorum.
 tum rex Euandrus, Romanae conditor arcis,
 'haec nemora indigenae fauni nymphaeque tenebant
 gensque virum truncis et duro robore nata, 315
 quis neque mos neque cultus erat, nec iungere tauros
 aut componere opes norant aut parcere parto,
 sed rami atque asper victu venatus alebat.
 primus ab aethero venit Saturnus Olympo,
 arma Iovis fugiens et regnis exul adeptis. 320
 is genus indocile ac dispersum montibus altis
 composuit legesque dedit Latiumque vocari
 maluit, his quoniam latuisset tutus in oris,
 aurea quae perhibent illo sub rege fuere
 saecula. sic placida populos in pace regebat, 325
 deterior donec paulatim ac decolor aetas
 et belli rabies et amor successit habendi.

tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae,
 saepius et nomen posuit Saturnia tellus;
 tum reges asperque immani corpore Thybris, 330
 a quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
 diximus (amisit verum vetus Albula nomen).
 me pulsum patria pelagique extrema sequentem
 fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 his posuere locis matrisque egere tremenda 335
 Carmentis nymphae monita et deus auctor Apollo.
 vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram
 et Carmentalem Romani nomine portam
 quam memorant, nymphae priscum Carmentis honorem,
 vatis fatidicae, cecinit quae prima futuros 340
 Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
 hinc lucum ingentem quem Romulus acer Asylum
 rettulit et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycaei.
 nec non et sacri monstrat nemus Argileti 345
 testaturque locum et letum docet hospitis Argi.
 hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
 aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
 iam tum religio pavidos terrebat agrestis
 dira loci, iam tum silvam saxumque tremebant. 350
 'hoc nemus, hunc' inquit 'frondoso vertice collem
 (quis deus incertum est) habitat deus: Arcades ipsum
 credunt se vidisse Iovem, cum saepe nigrantem
 aegida concuteret dextra nimbosque cieret.
 haec duo praeterea disiectis oppida muris, 355
 reliquias veterumque vides monimenta virorum.
 hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
 Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.'
 talibus inter se dictis ad tecta subibant
 pauperis Euandri passimque armenta videbant 360
 Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
 ut ventum ad sedes, 'haec' inquit 'limina victor
 Alcides subiit, haec illum regia cepit.
 aude, hospes, contemnere opes et te quoque dignum
 finge deo rebusque veni non asper egenis.' 365

dixit et angusti supter fastigia tecti
 ingentem Aenean duxit stratisque locavit
 effultum foliis et pelle Libystidis ursae.
 Nox ruit et fuscis tellurem amplectitur alis.
 at Venus haut animo nequiquam exterrita mater 370
 Laurentumque minis et duro mota tumultu
 Volcanum adloquitur thalamoque haec coniugis aureo
 incipit et dictis divinum adspirat amorem:
 'dum bello Argolici vastabant Pergama reges
 debita casurasque inimicis ignibus arces, 375
 non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
 artis opisque tuae nec te, carissime coniunx,
 incassumve tuos volui exercere labores,
 quamvis et Priami deberem plurima natis
 et durum Aeneae flevissem saepe laborem. 380
 nunc Iovis imperiis Rutulorum constitit oris:
 ergo eadem supplex venio et (sanctum mihi nomen)
 arma rogo genetrix nato. te filia Nerei,
 te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
 aspice qui coeant populi, quae moenia clausis 385
 ferrum acuunt portis in me excidiumque meorum.'
 dixerat et niveis hinc atque hinc diva lacertis
 cunctantem amplexu molli fovet. ille repente
 accepit solitam flammam, notusque medullas
 intravit calor et labefacta per ossa cucurrit: 390
 non secus atque olim tonitru cum rupta corusco
 ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
 sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
 tum pater aeterno fatur devinctus amore
 'quid causas petis ex alto? fiducia cessit 395
 quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset,
 tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset:
 nec pater omnipotens Troiam nec fata vetabant
 stare decemque alios Priamum superesse per annos.
 et nunc, si bellare paras atque haec tibi mens est, 400
 quidquid in arte mea possum promittere curae,
 quod fieri ferro liquidove potest electro,
 quantum ignes animaeque valent, absiste precando

viribus indubitare tuis.' ea verba locutus
optatos dedit amplexus placidumque petivit 405
coniugis infusus gremio per membra soporem.

Inde ubi prima quies medio iam Noctis abactae
curriculo expulerat somnum, cum femina primum,
cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
impositum, cinerem et sopitos suscitavit ignes, 410
noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
exercet penso, castum ut servare cubile
coniugis et possit parvos educere natos:

haut secus ignipotens nec tempore segnior illo
mollibus e stratis opera ad fabrilis surgit. 415

insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis,
quam supter specus et Cycloperum exesa caminis
antra Aetnaea tonant validique incudibus ictus 420
auditi referunt gemitus striduntque cavernis
stricturae Chalybum et fornacibus ignis anhelat,
Volcani domus et Volcania nomine tellus.

hoc tunc ignipotens caelo descendit ab alto.
ferrum exercebant vasto Cycloper in antro,
Brontesque Steropesque et nudus membra Pyracmon. 425

his informatum manibus iam parte polita
fulmen erat, toto genitor quae plurima caelo
deicit in terras, pars imperfecta manebat.
tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
addiderant, rutili tris ignis et alitis austri: 430

fulgores nunc terrificos sonitumque metumque
miscabant operi flammisque sequacibus iras.
parte alia Marti currumque rotasque volueris
instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
aegidaeque horriferae, turbatae Palladis arma, 435
certatim squamis serpentum auroque polibant
conexosque anguis ipsamque in pectore divae
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.

'tollite cuncta' inquit 'coeptosque auferte labores,
Aetnaei Cycloper, et huc advertite mentem: 440
arma acri facienda viro. nunc viribus usus,

nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
praecipitate moras.' nec plura effatus; at illi
ocius incubuere omnes pariterque laborem 445
sortiti. fluit aes rivis aurique metallum,
volnificusque chalybs vasta fornace liquescit.

ingentem clipeum informant, unum omnia contra
tela Latinorum, septenosque orbibus orbes
impediunt. alii ventosis follibus auras
accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt 450
aera lacu. gemit impositis incudibus antrum.
illi inter sese multa vi braccia tollunt
in numerum versantque tenaci forcipe massam.

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
Euandrum ex humili tecto lux suscitavit alma 455
et matulini volucrum sub culmine cantus.

consurgit senior tunicaque inducitur artus
et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
tum lateri atque umeris Tegeaeum subligat ensem, 460
demissa ab laeva panthera terga retorquens.
nec non et gemini custodes limine ab alto
praecedunt gressumque canes comitantur erilem.

hospitis Aeneae sedem et secreta petebat
sermonum memor et promissi muneris heros. 465
nec minus Aeneas se matutinus agebat.

filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
congressi iungunt dextras mediisque residunt
aedibus et licito tandem sermone fruuntur.
rex prior haec:

'maxume Teucrorum ductor, quo sospite numquam 470
res equidem Troiae victas aut regna fatebor,
nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
exiguae vires: hinc Tusco claudimur amni,
hinc Rutulus premit et murum circumsonat armis.
sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis 475
iungere castra paro, quam fors inopina salutem
ostentat: fatis huc te poscentibus adfers.
haut procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam

gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis. 480
 hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
 quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
 effera? di capiti ipsius generique reservent!
 mortua quin etiam iungebat corpora vivis 485
 componens manibusque manus atque oribus ora,
 tormenti genus, et sanie taboque fluentis
 complexu in misero longa sic morte necabat.
 at fessi tandem cives infanda furentem
 armati circumstant ipsumque domumque, 490
 obruncant socios, ignem ad fastigia iactant,
 ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros
 confugere et Turni defendier hospitis armis.
 ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis:
 regem ad supplicium praesenti Marte repossunt. 495
 his ego te, Aenea, ductorem milibus addam.
 toto namque fremunt condensae litore puppes
 signaque ferre iubent; retinet longaevos haruspex
 fata canens "o Maeoniae delecta iuventus,
 flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem 500
 fert dolor et merita accendit Mezentius ira,
 nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
 externos optate duces": tum Etrusca resedit
 hoc acies campo, monitis exterrita divom.
 ipse oratores ad me regnique coronam 505
 cum sceptro misit mandatque insignia Tarchon,
 succedam castris Tyrrhenaque regna capessam.
 sed mihi tarda gelu saeculisque effeta senectus
 invidet imperium seraeque ad fortia vires.
 gnatum exhortarer, ni mixtus matre Sabella 510
 hinc partem patriae traheret. tu, cuius et annis
 et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
 ingredi, o Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 hunc tibi praeterea, spes et solacia nostri,
 Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro 515
 militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
 adsuescat primis et te miretur ab annis.

Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
 ecta dabo totidemque suo sibi munere Pallas.
 Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant 520
 Aeneas Anchisiades et fidus Achates
 multaque dura suo tristi cum corde putabant,
 ni signum caelo Cytherea dedisset aperto.
 namque inproviso vibratus ab aethere fulgor
 cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente 525
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 suspiciunt, iterum atque iterum fragor increpat ingens:
 arma inter nubem caeli regione serena
 per suidum rutilare vident et pulsa tonare.
 obstipuerunt animis alii, sed Troius heros 530
 agnovit sonitum et divae promissa parentis.
 tum memorat 'ne vero, hospes, ne quaere profecto,
 quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
 hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
 si bellum ingrueret, Volcaniaque arma per auras 535
 laturam auxilio.
 heu quantae miseris caedes Laurentibus instant!
 quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
 scuta virum galeasque et fortia corpora volves,
 Thybri pater! poscant acies et foedera rumpant.' 540
 Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto
 et primum Herculeis sopitas ignibus aras
 excitat hesternumque larem parvosque penatis
 laetus adit: mactant lectas de more bidentis 545
 Euandrus pariter, pariter Troiana iuventus.
 post hinc ad navis graditur sociosque revisit.
 quorum de numero qui sese in bella sequantur
 praestantis virtute legit; pars cetera prona
 fertur aqua segnisque secundo defluit amni, 550
 nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
 dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
 ducunt exsortem Aeneae, quem fulva leonis
 pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.
 Fama volat parvam subito volgata per urbem, 555
 ocus ire equites Tyrrheni ad litora regis.

vota metu duplicant matres, propiusque periclo
 it timor, et maior Martis iam apparet imago.
 tum pater Euandrus dextram complexus euntis
 haeret, inexpletus lacrimans, ac talia fatur:
 'o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos, 560
 qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa
 stravi scutorumque incendi victor acervos
 et regem hac Erulum dextra sub Tartara misi,
 nascenti cui tris animas Feronia mater
 (horrendum dictu) dederat (terna arma movenda, 565
 ter Leto sternendus erat; cui tum tamen omnis
 abstulit haec animas dextra et totidem exiit armis):
 non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
 nate, tuo, neque finitimos Mezentius umquam
 huic capiti insultans tot ferro saeva dedisset 570
 funera, tam multis viduasset civibus urbem.
 at vos, o superi, et divom tu maxume rector
 Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis
 et patrias audite preces. si numina vestra
 incolumem Pallanta mihi, si fata reservant, 575
 si visurus eum vivo et venturus in unum:
 vitam oro, patior quemvis durare laborem.
 sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris:
 nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
 dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri, 580
 dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
 complexu teneo, gravior neu nuntius auris
 volneret.' haec genitor digressu dicta supremo
 fundebat: famuli conlapsum in tecta ferebant.
 Iamque adeo exierat portis equitatus apertis, 585
 Aeneas inter primos et fidus Achates,
 inde alii Troiae proceres, ipse agmine Pallas
 in medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
 qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
 quem Venus ante alios astrorum diligit ignis, 590
 extulit os sacrum caelo tenebrasque resolvit.
 stant pavidae in muris matres oculisque secuntur
 pulveream nubem et fulgentis aere catervas.

olli per dumos, qua proxuma meta viarum,
 armati tendunt; it clamor, et agmine facto 595
 quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
 religione patrum late sacer; undique colles
 inclusere cavi et nigra nemus abiete cingunt.
 Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos, 600
 arborum pecorisque deo, lucumque diemque,
 qui primi finis aliquando habuere Latinos:
 haut procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
 castra locis, celsoque omnis de colle videri
 iam poterat legio et latis tendebat in arvis. 605
 huc pater Aeneas et bello lecta iuventus
 succedunt fessique et equos et corpora curant.
 At Venus aetherios inter dea candida nimbos
 dona ferens aderat; natumque in valle reducta
 ut procul e gelido secretum flumine vidit, 610
 talibus adfata est dictis seque obtulit ultro:
 'en perfecta mei promissa coniugis arte
 munera, ne mox aut Laurentis, nate, superbos
 aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.'
 dixit et amplexus nati Cytherea petivit, 615
 arma sub adversa posuit radiantia quercu.
 ille, deae donis et tanto laetus honore,
 expleri nequit atque oculos per singula volvit
 miraturque interque manus et brachia versat
 terribilem cristis galeam flammisque minantem 620
 fatiferumque ense, lorica ex aere rigentem
 sanguineam ingentem, qualis cum caerula nubes
 solis inardescit radiis longeque refulget;
 tum levis ocreas electro auroque recocto
 hastamque et clipei non enarrabile textum. 625
 illic res Italas Romanorumque triumphos
 haut vatum ignarus venturique inscius aevi
 fecerat ignipotens, illic genus omne futurae
 stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.
 fecerat et viridi fetam Mavortis in antro 630
 procubuisse lupam, geminos huic ubera circum

ludere pendentis pueros et lambere matrem
 inpavidos, illam tereti cervice reflexa
 mulcere alternos et corpora fingere lingua.
 nec procul hinc Romam et raptas sine more Sabinas 635
 consessu caveae magnis circensibus actis
 addiderat subitoque novom consurgere bellum
 Romulidis Tatioque seni Curibusque severis.
 post idem inter se posito certamine reges
 armati Iovis ante aram paterasque tenentes 640
 stabant et caesa iungebant foedera porca,
 Romuleoque recens horrebat regia culmo. 654
 haut procul inde citae Mettum in diversa quadrigae 642
 distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!)
 raptabatque viri mendacis viscera Tullus
 per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres. 645
 nec non Tarquinius eiectum Porsenna iubebat
 accipere ingentique urbem obsidione premebat:
 Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
 illum indignanti similem similemque minanti
 aspiceres, pontem auderet quia vellere Cocles 650
 et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
 in summo custos Tarpeiae Manlius arcis
 stabat pro templo et Capitolia celsa tenebat, 653
 atque hic auratis volitans argenteus anser 655
 porticibus Gallos in limine adesse canebat.
 Galli per dumos aderant arcemque tenebant,
 defensi tenebris et dono noctis opacae:
 aurea caesaries ollis atque aurea vestis,
 virgatis lucent sagulis, tum lactea colla 660
 auro innectuntur, duo quisque Alpina coruscant
 gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
 hic exultantis salios nudosque lupercos
 lanigerosque apices et lapsa ancilia caelo
 extuderat, castae ducebant sacra per urbem 665
 pilentis matres in mollibus. hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
 et scelerum poenas et te, Catilina, minaci
 pendentem scopulo furiarumque ora trementem,

secretosque pios, his dantem iura Catonem. 670
 haec inter tumidi late maris ibat imago
 aurea, sed fluctu spumabant caerulea cano;
 et circum argento clari delphines in orbem
 aequora verrebant caudis aestumque secabant. 675
 in medio classis acratas, Actia bella,
 cernere erat totumque instructo Marte videres
 fervere Leucaten auroque effulgere fluctus.
 hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
 cum patribus populoque, penatibus et magnis dis,
 stans celsa in puppi; geminas cui tempora flammis 680
 laeta vomunt patriumque aperitur vertice sidus.
 parte alia ventis et dis Agrippa secundis
 arduos agmen agens; cui (belli insigne superbum)
 tempora navali fulgent rostrata corona.
 hinc ope barbarica variisque Antonius armis, 685
 victor ab Aurorae populis et litore rubro,
 Aegyptum viresque Orientis et ultima secum
 Bactra vehit, sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
 una omnes ruere, ac totum spumare reductis
 convolsum remis rostrisque tridentibus aequor. 690
 alta petunt: pelago credas innare revolsas
 Cycladas aut montis concurrere montibus altos,
 tanta mole viri turritis puppibus instant.
 stuppea flamma manu telisque volatile ferrum
 spargitur, arva nova Neptunia caede rubescunt. 695
 regina in mediis patrio vocat agmina sistro
 necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
 omnigenumque deum monstra et latrator Anubis
 contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
 tela tenent. saevit medio in certamine Mavors 700
 caelatus ferro tristesque ex aethere Dirae,
 et scissa gaudens vadit Discordia palla,
 quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius haec cernens arcum tendebat Apollo
 desuper: omnis eo terrore Aegyptus et Indi, 705
 omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
 ipsa videbatur ventis regina vocatis

vela dare et laxos iam iamque inmittere funis.
 illam inter caedes pallentem morte futura
 fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri, 710
 contra autem magno maerentem corpore Nilum
 pandentemque sinus et tota veste vocantem
 caeruleum in gremium latebrosaue flumina victos.
 at Caesar, triplici investus Romana triumpho
 moenia, dis Italis votum immortale sacrabat, 715
 maxuma tercentum totam delubra per urbem.
 laetitia ludisque viae plausuque fremebant;
 omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;
 ante aras terram caesi stravere iuveni.
 ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi, 720
 dona recognoscit populorum aptatque superbis
 postibus; incedunt victae longo ordine gentes,
 quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
 hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
 hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos 725
 finxerat; Euphrates ibat iam mollior undis,
 extremique hominum Morini Rhenusque bicornis
 indomitique Dahae et pontem indignatus Araxes.
 talia per clipeum Volcani, dona parentis,
 miratur rerumque ignarus imagine gaudet, 730
 attollens umero famamque et fata nepotum.

P. VERGILI MARONIS
 A E N E I D O S
 LIBER NONUS

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,
 Irim de caelo misit Saturnia Iuno
 audacem ad Turnum. Iuco tum forte parentis
 Pylumni Turnus sacrata valle sedebat.
 ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est: 5
 'Turne, quod optanti divom promittere nemo
 auderet, volvenda dies en attulit ultro.
 Aeneas urbe et sociis et classe relicta
 scepra Palatini sedemque petit Euandri.
 nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes 10
 Lydorumque manum collectos armat agrestis.
 quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
 rumpe moras omnis et turbata arripe castra.'
 dixit et in caelum paribus se sustulit alis
 ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum. 15
 adgnovit iuvenis duplicisque ad sidera palmas
 sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
 'Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam
 detulit in terras? unde haec tam clara repente
 tempestas? medium video discedere caelum 20
 palantisque polo stellas. sequor omina tanta,
 quisquis in arma vocas.' et sic effatus ad undam
 processit summoque hausit de gurgite lymphas,
 multa deos orans, oneravitque aethera votis.

Iamque omnis campis exercitus ibat apertis, 25
 dives ecum, dives pictai vestis et auri
 (Messapus primas acies, postrema coercent
 Tyrrhidae iuvenes, medio dux agmine Turnus), 28
 ceu septem surgens sedatis amnibus altus 30
 per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus
 cum refluit campis et iam se condidit alveo.
 hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
 prospiciunt Teucri ac tenebras insurgere campis.
 primus ab adversa conclamat mole Caicus: 35
 'quis globus, o cives, caligine volvitur atra?
 ferte citi ferrum, date tela, ascendite muros,
 hostis adest, heia!' ingenti clamore per omnis
 condunt se Teucri portas et moenia complent.
 namque ita discedens praeceperat optumus armis 40
 Aeneas: siqua interea fortuna fuisset,
 neu struere auderent aciem neu credere campo;
 castra modo et tutos servarent aggere muros.
 ergo etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
 obiciunt portas tamen et praecepta facessunt 45
 armatique cavis expectant turribus hostem.
 Turnus ut ante volans tardum praecesserat agmen
 viginti lectis equitum comitatus, et urbi
 improvisus adest; maculis quem Thracius albis
 portat equos cristaque tegit galea aurea rubra. 50
 'ecquis erit, mecum, iuvenes, qui primus in hostem?
 en' ait et iaculum attorquens emittit in auras,
 principium pugnae, et campo sese arduos infert.
 clamorem excipiunt socii fremituque secuntur
 horrissono: Teucri mirantur inertia corda, 55
 non aequo dare se campo, non obvia ferre
 arma viros, sed castra fovere. huc turbidus atque huc
 lustrat equo muros aditumque per avia quaerit.
 ac veluti pleno lupus insidiatus ovili
 quom fremit ad caulas, ventos perpressus et imbris, 60
 nocte super media (tuti sub matribus agni
 vertitur arma tenens et toto vertice supra est. 29

balatum exercent, ille asper et improbus ira
 saevit in absentis, collecta fatigat edendi
 ex longo rabies et siccae sanguine fauces): 65
 haud aliter Rutulo muros et castra tuenti
 ignescunt irae, duris dolor ossibus ardet.
 qua temptet ratione aditus et qua vi clausos
 excutiat Teucros vallo atque effundat in aequor?
 classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat, 70
 aggeribus saeptam circum et fluvialibus undis,
 invadit sociosque incendia poscit ovantis
 atque manum pinu flagranti fervidus implet. 72
 'sic vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
 apparat et mecum invadit trepidantia castra.' 146
 tum vero incumbunt (urget praesentia Turni), 147
 atque omnis facibus pubes accingitur atris.
 diripuere focos; piceum fert fumida lumen 75
 taeda et commixtam Volcanus ad astra favillam.
 Quis deus, o musae, tam saeva incendia Teucris
 avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
 dicite. prisca fides facta, sed fama perennis, 80
 tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
 Aeneas classem et pelagi petere alta parabat,
 ipsa deum fertur genetrix Berecyntia magnum
 vocibus his adfata Iovem: 'da, gnate, petenti,
 quod tua cara parens domito te poscit Olympo. 85
 * [pineae silva mihi, multos dilecta per annos]
 lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
 uigranti picea trabibusque obscurus acernis:
 has ego Dardanio iuveni, cum classis egeret,
 laeta dedi; nunc sollicitam timor anxius angit.
 solve metus atque hoc precibus sine posse parentem: 90
 ne cursu quassatae ullo neu turbine venti
 vincantur, prosit nostris in montibus ortas.
 filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 'o genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
 mortaline manu factae immortale carinae 95
 fas habeant certusque incerta pericula lustret
 Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?

immo ubi defunctae finem portusque tenebunt
 Ausonios olim, quaecumque evaserit undis
 Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva, 100
 mortalem eripiam formam magnique iubebo
 aequoris esse deas, qualis Nereia Doto
 et Galatea secant spumantem pectore pontum.
 dixerat idque ratum Stygii per flumina fratris,
 per pice torrentis atraque voragine ripas 105
 adnuit et totum nutu tremefecit Olympum.
 Ergo aderat promissa dies et tempora parcae
 debita complebant, cum Turni iniuria Matrem
 admonuit ratibus sacris depellere taedas.
 hic primum nova lux oculis offulsit et ingens 110
 visus ab Aurora caelum transcurrere nimbus
 Idaeique chori; tum vox horrenda per auras
 excidit et Troum Rutulorumque agmina complet:
 'ne trepidate meas, Teucris, defendere navis
 neve armate manus: maria ante exurere Turno 115
 quam sacras dabitur pinus, vos ite solutae,
 ite deae pelagi: genetrix iubet.' et sua quaeque
 continuo puppes abrumpunt vincula ripis
 delphinumque modo demersis aequora rostris
 ima petunt. hinc virgineae (mirabile monstrum) 120
 reddunt se totidem facies pontoque feruntur. 122
 Obstipuerunt animis Rutuli, conterritus ipse
 turbatis Messapus equis, cunctatur et amnis
 rauca sonans revocatque pedem Tiberinus ab alto. 125
 at non audaci Turno fiducia cessit;
 ultro animos tollit dictis atque increpat ultro
 'Troianos haec monstra petunt, his Iuppiter ipse
 auxilium solitum eripuit, non tela neque ignes
 expectans Rutulos. ergo maria invia Teucris 130
 nec spes ulla fugae: rerum pars altera adempta est.
 terra autem in nostris manibus, tot milia gentes
 arma ferunt Italiae. nil me fatalia terrent,
 siqua Phryges prae se iactant, responsa deorum:
 quot prius aeratae steterant ad litora prorae 121

sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva 135
 fertilis Ausoniae Troes. sunt et mea contra
 fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
 coniuge praerepta: nec solos tangit Atridas
 iste dolor solisque licet capere arma Mycenis.
 "sed periisse semel satis est": peccare fuisset 140
 ante satis penitus modo nunc genus omne perosos
 femineum. quibus haec medii fiducia valli
 fossarumque morae, leti discrimina parva,
 dant animos. at non viderunt moenia Troiae
 Neptuni fabricata manu considerare in ignis? 145
 non armis mihi Volcani, non mille carinis 148
 est opus in Teucros (addant se protinus omnes
 Etrusci socios); tenebras et inertia furta 150
 [Palladii caesis summae custodibus arcis]
 ne timeant, nec equi caeca condemur in alvo:
 luce palam certum est igni circumdare muros.
 haut sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
 esse ferant, decumum quos distulit Hector in annum. 155
 nunc adeo, mellior quoniam pars acta diei,
 quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
 procurate, viri, et pugnam sperate parari.
 interea vigilum excubiis obsidere portas
 cura datur Messapo et moenia cingere flammis. 160
 bis septem Rutuli, muros qui milite servant,
 delecti; ast illos centeni quemque secuntur
 purpurei cristis iuvenes auroque corusci.
 discurrunt variantque vices fusique per herbam
 indulgent vino et vertunt crateras aënos. 165
 conlucent ignes, noctem custodia ducit
 insomnem ludo.
 Haec super e vallo prospectant Troes et armis
 alta tenent, nec non trepidi formidine portas
 explorant pontisque et propugnacula iungunt, 170
 tela gerunt. instat Mnestheus acerque Serestus,
 quos pater Aeneas, siquando adversa vocarent,
 rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros.
 omnis per muros legio, sortita periculum,

excubat exercetque vices, quod cuique tuendum est. 175
 Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
 Hyrtacides, comitem Aeneae quem miserat Ida
 venatrix iaculo celerem levibusque sagittis;
 it iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 non fuit Aeneadam Troiana neque induit arma, 180
 ora puer prima signans intonsa iuventa.
 his amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
 tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait: 'dine hunc ardorem mentibus addunt,
 Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido? 185
 aut pugnam aut aliquid iandudum invadere magnum
 mens agitat mihi nec placida contenta quietest.
 cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
 lumina rara micant; somno vinoque soluti
 procubuere; silent late loca: percipe porro, 190
 quid dubitem et quae nunc animo sententia surgat.
 Aenean acciri omnes, populusque patresque,
 exposcunt mittique viros, qui certa reportent.
 si tibi quae posco promittunt (nam mihi facti
 fama sat est), tumulo videor reperire sub illo 195
 posse viam ad muros et moenia Pallantea.'
 opstipuit magno laudum percussus amore
 Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
 'mene igitur socium summis adiungere rebus,
 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam? 200
 non ita me genitor, bellis adsuetus Opheltes,
 Argolicum terrorem inter Troiaequae labores
 sublatum erudiit, nec tecum talia gessi,
 magnanimum Aenean et fata extrema secutus:
 est hic, est animus lucis contemptor et istum 205
 qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.'
 Nisus ad haec: 'equidem de te nil tale verebar
 nec fas, non, ita me referat tibi magnus ovantem
 Iuppiter aut quicumque oculis haec aspicit aequis.
 sed siquis, quae multa vides discrimine tali, 210
 siquis in adversum rapiat casusve deusve,
 te superesse velim; tua vita dignior aetas.

sit qui me raptum pugna pretiove redemptum
 mandet humo, solita aut siqua id Fortuna vetabit, 215
 absentem ferat inferias decoretque sepulchro.
 neu matri miserae tanti sim causa doloris,
 quae te sola, puer, multis e matribus ausa
 persequitur magni nec moenia curat Acestae.
 ille autem 'causas nequiquam nectis inanis,
 nec mea iam mutata loco sententia cedit: 220
 adceleremus' ait. vigiles simul excitat, illi
 succedunt servantque vices: statione relicta
 ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
 Cetera per terras omnis animalia somno
 laxabant curas et corda oblita laborum: 225
 ductores Teucrum primi et delecta iuventus
 consilium summis regni de rebus habebant,
 quid facerent quisve Aeneae iam nuntius esset.
 stant longis adnixi hastis, in scuta tuentes,
 castrorum et campi medio. tum Nisus et una 230
 Euryalus confestim alacres admittier orant:
 rem magnam, pretiumque morae fore. primus Iulus
 accepit trepidos ac Nisum dicere iussit.
 tum sic Hyrtacides: 'audite o mentibus aequis,
 Aeneadae, neve haec nostris spectentur ab annis, 235
 quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
 conticuere; locum insidiis conspeximus ipsi,
 qui patet in bivio portae, quae proxuma ponto;
 interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 erigitur: si fortuna permittitis uti 240
 quaesitum Aenean et moenia Pallantea,
 mox hic cum spoliis ingenti caede peracta
 adfore cernetis. nec vos via fallit euntis:
 vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
 venatu adsiduo et totum cognovimus amnem.' 245
 hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
 'di patrii, quorum semper sub numine Troia est,
 non tamen omnino Teucros delere paratis,
 cum talis animos iuvenum et tam certa tulistis
 pectora.' (sic memorans umeros dextrasque tenebat 250

amborum et voltum lacrimis atque ora rigabat.)
 'quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
 praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
 di moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
 actutum pius Aeneas atque integer aevi 255
 Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.'
 'immo ego vos, cui sola salus genitore reducto'
 excipit Ascanius, 'per magnos, Nise, penatis
 Assaracique larem et canae penetralia Vestae
 obtestor; quaecumque mihi fortuna fidesque est, 260
 in vestris pono gremiis: revocate parentem,
 reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
 bina dabo argento perfecta atque aspera signis
 pocula, devicta genitor quae cepit Arisba,
 et tripodas geminos, auri duo magna talenta, 265
 cratera anticum, quem dat Sidonia Dido.
 si vero capere Italiam sceptrisque potiri
 configerit victori et praedae dicere sortem,
 vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis 270
 excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
 praeterea his sex genitor lectissima matrum
 corpora captivosque dabit suaque omnibus arma,
 insuper his campi quod rex habet ipse Latinus.
 te vero, mea quem spatiis propioribus aetas 275
 insequitur, venerande puer, iam pectore toto
 accipio et comitem casus complector in omnis.
 nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
 seu pacem seu bella geram, tibi maxima rerum
 verborumque fides.' contra quem talia fatur 280
 Euryalus: 'me nulla dies tam fortibus ausis
 dissimilem arguerit; tantum: fortuna secunda
 aut adversa cadat. sed te super omnia dona
 unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
 est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus 285
 mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
 hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est
 inque salutatam linquo: nox et tua testis

dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis
 at tu, oro, solare inopem et succurre relictæ. 290
 hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 in casus omnis.' percussa mente dedere
 Dardanidae lacrimas; ante omnis pulcher Iulus,
 atque animum patriae strinxit pietatis imago.
 tum sic effatur: 295
 'sponde digna tuis ingentibus omnia coeptis.
 namque erit ista mihi genetrix nomenque Creusae
 solum defuerit, nec partum gratia talem
 parva manet. casus factum quicumque sequentur,
 per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat: 300
 quae tibi polliceor reduci rebusque secundis,
 haec eadem matrique tuae generique manebunt.'
 sic ait inlacrimans; umero simul exiit ensem
 auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
 Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna. 305
 dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
 exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
 protinus armati incedunt; quos omnis euntis
 primorum manus ad portas iuvenumque senumque
 prosequitur votis. nec non et pulcher Iulus, 310
 ante annos animumque gerens curamque virilem,
 multa patri mandata dabat portanda: sed aurae
 omnia discerpunt et nubibus inrita donant.
 Egressi superant fossas noctisque per umbram
 castra inimica petunt, multis tamen ante futuri 315
 exitio. passim somno vinoque per herbam
 corpora fusa vident, arrectos litore currus,
 inter lora rotasque viros, simul arma iacere,
 vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
 'Euryale, audendum dextra; nunc ipsa vocat res. 320
 hac iter est. tu, ne qua manus se attollere nobis
 a tergo possit, custodi et consule longe;
 haec ego vasta dabo et lato te limite ducam.'
 sic memorat vocemque premit; simul ense superbum
 Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis 325
 extractus toto proflabat pectore somnum.

rex idem et regi Turno gratissimus augur,
 sed non augurio potuit depellere pestem.
 tris iuxta famulos temere inter tela iacentis
 armigerumque Remi premit aurigamque sub ipsis 330
 nactus equis ferroque secat pendentia colla;
 tum caput ipsi aufert domino truncumque relinquit
 sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
 terra torique madent. nec non Lamyrumque Lamumque
 et iuvenem Serranum, illa qui plurima nocte 335
 luserat, insignis facie, multoque iacebat
 membra deo victus: felix, si protinus illum
 aequasset nocti ludum in lucemque tulisset.
 inpastus ceu plena leo per ovilia turbans
 (suadet enim vaesana fames) manditque trahitque 340
 molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento:
 nec minor Euryali caedes; incensus et ipse
 perfurit ac multam in medio sine nomine plebem,
 Fadumque Herbesumque subit Rhoetumque Abarimque,
 ignaros, Rhoetum vigilantem et cuncta videntem, 345
 sed magnum metuens se post cratera tegebat;
 pectore in adverso totum cui comminus ensem
 condidit adsurgenti et multa morte recepit.
 purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta
 vina refert moriens; hic furto fervidus instat. 350
 iamque ad Messapi socios tendebat; ibi ignem
 deficere extremum et religatos rite videbat
 carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus
 (sensit enim nimia caede atque cupidine ferri)
 'absistamus' ait, 'nam lux inimica propinquat. 355
 poenarum exhaustum satis est, via facta per hostis.'
 multa virum solido argento perfecta relinunt
 armaque craterasque simul pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
 cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim 360
 quae mittit dona hospitio cum iungeret absens
 Caedicus (ille suo moriens dat habere nepoti),
 [post mortem bello Rutuli pugnaque potiti]
 haec rapit atque umeris nequiquam fortibus aptat.

tum galeam Messapi habilem cristisque decoram 365
 induit. excedunt castris et tuta capessunt.
 Interea praemissi equites ex urbe Latina,
 cetera dum legio campis instructa moratur,
 ibant et Turno regi responsa ferebant, 370
 tercentum, scutati omnes, Volcente magistro.
 iamque propinquabant castris murosque subibant,
 cum procul hos laevo flectentis limite cernunt
 et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
 prodidit inmemorem radiisque adversa refulsit.
 haut temere est visum. conclamat ab agmine Volcens: 375
 'state, viri. quae causa viae? quive estis in armis?
 quove tenetis iter?' nihil illi tendere contra,
 sed celerare fugam in silvas et fidere nocti.
 obiciunt equites sese ad divortia nota
 hinc atque hinc omnemque abitum custode coronant. 380
 silva fuit late dumis atque ilice nigra
 horrida, quam densi complerant undique sentes;
 rara per occultos lucebat semita calles.
 Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
 impediunt fallitque timor regione viarum; 385
 Nisus abit. iamque imprudens evaserat hostis
 atque locos, qui post Albae de nomine dicti
 Albani (tum rex stabula alta Latinus habebat):
 ut stetit et frustra absentem respexit amicum.
 'Euryale infelix, qua te regione reliqui? 390
 quave sequar, rursus perplexum iter omne revolvens
 fallacis silvae?' simul et vestigia retro
 observata legit dumisque silentibus errat.
 audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
 nec longum in medio tempus, cum clamor ad auris 395
 pervenit ac videt Euryalum, quem iam manus omnis
 fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
 oppressum rapit et conantem plurima frustra.
 quid faciat? qua vi iuvenem, quibus audeat armis
 eripere? an sese medios moriturus in enses 400
 inferat et pulchram properet per volnera mortem?
 ocius adducto torquens hastile lacerto,

suspiciens altum, Lunam sic voce precatur:
 'tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
 astrorum decus et nemorum Latonia custos. 405
 siqua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 dona tulit, siqua ipse meis venatibus auxi
 suspendive tholo aut sacra ad fastigia fixi:
 hunc sine me turbare globum et rege tela per auras.'
 dixerat, et toto conixus corpore ferrum 410
 conicit: hasta volans noctis diverberat umbras
 et venit aversi in tergum Sulmonis ibique
 frangitur ac fissio transit praecordia ligno.
 volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
 frigidus et longis singultibus ilia pulsat. 415
 diversi circumspiciunt. hoc acrior idem
 ecce aliud summa telum librabat ab aure.
 dum trepidant, it hasta Tago per tempus utrumque
 stridens traiectoque haesit tepefacta cerebro.
 saevit atrox Volcens nec teli conspicit usquam 420
 auctorem nec quo se ardens immittere possit.
 'tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
 persolves amborum' inquit; simul ense recluso
 ibat in Euryalum. tum vero exterritus, amens
 conclamat Nisus, nec se celare tenebris 425
 amplius aut tantum potuit perferre dolorem.
 'me me (adsum qui feci), in me convertite ferrum,
 o Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus
 nec potuit (caelum hoc et conscia sidera testor),
 tantum infelicem nimium dilexit amicum,' 430
 talia dicta dabat; sed viribus ensis adactus
 transiit costas et candida pectora rumpit.
 volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
 it cruor, inque umeros cervix conlapsa recumbit:
 purpureus veluti cum flos succisus aratro 435
 languescit moriens lassove papavera collo
 demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
 at Nisus ruit in medios solumque per omnis
 Volcentem petit, in solo Volcente moratur.
 quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc 440

proturbant. instat non setius ac rotat ense
 fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
 condidit advorso et moriens animam abstulit hosti.
 tum super exanimum sese proiecit amicum 445
 confossus placidaque ibi demum morte quievit.
 Fortunati ambo! siquid mea carmina possunt,
 nulla dies umquam memori vos eximet aevo,
 dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
 accolet imperiumque pater Romanus habebit.
 Victores praeda Rutuli spoliisque potiti 450
 Volcentem exanimum flentes in castra ferebant.
 nec minor in castris luctus Rhamneta reperto
 exangui et primis una tot caede peremptis,
 Serranoque Numaque. ingens concursus ad ipsa
 corpora seminecisque viros tepidaque recentem 455
 caede locum et plenos spumanti sanguine rivos.
 agnoscunt spolia inter se galeamque nitentem
 Messapi et multo phaleras sudore receptas.
 Et iam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 460
 iam sole infuso, iam rebus luce relectis
 Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
 suscitatur, aeratasque acies in proelia cogit
 quisque suas variisque acuunt rumoribus iras.
 quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis 465
 praefigunt capita et multo clamore secuntur
 Euryali et Nisi.
 Aeneadae duri murorum in parte sinistra
 opposuere aciem (nam dextera cingitur amni)
 ingentisque tenent fossas et turribus altis 470
 stant maesti; simul ora virum praefixa movebant,
 nota nimis miseris atroque fluentia tabo.
 Interea pavidam volitans pinnata per urbem
 nuntia Fama ruit matrisque adlabitur auris
 Euryali. at subitus miserae calor ossa reliquit, 475
 excussi manibus radii revolutaque pensa.
 evolat infelix et femineo ululatu,
 scissa comam, muros amens atque agmina cursu

prima petit, non illa virum, non illa pericli
 telorumque memor; caelum dehinc questibus implet: 480
 'hunc ego te, Euryale, aspicio? tunc ille senectae
 sera meae requies, potuisti linquere solam,
 crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
 adfari extremum miserae data copia matri?
 heu, terra ignota canibus data praeda Latinis 485
 alitibusque iaces, nec te, tua funera mater
 produxi pressive oculos aut volnera lavi,
 veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
 urgebam et tela curas solabar anilis.
 quo sequar? aut quae nunc artus avolsaque membra 490
 et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
 nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
 figite me, siqua est pietas, in me omnia tela
 conicite, o Rutuli, me primam absumite ferro:
 aut tu, magne pater divom, miserere tuoque 495
 invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
 quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam?
 hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
 it gemitus: torpent infractae ad proelia vires.
 illam incendente luctus Idaeus et Actor 500
 Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli
 corripiunt interque manus sub tecta reponunt.
 At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
 increpuit; sequitur clamor caelumque remugit.
 adcelerant acta pariter testudine Volsci 505
 et fossas implere parant ac vellere vallum.
 quaerunt pars aditum et scalis ascendere muros,
 qua rara est acies interlucetque corona
 non tam spissa viris. telorum effundere contra
 omne genus Teuceri ac duris detrudere contis, 510
 adsueti longo muros defendere bello.
 saxa quoque infesto volvebant pondere, siqua
 possent tectam aciem perrumpere: num tamen omnis
 ferre iuvat supter densa testudine casus?
 nec iam sufficiunt. nam qua globus imminet ingens, 515
 immanem Teuceri molem volvontque ruuntque,

quae stravit Rutulos late armorumque resolvit
 tegmina. nec curant caeco contendere Marte
 amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 missilibus certant. 520
 parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
 pinum et fumiferos infert Mezentius ignis;
 at Messapus ecum domitor, Neptunia proles,
 rescindit vallum et scalas in moenia poscit.
 Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti, 525
 quas ibi tum ferro strages, quae funera Turnus
 ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
 et mecum ingentis oras evolvite belli.
 Turris erat vasto suspectu et pontibus altis, 530
 opportuna loco, summis quam viribus omnes
 expugnare Itali summaque evertere opum vi
 certabant, Troes contra defendere saxis
 perque cavas densi tela intorquere fenestras.
 princeps ardentem coniecit lampada Turnus 535
 et flammam adfixit lateri, quae plurima vento
 corripuit tabulas et postibus haesit adesis.
 turbati trepidare intus frustra malorum
 velle fugam, dum se glomerant retroque residunt
 in partem, quae peste caret, tum pondere turris 540
 procubuit subito et caelum tonat omne fragore.
 semineces ad terram, immani mole secuta,
 confixique suis telis et pectora duro
 transfossi ligno veniunt. vix unus Helenor
 et Lycus elapsi. quorum primaevos Helenor, 545
 Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
 sustulerat vetitisque ad Troiam miserat armis,
 ense levis nudo parmaque inglorius alba;
 isque ubi se Turni media inter milia vidit,
 hinc acies atque hinc acies adstare Latinas: 550
 ut fera, quae densa venantum saepta corona
 contra tela furit seseque haut nescia morti
 inicit et saltu supra venabula fertur,
 et meministis enim, divae, et memorare potestis. 529

haut aliter iuvenis medios moriturus in hostis
 inruit et, qua tela videt densissima, tendit. 555
 at pedibus longe melior Lycus inter et hostis
 inter et arma fuga muros tenet altaque certat
 prendere tecta manu sociumque attingere dextras.
 quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
 increpat his victor: 'nostrasne evadere, demens, 560
 sperasti te posse manus?' simul arripit ipsum
 pendentem et magna muri cum parte revellit.
 qualis ubi aut leporem aut candenti corpore cyenum
 sustulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis
 quaesitum aut matri multis balatibus agnum 565
 Martius a stabulis rapuit lupus. undique clamor
 tollitur: invadunt et fossas aggere complent;
 ardentis taedas alii ad fastigia iactant.
 flioneus saxo atque ingenti fragmine montis
 Lucetium portae subeuntem ignisque ferentem, 570
 Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asilas,
 hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta,
 Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus,
 Turnus Ityn Cloniumque, Dioxippum Promolumque
 et Sagarim et summis stantem pro turribus Idan, 575
 Privernum Capys. hunc primo levis hasta Themillae
 strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
 ad vulnus tulit; ergo alis adlapsa sagitta
 et laevo infixi est lateri manus abditaque intus
 spiramenta animae letali vulnere rupit. 580
 stabat in egregiis Arcentis filius armis,
 pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera,
 insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
 eductum Matris luco Symaethia circum
 flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici: 585
 stridentem fundam positus Mezentius hastis
 ipse ter adducta circum caput egit habena
 et media adversi liquefacto tempora plumbo
 diffidit ac multa porrectum extendit harena.
 Tum primum bello celerem intendis sagittam 590
 dicitur ante feras solitus terrere fugaces

Ascanius fortemque manu fudisse Numanum,
 cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
 germanam nuper thalamo sociatus habebat. 595
 is primam ante aciem digna atque indigna relatu
 vociferans tumidusque novo praecordia regno
 ibat et ingentem sese clamore ferebat:
 'non pudet obsidione iterum valloque teneri,
 bis capti Phryges, et morti praetendere muros?
 en qui nostra sibi bello conubia poscunt! 600
 quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
 non hic Atridae nec fandi fictor Ulixes:
 durum a stirpe genus natos ad flumina primum
 deferimus saevoque gelu duramus et undis,
 venatu invigilant pueri silvasque fatigant, 605
 flectere ludus equos et spicula tendere cornu.
 at patiens operum parvoque adsueta iuventus
 aut rastris terram domat aut quatit oppida bello.
 omne aevom ferro teritur, versaque iuvenicum
 terga fatigamus hasta; nec tarda senectus 610
 debilitat vires animi mutatque vigorem:
 canitiem galea premimus, semperque recentis
 comportare iuvat praedas et vivere rapto.
 vobis picta croco et fulgenti murice vestis,
 desidiae cordi, iuvat indulgere choreis, 615
 et tunicae manicas et habent redimicula mitrae.
 o vere Phrygiae (neque enim Phryges), ite per alta
 Dindyma, ubi adsuetis biforem dat tibia cantum!
 tympana vos buxusque vocat Berecynthia Matris
 Idaeae: sinite arma viris et cedite ferro.' 620
 Talia iactantem dictis ac dira canentem
 non tulit Ascanius, nervoque obversus equino
 intendit telum diversaque bracchia ducens
 constitit, ante Iovem supplex per vota precatus:
 'Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis. 625
 ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona
 et statuam ante aras aurata fronte iuvenicum
 candentem pariterque caput cum matre ferentem,
 iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.

audiit et caeli genitor de parte serena 630
 intonuit laevom, sonat una fatifer arcus:
 effugit horrendum stridens adducta sagitta
 perque caput Remuli venit et cava tempora ferro
 transigit. 'i, verbis virtutem inlude superbis!
 his capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt.' 635
 hoc tantum Ascanius. Teucri clamore secuntur
 laetitiaque fremunt animosque ad sidera tollunt.
 aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
 desuper Ausonias acies urbemque videbat,
 nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum: 640
 'macte nova virtute, puer: sic itur ad astra,
 dis genite et geniture deos. iure omnia bella
 gente sub Assaraci fato ventura resident,
 nec te Troia capit.' simul haec effatus ab alto
 aethere se misit, spirantis dimovet auras 645
 Ascaniumque petit. forma tum vertitur oris
 antiquom in Buten (hic Dardanio Anchisae
 armiger ante fuit fidusque ad limina custos,
 tum comitem Ascanio pater addidit). ibat Apollo
 omnia longaevo similis, vocemque coloremque 650
 et crinis albos et saeva sonoribus arma,
 atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
 'sit satis, Aenide, telis inpune Numanum
 oppetiisse tuis; primam hanc tibi magnus Apollo
 concedit laudem et paribus non invidet armis:
 cetera parce, puer, bello.' sic orsus Apollo
 mortalis medio aspectus sermone reliquit
 et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 agnovere deum proceres divinaque tela
 Dardanidae pharetramque fuga sensere sonantem. 660
 ergo avidum pugnae dictis ac numine Phoebi
 Ascanium prohibent, ipsi in certamina rursus
 succedunt animasque in aperta pericula mittunt.
 it clamor totis per propugnacula muris,
 intendunt acris arcus ammentaque torquent. 665
 sternitur omne solum telis, tum scuta cavaeque
 dant sonitum flictu galeae, pugna aspera surgit:

quantus ab occasu veniens pluvialibus haedis
 verberat imber humum, quam multa grandine nimbi
 in vada praecipitant, cum Iuppiter horridus austris 670
 torquet aquosam hiemem et caelo cava nubila rumpit.
 Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
 quos Iovis eduxit luco silvestris laera
 abietibus iuvenes patriis et montibus aequos,
 portam, quae ducis imperio commissa, recludunt, 675
 freti animis, utroque invitant moenibus hostem.
 ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant,
 armati ferro et cristis capita alta corusci:
 quales aëriae liquentia flumina circum,
 sive Padi ripis Athesim seu propter amoenum, 680
 consurgunt geminae quercus intonsaque caelo
 attollunt capita et sublimi vertice nutant.
 inrumpunt aditus Rutuli ut videre patentis
 continuo Quercens et pulcher Aquiculus armis
 et praiceps animi Tmarus et Mavortius Haemon 685
 agminibus totis: at versi terga dedere
 aut ipso portae posuere in limine vitam.
 tum magis increscunt animis discordibus irae;
 et iam collecti Troes glomerantur eodem
 et conferre manum et procurrere longius audent. 690
 Ductori Turno diversa in parte furenti
 turbantique viros perfertur nuntius, hostem
 fervere caede nova et portas praebere patentis.
 deserit inceptum atque immani concitus ira
 Dardaniam ruit ad portam fratresque superbos. 695
 et primum Antiphaten (is enim se primus agebat),
 Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
 coniecto sternit iaculo; volat Itala cornus
 aëra per tenerum stomachoque infixam sub altum
 pectus abit: reddit specus atri volneris undam 700
 spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
 tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum,
 tum Bitian ardentem oculis animisque frementem
 non iaculo (neque enim iaculo vitam ille dedisset),
 sed magnum stridens contorta phalarica venit, 705

fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga
 nec duplici squama lorica fidelis et auro
 sustinuit: conlapsa ruunt immania membra.
 dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens.
 talis in Euboico Baiarum litore quondam 710
 saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
 constructam ponto iaciunt; sic illa ruinam
 prona trahit penitusque vadis inlisa recumbit:
 miscent se maria, et nigrae attolluntur harenae;
 tum sonitu Prochyta alta tremit durumque cubile 715
 Inarime Iovis imperiis inposta Typhoeo.
 Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
 addidit et stimulos acris sub pectore vertit
 inmisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
 undique conveniunt, quoniam data copia pugnae 720
 bellatorque animo deus incidit.
 Pandarus ut fuso germanum corpore cernit
 et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
 portam vi magna converso cardine torquet,
 obnixus latis umeris, multosque suorum 725
 moenibus exclusos duro in certamine linquit;
 ast alios secum includit recipitque ruentis,
 demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
 viderit inrumpentem ultroque incluserit urbi,
 immanem veluti pecora inter inertia tigrim. 730
 continuo nova lux oculis effulsit, et arma
 horrendum sonuere; tremunt in vertice cristae
 sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittit:
 adgnoscent faciem invisam atque immania membra
 turbati subito Aeneadae. tum Pandarus ingens 735
 emicat et mortis fraternae fervidus ira
 effatur: 'non haec dotalis regia Amatae,
 nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
 castra inimica vides; nulla hinc exire potestas.'
 olli subridens sedato pectore Turnus 740
 'incipere, si qua animo virtus, et consere dextram:
 hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.'
 dixerat. ille rudem nodis et cortice crudo

intorquet summis adnixus viribus hastam:
 exceperere aurae; volans Saturnia Iuno 745
 detorsit veniens, portaeque infigitur hasta.
 'at non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
 effugies; neque enim is teli nec vulneris auctor,'
 sic ait et sublatum alte consurgit in ense
 et mediam ferro gemina inter tempora frontem 750
 dividit inpubesque immani vulnere malas.
 fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus:
 conlapsos artus atque arma cruenta cerebro
 sternit humi moriens, atque illi partibus aequis
 huc caput atque illuc umero ex utroque pependit. 755
 diffugiunt versi trepida formidine Troes:
 et si continuo victorem ea cura subisset,
 rumpere claustra manu sociosque inmittere portis,
 ultimus ille dies bello gentique fuisset;
 sed furor ardentem caedisque insana cupido 760
 egit in adversos.
 principio Phalerim et succiso poplite Gygen
 excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
 in tergum (Iuno vires animumque ministrat);
 addit Halym comitem et confixa Phegea parma, 765
 ignaros deinde in muris Martemque cientis
 Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimumque.
 Lyncea tendentem contra sociosque vocantem
 vibranti gladio conixus ab aggere dexter
 occupat (huic uno desectum comminus ictu 770
 cum galea longe iacuit caput), inde ferarum
 vastatorem Amycum, quo non felicius alter
 ungere tela manu ferrumque armare veneno,
 et Clytium Aeolidem et amicum Crethea musis,
 Crethea musarum comitem, cui carmina semper 775
 et citharae cordi numerosque intendere nervis.
 [semper equos atque arma virum pugnasse canebat.]
 Tandem ductores audita caede suorum
 conveniunt Teucris, Mnestheus acerque Serestus,
 palantisque vident socios hostemque receptum. 780
 et Mnestheus 'quo deinde fugam, quo tenditis?' inquit.

'quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis?
 unus homo et vestris, o cives, undique saeptus
 aggeribus tantas strages inpune per urbem
 ediderit? iuvenum primos tot miserit Orco? 785
 non infelicis patriae veterumque deorum
 et magni Aeneae, segnes, miseretque pudetque?
 talibus accensi firmantur et agmine denso
 consistunt. Turnus paulatim excedere pugna
 et fluvium petere ac partem, quae cingitur unda; 790
 acrius hoc Teuceri clamore incumbere magno
 et glomerare manum. ceu saevom turba leonem
 cum telis premit infensis, at territus ille,
 asper, acerba tuens, retro redit, et neque terga
 ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra 795
 ille quidem hoc cupiens potis est per tela virosque:
 haut aliter retro dubius vestigia Turnus
 inproperata refert, et mens exaestuat ira,
 quin etiam bis tum medios invaserat hostis,
 bis confusa fuga per muros agmina vertit; 800
 sed manus e castris propere coit omnis in unum,
 nec contra vires audet Saturnia Iuno
 sufficere, aëriam caelo nam Iuppiter Irim
 demisit germanae haud mollia iussa ferentem,
 ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis. 805
 ergo nec clipeo iuvenis subsistere tantum
 nec dextra valet: iniectis sic undique telis
 obruitur. strepit adsiduo cava tempora circum
 tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt,
 discussaeque iubae capiti, nec sufficit umbo 810
 ictibus: ingeminant hastis et Troes et ipse
 fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
 liquitur et piceum (nec respirare potestas)
 flumen agit; fessos quatit aeger anhelitus artus.
 tum demum praeceps saltu sese omnibus armis 815
 in fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
 accepit venientem ac mollibus extulit undis
 et laetum sociis abluta caede remisit.

P. VERGILI MARONIS
 A E N E I D O S
 LIBER DECIMUS

—

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
 conciliumque vocat divom pater atque hominum rex
 sideream in sedem, terras unde arduus omnis
 castraque Dardanidum aspectat populosque Latinos.
 considunt tectis bipatientibus, incipit ipse: 5
 'caelicolae magni, quianam sententia vobis
 versa retro tantumque animis certatis iniquis?
 abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
 quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
 aut hos arma sequi ferrumque lacessere suasit? 10
 adveniet iustum pugnae (ne arcessite) tempus,
 cum fera Karthago Romanis arcibus olim
 exitium magnam atque Alpes inmittet apertas:
 tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
 nunc sinite et placitum laeti componite foedus.' 15
 Iuppiter haec paucis; at non Venus aurea contra
 pauca refert:
 'o pater, o hominum rerumque aeterna potestas!
 (namque aliud quid sit, quod iam inplorare queamus?)
 cernis ut insultent Rutuli Turnusque [feratur 20
 per medios insignis equis tumidusque] secundo
 Marte ruat? non clausa tegunt iam moenia Teucros:
 quin intra portas atque ipsis proelia miscent
 aggeribus moerorum et inundant sanguine fossas.

Aeneas ignarus abest. numquamne levare
 obsidione sines? muris iterum imminet hostis
 nascentis Troiae [nec non exercitus alter;]
 atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
 Tydides. equidem credo, mea vulnera restant
 et tua progenies mortalia demoror arma. 25
 si sine pace tua atque invito numine Troes
 Italiam petiere, luant peccata neque illos
 iuveris auxilio; sin tot responsa secuti,
 quae superi manesque dabant: cur nunc tua quisquam
 vertere iussa potest aut cur nova condere fata? 30
 quid repetam exustas Erycino in litore classes,
 quid tempestatum regem ventosque furentis
 Aeolia excitos aut actam nubibus Irim?
 nunc etiam manis (haec intemptata manebat
 sors rerum) movet et superis inmissa repente 35
 Allecto, medias Italum bacchata per urbes.
 nil super imperio moveor: speravimus ista,
 dum fortuna fuit; vincant quos vincere mavis.
 si nulla est regio, Teucris quam det tua coniunx
 dura, per eversae, genitor, fumantia Troiae 40
 excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
 incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
 Aeneas sane ignotis iactetur in undis
 et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur:
 hunc tegere et dirae valeam subducere pugnae. 45
 est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera
 Idaliaeque domus: positus inglorius armis
 exigat hic aevom. magna dicione iubeto
 Karthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
 obstat Tyriis. quid pestem evadere belli 50
 iuivit et Argolicos medium fugisse per ignes
 totque maris vastaeque exhausta pericula terrae,
 dum Latium Teucris recidivaque Pergama quaerunt?
 non satius cineres patriae insedissem supremos
 atque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoenta 55
 redde, oro, miseris iterumque revolvere casus
 da, pater, Iliacos Teucris. tum regia Iuno

acta furore gravi 'quid me alta silentia cogis
 rumpere et obductum verbis volgare dolorem?
 Aenean hominum quisquam divomque subegit 65
 bella sequi aut hostem regi se inferre Latino?
 Italiam petit fati auctoribus (esto)
 Cassandrae impulsus furiis: num linqere castra
 hortati sumus aut vitam committere ventis,
 num puero summam belli, num credere muros 70
 Tyrrhenamque fidem, aut gentis agitare quietas?
 quis deus in fraudem, quae dura potentia nostra
 egit? ubi hic Iuno demissave nubibus Iris?
 indignum est Italos Troiam circumdare flammis
 nascentem et patria Turnum consistere terra, 75
 cui Pilumnus avos, cui diva Venilia mater:
 quid face Troianos atra vim ferre Latinis,
 arva aliena iugo premere atque avertere praedas?
 quid soceros legere et gremiis abducere pactas,
 pacem orare manu, praefigere puppibus arma? 80
 tu potes Aenean manibus subducere Graium
 proque viro nebulam et ventos obtendere inanis,
 tu potes in totidem classem convertere nymphas:
 nos aliquid Rutulos contra iuisse nefandum est?
 "Aeneas ignarus abest": ignarus et absit. 85
 est Paphus Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:
 quid gravidam bellis urbem et corda aspera temptas?
 nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
 conamur? nos, an miseros qui Troas Achivis 90
 obiecit? quae causa fuit, consurgere in arma
 Europamque Asiamque et foedera solvere furto?
 me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter,
 aut ego tela dedi fovive Cupidine bella?
 tum decuit metuisse tuis: nunc sera querellis
 haut iustis adsurgis et inrita iurgia iactas. 95
 Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant
 caelicolae adsensu vario, ceu flamina prima
 cum deprensa fremunt silvis et caeca volutant
 murmura, venturos nautis prodentia ventos.
 tum pater omnipotens, rerum cui prima potestas, 100

infit (eo dicente deum domus alta silesit
 et tremefacta solo tellus, silet arduos aether,
 tum zephyri posuere, premit placida aequora pontus).
 'accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
 quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris 105
 hau licitum, nec vestra capit discordia finem:
 quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
 Tros Rutulusne fuit nullo discrimine habebō.
 [seu fatis Italum castra obsidione tenentur
 sive errore malo Troiae monitisque sinistris.] 110
 nec populos solvo: sua cuique exorsa laborem
 fortunamque ferent. rex Iuppiter omnibus idem.
 fata viam invenient.' Stygii per flumina fratris,
 per pice torrentis atraque voragine ripas
 adnuit et totum nutu tremefecit Olympum. 115
 hic finis fandi. solio tum Iuppiter aureo
 surgit, caelicolae medium quem ad limina ducunt.
 Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 sternere caede viros et moenia cingere flammis.
 at legio Aeneadum vallis obsessa tenetur, 120
 nec spes ulla fugae. miseri stant turribus altis
 nequiquam et rara muros cinxere corona
 Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymioetes
 Assaracique duo et senior cum Castore Thymbris,
 prima acies; hos germani Sarpedonis ambo 125
 et Clarus et Thaemon Lycia comitantur ab alta.
 fert ingens toto conixus corpore saxum,
 haut partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon,
 nec Clytio genitore minor nec fratre Menestheo.
 hi iaculis, illi certant defendere saxis 130
 molirique ignem nervoque aptare sagittas.
 ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
 Dardanius caput ecce puer detectus honestum,
 qualis gemma micat, fulvom quae dividit aurum,
 aut collo decus aut capiti; vel quale per artem 135
 inclusum buxo aut Oricia terebintho
 lucet ebur; fusos cervix cui lactea crinis
 accipit et molli subnectens circulus auro.

te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
 volnera derigere et calamos armare veneno, 140
 Maeonia generose domo, ubi pingua culta
 exercentque viri Pactolusque inrigat auro.
 adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
 aggere moerorum sublimem gloria tollit,
 et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi. 145
 Illi inter sese duri certamina belli
 contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
 namque ut ab Euandro castris ingressus Etruscis
 regem adit et regi memorat nomenque genusque,
 quidve petat quidve ipse ferat, Mezentius arma 150
 quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni
 edocet, humanis quae sit fiducia rebus
 admonet inmiscetque preces: haut fit mora, Tarchon
 iungit opes foedusque ferit; tum libera fati
 classem conscendit iussis gens Lydia divom, 155
 externo commissa duci. Aeneia puppis
 prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones,
 imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 hic magnus sedet Aeneas secumque volutat 160
 eventus belli varios, Pallasque sinistro
 adfixus lateri iam quaerit sidera, opacae
 noctis iter, iam quae passus terraque marique.
 Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete,
 quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
 Aenean armetque rates pelagoque vehatur. 165
 Massicus aerata princeps secat aequora tigris:
 sub quo mille manus iuvenum, qui moenia Clusi
 quique urbem liquere Cosas, quis tela sagittae
 gorytique leves umeris et letifer arcus.
 una torvos Abas: huic totum insignibus armis 170
 agmen et aurato fulgebat Apolline puppis.
 sescentos illi dederat Populonia mater
 expertos belli iuvenes, ast Ilva trecentos
 insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
 tertius ille hominum divomque interpretas Asilas, 175
 cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent

et linguae volucrum et praesagi fulminis ignes,
 mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
 hos parere iubent Alpheae origine Pisae,
 urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur, 186
 Astur equo fidens et versicoloribus armis.
 tercentum adiciunt (mens omnibus una sequendi)
 qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
 et Pyrgi veteres intempestaque Graviscae.

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185
 transierim, Cinyre, et paucis comitate Cupavo,
 cuius olorinae surgunt de vertice pinnae,
 crimen, Amor, vestrum formaeque insigne paternae.
 namque ferunt luctu Cycnum Phaethontis amati,
 populeas inter frondes umbramque sororum 190
 dum canit et maestum musa solatur amorem,
 canentem molli pluma duxisse senectam,
 linquentem terras et sidera voce sequentem.
 filius, aequalis comitatus classe catervas,
 ingentem remis Centaurum promovet: ille 195
 instat aquae saxumque undis immane minatur
 arduus et longa sulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
 fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,
 qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen 200
 (Mantua, dives avis; sed non genus omnibus unum:
 gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
 ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires).
 hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
 quos patre Benaco velatus harundine glauca 205
 Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
 it gravis Aulestes centenaque arbore fluctum
 verberat adsurgens, spumant vada marmore verso.
 hunc vehit immanis Triton et caerulea concha
 exterrrens freta, cui laterum tenuis hispida nanti 210
 frons hominem praefert, in pristim desinit alvos:
 spumea semifero sub pectore murmurat unda.

Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
 subsidio Troiae et campos salis aere secabant.

Iamque dies caelo concesserat almaque curru 215
 noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:
 Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
 ipse sedens clavomque regit velisque ministrat.
 atque illi medio in spatio chorus ecce suarum 220
 occurrit comitum: nymphae, quas alma Cybebe
 numen habere maris nymphasque e navibus esse
 iusserat, innabant pariter fluctusque secabant,
 quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
 adgnoscut longe regem lustrantque choreis.
 quarum quae fandi doctissima Cymochoea 225
 pone sequens media puppim tenet ipsaque dorso
 eminet ac laeva tacitis subremigat undis,
 tum sic ignarum adloquitur: 'vigilansne, deum gens,
 Aenea? vigila et velis inmitte rudentis.
 nos sumus, Idaeae sacro de vertice pinus, 230
 nunc pelagi nymphae, classis tua. perfidus ut nos
 praecipitis ferro Rutulus flammaque premebat,
 rupimus invitae tua vincula teque per aequor
 quaerimus. hanc genetrix faciem miserata refecit 235
 et dedit esse deas aevomque agitare sub undis.
 at puer Ascanius muro fossisque tenetur
 tela inter media atque ardentis Marte Latinos.
 iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco
 Arcas eques: medias illis opponere turmas, 240
 ne castris iungant, certast sententia Turno.
 surge age et Aurora socios veniente vocari
 primus in arma iube et clupeum cape, quem dedit ipse
 invictum Ignipotens atque oras ambiit auro.
 crastina lux, mea si non inrita dicta putaris, 245
 ingentis Rutulae spectabit caedis acervos.'
 dixerat, et dextra discedens inpulit altam
 haut ignara modi puppim: fugit illa per undas
 ocior et iaculo et ventos aequante sagitta.
 inde aliae celerant cursus. stupet inscius ipse 250
 Tros Anchisiades; animos tamen omine tollit.
 tum breviter super aspectans convexa precatur:
 'alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi

turrigeraeque urbis biuigique ad frena leones,
 tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
 augurium Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.²⁵⁵
 tantum effatus. et interea revoluta rubebat
 matura iam luce dies noctemque fugarat:
 principio sociis edicit, signa sequantur
 atque animos aptent armis pugnaeque parent se.
 iamque in conspectu Teucros habet et sua castra,²⁶⁰
 stans celsa in puppi. clipeum cum deinde sinistra
 extulit ardentem, clamorem ad sidera tollunt
 Dardanidae e muris, spes addita suscitatur iras,
 tela manu iaciunt: quales sub nubibus atris
 Strymoniae dant signa grues atque aethera tranant²⁶⁵
 cum sonitu fugiuntque notos clamore secundo.
 at Rutulo regi ducibusque ea mira videri
 Ausoniis, donec versas ad litora puppes
 respiciunt totumque adlabi classibus aequor.
 *ardet apex capiti cristisque a vertice flamma²⁷⁰
 funditur et vastos umbo vomit aureus ignis:
 non secus ac liquida siquando nocte cometae
 sanguinei lugubre rubent aut Sirius ardor,
 ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris,
 nascitur et laevo contristat lumine caelum.*²⁷⁵
 Haut tamen audaci Turno fiducia cessit
 litora praecipere et venientis pellere terra.²⁷⁷
 'quod votis optastis, adest, perfringere dextra:
 in manibus Mars ipse viris. nunc coniugis esto²⁷⁹
 quisque suae tectique memor, nunc magna referte
 facta, patrum laudes. ultro occurramus ad undam,
 dum trepidi egressisque labant vestigia prima,
 audentis Fortuna iuvat,²⁸⁵
 haec ait et secum versat, quos ducere contra
 vel quibus obsessos possit concredere muros.
 Interea Aeneas socios de puppibus altis
 pontibus exponit. multi servare recursus
 anguentis pelagi et brevibus se credere saltu,
 ultro animos tollit dictis atque increpat ultro²⁷⁸

per remos alii. speculatus litora Tarchon,²⁹⁰
 qua vada non sperat nec fracta remurmurat unda,
 sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu,
 advertit subito proram sociosque precatur:
 'nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
 tollite, ferte rates; inimicam findite rostris²⁹⁵
 hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
 frangere nec tali puppim statione recuso
 arrepta tellure semel.' quae talia postquam
 effatus Tarchon, socii consurgere tonsis
 spumantisque rates arvis inferre Latinis,³⁰⁰
 donec rostra tenent siccum et sedere carinae
 omnes innocuae, sed non puppis tua, Tarchon.
 namque inflicta vadi dorso dum pendet iniquo,
 anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
 solvitur atque viros mediis exponit in undis³⁰⁵
 fragmina remorum quos et fluitantia transtra
 impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
 Nec Turnum segnis retinet mora, sed rapit acer
 totam aciem in Teucros et contra in litore sistit.
 signa canunt. primus turmas invasit agrestis³¹⁰
 Aeneas, omen pugnae, stravitque Latinos
 occiso Therone, virum qui maximus ultro
 Aenean petit: huic gladio perque aerea suta,
 per tunicam squalentem auro latus haurit apertum.
 inde Lichan ferit, exsectum iam matre perempta³¹⁵
 et tibi, Phoebe, sacrum: casus evadere ferri
 quo licuit parvo? nec longe Cissea durum
 immanemque Gyan, sternentis agmina clava,
 deiecit Leto: nihil illos Herculis arma
 nec validae iuvere manus genitorque Melampus,³²⁰
 Alcidae comes usque gravis dum terra labores
 praebuit. ecce Pharo, voces dum iactat inertis,
 intorquens iaculum clamanti sistit in ore.
 tu quoque, flaventem prima lanugine malas
 dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,³²⁵
 Dardania stratus dextra, securus amorum,
 qui iuvenum tibi semper erant, miserande iaceres,

ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
 progenies, septem numero: septenaque tela
 coniciunt, partim galea clipeoque resultant
 330 inrita, deflexit partim stringentia corpus
 alma Venus. fidum Aeneas adfatur Achaten:
 'suggere tela mihi: non ullum dextera frustra
 torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium
 Iliacis campis.' tum magnam corripit hastam
 335 et iacit: illa volans clipei transverberat aera
 Maeonis et thoraca simul cum pectore rumpit.
 huic frater subit Alcanor fratremque ruentem
 sustentat dextra: trajecto missa lacerto
 protinus hasta fugit servatque cruenta tenorem,
 340 dexteraque ex umero nervis moribunda pependit.
 tum Numitor iaculo fratris de corpore rapto
 Aenean petiit; sed non et figere contra
 est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
 hic Curibus fidens primaevio corpore Clausus
 345 advenit et rigida Dryopem ferit eminus hasta
 sub mentum graviter pressa pariterque loquentis
 vocem animamque rapit trajecto gutture; at ille
 fronte ferit terram et crassum vomit ore cruorem.
 tres quoque Thraecios Boreae de gente suprema
 350 et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
 per varios sternit casus. accurrit Halaesus
 Auruncaequae manus, subit et Neptunia proles,
 insignis Messapus equis. expellere tendunt
 nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipso
 355 Ausoniae.) magno discordes aethere venti
 proelia ceu tollunt animis et viribus aequis
 (non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
 anceps pugna diu, stant obnixa omnia contra):
 haut aliter Troianae acies aciesque Latinae
 360 concurrunt; haeret pede pes densusque viro vir.
 At parte ex alia, qua saxa rotantia late
 inpulerat torrens arbustaque diruta ripis,
 Arcadas insuetos acies inferre pedestris
 365 ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci

(aspera quis natura loci dimittere quando
 suasit equos), unum quod rebus restat egenis,
 nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
 quo fugitis, socii? per vos et fortia facta,
 per ducis Euandri nomen devictaque bella
 370 spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
 fide ne pedibus. ferro rumpenda per hostis
 est via. qua globus ille virum densissimus urget,
 hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
 numina nulla premunt, mortali urgemur ab hoste
 375 mortales, totidem nobis animaeque manusque.
 ecce, maris magna claudit nos obice pontus,
 dest iam terra fugae: pelagus Troiamne petemus?
 haec ait et medius densos prorumpit in hostis.
 obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
 380 fit Lagus. hunc, magno vellit dum pondere saxum,
 intorto figit telo, discrimina costis
 per medium qua spina dabat, hastamque recepat
 ossibus haerentem. quem non super occupat Hisbo,
 ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
 385 dum furit, incautum crudeli morte sodalis
 excipit atque ensem tumido in pulmone recondit.
 hinc Sthenium petit et Rhoeti de gente vetusta
 Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.]
 vos etiam, gemini, Rutulis cecidistis in agris,
 390 Daucia, Laride Thymerque, simillima proles,
 indiscreta suis gratusque parentibus error;
 at nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
 nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis;
 395 te decisa suum, Laride, dextera quaerit
 semianimesque micant digiti ferrumque retractant.
 Arcadas accensos monitu et praeclara tuentis
 facta viri mixtus dolor et pudor armat in hostis.
 tum Pallas biugis fugientem Rhoetea praeter
 400 traicit. hoc spatium tantumque morae fuit Ilo;
 Ilo namque procul validam derexerat hastam,
 quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
 te fugiens fratremque Tyren, curruque volutus

caedit semianimis Rutulorum calcibus arva.
 ac velut optato ventis aestate coortis
 dispersa inmittit silvis incendia pastor
 (correptis subito mediis extenditur una
 horrida per latos acies Volcania campos;
 ille sedens victor flammam despectat ovantis):
 non aliter socium virtus coit omnis in unum
 teque iuvat, Palla. sed bellis acer Halaesus
 tendit in adversos seque in sua colligit arma,
 hic maectat Ladona Pheretaque Demodocumque,
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 elatam in iugulum, saxo ferit ora Thoantis
 ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
 fata cavens silvis genitor celarat Halaesum:
 ut senior leto canentia lumina solvit,
 iniocere manum parcae telisque sacrarunt
 Euandri. quem sic Pallas petit ante precatus:
 'da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
 fortunam atque viam duri per pectus Halaesi.
 haec arma exuviasque viri tua quereus habebit.'
 audiit illa deus: dum textit Imaona Halaesus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
 at non caede viri tanta perterrita Lausus,
 pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
 oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 sternitur Arcadiae proles, sternuntur Etrusci
 et vos, o Graeis inperdita corpora, Teucrici.
 agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
 extremi addensent acies nec turba moveri
 tela manusque sinit. hinc Pallas instat et urget,
 hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas:
 egregii forma, sed quis Fortuna negarat
 in patriam reditus. ipsos concurrere passus
 haut tamen inter se magni regnator Olympi:
 mox illos sua fata manent maiore sub hoste.

Interea soror alma monet succedere Lauso
 Turnum, qui yolucris curru medium secat agmen.
 ut vidit socios, 'tempus desistere pugnae;

solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
 debetur; cuperem ipse parens spectator adesset,'
 haec ait, et socii cesserunt aequore iusso.
 at Rutulum abscessu iuvenis tum iussa superba
 miratus stupet in Turno corpusque per ingens
 lumina volvit obitque truci procul omnia visu
 talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 'aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis
 aut leto insigni: sorti pater aecus utriquest.
 tolle minas.' fatus medium procedit in aequor.
 frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
 desiluit Turnus biugis, pedes apparat ire
 comminus; utque leo, specula cum vidit ab alta
 stare procul campis meditantem in proelia taurum,
 advolat: haut alia est Turni venientis imago.
 hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
 ire prior Pallas, siqua fors adiuvet ausum
 viribus imparibus, magnumque ita ad aethera fatur:
 'per patris hospitium et mensas, quas advena adisti,
 te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis.
 cernat semineci sibi me rapere arma cruenta
 victoremque ferant morientia lumina Turni.'
 audiit Alcides iuvenem magnumque sub imo
 corde premit gemitum lacrimasque effundit inanis.
 tum genitor natum dictis adfatur amicis:
 'stat sua cuique dies, breve et irreparabile tempus
 omnibus est vitae: sed famam extendere factis,
 hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis
 tot gnati cecidere deum; quin occidit una
 Sarpedon, mea progenies. etiam sua Turnum
 fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.'
 sic ait atque oculos Rutulorum reicit arvis.
 at Pallas magnis emittit viribus hastam
 [vaginaque cava fulgentem deripit ense].
 illa volans umeri surgunt qua tegmina summa
 incidit atque viam clipei molita per oras
 tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
 hic Turnus ferro praefixum robur acuto

in Pallanta diu librans iacit atque ita fatur: 480
 'aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.'
 dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
 quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
 vibranti cuspis medium transverberat ictu 485
 loricaeque moras et pectus perforat ingens.
 ille rapit calidum frustra de corpore telum:
 una eademque via sanguis animusque secuntur.
 corrui in vulnus (sonitum super arma dedere)
 et terram hostilem moriens petit ore cruento. 490
 quem Turnus super adstans
 Arcades, haec' inquit 'memores mea dicta referte
 Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
 quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
 largior. haut illi stabunt Aeneia parvo 495
 hospitia.' et laevo pressit pede talia fatus
 exanimem, rapiens inmania pondera baltei
 impressumque nefas: una sub nocte iugali
 caesa manus iuvenum foede thalamique cruenti,
 quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro;
 quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus. 500
 nescia mens hominum fati sortisque futurae
 et servare modum, rebus sublata secundis!
 Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
 intactum Pallanta et cum spolia ista diemque
 oderit. at socii multo gemitu lacrimisque 505
 inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
 o dolor atque decus magnum rediture parenti
 haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert,
 cum tamen ingentis Rutulorum linqvis acervos.
 Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor 510
 advolat Aeneae, tenui discrimine leti
 esse suos, versis tempus succurrere Teucris.
 proxima quaeque metit gladio latumque per agmen
 ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
 caede nova quaerens. Pallas, Euander, in ipsis 515
 omnia sunt oculis, mensae, quas advena primas
 tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos

quattuor hic iuvenes, totidem, quos educat Ufens,
 viventis rapit, inferias quos immolet umbris 520
 captivoque rogi perfundat sanguine flammis.
 inde Mago procul infensam contenderat hastam.
 ille astu subit ac tremibunda supervolat hasta,
 et genua amplectens effatur talia supplex:
 'per patrios manis et spes surgentis Iuli 525
 te precor, hanc animam serves gnatoque patrique.
 est domus alta, iacent penitus defossa talenta
 caelati argenti, sunt auri pondera facti
 infectique mihi. non hic victoria Teucrum
 vertitur aut anima una dabit discrimina tanta.' 530
 dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
 'argenti atque auri memoras quae multa talenta,
 gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
 sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.
 hoc patris Anchisae manes, hoc sentit Iulus.' 535
 sic fatus galeam laeva tenet atque reflexa
 cervice oranti capulo tenus applicat ensem.
 nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sacerdos,
 infula cui sacra redimibat tempora vitta,
 totus conlucens veste atque insignibus albis. 540
 quem congressus agit campo lapsumque superstans
 immolat ingentique umbra tegit; arma Serestus
 lecta refert umeris, tibi, rex Gradive, tropaeum.
 instaurant acies Volcani stirpe creatus
 Caeculus et veniens Marsorum montibus Umbro:
 Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram 545
 et totum clipei ferro deiecerat orbem
 (dixerat ille aliquid magnum vimque adfore verbo
 crediderat caeloque animum fortasse ferebat
 canitiemque sibi et longos promiserat annos):
 Tarquitus exultans contra fulgentibus armis, 550
 silvicolae Fauno Dryope quem nympha crearat,
 obvius ardenti sese optulit. ille reducta
 loricam clipei que ingens onus impedit hasta;
 tum caput orantis nequiquam et multa parantis
 dicere deturbat terrae truncumque tepentem 555

provolvens super haec inimico pectore fatur:
 'isti nunc, metuende, iace. non te optima mater
 condet humi patrioque onerabit membra sepulchro:
 alitibus linquere feris aut gurgite mersum
 unda feret piscesque inpasti volnera lambent.' 560
 protinus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
 persequitur fortemque Numam fulvomque Camertem,
 magnanimo Volcente satum, ditissimus agri
 qui fuit Ausonidum et tacitis regnavit Amyclis.
 Aegaeon qualis, centum quoque bracchia dicunt 565
 centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
 pectoribusque arsisse, Iovis cum fulmina contra
 tot paribus streperet clupeis, tot stringeret enses:
 sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,
 ut semel intepuit mucro. quin ecce Niphaei 570
 quadriugis in equos adversaque pectora tendit.
 atque illi longe gradientem et dira frementem
 ut videre, metu versi retroque ruentes
 effunduntque ducem rapiuntque ad litora currus.
 interea biugis infert se Lucagus albis 575
 in medios fraterque Liger; sed frater habenis
 flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ense.
 haut tulit Aeneas tanto fervore furentis:
 inruit adversaque ingens apparuit hasta.
 cui Liger 580
 'non Diomedis equos nec currum cernis Achillis
 aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aevi
 his dabitur terris.' vaesano talia late
 dicta volant Ligeri. sed non et Troius heros
 dicta parat contra: iaculum nam torquet in hostem. 585
 Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
 admonuit biugos, proiecto dum pede laevo
 aptet se pugnae, subit oras hasta per imas
 fulgentis clipei, tum laevom perforat inguen:
 excussus curru moribundus volvitur arvis. 590
 quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
 'Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
 prodidit aut vanae vertere ex hostibus umbrae:

ipse rotis saliens iuga deseris.' haec ita fatus
 arripuit biugos; frater tendebat inertis 595
 infelix palmas, curru delapsus eodem:
 'per te, per qui te talem genuere parentes,
 vir Troiane, sine hanc animam et miserere precantis.'
 pluribus oranti Aeneas 'haut talia dudum
 dicta dabas. morere et fratrem ne desere frater.' 600
 tum latebras animae pectus mucrone recludit.
 talia per campos edebat funera ductor
 Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
 more furens. tandem erumpunt et castra relinunt
 Ascanius puer et nequiquam obsessa iuventus. 605
 Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
 'o germana mihi atque eadem gratissima coniunx,
 ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
 Troianas sustentat opes, non vivida bello
 dextra viris animusque ferox patiensque pericli.' 610
 cui Iuno summissa 'quid, o pulcherrime coniunx,
 sollicitas aegram et tua tristia iussa timentem?
 si mihi, quae quondam fuerat quamque esse decebat,
 vis in amore foret, non hoc mihi namque negares,
 omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum 615
 et Dauno possem incolumem servare parenti.
 nunc pereat Teucrisque pio det sanguine poenas.
 ille tamen nostra deducit origine nomen
 (Pilumnusque illi quartus pater) et tua larga
 saepe manu multisque oneravit limina donis.' 620
 cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi:
 'si mora praesentis leti tempusque caduco
 oratur iuveni meque hoc ita ponere sentis,
 tolle fuga Turnum atque instantibus eripe fati
 hactenus indulsisse vacat. sin altior istis 625
 sub precibus venia ulla latet totumque moveri
 mutarive putas bellum, spes pascis inanis.'
 et Iuno adlacrimans 'quid si, quae voce gravaris,
 mente dares atque haec Turno rata vita maneret?
 nunc manet insontem gravis exitus, aut ego veri 630
 vana feror. quod ut o potius formidine falsa

ludar et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
 haec ubi dicta dedit, caelo se protinus alto
 misit, agens hiemem nimbo succincta per auras,
 Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit. 635
 tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
 in faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)
 Dardaniis ornat telis clipeumque iubasque
 divini adsimulat capitis, dat inania verba,
 dat sine mente sonum gressusque effingit euntis, 640
 morte obita qualis fama est volitare figuras
 aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
 at primas laeta ante acies exultat imago
 inritatque virum telis et voce lacessit.
 instat cui Turnus stridentemque eminus hastam 645
 conicit: illa dato vertit vestigia tergo.
 tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
 credit atque animo spem turbidus hausit inanem,
 'quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos;
 hac dabitur dextra tellus quaesita per undas,' 650
 talia vociferans sequitur strictumque coruscat
 mucronem nec ferre videt sua gaudia ventos.
 forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
 expositis stabat scalis et ponte parato,
 qua rex Clusinis advectus Osinius oris. 655
 huc sese trepida Aeneae fugientis imago
 conicit in latebras; nec Turnus segnior instat
 exsuperatque moras et pontis transilit altos.
 vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem
 avolsamque rapit revoluta per aequora navem. 660
 tum levis haut ultra latebras iam quaerit imago,
 sed sublime volans nubi se immiscuit atrae. 664
 illum autem Aeneas absentem in proelia poscit; 661
 obvia multa virum demittit corpora Morti: 662
 cum Turnum medio interea fert aequore turbo. 665
 respicit ignarus rerum ingratusque salutis
 et duplicis cum voce manus ad sidera tendit.
 'omnipotens genitor, tanton me crimine dignum
 duxisti et talis voluisti expendere poenas?

quo feror? unde abii? quae me fuga quemve reducit? 672
 Laurentisne iterum muros aut castra videbo?
 quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti?
 quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui
 et nunc palantis video gemitumque cadentum
 accipio! quid ago? aut quae iam satis ima dehiscat 675
 terra mihi? vos o potius miserescite, venti:
 in rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
 ferte ratem saevisque vadis inmittite syrtis,
 quo neque me Rutuli nec conscia fama sequatur.
 haec memorans animo nunc huc, nunc fluctuat illuc, 680
 an sese mucrone ob tantum dedecus amens
 induat et crudum per costas exigat ensem,
 fluctibus an iaciat mediis et litora nando
 curva petat Teucrumque iterum se reddat in arma. 685
 ter conatus utramque viam, ter maxima Iuno
 continuit iuvenemque animi miserata repressit.
 labitur alta secans fluctuque aestuque secundo
 et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
 At Iovis interea monitis Mezentius ardens 690
 succedit pugnae Teucrosque invadit ovantis.
 concurrunt Tyrrhenae acies atque omnibus uni,
 uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
 ille velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
 obvia ventorum furiis expostaque ponto,
 vim cunctam atque minas perfert caelique marisque, 695
 ipsa immota manens, prolem Dolichaonis Hebrum
 sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem,
 sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
 occupat os faciemque adversam, poplite Palmum
 succiso volvi segnem sinit, armaque Lauso 700
 donat habere umeris et vertice figere cristas.
 nec non Euanthen Phrygium Paridisque Mimanta
 aequalem comitemque, una quem nocte Theano
 in lucem genitori Amyco dedit et face praegnas
 Cisseis regina Parin: Paris urbe paterna 705
 occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 ac velut ille canum morsu de montibus altis

actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 defendit multosve palus Laurentia, silva
 pastus harundinea, postquam inter retia ventumst, 710
 substitit infremuitque ferox et inhorruit armos,
 nec cuiquam irasci propiusque accedere virtus,
 sed iaculis tutisque procul clamoribus instant;
 ille autem inpavidus partis cunctatur in omnis, 717
 dentibus infrendens, et tergo decutit hastas:
 haut aliter, iustae quibus est Mezentius irae, 718
 non ulli est animus stricto concurrere ferro; 714
 missilibus longe et vasto clamore lacesunt. 715
 venerat antiquis Corythi de finibus Acron, 716
 Graius homo, infectos linquens profugus hymenaeos. 719
 hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
 purpureum pinnis et pactae coniugis ostro:
 inpastus stabula alta leo ceu saepe peragrans
 (suadet enim vaesana fames), si forte fugacem 725
 conspexit capream aut surgentem in cornua cervom,
 gaudet, hians immane, comasque arrexit et haeret
 visceribus super incumbens, lavit improba taeter
 ora cruor,
 sic ruit in densos alacer Mezentius hostis.
 sternitur infelix Acron et calcibus atram 730
 tundit humum expirans infractaque tela cruentat.
 atque idem fugientem haut est dignatus Oroden
 sternere nec iacta caecum dare cuspide volnus:
 obvius adversoque occurrit seque viro vir
 contulit, haut furto melior, sed fortibus armis. 735
 tum super abiectum posito pede nixus et hasta
 'pars belli hau temnenda, viri, iacet altus Orodes.'
 conclamant socii laetum paeana secuti.
 ille autem expirans 'non me, quicumque es, inulto,
 victor, nec longum laetabere: te quoque fata 740
 prospectant paria atque eadem mox arva tenebis.'
 ad quae subridens mixta Mezentius ira
 'nunc morere. ast de me divom pater atque hominum rex
 viderit.' hoc dicens eduxit corpore telum:
 olli dura quies oculos et ferreus urget 745

somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.
 Caedicus Alcathoum obruncat, Sacrator Hydaspem
 Partheniumque Rapo et praedurum viribus Orsen,
 Messapus Croniumque Lucaoniumque Erichaeten, 750
 illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
 hunc peditem. pedes et Lycius processerat Agis,
 quem tamen haut expers Valerus virtutis avitae
 deicit; at Thronium Salius Saliumque Nealces
 insidiis, iaculo et longe fallente sagitta.
 Iam gravis aequabat luctus et mutua Mavors 755
 funera: caedebant pariter pariterque ruebant
 victores victique, neque his fuga nota neque illis.
 di Iovis in tectis iram miserantur inanem
 amborum et tantos mortalibus esse labores: 760
 hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno,
 pallida Tisiphone media inter milia saevit.
 at vero ingentem quatiens Mezentius hastam
 turbidus ingreditur campo. quam magnus Orion,
 cum pedes incedit medii per maxima Nerei 765
 stagna viam scindens, umero supereminet undas
 aut summis referens annosam montibus ornum
 ingrediturque solo et caput inter nubila condit:
 talis se vastis infert Mezentius armis.
 huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo, 770
 obvius ire parat. manet imperterritus ille,
 hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;
 atque oculis spatium emensus, quantum satis hastae,
 'dextra mihi deus et telum, quod missile libro,
 nunc adsint! voveo praedonis corpore raptis 775
 indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum
 Aeneae.' dixit stridentemque eminus hastam
 iecit; at illa volans clipeost excussa proculque
 egregium Antoren latus inter et ilia figit,
 Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis 780
 haeserat Euandro atque Itala consederat urbe.
 sternitur infelix alieno volnere caelunque
 aspicit et dulcis moriens reminiscitur Argos.
 tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem

aere cavom triplici, per linea terga tribusque
transit intextum tauris opus imaque sedit 785
inguine, sed viris haut pertulit. ocius ensem
Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
eripit a femine et trepidanti fervidus instat.
ingemuit cari graviter genitoris amore,
ut vidit, Lausus, lacrimaeque per ora volutae. 790
hic mortis durae casum tuaque optima facta,
siqua fidem tantost operi latura vetustas,
non equidem nec te, iuvenis memorande, silebo.
ille pedem referens et inutilis inque ligatus
cedebat clipeoque inimicum hastile trahebat: 795
prorupit iuvenis seseque immiscuit armis
iamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
Aeneae subiit mucronem ipsumque morando
sustinuit. socii magno clamore secuntur,
dum genitor nati parma protectus abiret, 800
telaque coniciunt proturbantque minus hostem
missilibus. furit Aeneas tectusque tenet se.
ac velut effusa siquando grandine nimbi
praecipitant, omnis [campis diffugit arator
omnis et agricola et] tuta latet arce viator, 805
aut amnis ripis aut alti fornice saxi,
dum pluvit in terris, ut possint sole reducto
exercere diem: sic obrutus undique telis
Aeneas nubem belli, dum detonet omnis,
sustinet et Lausum increpatat Lausoque minatur: 810
'quo moriture ruis maioraque viribus audes?
fallit te incautum pietas tua.' nec minus ille
exultat demens; saevae iamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
parcae fila legunt: validum namque exigit ensem 815
per medium Aeneas iuvenem totumque recondit.
transilit et parmam mucro, levia arma minacis,
et tunicam, molli mater quam neverat auro,
implevitque sinum sanguis; tum vita per auras
concessit maesta ad manis corpusque reliquit. 820
at vero ut voltum vidit morientis et ora,

ora modis Anchisiades pallentia miris,
ingemuit miserans graviter dextramque tetendit,
et mentem patriae subiit pietatis imago.
'quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis, 825
quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
arma, quibus laetatus, habe tua, teque parentum
manibus et cineri, siqua est ea cura, remitto.
hoc tamen infelix miseram solabere mortem.
Aeneae magni dextra cadis.' increpat ultro 830
cunctantis socios et terra sublevat ipsum,
sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
volnera siccabat lymphis corpusque levabat 835
arboris adclinis trunco. procul aerea ramis
dependet galea et prato gravia arma quiescunt.
stant lecti circum iuvenes: ipse aeger anhelans
colla fovet, fusus propexam in pectore barbam;
multa super Lauso rogiat multumque remittit
qui revocent maestique ferant mandata parentis. 840
at Lausum socii exanimem super arma ferebant
flentes, ingentem atque ingenti volnere victum.
adgnovit longe gemitum praesaga mali mens:
canitiem multo deformat pulvere et ambas
ad caelum tendit palmas et corpore inhaeret. 845
'tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
quem genui? tuane haec genitor per volnera servor,
morte tua vivens? heu, nunc misero mihi demum
exitium infelix, nunc alte volnus adactum! 850
idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
debueram patriae poenas odiisque meorum:
omnis per mortis animam sontem ipse dedissem!
nunc vivo neque adhuc homines lucemque relinquo. 855
sed linquam.' simul hoc dicens attollit in aegrum
se femur et, quamvis dolor alto volnere tardet,
haut deiectus eum duci iubet. hoc decus illi,
hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat

omnibus. adloquitur maerentem et talibus infit: 860
 'Rhaebe, diu, res siqua diu mortalibus ulla est,
 viximus. aut hodie victor spolia illa cruenti
 et caput Aeneae referes Lausique dolorum
 ultor eris mecum aut, aperit si nulla viam vis,
 occumbes pariter; neque enim, fortissime, credo, 865
 iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.'
 dixit, et exceptus tergo consueta locavit
 membra manusque ambas iaculis oneravit acutis,
 aere caput fulgens cristaque hirsutus equina.
 sic cursum in medios rapidus dedit: aestuat ingens 870
 uno in corde pudor mixtoque insania luctu,
 atque hic Aenean magna ter voce vocavit. 873
 Aeneas agnovit enim laetusque precatur:
 'sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo!
 incipias conferre manum.'
 tantum effatus et infesta subit obvius hasta.
 ille autem 'quid me erepto, saevissime, nato
 terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.
 nec mortem horremus nec divom parcimus ulli. 880
 desine: nam venio moriturus et haec tibi porto
 dona prius.' dixit telumque intorsit in hostem;
 inde aliud super atque aliud figitque volatque
 ingenti gyro, sed sustinet aureus umbo. 885
 ter circum astantem laevos equitavit in orbem
 tela manu iaciens, ter secum Troius heros
 inmanem aerato circumfert tegmine silvam.
 inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
 vellere et urgetur pugna congressus iniqua, 890
 multa movens animo iam tandem erumpit et inter
 bellatoris equi cava tempora conicit hastam.
 tollit se arrectum quadrupes et calcibus auras
 verberat effusumque equitem super ipse secutus
 implicat eiectoque incumbit cernuus armo. 895
 clamore incendunt caelum Troesque Latinique.
 advolat Aeneas vaginaque eripit ensem
 et furiis agitatus amor et conscia virtus. 872

et super haec: 'ubi nunc Mezentius acer et illa
 effera vis animi?' contra Tyrrhenus, ut auras
 suspiciens hausit caelum mentemque recepit:
 'hostis amare, quid increpitas mortemque minaris? 900
 nullum in caede nefas, nec sic ad proelia veni,
 nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
 unum hoc per siqua est victis venia hostibus oro:
 corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
 circumstare odia: hunc, oro, defende furorem 905
 et me consortem nati concede sepulchro.'
 haec loquitur iuguloque haut inscius accipit ensem
 undantique animam diffundit in arva cruore.

P. VERGILI MARONIS
AENEIDOS
LIBER UNDECIMUS

Aeneas in P. R. dicit

Oceanum interea surgens Aurora reliquit:
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humanis
praecipitant curae turbataque funere mens est,
vota deum primo victor solvebat Eoo.
ingentem quercum decisis undique ramis 5
constituit tumulo fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi, magne, tropaeum,
bellipotens: aptat rorantis sanguine cristas
telaque trunca viri et bis sex thoraca petitum
perfossumque locis clipeumque ex aere sinistrae 10
subligat atque ensem collo suspendit eburnum.
tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
turba ducum) sic incipiens hortatur ovanis: 81
'maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
quod superest: haec sunt spolia et de rege superbo 15
primitiae, manibusque meis Mezentius hic est.
nunc iter ad regem nobis murosque Latinos. 110
arma parate animis et spe praesumite bellum,
nequa mora ignaros, ubi primum vellere signa
adnuerint superi pubemque educere castris, 20
inpediat segnisve metu sententia tardet.
interea socios inhumataque corpora terrae
mandemus, qui solus honos Acheronte sub imost.
ite ait, 'egregias animas, quae sanguine nobis

hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25
muneribus, maestamque Euandri primus ad urbem
mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
abstulit atra dies et funere mersit acerbo.'

Sic ait inlacrimans recipitque ad limina gressum,
corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes 30
servabat senior, qui Parrhasio Euandro
armiger ante fuit, sed non felicibus aequae
tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
circum omnis famulumque manus Troianaque turba
et maestum Iliades crimem de more solutae. 35

ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
pectoribus, maestoque inmugit regia luctu.
ipse caput nivei fultum Pallantis et ora
ut vidit levique patens in pectore volnus 40
cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis.

'tene' inquit, 'miserande puer, cum laeta veniret,
invidit Fortuna mihi, ne regna videres
nostra neque ad sedes victor veherere paternas?
non haec Euandro de te promissa parenti 45
discedens dederam, cum me complexus euntem

mitteret in magnum imperium metuensque moneret
acris esse viros, cum dura proelia gente,
et nunc ille quidem spe multum captus inani
fors et vota facit cumulatque altaria donis: 50
nos iuvenem exanimum et nil iam caelestibus ullis
debentem vano maesti comitamur honore.

infelix, nati funus crudele videbis!
hi nostri reditus expectatique triumpho!
haec mea magna fides. at non, Euandre, pudendis 55
volneribus pulsum aspicias nec sospite dirum
optabis nato funus pater. ei mihi, quantum
praesidium Ausonia et quantum tu perdis, Iule!'

Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
imperat et toto lectos ex agmine mittit 60
mille viros. qui supremum comitentur honorem
intersintque patris lacrumis, solacia luctus

exigua ingentis, misero sed debita patri.
 haut segnes alii crates et molle feretrum
 arbuteis texunt virgis et vimine querno 65
 extractosque toros obtentu frondis inumbrant.
 hic iuvenem agresti sublimem stramine ponunt,
 qualem virgineo demessum pollice florem
 seu mollis violae seu languentis hyacinthi,
 cui neque fulgor adhuc nec dum sua forma recessit: 70
 non iam mater alit tellus viresque ministrat.
 tum geminas vestes auroque ostroque rigentis
 extulit Aeneas, quas illi laeta laborum
 ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 fecerat et tenui telas discreverat auro. 75
 harum unam iuveni supremum maestus honorem
 induit arsurasque comas obnubit amictu,
 multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
 aggerat et longo praedam iubet ordine duci.
 [addit equos et tela, quibus spoliaverat hostem.] 80
 vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
 inferias, caeso sparsurus sanguine flammis,
 indutosque iubet truncos hostilibus armis
 ipsos ferre duces inimicaque nomina figi.
 ducitur infelix aevo confectus Acoetes: 85
 pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora
 sternitur et toto proiectus corpore terrae....
 ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
 post bellator ecus positus insignibus Aethon
 it lacrimans guttisque umectat grandibus ora. 90
 hastam alii galeamque ferunt, nam cetera Turnus
 victor habet. tum maesta phalanx Teucrique secuntur
 Tyrrhenique omnes et versis Arcades armis.
 postquam omnis longe comitum praecesserat ordo,
 substitit Aeneas gemituque haec addidit alto: 95
 'nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
 fata vocant: salve aeternum mihi, maxime Palla,
 aeternumque vale.' nec plura effatus ad altos
 tendebat muros gressumque in castra ferebat.
 Iamque oratores aderant ex urbe Latina, 100

velati ramis oleae veniamque rogantes:
 corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
 redderet ac tumulo sineret succedere terrae;
 nullum cum victis certamen et aethere cassis;
 parceret hospitibus quondam socerisque vocatis. 105
 quos bonus Aeneas haut aspernanda precantis
 prosequitur venia et verbis haec insuper addit:
 'quaenam vos tanto fortuna indigna, Latini,
 implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
 pacem me exanimis et Martis sorte peremptis
 oratis? equidem et vivis concedere vellem. 110
 nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent,
 nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
 hospitia et Turni potius se credidit armis.
 aequius huic Turnum fuerat se opponere morti. 115
 si bellum finire manu, si pellere Teucros
 apparat, his mecum decuit concurrere telis:
 vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
 nunc ite et miseris supponite civibus ignem.'
 dixerat Aeneas. illi obstipuere silentes 120
 conversique oculos inter se atque ora tenebant.
 tum senior semperque odiis et crimine Drances
 infensus iuveni Turno sic ore vicissim
 orsa refert: 'o fama ingens, ingentior armis
 vir Troiane, quibus caelo te laudibus aequem? 125
 iustitiaene prius mirer belline laborum?
 nos vero haec patriam grati referemus ad urbem
 et te, siqua viam dederit fortuna, Latino
 iungemus regi: quaerat sibi foedera Turnus.
 quin et fatalis murorum attollere moles 130
 saxaque subvectare umeris Troiana iuvabit.'
 dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
 bis senos pepigere dies et pace sequestra
 per silvas Teucri mixtique inpune Latini
 erravere iugis. ferro sonat alta bipenni 135
 fraxinus, evertunt actas ad sidera pinus,
 robora nec cuneis et olentem scindere cedrum
 nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
 Euandrum Euandrique domos et moenia replet, 140
 quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
 Arcades ad portas ruere et de more vetusto
 funereas rapuere faces; lucet via longo
 ordine flammaram et late discriminat agros.
 contra turba Phrygum veniens plangentia iungit 145
 agmina. quae postquam matres succedere tactis
 viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
 at non Euandrum potis est vis ulla tenere,
 sed venit in medios. feretro Pallanta reposito
 procubuit super atque haeret lacrimansque gemensque, 150
 et via vix tandem voci laxata dolorest.
 'non haec, o Palla, dederas promissa parenti,
 cautius ut saevo velles te credere Marti:
 haut ignarus eram, quantum nova gloria in armis
 et praedulce decus primo certamine posset. 155
 primitiae iuvenis miserae bellique propinqui
 dura rudimenta et nulli exaudita deorum
 vota precesque meae! tuque, o sanctissima coniunx,
 felix morte tua neque in hunc servata dolorem!
 contra ego vivendo vici mea fata, superstes 160
 restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
 obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem
 atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
 nec vos arguerim, Teucrici, nec foedera nec quas 165
 iunximus hospitio dextras: sors ista senectae
 debita erat nostrae. quod si inmatura manebat
 mors gnatum, caesis Volscorum milibus ante
 ducentem in Latium Teucros cecidisse iuvabit.
 quin ego non alio digner te funere, Palla,
 quam pius Aeneas [et quam magni Phryges et quam 170
 Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.]
 magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera Leto:
 tu quoque nunc stares inmanis truncus in armis,
 esset par aetas et idem si robur ab annis,
 Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis 175
 vadite et haec memores regi mandata referte:

quod vitam moror invisam Pallante perempto,
 dextera causa tuast, Turnum gnatoque patrique
 quam debere vides. meritis vacat hic tibi solus 180
 fortunaequae locus. non vitae gaudia quaero
 (nec fas), sed gnato manis perferre sub imos.)
 Aurora interea miseris mortalibus almam
 extulerat lucem, referens opera atque labores:
 iam pater Aeneas, iam curvo in litore Tarchon
 constituere pyras. huc corpora quisque suorum 185
 more tulere patrum, subiectisque ignibus atris
 conditur in tenebras altum caligine caelum.
 ter circum accensos cincti fulgentibus armis
 decurrere rogos, ter maestum funeris ignem
 lustravere in equis ululatusque ore dedere; 190
 spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma:
 it caelo clamorque virum clangorque tubarum.
 hic alii spolia occisis derepta Latinis
 coniciunt igni, galeas ensesque decoros 195
 frenaque ferventisque rotas; pars munera nota,
 ipsorum clipeos et non felicia tela.
 multa boum circa mactantur corpora Morti,
 saetigerosque sues raptasque ex omnibus agris
 in flammam iugulant pecudes. tum litore toto 200
 ardentis spectant socios semustaque servant
 busta neque avelli possunt, nox umida donec
 invertit caelum stellis ardentibus aptum.
 Nec minus et miseri diversa in parte Latini
 innumeras struxere pyras, et corpora partum 205
 multa virum terrae infodiunt auctaque partim
 finitimos tollunt in agros urbique remittunt,
 cetera confusaeque ingentem caedis acervom
 nec numero nec honore cremant: tunc undique vasti
 certatim crebris conlucent ignibus agri.
 tertia lux gelidam caelo dimoverat umbram: 210
 maerentes altum cinerem et confusa ruebant
 ossa focis tepidoque onerabant aggere terrae.
 iam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
 praecipuus fragor et longi pars maxima luctus.

hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum
pectora maerentum puerique parentibus orbi
dirum execrantur bellum Turnique hymenaeos:
ipsum armis ipsumque iubent decernere ferro,
qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
ingravat haec saevos Drances solumque vocari 220
testatur, solum posci in certamina Turnum.
multa simul contra variis sententia dictis
pro Turno, et magnum reginae nomen obumbrat,
multa virum meritis sustentat fama tropaeis.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu, 225
ecce super maesti magna Diomedis ab urbe
legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
tantorum impensis operum, nil dona neque aurum
nec magnas valuisse preces, alia arma Latinis
quaerenda aut pacem Troiano ab rege petendum. 230
deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
fatalem Aenean manifesto numine ferri
admonet ira deum tumulique ante ora recentes.
ergo concilium magnum primosque suorum
imperio accitos alta intra limina cogit. 235
olli convenere fluuntque ad regia plenis
tectis viis. sedet in mediis et maximus aevo
et primus sceptris haut laeta fronte Latinus.
atque hic legatos Aetola ex urbe remissos,
quae referant, fari iubet et responsa reposcit 240
ordine cuncta suo. tum facta silentia linguis,
et Venulus dicto parens ita farier infit:
"Vidimus, o cives, Diomedem Argivaque castra
atque iter emensi casus superavimus omnis
contigimusque manum, qua concidit Iliia tellus. 245
ille urbem Argyripam patriae cognomine gentis
victor Gargani condebat Iapygis agris.
postquam introgressi et coram data copia fandi,
munera praeferimus, nomen patriamque docemus,
qui bellum intulerint, quae causa attraxerit Arpos 250
auditis ille haec placido sic reddidit ore:
"o fortunatae gentes, Saturnia regna,

antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
solicitat suadetque ignota lacessere bella?
quicumque Iliacos ferro violavimus agros 255
(mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
quos Simois premat ille viros), infanda per orbem
supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,
vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervae
sidus et Euboicae cautes ultorque Caphereus. 260
militia ex illa diversum ad litus abacti
Atrides Protei Menelaus adusque columnas
exulat, Aetnaeos vidit Cyclopas Ulixes.
ipse Mycenaeos magnorum ductor Achivom 266
coniugis infandae prima inter limina dextra
oppetit: devictam Asiam subsedit adulter. 268
regna Neoptolemi referam versosque penates 264
Idomenei? Libycone habitantis litore Locros? 265
invidisse deos, patriis ut redditus aris 269
coniugium optatum et pulchram Calydonia viderem? 270
nunc etiam horribili visu portenta secuntur,
et socii amissi petierunt aethera pinnis
fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
supplicia!) et scopulos lacrimosis vocibus implent.
haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt 275
tempore, cum ferro caelestia corpora demens
adpetii et Veneris violavi volnere dextram.
ne vero, ne me ad talis inpellite pugnas:
nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama, nec veterum memini laetorve malorum. 280
munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
vertite ad Aenean. stetimus tela aspera contra
contulimusque manus: experto credite, quantus
in clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
si duo praeterea talis Idaea tulisset 285
terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, et versis lugeret Graecia fati.
quidquid apud durae cessatum est moenia Troiae,
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
haesit et in decimum vestigia rettulit annum. 290

ambo animis, ambo insignes praestantibus armis
 hic pietate prior. coeant in foedera dextrae,
 qua datur; ast armis concurrant arma cavele." 295
 et responsa simul quae sint, rex optime, regis
 audisti et quae sit magno sententia bello.
 Vix ea legati, variusque per ora cucurrit
 Ausonidum turbata fremor: ceu saxa morantur
 cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur
 vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
 ut primum placui animi et trepida ora quierunt, 300
 praefatus divos solio rex inquit ab alto:
 "ante equidem summa de re statuisse, Latini,
 et vellem et fuerat melius, non tempore tali
 cogere concilium, cum muros adsidet hostis.
 bellum inportunum, cives, cum gente deorum 305
 invictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
 proelia: nec victi possunt absistere ferro.
 spem siquam ascitis Aetolum habuistis in armis,
 ponite: spes sibi quisque. sed haec quam angusta videtis;
 cetera qua rerum iaceant perculsa ruina, 310
 ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
 nec quemquam incuso: potuit quae plurima virtus
 esse, fuit; toto certatum est corpore regni.
 nunc adeo quae sit dubiae sententia menti
 expediam et paucis (animos adhibete) docebo. 315
 est anticus ager Tusco mihi proximus amni,
 longus in occasum, finis super usque Sicanos:
 Aurunci Rutulique serunt et vomere duos
 exercent colles atque horum asperrima pascunt.
 haec omnis regio et celsi plaga pinea montis 320
 cedat amicitiae Teucrorum, et foederis aequas
 dicamus leges sociosque in regna vocemus.
 considant, si tantus amor, et moenia condant.
 sin alios finis aliamque capessere gentem
 est animus possuntque solo decedere nostro: 325
 bis denas Italo texamus robore navis
 seu pluris complere valent (iacet omnis ad undam
 materies), ipsi numerumque modumque carinis

praecipiant, nos aera manus navalia demus.
 praeterea qui dicta ferant et foedera firment 330
 centum oratores prima de gente Latinos
 ire placet pacisque manu praetendere ramos,
 munera portantis auri que eborisque talenta,
 et sellam regni trabeamque insignia nostri.
 consulite in medium et rebus succurrite fessis." 335
 Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
 obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
 largus opum et lingua melior, sed frigida bello
 dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
 seditione potens (genus huic materna superbum 340
 nobilitas dabat, incertum de patre ferebat),
 surgit et his onerat dictis atque aggerat iras:
 "rem nulli obscuram nostrae nec vocis egentem
 consulis, o bone rex: cuncti se scire fatentur,
 quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant. 345
 det libertatem fandi flatusque remittat
 cuius ob auspiciam infaustum moresque sinistros
 (dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
 lumina tot cecidisse ducum totamque videmus
 consedissee urbem luctu, dum Troia temptat 350
 castra fugae fidens et caelum territat armis.
 unum etiam donis istis, quae plurima mitti
 Dardanidis dicitque iubes, unum, optime regum,
 adicias, nec te ullius violentia vincat,
 quin guatam egregio genero dignisque hymenaeis 355
 des, pater, et pacem hanc aeterno foedere iungas.
 quod si tantus habet mentes et pectora terror,
 ipsum obtestemur veniamque oremus ab ipso:
 cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
 quid miseros totiens in aperta pericula cives 360
 proicis, o Latio caput horum et causa malorum?
 nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
 Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
 primus ego, invisum quem tu tibi fingis (et esse
 nil moror), en supplex venio. miserere tuorum, 365
 pone animos et pulsus abi. sat funera fusi

vidimus ingentis et desolavimus agros.
aut si fama movet, si tantum pectore robur
concipis et si adeo dotalis regia cordist,
aude atque adversum fidens fer pectus in hostem. 370
scilicet ut Turno contingat regia coniunx,
nos animae viles, inhumata infletaque turba,
sternamur campis. etiam tu, siqua tibi vis,
si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,
qui vocat. 375

Talibus exarsit dictis violentia Turni.
dat gemitum rumpitque has imo pectore voces
'larga quidem, Drance, semper tibi copia fandit
tum, cum bella manus poscunt, patribusque vocatis
primus ades. sed non replenda est curia verbis, 380
quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
agger moerorum nec inundant sanguine fossae.
proinde tona eloquio (solitum tibi) meque timoris
argue tu, Drance, quando tot stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit passimque tropaeis 385
insignis agros. possit quid vivida virtus,
experiare licet; nec longe scilicet hostes
quaerendi nobis: circumstant undique muros.
imus in adversos: quid cessas? an tibi Mavors
ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis 390
semper erit?

pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
sanguine et Euandri totam cum stirpe videbit
procubuisse domum atque exutos Arcadas armis? 395
haut ita me experti Bitias et Pandarus ingens
et quos mille die victor sub Tartara misi,
inclusus muris hostilique aggere saeptus.
"nulla salus bello." capiti cane talia, demens,
Dardanio rebusque tuis. proinde omnia magno 400
ne cessa turbare metu atque extollere vires
gentis bis victae, contra premere arma Latini.
nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremescunt,
nunc et Tydides et Larisaeus Achilles,

amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas. 405
vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit
artificis scelus et formidine crimen acerbat.
numquam animam talem dextra hac (absiste moveri)
amittes: habitet tecum et sit pectore in isto.
nunc ad te et tua magna, pater, consulta revertor. 410
si nullam nostris ultra spem ponis in armis,
si tam deserti sumus et semel agmine verso
funditus occidimus neque habet Fortuna regressum
oremus pacem et dextras tendamus inertis.
quamquam o, si solitae quicquam virtutis adesset! 415
ille mihi ante alios fortunatusque laborum
egregiusque animi, qui, nequid tale videret,
procubuit moriens et humum simul ore memordit.
sin et opes nobis et adhuc intacta iuventus
auxilioque urbes Italiae populique supersunt, 420
sin et Troianis cum multo gloria venit
sanguine (sunt illis sua funera parque per omnis
tempestas): cur indecores in limine primo
deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
multa dies variusque labor mutabilis aevi 425
rettulit in melius, multos alterna revisens
lusit et in solido rursus Fortuna locavit.
non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi:
at Messapus erit felixque Tolumnius et quos
tot populi misere duces, nec parva sequetur 430
gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
est et Volscorum egregia de gente Camilla,
agmen agens equitum et florentis aere catervas.
quod si me solum Teucris in certamina poscunt
idque placet tantumque bonis communibus obsto, 435
non adeo has exosa manus Victoria fugit,
ut tanta quicquam pro spe temptare recusem.
ibo animis contra, vel magnum praestet Achillem
factaque Volcani manibus paria induat arma
ille licet. vobis animam hanc soceroque Latino 440
Turnus ego, haut ulli veterum virtute secundus,
devovi. "solum Aeneas vocat": et voeet oro,

nec Drances potius, sive est haec ira deorum,
 morte luat, sive est virtus et gloria, tollat.' 445
 Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
 certantes; castra Aeneas aciemque movebat:
 nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 ecce ruit magnisque urbem terroribus implet,
 instructos acie Tiberino a flumine Teucros 450
 Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
 extemplo turbati animi concussaque volgi
 pectora et arrectae stimulis haud mollibus irae.
 arma manu trepidi poscunt, fremit arma iuventus,
 flent maesti mussantque patres. hic undique clamor
 dissensu vario magnus se tollit in auras 455
 haut secus atque alto in luco cum forte catervae
 consedere avium piscosove amne Padusae
 dant sonitum rauci per stagna loquacia cyni.
 'immo' ait 'o cives' arrepto tempore Turnus,
 'cogite concilium et pacem laudate sedentes:
 illi armis in regna ruunt.' nec plura locutus
 corripuit sese et tectis citus extulit altis. 460
 'tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplos,
 duc' ait 'et Rutulos. equitem Messapus in armis
 et cum fratre Coras latis diffundite campis. 465
 pars aditus urbis firmet turrisque capessat,
 cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.'
 illicet in muros tota discurritur urbe.
 *consilium ipse pater et magna incepta Latinus
 deserit ac tristi turbatus tempore differt 470
 multaque se incusat, qui non asciverit ultro
 Dardanium Aenean generumque acceperit urbi.*
 praefodiunt alii portas aut saxa sudesque
 subvectant. bello dat signum rauca cruentum
 bucina. tum muros varia cinxere corona 475
 matronae puerique: vocat labor ultimus omnis.
 nec non ad templum summasque ad Palladis arces
 subvehitur magna matrum regina caterva
 dona ferens, iuxtaque comes Lavinia virgo,
 causa mali tanti, oculos deiecta decoros. 480

succedunt matres et templum ture vaporant
 et maestas alto fundunt de limine voces:
 'armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
 frange manu telum Phrygii praedonis et ipsum
 pronum sterne solo portisque effunde sub altis.' 485
 cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
 iamque adeo rutilum thoraca indutus aënis
 horrebat squamis surasque incluserat auro,
 tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem
 fulgebatque alta decurrens aureus arce, 490
 exultatque animis et spe iam praecipit hostem:
 qualis ubi abruptis fugit praesaepia vinclis
 tandem liber ecus campoque potitus aperto
 aut ille in pastus armentaque tendit equarum
 aut adsuetus aquae perfundi flumine noto 495
 emicat arrectisque fremit cervicibus alte
 luxurians, luduntque iubae per colla, per armos.
 obvia cui Volscorum acie comitante Camilla
 occurrit portisque ab equo regina sub ipsis
 desiluit, quam tota cohors imitata relictis 500
 ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
 'Turne, sui merito siqua est fiducia forti,
 audeo et Aeneadum promitto occurrere turmae
 solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
 me sine prima manu temptare pericula belli 505
 tu pedes ad muros subsiste et moenia serva.'
 Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
 'o decus Italiae virgo, quas dicere grates
 quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando
 iste animus supera, mecum partire laborem. 510
 Aeneas, ut fama fidem missique reportant
 exploratores, equitum levia improbus arma
 praemisit, quaterent campos; ipse ardua montis
 per deserta iugo superans adventat ad urbem.
 furta paro belli convexo in tramite silvae, 515
 ut bivas armato obsidam milite fauces.
 tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe signis;
 tecum acer Messapus erit turmaeque Latinae

Tiburtique manus, ducis et tu concipe curam.
 sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis 520
 hortatur sociosque duces et pergit in hostem.
 est curvo anfractu valles, adcommoda fraudi
 armorumque dolis, [quam densis frondibus atrum
 urget utrimque latus.] tenuis quo semita ducit
 angustaeque ferunt fauces aditusque maligni. 525
 hanc super in speculis summoque in vertice montis
 planities ignota iacet tutique receptus,
 seu dextra laevaue velis occurrere pugnae,
 sive instare iugis et grandia volvere saxa.
 huc iuvenis nota fertur regione viarum 530
 aripuitque locum et silvis insedit iniquis.
 Velocem interea superis in sedibus Opim,
 unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
 compellabat et has tristes Latonia voces
 ore dabat: 'graditur bellum ad crudele Camilla, 535
 o virgo, et nostris nequiquam cingitur armis,
 cara mihi ante alias.' (neque enim novos iste Dianae
 venit amor subitaque animum dulcedine movit.
 pulsus ob invidiam regno viresque superbas
 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe, 540
 infantem fugiens media inter proelia belli
 sustulit exilio comitem matrisque vocavit
 nomine Casmillae mutata parte Camillam.
 ipse sinu prae se portans iuga longa petebat
 solorum nemorum: tela undique saeva premebant 545
 et circumfuso volitabant milite Volsci.
 ecce fugae medio summis Amasenus abundans
 spumabat ripis: tantus se nubibus imber
 ruperat. ille, innare parans, infantis amore
 tardatur caroque oneri timet. omnia secum
 versanti subito vix haec sententia sedit. 550
 telum immane manu valida quod forte gerebat
 bellator, solidum nodis et robore cocto,
 huic natam, libro et silvestri subere clausam,
 implicat atque habilem mediae circumligat hastae; 555
 quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:

'alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
 ipse pater famulam voveo; tua prima per auras
 tela tenens supplex hostem fugit. accipe, testor, 560
 diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris.'
 dixit et adducto contortum hastile lacerto
 inmittit: sonuere undae, rapidum super amnem
 infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
 at Metabus, magna propius iam urgente caterva,
 dat sese fluvio atque hastam cum virgine victor 565
 gramineo donum Triviae de caespite vellit.
 non illum tectis ullae, non moenibus urbes
 accepere neque ipse manus feritate dedisset:
 pastorum et solis exegit montibus aevom.
 hic natam in dumis interque horrentia lustra 570
 armentalis equae mammis et lacte ferino
 nutribat, teneris immulgens ubera labris.
 utque pedum primis infans vestigia plantis
 institerat, iaculo palmas armavit acuto
 spiculaque ex umero parvae suspendit et arcum. 575
 pro crinali auro, pro longae tegmine pallae
 tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
 tela manu iam tum tenera puerilia torsit
 et fundam tereti circum caput egit habena
 Strymoniamque gruem aut album deiecit olorem. 580
 multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 optavere nurum: sola contenta Diana
 aeternum telorum et virginitatis amorem
 intemerata colit.) 'vellem haut correpta fuisset
 militia tali, conata lacessere Teucros: 585
 cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
 verum age, quandoquidem fati urgetur acerbis,
 labere, nympha, polo finisque invise Latinos,
 tristis ubi infausto committitur omine pugna.
 haec cape et ultricem pharetra deprome sagittam: 590
 haec quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
 Tros Italusque, mihi pariter det sanguine poenas.
 post ego nube cava miserandae corpus et arma
 inspoliata feram tumulo patriaeque reponam.'

dixit; at illa levis caeli delapsa per auras
insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat
Etruscique duces equitumque exercitus omnis,
compositi numero in turmas. fremit aequore toto
insultans sonipes et pressis pugnat habenis
huc conversus et huc; tum late ferreus hastis
horret ager campiue armis sublimibus ardent.
nec non Messapus contra celeresque Latini
et cum fratre Coras et virginis ala Camillae
adversi campo apparent hastasque reductis
protendunt longe dextris et spicula vibrant,
[adventusque virum fremitusque ardescit eorum].
iamque intra iactum teli progressus uterque
substiterat: subito erumpunt clamore furentisque
exhortantur equos; fundunt simul undique tela
crebra nivis ritu caelumque obtexitur umbra.
continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
conixi incurrunt hastis primique ruina
dant sonitum ingenti perfractaque quadrupedantum
pectora pectoribus rumpunt: excussus Aconteus
fulminis in morem aut tormento ponderis acti
praecipitat longe et vitam dispergit in auras.
extemplo turbatae acies, versique Latini
reiciunt parmas et equos ad moenia vertunt.
Troes agunt, princeps turmas inducit Asilas.
iamque propinquabant portis, rursusque Latini
clamorem tollunt et mollia colla reflectunt:
hi fugiunt penitusque datis referuntur habenis.
qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
nunc ruit ad terram scopulosque superiacit unda
spumeus extremamque sinu perfundit harenam,
nunc rapidus retro atque aestu revoluta resorbens
saxa fugit litusque vado labente relinquit:
bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos,
bis reiecti armis respectant terga tegentes.
tertia sed postquam congressi in proelia totas
implicuere inter se acies legitque virum vir:

595

600

605

610

615

620

625

630

tum vero et gemitus morientum et sanguine in alto
armaque corporaque et permixti caede virorum
semianimes volvontur equi, pugna aspera surgit. 635
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
hastam intorsit equo ferrumque sub aure reliquit.
quo sonipes ictu furit arduus altaque iactat
volneris inpatiens arrecto pectore crura:
volvitur ille excussus humi. Catillus Iollan 640
ingentemque animis, ingentem corpore et armis
deicit Herminium, nudo cui vertice fulva
caesaries nudique umeri, nec volnera terrent:
tantus in arma patet. latos huic hasta per armos
acta tremit duplicatque virum transfixa dolore. 645
funditur ater ubique cruor; dant funera ferro
certantes pulchramque petunt per volnera mortem.

At medias inter caedes exultat Amazon,
unum exerta latus pugnae, pharetrata Camilla,
et nunc lenta manu spargens hastilia denset, 650
nunc validam dextra rapit indefessa bipennem;
aureus ex umero sonat arcus et arma Dianae.
illa etiam in tergum, siquando pulsa recessit,
spicula converso fugientia derigit arcu.
at circum lectae comites, Larinaque virgo 655
Tullaque et aeratam quatiens Tarpeia securem,
Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
delegit pacisque bonas bellicae ministras:
quales Thraeciae cum flumina Thermodontis
pulsant et pictis bellantur Amazones armis 660
seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
feminea exultant lunatis agmina peltis.
quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
deicis? aut quot humi morientia corpora fundis? 665
Euneum Clytio primum patre, cuius apertum
adversi longa transverberat abiete pectus:
sanguinis ille vomens rivos cadit atque cruentam
mandit humum moriensque suo se in volnere versat.
tum Lirim Pagasumque super; quorum alter habenas 670

suffuso revolutus equo dum colligit, alter
 dum subit ac dextram labenti tendit inermem,
 praecipites pariterque ruunt. his addit Amastrum
 Hippotaden, sequiturque incumbens eminus hasta
 Tereaque Harpalycumque et Demophoonta Chrominque; 675
 quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
 tot Phrygii cecidere viri. procul Ornytus armis
 ignotis et equo venator Iapyge fertur,
 cui pellis latos umeros erepta iuvenco
 pugnatori operit, caput ingens oris hiatus 680
 et malae texere lupi cum dentibus albis,
 agrestisque manus armat sparus; ipse catervis
 vertitur in mediis et toto vertice suprast.
 hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
 traicit et super haec inimico pectore fatur: 685
 'silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
 advenit qui vestra dies muliebribus armis
 verba redarguerit. nomen tamen haut leve patrum
 manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.'
 protinus Orsilochum et Buten, duo maxima Teucrum 690
 corpora, sed Buten aversum cuspide fixit
 loricam galeamque inter, qua colla sedentis
 lucent et laevo dependet parma lacerto,
 Orsilochum fugiens magnumque agitata per orbem
 eludit gyro interior sequiturque sequentem, 695
 tum validam perque arma viro perque ossa securim
 altior exurgens oranti et multa precanti
 congeminat: volnus calido rigat ora cerebro.
 incidit huic subitoque aspectu territus haesit
 Appenninicolae bellator filius Auni, 700
 haut Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 isque ubi se nullo iam cursu evadere pugnae
 posse neque instantem reginam avertere cernit,
 consilio versare dolos ingressus et astu
 incipit haec: 'quid tam egregium, si femina forti 705
 fidis equo? dimitte fugam et te comminus aequo
 mecum crede solo pugnaeque accinge pedestri:
 iam nosces, ventosa ferat cui gloria fraudem.'

dixit, at illa furens acrique accensa dolore
 ardit ecum comiti paribusque resistit in armis, 710
 ense pedes nudo puraque interrita parma.
 at iuvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse
 (haut mora) conversisque fugax aufertur habenis
 quadripedemque citum ferrata calce fatigat. 715
 'vane Ligus frustraque animis elate superbis,
 nequiquam patrias temptasti lubricus artis,
 nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno,'
 haec fatur virgo et pernicipibus ignea plantis
 transit ecum cursu frenisque adversa prehensis 720
 concreditur poenasque inimico ex sanguine sumit:
 quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
 consequitur pinnis sublimem in nube columbam
 comprehensamque tenet pedibusque eviscerat uncis;
 tum cruor et volsae labuntur ab aethere plumae.
 At non haec nullis hominum sator atque deorum 725
 observans oculis summo sedet altus Olympo:
 Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva
 suscitatur et stimulis haut mollibus incutit iras.
 ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
 fertur equo variisque instigat vocibus alas, 730
 nomine quemque vocans, reficitque in proelia pulsos.
 'quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
 Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
 femina palantis agit atque haec agmina vertit!
 quo ferrum quidve haec gerimus tela irrita dextris? 735
 at non in Venerem segnes nocturnaue bella
 aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi
 expectate dapes et plenae pocula mensae
 (hic amor, hoc studium), dum sacra secundus haruspex
 nuntiet ac lucos vocet hostia pinguis in altos!' 740
 haec effatus ecum in medios, moriturus et ipse,
 concitat et Venulo adversum se turbidus infert
 dereptumque ab equo dextra complectitur hostem
 et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
 tollitur in caelum clamor, cunctique Latini 745
 convertere oculos. volat igneus aequore Tarchon

arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
 defringit ferrum et partis rimatur apertas,
 qua vulnus letale ferat; contra ille repugnans
 sustinet a iugulo dextram et vim viribus exit. 750
 utque volans alte raptum cum fulva draconem
 fert aquila implicuitque pedes atque unguibus haesit,
 saucius at serpens sinuosa volumina versat
 arrectisque horret squamis et sibilat ore,
 arduus insurgens; illa haut minus urget obunco 755
 luctantem rostro, simul aethera verberat alis:
 haut aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
 portat ovans. ducis exemplum eventumque secuti
 Maeonidae incurrunt. tum fatis debitus Arruns
 velocem iaculo et multa prior arte Camillam 760
 circuit et quae sit fortuna facillima, temptat.
 qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
 hac Arruns subit et tacitus vestigia lustrat;
 qua victrix redit illa pedemque ex hoste reportat,
 hac iuvenis furtim celeris detorquet habenas. 765
 hos aditus iamque hos aditus omnemque pererrat
 undique circuitum et certam quatit improbus hastam.
 forte sacer Cybelo Chloreats oimque sacerdos
 insignis longe Phrygius fulgebat in armis
 spumantemque agitabat eum, quem pellis aënis 770
 in plumam squamis auro conserta tegebat.
 ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
 spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
 aureus ex umeris erat arcus et aurea vati
 cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantis 775
 carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
 pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
 hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
 Troia, captivo sive ut se ferret in auro
 venatrix, unum ex omni certamine pugnae 780
 caeca sequebatur totumque incauta per agmen
 femineo praedae et spoliolum ardebat amore,
 telum ex insidiis cum tandem tempore capto
 concitat et superos Arruns sic voce precatur:

summe deum, sancti custos Soractis Apollo, 785
 quem primi colimus, quois pineus ardor acervo
 pascitur et medium freti pietate per ignem
 cultores multa premimus vestigia pruna,
 da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis, 790
 omnipotens. non exuvias pulsaeve tropaeum
 virginis aut spolia ulla peto (mili cetera laudem
 facta ferent): haec dira meo dum volnere pestis
 pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
 audiit et voti Phoebus succedere partem
 mente dedit, partem volucris dispersit in auras: 795
 sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
 adnuit oranti; reducem ut patria alta videret,
 non dedit, inque notos vocem vertere procellae.
 ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
 convertere animos acris oculosque tulere 800
 cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa nec aurae
 nec sonitus memor aut venientis ab aethere teli,
 hasta sub exertam donec perlata papillam
 haesit virgineumque alte bibit acta cruorem.
 concurrunt trepidae comites dominamque ruentem 805
 succipiunt. fugit ante omnis exterritus Arruns,
 laetitia mixtoque metu, nec iam amplius hastae
 credere nec telis occurrere virginis audet.
 ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
 continuo in montis sese avius abdidit altos 810
 occiso pastore lupus magnove iuvenco,
 conscius audacis facti, caudamque remulcens
 subiecit pavitantem utero silvasque petivit:
 haut secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns
 contentusque fuga mediis se immiscuit armis. 815
 illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
 ferreus ad costas alto stat volnere mucro:
 labitur exsanguis, labuntur frigida leto
 lumina, purpureus quondam color ora reliquit.
 tum sic expirans Accam ex aequalibus unam 820
 adloquitur fidam ante alias, quae sola Camillae,
 quicum partiri curas; atque haec ita fatur:

'hactenus, Acca soror, potui: nunc volnus acerbum
 conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum. 825
 effuge et haec Turno mandata novissima perfer:
 succedat pugnae Troianosque arceat urbe.
 iamque vale.' simul his dictis linquebat habenas,
 ad terram non sponte fluens. tum frigida toto
 paulatim exsolvit se corpore lentaque colla
 et captum leto posuit caput, arma relinquunt, 830
 vitaeque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
 tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
 sidera: delecta crudescit pugna Camilla,
 incurrunt densi simul omnis copia Teucrum
 Tyrrhenique duces Euandrique Arcades alae. 835
 At Triviae custos iandudum in montibus Opis
 alta sedet summis spectatque interrita pugnas.
 utque procul medio iuvenum in clamore furentum
 prospexit tristi mulcatam morte Camillam,
 ingemuitque deditque has imo pectore voces: 840
 'heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
 supplicium, Teucros conata lacessere bello!
 nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
 profuit aut nostras umero gessisse sagittas.
 non tamen indecorem tua te regina reliquit 845
 extrema iam in morte, neque hoc sine nomine letum
 per gentis erit aut famam patieris inultae.
 nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
 morte luet merita.' fuit ingens monte sub alto
 regis Dercenni terreno ex aggere bustum 850
 antiqui Laurentis opacaque ilice tectum:
 hic dea se primum rapido pulcherruma nisu
 sistit et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
 ut vidit laetantem animis ac vana tumentem,
 cur' inquit 'diversus abis? huc derige gressum, 855
 huc periture veni, capias ut digna Camillae
 praemia. tune etiam telis moriere Dianae?'
 dixit, et aurata volucrem Thraeissa sagittam
 deprompsit pharetra cornuque infensa tetendit
 et duxit longe, donec curvata coirent 860

inter se capita et manibus iam tangeret aequis,
 laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
 exemplo teli stridorem aurasque sonantis
 audiit una Arruns, haesitque in corpore ferrum.
 illum expirantem socii atque extrema gementem 865
 obliti ignoto camporum in pulvere lincunt,
 Opis ad aetherium pinnis aufertur Olympum.
 Prima fugit domina amissa levis ala Camillae;
 turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas
 disiectique duces desolatique manipuli 870
 tuta petunt et equis aversi ad moenia tendunt.
 nec quisquam instantis Teucros letumque ferentis
 sustentare valet telis aut sistere contra,
 sed laxos referunt umeris languentibus arcus,
 quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum. 875
 volvitur ad muros caligine turbidus atra
 pulvis, et e speculis percussae pectora matres
 femineum clamorem ad caeli sidera tollunt.
 qui cursu portas primi inrupere patentis,
 hos inimica super mixto premit agmine turba; 880
 nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
 moenibus in patriis atque inter tuta domorum
 confixi expirant animas. pars claudere portas:
 nec sociis aperire viam nec moenibus audent
 accipere orantis, oriturque miserrima caedes 885
 defendentum armis aditus inque arma ruentum.
 exclusi ante oculos lacrumantumque ora parentum
 pars in praecipitis fossas urgente ruina
 volvitur, inmissis pars caeca et concita frenis
 arietat in portas et duros obice postis. 890
 ipsae de muris summo certamine matres
 (monstrat amor verus patriae, ut videre Camillam)
 tela manu trepidae iaciunt ac robore duro
 stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 praecipites primaeque mori pro moenibus ardent. 895
 Interea Turnum in silvis saevissimus implet
 nuntius, et iuveni ingentem fert Acca tumultum:
 deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,

ingruere infensos hostis et Marte secundo
 omnia corripuisse, metum iam ad moenia ferri. 900
 ille furcens (et saeva Iovis sic numina pellunt)
 deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
 vix e conspectu exierat campumque tenebat,
 cum pater Aeneas saltus ingressus apertos
 exsuperatque iugum silvaeque evadit opaca. 905
 sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 agmine nec longis inter se passibus absunt;
 ac simul Aeneas fumantis pulvere campos
 prospexit longe Laurentiaque agmina vidit,
 et saevom Aenean adgnovit Turnus in armis 910
 adventumque pedum flatusque audivit equorum.
 continuoque ineant pugnas et proelia temptent,
 ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hiberno
 tinguat equos noctemque die labente reducat:
 considunt castris ante urbem et moenia vallant. 915

P. VERGILI MARONIS
 A E N E I D O S
 LIBER DUODECIMUS

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
 defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
 se signari oculis, ultro implacabilis ardet
 attollitque animos. Poenorum qualis in arvis
 saucius ille gravi venantum vulnere pectus 5
 tum demum movet arma leo gaudetque comantis
 excutiens cervice toros fixumque latronis
 inpavidus frangit telum et fremit ore cruento:
 haut secus accenso gliscit violentia Turno.
 tum sic adfatur regem atque ita turbidus inquit: 10
 'nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent
 ignavi Aeneadae, nec quae pepigere recusent:
 congregior. fer sacra, pater, et concipe foedus.
 aut hac Dardanum dextra sub Tartara mittam,
 desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini), 15
 et solus ferro crimen commune refellam,
 aut habeat victos, cedat Lavinia coniunx.'
 Olli sedato respondit corde Latinus:
 'o praestans animi iuvenis, quantum ipse feroci
 virtute exsuperas, tanto me impensius aecum est 20
 consulere atque omnis metuentem expendere casus.
 sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
 multa manu, nec non aurumque animusque Latinost;
 sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus arvis,

nec genus indecores. sine me haec haut mollia fatu 25
 sublatis aperire dolis, simul hoc animo hauri.
 me natam nulli veterum sociare procorum
 fas erat, idque omnes divique hominesque canebant.
 victus amore tui, cognato sanguine victus
 coniugis et maestae lacrumis, vincla omnia rupi: 30
 promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
 ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
 bella, vides, quantos primus patiare labores.
 bis magna victi pugna vix urbe tuemur
 spes Italas; recalent nostro Thybrina fluenta 35
 sanguine adhuc campique ingentes ossibus alben.
 quo referor totiens? quae mentem insania mutat?
 si Turno extincto socios sum adscire paratus,
 cur non incolumi potius certamina tollo?
 quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicit 40
 Italia, ad mortem si te (Fors dicta refutet!)
 prodiderim, natam et conubia nostra petentem?
 respice res bello varias; miserere parentis
 longaevis, quem nunc maestum patria Ardea longe
 dividit. hautquaquam dictis violentia Turni 45
 flectitur: exsuperat magis aegrescitque medendo.
 ut primum fari potuit, sic institit ore:
 'quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
 deponas letumque sinas pro laude pacisci: 50
 et nos tela, pater, ferrumque haut debile dextra
 spargimus; et nostro sequitur de vulnere sanguis.
 longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
 feminea tegat et vanis sese occulat umbris.'
 At regina, nova pugnae conterrita sorte,
 flebat et ardentem generum monitura tenebat: 55
 'Turne, per has ego te lacrimas, per siquis Amatae
 tangit honos animum (spes tu nunc una, senectae
 tu requies miserae, decus imperiumque Latini
 te penes, in te omnis domus inclinata recumbit),
 unum oro: desiste manum committere Teucris. 60
 qui te cumque manent isto certamine casus,
 et me, Turne, manent: simul haec invisam relinquam

lumina nec generum Aenean captiva videbo.'
 accepit vocem lacrimis Lavinia matris
 flagrantis perfusa genas, quoi plurimus ignem 65
 subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit.
 Indum sanguineo veluti violaverit ostro
 siquis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
 alba rosa: talis virgo dabat ore colores. 70
 illum turbat amor, figitque in virgine voltus:
 ardet in arma magis paucisque adfatur Amatam.
 'ne, quaeso, ne me lacrimis neve omine tanto
 prosequere in duri certamina Martis euntem,
 o mater; neque enim Turno mora libera mortis. 75
 nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno
 haut placitura refer: cum primum crastina caelo
 puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
 non Teucros agat in Rutulos, Teucrum arma quiescant
 et Rutuli; nostro dirimamus sanguine bellum,
 illo quaeratur coniunx Lavinia campo.' 80
 Haec ubi dicta dedit rapidusque in tecta recessit,
 poscit equos gaudetque tuens ante ora frementis,
 Pylum quos ipsa decus dedit Orithyia,
 qui candore nives anteirent, cursibus auras.
 circumstant properi aurigae manibusque lacessunt 85
 pectora plausa cavis et colla comantia pectunt.
 ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
 circumdat loricam umeris; simul aptat habendo
 ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae,
 ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti 90
 fecerat et Stygia candentem tinxerat unda.
 exim quae mediis ingenti adnixa columnae
 aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
 Actoris Aurunci spoliū, quassatque trementem
 vociferans: 'nunc, o numquam frustrata vocatus 95
 hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
 te Turni nunc dextra gerit. da sternere corpus
 loricamque manu valida lacerare revolsam
 semiviri Phrygis et foedare in pulvere crinis
 vibratos calido ferro murræque madentis.' 100

his agitur furiis; totoque ardentis ab ore
scintillae absiliunt, oculis micat acribus ignis:
mugitus veluti cum prima in proelia taurus
terrificos ciet atque irasci in cornua temptat,
arboris obnixus trunco, ventosque lacessit 105
ictibus aut sparsa ad pugnam proludit harena.

Nec minus interea maternis saevos in armis
Aeneas acuit Martem et se suscitatur ira,
oblato gaudens componi foedere bellum.
tum socios maestique metum solatur Iuli, 110
fata docens, regique iubet responsa Latino
certa referre viros et pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montis
orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
solis equi lucemque elatis naribus efflant: 115
campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
dimensi Rutulique viri Teucrique parabant
in medioque focos et dis communibus aras
gramineas, alii fontemque ignemque ferebant,
velati limo et verbena tempora victi. 120

procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
agmina se fundunt portis, hinc Troius omnis
Tyrrenusque ruit variis exercitus armis,
haut secus instructi ferro, quam si aspera Martis
pugna vocet; nec non mediis in milibus ipsi 125
ductores auro volitant ostroque superbi,
et genus Assaraci Mnestheus et fortis Asilas
et Messapus equom domitor, Neptunia proles.
utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
defigunt tellure hastas et scuta reclinant. 130
tum studio effusae matres et volgus inermum
invalidique senes turris ac tecta domorum
obsedere, alii portis sublimibus adstant.

At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur
(tum neque nomen erat nec honos aut gloria monti), 135
prospiciens tumulo campum aspectabat et ambas
Laurentum Troumque acies urbemque Latini.
extemplo Turni sic est adfata sororem

diva deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
praesidet (hunc illi rex aetheris altus honorem 140
Iuppiter erepta pro virginitate sacravit):

'nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
scis ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
magnanimi Iovis ingratum ascendere cubile, 145
praetulerim caelique lubens in parte locarim:
disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
qua visa est Fortuna pati parcaeque sinebant
cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
nunc iuvenem imparibus video concurrere fati,
parcarumque dies et vis inimica propinquat. 150

non pugnam aspicere hanc oculis, non foedera possum.
tu pro germano siquid praesentius audes,
perge: decet, forsitan miseros meliora sequentur.
vix ea, cum lacrimas oculis Iuturna profudit
terque quaterque manu pectus percussit honestum. 155
'non lacrimis hoc tempus' ait Saturnia Iuno:
'adcelerata et fratrem, siquis modus, eripe morti,
aut tu bella cie conceptumque excute foedus:
auctor ego audendi.' sic exhortata reliquit
incertam et tristi turbatam volnere mentis. 160

Interea reges, ingenti mole Latinus
quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen; bigis it Turnus in albis, 165
bina manu lato crispans hastilia ferro;
hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
sidereo flagrans clipeo et caelestibus armis,
et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
procedunt castris, puraque in veste sacerdos
saetigeri fetum suis intonsamque bidentem 170
attulit admovitque pecus flagrantibus aris.
illi ad surgentem conversi lumina solem
dant fruges manibus salsas et tempora ferro
summa notant pecudum paterisque altaria libant.
tum pius Aeneas stricto sic ense precatur: 175
'esto nunc Sol testis et haec mihi Terra vocanti,

quam propter tantos potui perferre labores,
 et pater omnipotens et tu Saturnia coniunx
 (iam melior, iam, diva, precor), tuque inclute Mavors,
 cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques; 180
 fontisque fluviosque voco, quaeque aetheris alti
 religio et quae caeruleo sunt numina ponto:
 cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
 convenit Euandri victos discedere ad urbem,
 cedet Iulus agris, nec post arma ulla rebelles 185
 Aeneadae referent ferrove haec regna lacessent
 sin nostrum adnuerit nobis Victoria Martem
 (ut potius reor et potius di numine firment),
 non ego nec Teucris Italos parere iubebo
 nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae 190
 invictae gentes aeterna in foedera mittant.
 sacra deosque dabo; socer arma Latinus habeto,
 imperium sollemne socer; mihi moenia Teucri
 constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
 sic prior Aeneas; sequitur sic deinde Latinus 195
 suspiciens caelum tenditque ad sidera dextram:
 'haec eadem, Aenea, terram mare sidera iuro
 Latonaeque genus duplex lanumque bifrontem
 vimque deum infernam et duri sacraria Ditis;
 audiat haec genitor, qui foedera fulmine sanxit. 200
 tango aras, medios ignis et numina testor:
 nulla dies pacem hanc Italis nec foedera rumpet,
 [quo res cumque cadent; nec me vis ulla volentem
 avertet, non, si tellurem effundat in undas
 diluvio miscens caelumque in Tartara solvat;] 205
 ut sceptrum hoc' (dextra sceptrum nam forte gerebat)
 'numquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
 cum semel in silvis imo de stirpe recisum
 matre caret posuitque comas et bracchia ferro, 210
 olim arbor, nunc artificis manus aere decoro
 inclusit patribusque dedit gestare Latinis.'
 talibus inter se firmabant foedera dictis
 conspectu in medio procerum. tum rite sacratas
 in flammam iugulant pecudes et viscera vivis

eripiunt cumulantque oneratis lancibus aras. 215
 At vero Rutulis inpar ea pugna videri
 iandudum et vario misceri pectora motu;
 tum magis, ut propius cernunt non viribus aequis. . . .
 adiuvat incessu tacito progressus et aram
 suppliciter venerans demisso lumine Turnus 220
 tabentesque genae et iuvenali in corpore pallor.
 quem simul ac Iuturna soror crebrescere vidit
 sermonem et volgi variare labantia corda,
 in medias acies, formam adsimulata Camerti
 (quod genus a proavis ingens clarumque paternae 225
 nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis),
 in medias dat sese acies [haut nescia rerum]
 rumoresque serit varios ac talia fatur:
 'non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
 obiectare animam? numerone an viribus aequi 230
 non sumus? en omnes et Troes et Arcades hi sunt
 fatalesque manus, infensa Etruria Turno:
 vix hostem, alterni si congregiamur, habemus.
 ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
 succedet fama vivosque per ora feretur: 235
 nos patria amissa dominis parere superbis
 cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.'
 talibus incensa est iuvenum sententia dictis
 iam magis atque magis, serpitque per agmina murmur;
 ipsi Laurentes mutati ipsique Latini. 240
 qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
 sperabant, nunc arma volunt foedusque precantur
 infectum et Turni sortem miserantur iniquam.
 his aliud maius Iuturna adiungit et alto 245
 dat signum caelo, quo non praesentius ullum
 turbavit mentes Italas monstroque fefellit.
 namque volans rubra fulvos Iovis ales in aethra
 litoreas agitabat aves turbamque sonantem
 agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
 cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis. 250
 arrexere animos Itali, cunctaeque volucres
 convertunt clamore fugam (mirabile visu)

aetheraque obscurant pinnis hostemque per auras
 facta nube premunt, donec vi victus et ipso
 pondere defecit, praedamque ex unguibus ales 255
 proiecit fluvio penitusque in nubila fugit.
 tum vero augurium Rutuli clamore salutant
 expediuntque manus; primusque Tolumnius augur
 'hoc erat, hoc, votis' inquit 'quod saepe petivi.
 accipio adgnoscoque deos; me, me duce ferrum 260
 corripite, o miseri, quos inprobus advena bello
 territat invalidas ut aves et litora vestra
 vi populat: petet ille fugam penitusque profundo
 vela dabit. vos unanimi densete catervas
 et regem vobis pugna defendite raptum.' 265
 dixit et adversos telum contorsit in hostis
 procurrens: sonitum dat stridula cornus et auras
 certa secat. simul hoc, simul ingens clamor et omnes
 turbati cunei calefactaque corda tumultu.
 hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum 270
 corpora constiterant contra, quos fida creatat
 una tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo,
 horum unum ad medium, teritur qua sutilis albo
 balteus et laterum iuncturas fibula mordet,
 egregium forma iuvenem et fulgentibus armis 275
 transadigit costas fulvaeque effundit harena.
 at fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
 pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 corripunt caecique ruunt. quos agmina contra
 procurrant Laurentum, hinc densi rursus inundant 280
 Troes Agyllinique et pictis Arcades armis:
 sic omnis amor unus habet decernere ferro.
 diripuere aras (it toto turbida caelo
 tempestas telorum ac ferreus ingruit imber)
 craterasque focosque ferunt. fugit ipse Latinus 285
 pulsatos referens infecto foedere divos.
 infrenant alii currus aut corpora saltu
 subiciunt in equos et strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem regisque insigne gerentem,
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus, 290

adverso proterret equo: ruit ille recedens
 et miser oppositis a tergo involvitur aris
 in caput inque umeros. at fervidus advolat hasta
 Messapus teloque orantem multa trabali
 desuper altus equo graviter ferit atque ita fatur: 295
 'hoc habet, haec melior magnis data victima divis.'
 concurrunt Itali spoliantque calentia membra.
 obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara
 corripit et venienti Ebuso plagamque ferenti
 occupat os flammis: olli ingens barba reluxit 300
 nidoremque ambusta dedit. super ipse secutus
 caesariem laeva turbati corripit hostis
 inpressoque genu nitens terrae applicat ipsum:
 sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
 pastorem primaque acie per tela ruentem, 305
 ense sequens nudo superimminet: ille securi
 adversi frontem mediam mentumque reducta
 dissicit et sparso late rigat arma cruore.
 olli dura quies oculos et ferreus urget
 somnus, in aeternam conduntur lumina noctem. 310
 At pius Aeneas dextram tendebat inermem
 nudato capite atque suos clamore vocabat:
 'quo ruitis? quaeve ista repens discordia surgit?
 o cohibete iras! ictum iam foedus et omnes
 compositae leges; mihi ius concurrere soli; 315
 me sinite atque auferte metus; ego foedera faxo
 firma manu; Turnum debent haec iam mihi sacra.'
 has inter voces, media inter talia verba
 ecce viro stridens alis adlapsa sagitta est
 incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta, 320
 quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne,
 attulerit: pressa est insignis gloria facti,
 nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.
 Turnus ut Aenean cedentem ex agmine vidit
 turbatosque duces, subita spe fervidus ardet: 325
 poscit equos atque arma simul saltuque superbus
 emicat in currum et manibus molitur habenas.
 muta virum volitans dat fortia corpora Leto,

semineces volvit multos aut agmina curru
 proterit aut raptas fugientibus ingerit hastas. 330
 qualis aput gelidi cum flumina concitus Hebrī
 sanguineus Mavors clupeo increpat atque furentis
 bella movens inmittit equos (illi aequore aperto
 ante notos zephyrumque volant; gemit ultima pulsu
 Thraeca pedum; circumque atrae Formidinis ora 335
 Iraeque Insidiaeque, dei comitatus, aguntur):
 talis equos alacer media inter proelia Turnus
 fumantis sudore quatit, miserabile caesis
 hostibus insultans; spargit rapida ungula rores
 sanguineos, mixtaque cruor calcatur harena. 340
 iamque Neci Sthenelumque dedit Thamyrumque Pholumque,
 hunc congressus et hunc, illum eminus; eminus ambo
 Imbrasidas, Glancum atque Laden, quos Imbrasmus ipse
 nutrierat Lycia paribusque ornaverat armis,
 vel conferre manum vel equo praevertere ventos. 345
 parte alia media Eumedes in proelia fertur,
 antiqui proles bello praeclara Dolonis,
 nomine avom referens, animo manibusque parentem,
 qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
 ausus Pelidae pretium sibi poscere currus; 350
 illum Tydides alio pro talibus ausis
 adfecit pretio, nec equis adspirat Achillis.
 hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
 ante levi iaculo longum per inane secutus
 sistit equos biugis et curru desilit atque 355
 semianimi lapsoque supervenit et pede collo
 inpresso dextrae mucronem extorquet et alto
 fulgentem tinguat iugulo atque haec insuper addit:
 'en agros et quam bello, Troiane, petisti,
 Hesperiam metire iacens: haec praemia qui me 360
 ferro ausi temptare ferunt, sic moenia condunt.'
 huic comitem Asbyten coniecta cuspide mittit.
 Chloreaque Sybarimque Daretaque Thersilochumque
 et sternacis equi lapsum cervice Thymoeten. 365
 ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto
 insonat Aegaeo sequiturque ad litora fluctus,

qua venti incubuere, fugam dant nubila caelo:
 sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt
 conversaeque ruunt acies; fert impetus ipsum. 370
 et cristam adverso curru quatit aura volentem.
 non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
 obiecit sese ad currum et spumantia frenis
 ora citatorum dextra detorsit equorum.
 dum trahitur pendetque iugis, hunc lata reiectum
 lancea consequitur rumpitque infixā bilicem 375
 lorica et summum degustat volnere corpus.
 ille tamen clipeo obiecto conversus in hostem
 ibat et auxilium ducto mucrone petebat:
 cum rota praecipitem et procursum concitus axis
 impulit effunditque solo, Turnusque secutus 380
 imam inter galeam summi thoracis et oras
 abstulit ense caput truncumque reliquit harenae.
 Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
 interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
 Ascaniusque comes castris statuere cruentum, 385
 alternos longa nitentem cuspide gressus.
 saevit et infracta luctatur harundine telum
 eripere auxilioque viam, quae proxima, poscit
 ense secent lato volnus telique latebram
 rescindant penitus seseque in bella remittant. 390
 iamque aderat Phoebō ante alios dilectus Iapyx
 Iasides, acri quondam quō captus amore
 ipse suas artes, sua munera, laetus Apollo
 augurium citharamque dabat celerisque sagittas.
 ille ut depositi proferret fata parentis, 395
 scire potestates herbarum usumque medendi
 maluit et mutas agitare inglorius artes.
 stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam
 Aeneas magno iuvenum et maerentis Iuli
 concursu, lacrimis immobilis. ille retorto 400
 Paeonium in morem senior succinctus amictu
 multa manu medica Phoebeique potentibus herbis
 nequiquam trepidat, nequiquam spicula dextra
 sollicitat prensatque tenaci forcipe ferrum.

nulla viam Fortuna regit, nihil auctor Apollo 405
 subvenit; et saevos campis magis ac magis horror
 crebrescit propiusque malum est. iam pulvere caelum
 stare vident: subeunt equites, et spicula castris
 densa cadunt mediis. it tristis ad aethera clamor
 bellantum iuvenum et duro sub Marte cadentum. 410
 hic Venus, indigno nati concussa dolore,
 dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
 puberibus caulem foliis et flore comantem
 purpureo (non illa feris incognita capris
 gramina, cum tergo volucres haesere sagittae): 415
 hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
 detulit; hoc fustum labris splendentibus amnem
 inficit occulte medicans spargitque salubris
 ambrosiae sucos et odoriferam panaceam.
 fovit ea volnus lympa longaevos Iapyx 420
 ignorans, subitoque omnis de corpore fugit
 quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis;
 iamque secuta manum nullo cogente sagitta
 excidit, atque novae rediere in pristina vires.
 'arma citi properate viro! quid statis?' Iapyx 425
 conclamat primusque animos accendit in hostem.
 'non haec humanis opibus, non arte magistra
 proveniunt neque te, Aenea, mea dextera servat:
 maior agit deus atque opera ad maiora remittit.'
 ille avidus pugnae suras incluserat auro 430
 hinc atque hinc oditque moras hastamque coruscat.
 postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,
 Ascanium fuis circum complectitur armis
 summaque per galeam delibans oscula fatur:
 'disce, puer, virtutem ex me verumque laborem, 435
 fortunam ex aliis. nunc te mea dextera bello
 defensum dabit et magna inter praemia ducet.
 tu facito, mox cum matura adoleverit aetas,
 sis memor, et te animo repetentem exempla tuorum
 et pater Aeneas et avonculus excitet Hector.' 440
 Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
 telum immane manu quatiens; simul agmine denso

Antheusque Mnestheusque ruunt omnisque relictis
 turba fluit castris: tum caeco pulvere campus
 miscetur pulsuque pedum tremit excita tellus. 445
 vidit ab adverso venientis aggere Turnus,
 videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
 ossa tremor: prima ante omnis Iuturna Latinos
 audiit adgnovitque sonum et tremefacta refugit.
 ille volat campoque atrum rapit agmen aperto. 450
 qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
 it mare per medium (miseris heu praescia longe
 horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
 arboribus stragemque satis, ruet omnia late);
 ante volant sonitumque ferunt ad litora venti: 455
 talis in adversos ductor Rhoeteius hostis
 agmen agit, densi cuneis se quisque coactis
 adglomerant. ferit ense gravem Thymbraeus Osinim,
 Tarchetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates
 Ufentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur, 460
 primus in adversos telum qui tarserat hostis.
 tollitur in caelum clamor, versique vicissim
 pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
 ipse neque aversos dignatur sternere Morti
 nec pede congressos aequo nec tela ferentis 465
 insequitur: solum densa in caligine Turnum
 vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
 hoc concussa metu mentem Iuturna virago
 aurigam Turni media inter lora Metiscum
 excutit et longe lapsum temone reliquit: 470
 ipsa subit manibusque undantis flectit habenas,
 cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metisci.
 nigra velut magnas domini cum divitis aedes
 pervolat et pinnis alta atria lustrat hirundo,
 pabula parva legens nidisque loquacibus escas, 475
 et nunc porticibus vacuis, nunc umida circum
 stagna sonat: similis medios Iuturna per hostis
 fertur equis rapidoque volans obit omnia curru
 iamque hic germanum iamque hic ostentat ovantem
 nec conferre manum patitur, volat avia longe. 480

haut minus Aeneas tortos legit obvius orbes
 vestigatque virum et disiecta per agmina magna
 voce vocat. quotiens oculos coniecit in hostem
 alipedumque fugam cursu temptavit equorum,
 aversos totiens currus Iuturna retorsit. 485
 heu quid agat? vario nequiquam fluctuat aestu,
 diversaeque vocant animum in contraria curae.
 huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
 lenta levis cursu praefixa hastilia ferro,
 horum unum certo contorquens derigit ictu. 490
 substitit Aeneas et se collegit in arma,
 poplite subsidens; apicem tamen incita summum
 hasta tulit summasque excussit vertice cristas.
 tum vero adsurgunt irae; insidiisque subactus,
 diversos ubi sensit equos currumque referri, 495
 multa Iovem et laesi testatus foederis aras
 iam tandem invadit medios et Marte secundo
 terribilis saevam nullo discrimine caedem
 suscitatur irarumque omnis effundit habenas.
 Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes 500
 diversas obitumque ducum, quos aequore toto
 inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
 expediat? tanton placuit concurrere motu,
 Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?
 Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentis 505
 pugna loco statuit Teucros) haut multa morantem
 excipit in latus et, qua fata celerruma, crudum
 transadigit costas et cratis pectoris ensem.
 Turnus equo deiectum Amycum fratremque Dioren,
 congressus pedes, hunc venientem cuspide longa, 510
 hunc mucrone ferit curruque abscisa duorum
 suspendit capita et rorantia sanguine portat.
 ille Talon Tanaimque Neci fortemque Cethegum,
 tris uno congressu, et maestum mittit Oniten,
 hic fratres Lycia missos et Apollinis agris 515
 nomen Echionium matrisque genus Peridiae,
 et iuvenem exosum nequiquam bella Menoeten,
 Arcada, piscosae cui circum flumina Lerna

ars fuerat pauperque domus nec nota potentum
 munera conductaque pater tellure serebat. 520
 ac velut inmissi diversis partibus ignes
 arentem in silvam et virgulta sonantia lauro,
 aut ubi decursu rapido de montibus altis
 dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt
 quisque suum populatus iter: non segnius ambo 525
 Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc nunc
 fluctuat ira intus, rumpuntur nescia vinci
 pectora, nunc totis in volnera viribus itur.
 Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonantem
 nomina per regesque actum genus omne Latinos, 530
 praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
 excutit effunditque solo: hunc lora et iuga subter
 provolvere rotae, crebro super ungula pulsu
 incita nec domini memorum proculcat equorum.
 ille ruenti Hyllo animisque immane frementi 535
 occurrit telumque aurata ad tempora torquet:
 olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
 dextera nec tua te, Graium fortissime Cretheu,
 eripuit Turno. nec di texere Cupencum
 Aenea veniente sui: dedit obvia ferro 540
 pectora, nec misero clipei mora profuit aerei.
 te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
 oppetere et late terram consternere tergo.
 occidis, Argivae quem non potuere phalanges
 sternere nec Priami regnorum eversor Achilles; 545
 hic tibi mortis erant metae: domus alta sub Ida,
 Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
 totae adeo conversae acies, omnesque Latini,
 omnes Dardanidae, Mnestheus acerque Serestus
 et Messapus ecum domitor et fortis Asilas 550
 Tuscorumque phalanx Euandrique Arcades alae,
 pro se quisque viri summa nituntur opum vi:
 nec mora nec requies, vasto certamine tendunt.
 Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
 iret ut ad muros urbique adverteret agmen 555
 ocuis et subita turbaret clade Latinos.

ille ut vestigans diversa per agmina Turnum
 huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
 immunem tanti belli atque impune quietam.
 continuo pugnae accendit maioris imago: 560
 Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum
 ductores tumulumque capit, quo cetera Teucrum
 concurrat legio nec scuta aut spicula densi
 deponunt. celso medius stans aggere fatur:
 'nequa meis esto dictis mora (Iuppiter hac stat), 565
 neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
 urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
 ni frenum accipere et victi parere fatentur,
 eruam et aequa solo fumantia culmina ponam.
 scilicet expectem, libeat dum proelia Turno 570
 nostra pati rursusque velit concurrere victus?
 hoc caput, o cives, haec belli summa nefandi:
 ferte faces propere foedusque reposcite flammis.'
 dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
 dant cuneum densaque ad muros mole feruntur. 575
 scalae improviso subitusque apparuit ignis.
 discurrunt alii ad portas primosque trucidant,
 ferrum alii torquent et obumbrant aethera telis.
 ipse inter primos dextram sub moenia tendit
 Aeneas magnaue incusat voce Latinum 580
 testaturque deos, iterum se ad proelia cogi,
 bis iam Italos hostis, haec altera foedera rumpi.
 exoritur trepidos inter discordia civis:
 urbem alii reserare iubent et pandere portas
 Dardanidis ipsumque trahunt in moenia regem, 585
 arma ferunt alii et pergunt defendere muros.
 inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
 vestigavit apes fumoque implevit amaro:
 illae intus trepidae rerum per cerea castra
 discurrunt magnisque acuunt stridoribus iras; 590
 volvitur ater odor tectis, tum murmure caeco
 intus saxa sonant, vacuas it fumus ad auras.
 Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
 quae totam luctu concussit funditus urbem.

regina ut tectis venientem prospicit hostem, 595
 innessi muros, ignis ad tecta volare,
 nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
 infelix pugnae iuvenem in certamine credit
 extinctum et, subito mentem turbata dolore,
 se causam clamat crimenque caputque malorum, 600
 multaque per maestum demens effata furorem
 purpureos moritura manu discindit amictus
 et nodum informis leti trabe neclit ab alta.
 quam cladem miserae postquam accepere Latinae,
 filia prima manu flores Lavinia crinis 605
 et roseas laniata genas, tum cetera circum
 turba furit: resonant late plangoribus aedes.
 hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
 demittunt mentes; it scissa veste Latinus,
 coniugis attonitus fati urbisque ruina, 610
 canitiem inmundo perfusam pulvere turpans.
 Interea extremo bellator in aequore Turnus 614
 palantis sequitur paucos iam segnior atque
 iam minus atque minus successu laetus equorum
 attulit hunc illi caecis terroribus aura
 commixtum clamorem arrectasque inpulit auris
 confusae sonus urbis et inlaetabile murmur.
 'ei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu? 620
 quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?'
 sic ait adductisque amens subsistit habenis.
 atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
 aurigae currumque et equos et lora regebat, 625
 talibus occurrit dictis: 'hac, Turne, sequamur
 Troiugenas, qua prima viam victoria pandit;
 sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
 ingruit Aeneas Italis et proelia miscet:
 et nos saeva manu mittamus funera Teucris.
 nec numero inferior pugnae nec honore recedes.' 630
 Turnus ad haec

multaque se incusat, qui non acceperit ante 612
 Dardanium Aenean generumque adsciverit ultro.

'o soror, et dudum adgnovi, cum prima per artem
 foedera turbasti teque haec in bella dedisti,
 et nunc nequiquam fallis dea. sed quis Olympo
 demissam tantos voluit te ferre labores? 635
 an fratris miseri letum ut crudele videres?
 nam quid ago? aut quae iam spondet Fortuna salutem?
 vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
 Murranum, quo non superat mihi carior alter,
 oppetere ingentem atque ingenti volnere victum. 640
 occidit infelix nostrum ne dedecus Ufens
 aspiceret; Teucrici potuuntur corpore et armis.
 excindine domos (id rebus defuit unum)
 perpetiar, dextra nec Drancidis dicta refellam?
 terga dabo et Turnum fugientem haec terra videbit? 645
 usque ad eone mori miserum est? vos o mihi manes
 este boni, quoniam superis aversa voluntas!
 sancta ad vos anima atque istius nescia culpae
 descendam, magnorum haut umquam indignus avorum.
 Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hostis 650
 vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
 saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
 'Turne, in te suprema salus: miserere tuorum.
 fulminat Aeneas armis summasque minatur
 delecturum arces Italum excidioque daturum; 655
 iamque faces ad tecta volant. in te ora Latini,
 in te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
 quos generos vocet aut quae sese ad foedera flectat.
 praeterea regina, tui fidissima, dextra
 occidit ipsa sua lucemque exterrita fugit. 660
 soli pro portis Messapus et acer Atinas
 sustentant aciem. circum hos utrimque phalanges
 stant densae, strictisque seges mucronibus horret
 ferrea: tu currum deserto in gramine versas.'
 opstipuit varia confusus imagine rerum 665
 Turnus et obtutu tacito stetit. aestuat ingens
 uno in corde pudor mixtoque insania luctu
 et furiis agitatus amor et conscia virtus.
 ut primum discussae umbrae et lux reddita menti,

ardentis oculorum orbos ad moenia torsit 670
 turbidus eque rotis magnam respexit ad urbem.
 ecce autem flammis inter tabulata volutus
 ad caelum undabat vertex turrimque tenebat,
 turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse
 subdideratque rotas pontisque instraverat altos. 675
 'iam iam fata, soror, superant; absiste morari;
 quo deus et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
 stat conferre manum Aeneae, stat quidquid acerbist
 morte pati; neque me indecorem, germana, videbis
 amplius. hunc, oro, sine me furere ante furorem.' 680
 dixit et e curru saltum dedit ocius arvis
 perque hostis, per tela ruit maestamque sororem
 deserit ac rapido cursu media agmina rumpit.
 ac veluti montis saxum de vertice praeceps
 cum ruit avolsu vento, seu turbidus imber 685
 proluit aut annis solvit sublapsa vetustas;
 fertur in abruptum magno mons improbus actu
 exultatque solo, silvas armenta virosque
 involvens secum: disiecta per agmina Turnus
 sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso 690
 sanguine terra madet striduntque hastilibus aerae,
 significatque manu et magno simul incipit ore:
 'parcite iam, Rutuli, et vos tela inhibete, Latini;
 quaecumque est Fortuna, mea est: me verius unum
 pro vobis foedus luere et decernere ferro.' 695
 discessere omnes medii spatiumque dedere.
 At pater Aeneas audito nomine Turni
 deserit et muros et summas deserit arces
 praecipitatque moras omnis, opera omnia rumpit,
 laetitia exultans, horrendumque intonat armis: 700
 quantus Athos aut quantus Eryx aut ipse coruscis
 cum fremit illicibus quantus gaudetque nivali
 vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
 iam vero et Rutuli certatim et Troes et omnes 705
 convertere oculos Itali, quique alta tenebant
 moenia quique imos pulsabant ariete muros,
 armaque deposuere umeris. stupet ipse Latinus

ingentis, genitos diversis partibus orbis,
inter se coiisse viros et cernere ferro.
atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi, 710
procursu rapido, coniectis eminus hastis,
invadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
dat gemitum tellus; tum crebros ensibus ictus
congeminant: fors et virtus miscentur in unum.
ac velut ingenti Sila summove Taburno 715
cum duo conversis inimica in proelia tauri
frontibus incurrunt (pavidi cessere magistri,
stat pecus omne metu mutum mussantque iuvencae,
quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur);
illi inter sese multa vi volnera miscent 720
cornuaque obnixi infigunt et sanguine largo
colla armosque lavant; gemitu nemos omne remugit:
non aliter Tros Aeneas et Daunius heros
concurrunt clipeis; ingens fragor aethera complet.
Iuppiter ipse duas aequato examine lances 725
sustinet et fata inponit diversa duorum,
quem damnet labor et quo vergat pondere letum.
emicat hic, inpune putans, et corpore toto
alte sublatum consurgit Turnus in ense
et ferit: exclamant Troes trepidique Latini, 730
arrectaeque amborum acies. at perfidus ensis
frangitur in medioque ardentem deserit ictu . . .
ni fuga subsidio subeat. fugit ocior euro,
ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
fama est praecipitem, cum prima in proelia iunctos 735
conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci.
idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
sufficit: postquam arma dei ad Volcania ventumst,
mortalis mucro glacies ceu futilis ictu 740
dissiluit; fulva resplendent fragmina harena.
ergo amens diversa fuga petit aequora Turnus
et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis;
undique enim densa Teucri inclusere corona,
atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt. 745

Nec minus Aeneas, quamquam tardata sagitta
interdum genua impediunt cursumque recusant,
insequitur trepidique pedem pede fervidus urget:
inclusum veluti siquando flumine nactus
cervom aut puniceae saeptum formidine pinnae 750
venator cursu canis et latratibus instat;
ille autem, insidiis et ripa territus alta,
mille fugit, refugitque vias; at vividus Umber
haeret hians, iam iamque tenet similisque tenenti
inreput malis morsuque elusus inani est. 755
tum vero exoritur clamor, ripaeque lacusque
responsant circa et caelum tonat omne tumultu.
ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnis,
nomine quemque vocans, notumque efflagitat ense.
Aeneas mortem contra praesensque minatur 760
exitium, si quisquam adeat, terretque tremantis
excisurum urbem minitans et saucius instat.
quinque orbis explent cursu totidemque retexunt
huc illuc; neque enim levia aut ludicra petuntur
praemia, sed Turni de vita et sanguine certant. 765
forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
hic steterat, nautis olim venerabile lignum,
servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo et votas suspendere vestes
sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum 770
sustulerant, puro ut possent concurrere campo
hic hasta Aeneae stabat, huc impetus illam
detulerat fixam et lenta radice tenebat.
incubuit voluitque manu convellere ferrum
Dardanides teloque sequi, quem prendere cursu 775
non poterat. tum vero amens formidite Turnus
'Faune, precor, miserere' inquit 'tuque optima ferrum
terra tene, colui vestros si semper honores,
quos contra Aeneadae bello fecere profanos.'
dixit opemque dei non cassa in vota vocavit. 780
namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
viribus haud ullis valuit discludere morsus
roboris Aeneas. dum nititur acer et instat,

rursus in aurigae faciem mutata Metisci
 procurrit fratrique ensem dea Daunia reddit. 785
 quod Venus audaci nymphae indignata licere
 accessit telumque alta ab radice revellit.
 olli sublimes, armis animisque relecti,
 hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
 adsistunt contra certamina Martis anhelii. 790

Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
 adloquitur fulva pugnans de nube tuentem:
 'quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
 Indigetem Aenean scis ipsa et scire fateris
 deberi caelo fatisque ad sidera tolli. 795
 quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
 mortalin decuit violari vulnere divom,
 aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
 ereptum reddi Turno et vim crescere victis?
 desine iam tandem precibusque inflectere nostris: 800
 ventum ad supremum est. terris agitare vel undis
 Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
 deformare domum et luctu miscere hymenaeos: 805
 ulterius temptare veto.' sic Iuppiter orsus;
 sic dea summisso contra Saturnia voltu:
 'ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
 Iuppiter, et Turnum et terras invita reliqui;
 nec tu me aëria solam nunc sede videres 810
 digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
 starem acie traheremque inimica in proelia Teucros.
 Iuturnam misero (fateor) succurrere fratri
 suasi et pro vita maiora audere probavi,
 non ut tela tamen, non ut contenderet arcum: 815
 adiuro Stygii caput inplacabile fontis,
 una superstitio superis quae reddita divis.
 et nunc cedo equidem pugnansque exosa relinquo.
 illud te, nulla fati quod lege tenetur,
 pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum: 820
 cum iam conubis pacem felicibus (esto)
 component, cum iam leges et foedera iungent,
 ne vetus indigenas nomen mutare Latinos

neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari
 aut vocem mutare viros aut vertere vestem. 825
 sit Latium, sint Albani per saecula reges,
 sit Romana potens Itala virtute propago:
 occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.
 olli subridens hominum rerumque repertor
 'es germana Iovis Saturnique altera proles: 830
 irarum tantos volvis sub pectore fluctus.
 verum age et inceptum frustra summitte furorem
 ni te tantus edit tacitam dolor et mihi curae 801
 saepe tuo dulci tristes ex ore recurrant, 802
 do quod vis, et me victusque volensque remitto. 833
 sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
 utque est nomen erit; commixti corpore tantum 835
 subsident Teuceri. morem ritusque sacrorum
 adiciam faciamque omnis uno ore Latinos.
 hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget,
 supra homines, supra ire deos pietate videbis,
 nec gens ulla tuos aequae celebrabit honores.' 840
 adnuit his Iuno et mentem laetata retorsit.
 interea excedit caelo nubemque relinquit.

His actis aliud genitor secum ipse volutat
 Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
 dicuntur geminae pestes cognomine Dirae, 845
 quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
 uno eodemque tulit partu paribusque revinxit
 serpentum spiris ventosasque addidit alas.
 hae Iovis ad solium saevique in limine regis
 apparent acuuntque metum mortalibus aegris, 850
 siquando letum horrificum morbosque deum rex
 molitur meritas aut bello territat urbes.
 harum unam celerem demisit ab aethere summo
 Iuppiter inque omen Iuturnae occurrere iussit.
 illa volat celerique ad terram turbine fertur. 855
 non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
 armatam saevi Parthus quam felle veneni,
 Parthus sive Cydon, telum inmedicabile, torsit,
 stridens et celeris incognita transilit umbras:

talis se sata Nocte tulit terrasque petivit. 800
 postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
 alitis in parvae subitam conlecta figuram,
 quae quondam in bustis aut culminibus desertis
 nocte sedens serum canit inportuna per umbras,
 hanc versa in faciem Turni se pestis ob ora 865
 fertque refertque sonans clupearumque everberat alis.
 olli membra novos solvit formidine torpor,
 arrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
 at procul ut Dirae stridorem agnovit et alas,
 infelix crinis scindit Iuturna solutos, 870
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnis:
 'quid nunc te tua, Turne, potest germana iuvare?
 aut quid iam durae superat mihi? qua tibi lucem
 arte morer? talin possum me opponere monstro?
 iam iam linquo acies. ne me terrete timentem, 875
 obscenae volucres: alarum verbera nosco
 letalemque sonum, nec fallunt iussa superba
 magnanimi Iovis. haec pro virginitate reponit?
 quo vitam dedit aeternam? cur mortis ademptast
 condicio? possem tantos finire dolores 880
 nunc certe et misero fratri comes ire per umbras!
 * [immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum
 te sine, frater, erit? o quae satis ima dehiscet
 terra mihi manisque deam demittet ad imos?]
 tantum effata caput glauco contextit amictu 885
 multa gemens et se fluvio dea condidit alto.
 Aeneas instat contra telumque coruscat
 ingens arboreum et saevo sic pectore fatur:
 'quae nunc deinde morast? aut quid iam, Turne, retractas?
 non cursu, saevis certandum est cominus armis. 890
 verte omnis tete in facies et contrahe quidquid
 sive animis sive arte vales; opta ardua pinnis
 astra sequi clausumve cava te condere terra....'
 ille caput quassans 'non me tua fervida terrent
 dicta, ferox: di me terrent et Iuppiter hostis.' 895
 nec plura effatus saxum circumspicit ingens,
 saxum anticum ingens, campo quod forte iacebat,

limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
 vix illud lecti bis sex cervice subirent,
 qualia nunc hominum producit corpora tellus: 900
 ille manu raptum trepida torquebat in hostem
 altior insurgens et cursu concitus heros.
 sed neque currentem se nec cognoscit euntem
 tollentemve manus saxumve immane moventem;
 genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis. 905
 tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
 nec spatium evasit totum neque pertulit ictum.
 ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
 nocte quies, nequiquam avidos extendere cursus
 velle videmur et in mediis conatibus aegri 910
 succidimus (non lingua valet, non corpore notae
 sufficiunt vires, nec vox aut verba secuntur):
 sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
 successum dea dira negat. tum pectore sensus
 vertuntur varii. Rutulos aspectat et urbem 915
 cunctaturque metu letumque instare tremescit;
 nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
 nec currus usquam videt aurigamve sororem.
 cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
 sortitus fortunam oculis, et corpore toto 920
 eminus intorquet. murali concita numquam
 tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
 dissultant crepitus. volat atri turbinis instar
 exitium dirum hasta ferens orasque recludit
 loricae et clipei extremos septemplicis orbis. 925
 per medium stridens transit femur. incidit ictus
 ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
 consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
 mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
 ille humilis supplex oculos, dextramque precantem 930
 protendens 'equidem merui nec deprecor' inquit:
 'utere sorte tua. miseri te siqua parentis
 tangere cura potest, oro (fuit et tibi talis
 Anchises genitor), Dauni miserere senectae
 et me seu corpus spoliatum lumine mavis 935

redde meis. vicisti, et victum tendere palmas
 Ausonii videre; tua est Lavinia coniunx:
 ulterius ne tende odiis. stetit acer in armis
 Aeneas, volvens oculos, dextramque repressit;
 et iam iamque magis cunctantem flectere sermo 940
 coeperat, infelix umero cum apparuit alto
 balteus et notis fulserunt cingula bullis
 Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
 straverat atque umeris inimicum insigne gerebat.
 ille, oculis postquam saevi monumenta doloris 945
 exuviasque hausit, furiis accensus et ira
 terribilis 'tunc hinc spoliis indute meorum
 eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
 immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit,'
 hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit 950
 fervidus. ast illi solvontur frigore membra
 vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

CULEX.

Lusimus, Octavi, gracili modulante Thalia
 atque ut araneoli tenuem formavimus orsum.
 lusimus: haec propter culicis sint carmina dicta,
 omnis et historiae per ludum consonet ordo
 notitiae. ducam voces, licet invidus adsit. 5
 quisquis erit culpae iocos musamque paratus,
 pondere vel culicis levior famaue feretur.
 posteriori graviore sono tibi musa loquetur
 nostra, dabunt cum maturos mihi tempora fructus,
 ut tibi digna tuo poliantur carmina sensu. 10
 Latonae magnique Iovis decus, aurea proles,
 Phoebus erit nostri princeps et carminis auctor
 et recinente lyra fautor, sive educat illum
 Arna Chimaereo Xanthi perfusa liquore
 seu decus Asteriae seu qua Parnasia rupes 15
 hinc atque hinc patula praepandit cornua fronte
 Castaliaeque sonans liquido pede labitur unda.
 quare, Pierii laticis decus, ite, sorores
 naides, et celebrate deum plaudente chorea;
 et tu sancta Pales, ad quam bona turba recurrit 20
 agrestum secuta sibi sua rura tenentes,
 aërios nemorum saltus silvasque virentis,
 te cultrice vagus saltus feror inter et antra.
 Et tu, cui meritis oritur fiducia tantis, 25
 Octavi venerande, meis adlabere coeptis,
 sancte puer, tibi namque
 triste Iovis Rhoetique canit non pagina bellum,
 Phlegra Giganteo sparsa est quo sanguine tellus,
 nec Centaureos Lapithas compellit in enses;

urit Erichthonias Oriens non ignibus arces, 30
 non perrossus Athos nec magno vincula ponto
 iacta meo quaerent iam sera volumine famam,
 non Hellespontus pedibus pulsatus equorum,
 Graecia cum timuit venientis undique Persas:
 molli sed tenuis decurrens carmine versus 35
 viribus apta suis Phoebō duce ludere gaudet.
 hoc tu, sancte puer, memoraberis, et tibi crescet
 gloria perpetuum lucens, mansura per aevum;
 et tibi sede pia maneat locus et tibi sospes
 debita felicis numeretur vita per annos, 40
 grata, bonis lucens, sed nos ad coepta feramur.
 Igneus aetherias iam sol penetrarat in arces
 candidaque aurato quatiebat lumina curru,
 crinibus et roseis tenebras Aurora fugarat:
 propulit e stabulis ad pabula nota capellas 45
 pastor et excelsi montis iuga summa petivit,
 florida qua patulos velabant gramina colles.
 iam silvis dumisque vagae, iam vallibus abdunt
 corpora, iamque omni celeres e parte vagantes
 scrupēa desertae surrepunt ad cava rupis: 51
 tondentur tenero viridantia gramina morsu, 50
 pendula proiectis carpuntur et arbuta ramis
 densaque virgultis avide labrusca petuntur.
 haec suspensa rapit carpente cacumina morsu 55
 vel salicis lentae vel quae nova nascitur alnus,
 haec teneras fruticum sentes rimatur, at illa
 imminet inrigui praestanti marginis ulvae.
 talibus in studiis baculo dum nixus apricas 98
 pastor agit curas et dum non arte canora
 compacta solitum modulatur arundine carmen: 100
 tendit inevectus radios Hyperionis ardor
 lucidaque aetherio ponit discrimina mundo,
 qui iacit Oceanum flammās in utrumque rapaces. 103
 O bona pastoris (siquis non pauperis usum 58
 mente minus docta fastidiat et probet illis
 somnia luxuriae spretis), incognita curis, 60
 quae lacerant avidas inimico pectore mentes!

si non Assyrio fulgent bis lauta colore
 Attalicis opibus data vellera, si nitor auri
 sub laqueare domus animum non angit avarum, 63
 picturaeque decus, lapidum nec fulgor in ulla
 cognitus utilitate, manum nec pocula Graiam
 Alconis referunt Rhoecique toreuma, nec Indi
 conchea baca maris pretio est: at pectore puro
 saepe super tenero prosternit gramine corpus, 70
 florida cum tellus gemmantis picta per herbas
 vere notat dulci distincta coloribus arva;
 atque illum calamo laetum recinente palustri
 otiaque invidia degentem ac fraude remota
 pollentemque sibi viridi cum palmitē ludens 75
 Tmolia pampineo subter coma velat amictū.
 illi sunt gratae rorantes lacte capellae
 et nemus et fecunda Pales et vallibus intus
 semper opaca novis manantia fontibus antra.
 quis magis optato queat esse beatior aevo 80
 quam qui mente procul pura sensuque probando
 non avidas adgnovit opes nec tristia bella
 nec funesta timet validae certamina classis
 nec, spoliis dum sancta deum fulgentibus ornet
 templa vel evectus finem transcendat habendi, 85
 adversum saevis ultro caput hostibus offert?
 illi falce deus colitur, non arte politus
 ille colit lucos, illi Panchaia tura
 floribus agrestes herbae variantibus adflant,
 illi dulcis adest requies et pura voluptas, 90
 libera, simplicibus curis: huc imminet, omnis
 dirigit huc sensus, haec cura est subdita cordi,
 quolibet ut requie victu contentus abundet
 iucundoque levet languentia corpora somno.
 o pecudes, o panes et o gratissima tempe 95
 frondis hamadryadum, quarum non divite cultu
 aemulus Ascraeo pastor sibi quisque poetae
 securam placido traducit pectore vitam!
 Et iam compellente vagae pastore capellae 104
 ima susurrantis reptabant ad vada lymphae,

quae subter viridem residebant caerula muscum;
 iam medias operum partes evectus erat sol,
 cum densas pastor pecudes cogebat in umbras.
 haut procul accessit luco residere virenti,
 Delia diva, tuo, quo quondam victa furore
 venit Nyctelium fugiens Cadmeis Agaue,
 infandas scelerata manus ec caede cruenta:
 quae gelidis bacchata iugis requievit in antro,
 posterius poenam gnati de morte datura.
 hic etiam viridi ludentes panes in herba
 et satyri dryadesque choros egere puellae
 naiadum coetu. tantum non Orpheus Hebrum
 restantem tenuit ripis silvasque canendo,
 quantum te, pernix, remorantur, diva, chorea
 multa tuo laetae fundentes gaudia voltu,
 ipsa loci natura domum resonante susurro
 quis dabat et dulci fessas refovebat in umbra.
 nam primum prona surgebant valle patentem
 aëriae platani, inter quas impia lotos,
 impia, quae socios Ithaci maerentis abegit,
 hospita dum nimia tenuit dulcedine captos.
 at quibus insigni curru proiectus equorum
 ambustus Phaëthon luctu mutaverat artus
 Heliades, teneris inplexae brachia truncis,
 candida fundebant tentis velamina ramis.
 posterius cui Demophoon aeterna reliquit
 perfidia lamenta, doli male provida Phyllis,
 (perfide Demophoon et non desse puellis!)
 quam comitabantur fatalia carmina quercus,
 quercus ante datae Cereris quam semina vitae
 (illas Triptolemi mutavit sulcus aristas).
 hic magnum Argoae navi decus edita pinus
 proceros decorat silvas hirsuta per artus
 ac petit aëriis contingere motibus astra.
 ilicis et nigrae et species Lethaea cupressus
 umbrosaeque monent fagus hederaeque ligantes
 brachia, fraternos plangat ne populus ictus,
 ipsaeque escendunt ad summa cacumina lentae

110

115

120

125

130

135

140

pinguntque aureolos viridi pallore corymbos,
 quis aderat veteris myrtus non nescia fati. 145
 his suberat gelidis manans e fontibus unda, 148
 quae levibus placidum rivis sonat acta liquorum.
 at volucres patulis residentes dulcia ramis 146
 carmina per varios edunt resonantia cantus;
 et quaqua geminas avium vox obstrepit aures, 150
 hac querulas referunt voces quis nantia limo
 corpora lympha fovet; sonitus alit aëris echo,
 argutis et cuncta fremunt arbusta cicadis.
 at circa passim fessae cubuere capellae
 excelsis subter dumis, quos leniter adflans 155
 aura susurrantis poscit confundere venti.
 Pastor, ut ad fontem densa requievit in umbra,
 mitem concepit proiectus membra soporem,
 anxius insidiis nullis, sed lentus in herbis
 securo pressos somno mandaverat artus: 160
 stratus humi dulcem capiebat corde quietem,
 ni fors incertos iussisset ducere casus.
 nam solitum volvens ad tempus tractibus isdem
 immanis vario maculatus corpore serpens,
 mersus ut in limo magno subsideret aestu, 165
 obvia vibranti carpens gravis ore trilingui,
 squamosos late torquebat motibus orbes:
 mollibant aurae venientis flamina nisus.
 iam magis atque magis corpus revolubile volvens
 attollit nitidis pectus fulgoribus, ecce 170
 sublimi cervicis caput, cui crista superne
 edita purpureo lucens iactatur amictu,
 aspectuque micant flammaram lumina torvo.
 nictatur late circum fera, cum videt ingens
 adversum recubare ducem gregis. acrior instat 175
 lumina diffundens intentuque obvia torvo
 saevius arripiens infrendere, quod sua quisquam
 ad vada venisset. naturae comparat arma:
 ardet mente, furit stridoribus, intonat ore,
 flexibus en versis torquetur corporis orbis, 180
 manant sanguineae per tractus undique guttae,

spiritus erumpit fauces. quo cuncta parante
 parvulus hunc prior umoris conterret alumnus
 et mortem vitare monet per acumina: namque
 qua diducta genas pandebant lumina somnis, 185
 hac senioris erat mature pupula telo
 tacta levi, cum prosiluit furibundus et illum
 obrutum Morti misit: cui dissitus omnis
 spiritus excessit sensus. tum torva tenentem
 lumina respexit serpentem comminus; inde 190
 impiger, exanimus, vix compos mente refugit,
 nescius aspiciens; timor occaecaverat artus, 199
 ergo tardus erat: somni languore remoto 198
 hoc minus implicuit dira formidine mentem, 200
 set validum dextra truncum detraxit ab orno 192
 (quam casus sociarit opem numenve deorum
 prodere sit dubium, valuit sed vincere talis
 horrida squamosi volventia membra draconis)
 atque reluctantis crebris foedeque petentis
 icibus ossa ferit, cingunt qua tempora cristae:
 quem postquam vidit caesum languescere, sedit. 201
 Iam quatit et biungis oriens Erebeis equos Nox
 et piger aurata procedit Vesper ab Oeta,
 cum grege compulso pastor duplicantibus umbris
 vadit et in fessos requiem dare comparat artus. 205
 cuius ut intravit levior per corpora somnus
 languidaque effuso requierunt membra sopore,
 effigies ad eum culicis devenit et illi
 tristis ab eventu cecinit convicia mortis.
 'en quid' ait 'meritus ad quae delatus acerbas 210
 cogor adire vices! tua dum mihi carior ipsa
 vita fuit vita, rapior per inania Averni.
 tu lentus refoves iucunda membra quiete,
 ereptus taetris e cladibus; at mea manes
 viscera Lethaeas cogunt transnare per undas: 215
 praeda Charonis agor. viden ut flagrantia taedis
 limina, quam lucent infernis omnia templis?
 obvia Tisiphone, serpentibus undique compta,
 et flammis et saeva quatit mihi verbera. pone

Cerberus et diris latrantia rictibus ora, 220
 anguibus hinc atque hinc horrent cui colla reflexis
 sanguineumque micant ardorem luminis orbis.
 heu, quid ab officio digressa est gratia, cum te
 restitui superis leti iam limine ab ipso?
 praemia sunt pietatis ubi, pietatis honores? 225
 in vanas abiere vices et rure recessit
 iustitia et prior illa fides. instantia vici
 alterius, sine respectu mea fata relinquens
 ad pariles agor eventus: fit poena merenti.
 poena sit exitium: modo sit dum grata voluntas, 230
 existat par officium. feror avia carpens,
 avia Cimmerios inter distantia lucos,
 quem circa tristes densentur in obvia poenae.
 nam vinctus sedet inmanis serpentibus Otos,
 devinctum maestus procul aspiciens Ephialten, 235
 conati quondam cum sint rescindere mundum;
 et Tityos, Latona, tuae memor anxius irae
 (implacabilis ira nimis) iacet alitis esca.
 terreor, a, tantis insistere, terreor, umbris!
 ad Stygias revocatus aquas vix ultimus anni 240
 extat nectareas divom qui prodidit escas,
 gutturis arenti revolutus inania sensu.
 quid, saxum procul adverso qui monte revolvit,
 contempsisse labor quem numina vincit acerba?
 otia quaerentes frustra cribro ite, puellae, 245
 ite, quibus taedas accendens tristis Erinys
 sicut Hymen (pro fata!) dedit conubia mortis.
 atque alias alio densas supero agmine turmas,
 impietate fera vecordem Colchida matrem, 250
 anxia sollicitis meditantem volnera natis;
 iam Pandionias miserandas prole puellas,
 quarum vox Ityn edit Ityn, quo Bistonius rex
 orbus epops maeret volucris evectus in auras.
 at discordantes Cadmeo semine fratres
 iam truculenta ferunt infestaque lumina corpus 255
 alter in alterius; iamque aversatur uterque,
 impia germani manat quod sanguine dextra.

eheu mutandus numquam labor! auferor ultra
 in diversa, magis distantia nomina cerno:
 Eridanus tranandus, agor delatus ad undam. 260
 obvia Persephone comites heroidas urguet
 adversas perferre faces. Alcestis ab omni
 inviolata vacat cura, quod saeva mariti
 in Chalcodoniis Admeti fata morata est.
 ecce, Ithaci coniunx semper decus Icarioris 265
 femineum incorrupta decus manet et procul illa
 turba ferox iuvenum telis confixa procorum.
 quid, misera Eurydice, tanto maerore recessi,
 poenaeque respectus et nunc manet Orpheus in te?
 audax ille quidem, qui mitem Cerberon umquam 270
 credidit aut ulli Ditis placabile numen,
 nec timuit Phlegethonta furentem ardentibus undis,
 nec maesta obtenta Ditis ferrugine regna
 defossasque domos ac Tartara nocte cruenta
 obsita, nec faciles Dictaeo iudice sedes, 275
 iudice, qui vitae post mortem vindicat acta:
 sed Fortuna valens audacem fecerat ante.
 iam rapidi steterant amnes et turba ferarum
 blanda voce sequax regionem insederat Orphei;
 iamque imam viridi radicem moverat alte 280
 quercus humo silvaeque sonorae
 sponte sua cantus rapiebant cortice avara.
 labentes biuges etiam per sidera Phoebus
 pressit equos, et tu currentis, menstrua virgo,
 auditura lyram tenuisti Nocte relicta. 285
 haec eadem potuit Ditis te vincere coniunx
 Eurydicenque viro ducendam reddere? non fas,
 non erat invictae divae exorabile numen.
 illa quidem, nimium manes experta severos,
 praeceptum signabat iter nec rettulit intus 290
 lumina nec divae corrumpit munera lingua;
 sed tu crudelis, crudelis tu magis, Orpheu,
 (peccatum meminisse tuom grave sede piorum) 295
 oscula cara petens rupisti iussa deorum:
 dignus amor venia, gratum si Tartara nossent. 293

has manet heroum contra manus. hic et uterque 296
 Aeacides (Peleus namque et Telamonia virtus
 per securae patris laetantur numina, quorum
 conubis Venus et Virtus iniunxit honorem:
 hunc rapuit Periboea, illum Nereis amavit). 300
 adsidet hac iuvenis, sociatae gloria sortis,
 acer, inexcussus, referens a navibus ignis
 Argolicis Phrygios torva feritate repulsos.
 o quis non referat talis divortia belli,
 quae Troiae videre viri videreque Grai, 305
 Teucra cum magno manaret sanguine tellus
 et Simois Xanthique liquor, Sigeaque propter
 litora cum Troas saevi ducis Hectoris ira
 videre in classes inimica mente Pelasgas
 volnera tela necesse ignis inferre paratos. 310
 ipsa iugis namque Ida patens frondentibus, ipsa
 Ida faces altrix cupidis praebebat alumnis,
 omnis ut in cineres Rhoetei litoris ora
 classibus ambustis flamma flagrante daretur.
 hinc erat oppositus conto Telamonius heros 315
 obiectoque dabat clipeo certamina, et illinc
 Hector erat, Troiae summum decus, acer uterque,
 fulminibus veluti fragor editus
 ignibus hic telisque super si [*classibus Argos*]
 eriperet redivit, alter Volcania ferro 320
 volnera protectus depellere navibus instat.
 hos sedet Aeacides voltu laetatus honores,
 Dardaniaeque alter fuso quod sanguine campis
 Hectoreo victor lustravit corpore Troiam.
 rursus acerba fremunt, Paris hunc quod letat et huius 325
 alma dolis Ithaci virtus quod concidit icta.
 huic gerit aversos proles Laertia voltus
 et iam Strymonii Rhesi victorque Dolonis,
 Pallade iam laetatur ovans, rursusque tremescit
 iam Ciconas iamque horret atrox Laestrygone *natos*. 330
 illum Scylla rapax canibus succincta Molossis
 Aetnaeusque Cyclops, illum Zanclaea Charybdis
 pallentisque lacus et squalida Tartara terrent.

hic et Tantalei generis decus, amplius Atrida,
 adsidet, Argivum lumen, quo flamma regente 335
 Doris Erichthonias prostravit funditus arces.
 reddidit heu Graius poenas tibi, Troia, ruenti,
 Hellespontiacis obiturus reddidit undis.
 illa vices hominum testata est copia quondam,
 ne quisquam propriae fortunae munere dives 340
 iret invectus caelum super: omne propinquo
 frangitur invidiae telo decus. ibat in altum
 vis Argiva petens patriam ditataque praeda
 arcis Erichthoniae; comes huic erat aura secunda
 per placidum cursu pelagus; Nereis ab unda 345
 signa dabat, pars inflexis super acta carinis:
 cum seu caelesti fato seu sideris ortu
 undique mutatur caeli nitor, omnia ventis,
 omnia turbinibus sunt anxia. iam maris unda
 sideribus certat consurgere, iamque superne 350
 corripere et solis et sidera cuncta minatur
 ac ruere in terras caeli fragor. hic modo laeta
 copia nunc miseris circumdatur anxia fati
 inmoriturque super fluctus et saxa Capherei
 Euboicas aut per cautes Aegaeaeque late 355
 litora, cum Phrygiae passim vaga praeda peremptae
 fluctuat omnis in aequoreo navifraga tractu.
 hic alii sidunt pariles virtutis honore
 heroes mediisque siti sunt sedibus omnes,
 omnis Roma decus magni quos suspicit orbis. 360
 hic Fabii Deciique, hic est et Horatia virtus,
 hic et fama vetus numquam moritura Camilli,
 Curtius et mediis quem quondam sedibus urbis
 devotum tellus consumpsit gurgitis unda,
 Mucius et prudens ardorem corpore passus, 365
 limitibus cessit cui fracta potentia regis;
 hic Curius clarae socius virtutis et ille
 Caecilius, devota dedit qui corpora flammae,
 Scipiadaeque duces, quorum devota triumphis 370
 moenia vae rapidis Libycae Karthaginis horrent.
 iure igitur tales sedes pietatis honores; 369

illi laude sua vigeant: ego Ditis opacos 372
 cogor adire lacus, vacuos, a, lumine Phoebi,
 et vastum Phlegethonta pati, quo, maxime Minos,
 conscelerata pia discernis vincula sede. 375
 ergo iam causam mortis, iam dicere vitae
 verberibus saevae cogunt sub iudice Poenae,
 cum mihi tu sis causa mali nec conscius adsis.
 sed tu mobilibus curis haec inmemor audis,
 et tamen etsi audis, dimittes omnia ventis 380
 et mea diffusas rapiuntur dicta per auras. 383
 digredior numquam rediturus: tu cole fontis 381
 et viridis nemorum silvas et pascua laetus.
 dixit et extrema tristis cum voce recessit. 384
 Hunc ibi sollicitum dimisit inertia vitae, 385
 interius graviter regementem. nec tulit ultra
 sensibus infusum culicis de morte dolorem:
 quantumcumque sibi vires tribuere seniles
 (quis tamen infestum pugnans devicerat hostem),
 rivum propter aquae viridi sub fronde latentem 390
 conformare locum capit impiger. hunc et in orbem
 destinat ac ferri capulum repetivit in usum,
 gramineam ut viridi foderet de caespite terram:
 iam memor inceptum peragens sibi cura laborem
 congestum cumulavit opus, atque aggere multo 395
 telluris tumulus formatum crevit in orbem.
 quem circum lapidem levi de marmore formans
 conserit, adsiduae curae memor. hic et acanthos
 et rosa purpureo crescens pudibunda rubore
 et violae omne genus, hic est et Parthica myrtus 400
 atque hyacinthus et hic Cilici crocus editus arvo,
 laurus item Phoebi surgens decus, hic rhododaphne
 liliaque et roris non avia turba marini
 herbaque turis opes priscis imitata Sabinis
 chrysanthesque hederaeque nitor pallente corymbo 405
 et bocchus Libyae regis memor; hic amaranthus
 bumastusque virens et semper florida tinus;
 non illine narcissus abest, cui gloria formae
 igne Cupidinea proprios exarsit in artus;

et quoscumque novant vernantia tempora flores,
his tumulus super inseritur. tum fronte locatur
elogium, tacita format quod littera voce:
parve culex, pecudum custos tibi tale merenti
funeris officium vitae pro munere reddit.

CIRIS.

Etsi me vario iactatum laudis amore
inritaque expertum fallacis praemia volgi
Cecropius suaves expirans hortulus auras
floreantis viridi sophiae complectitur umbra,
iamque mea ratione indignumst quaerere carmen,
longe aliud studium atque alios quae accincta labores
altius ad magni subtendit sidera mundi
et placitum paucis ausa est ascendere collem:
non tamen absistam coeptum detexere munus,
in quo iure meas utinam requiescere musas
et leviter blandum liceat deponere morem.
quod si mirificum saeculis proferre valerem,
mirificum mundi genus omne (o bella libido!),
si me iam summa Sapientia pangeret arce,
quattuor antiquis quae heredibus est data consors,
unde hominum errores longe lateque per orbem
despicere atque humiles possem contemnere curas:
non ego te talem venerarer munere tali,
non equidem (quamvis interdum ludere nobis
et gracilem molli liceat pede claudere versum),
sed magno intexens, si fas est dicere, peplo,
qualis Erechtheis olim portatur Athenis,
debita cum castae solvuntur vota Minervae
tardaue confecto redeunt quinquennia lustro,
cum levis alterno zephyrus concrebruit euro
et prono gravidum provexit pondere currum.
felix illa dies felix et dicitur annus,
felices qui talem annum videre diemque:
ergo Palladae texuntur in ordine pugnae

410

5

10

15

20

25

magna Giganteis ornantur pepla tropaeis,
horrida sanguineo pinguntur proelia cocco;
additur aurata deiectus cuspidem Typhon,
qui prius, Ossaeis consternens aethera saxis,
Emathio celsum duplicabat vertice Olympum.
tale deae velum sollemni tempore portant;
tali te vellem, iuvenum doctissime, ritu
purpureos inter soles et candida lunae
sidera, caeruleis orbem pulsantia bigis,
naturae rerum magnis intexere chartis:
aeternum sophiae coniunctum carmine nomen
nostra tuum senibus loqueretur pagina saeculis.
sed quoniam ad tantas nunc primum nascimur artes,
nunc primum teneros firmamus robore nervos,
haec tamen interea, quae possumus, in quibus aevi
prima rudimenta et primos exegimus annos,
accipe dona meo multum vigilata labore
promissaeque diu iam tandem exordia opellae:
impia prodigiis ut quondam exterrita amoris
Scylla novos avium sublimis in aëre coetus
viderit et tenui conscendens aethera penna
caeruleis sua tecta super volitaverit alis,
hanc pro purpureo poenam scelerata capillo,
pro patria solvens excisa funditus urbe.
complures illam et magni, Messalla, poetae
(nam verum fateamur: amat Polyhymnia verum)
longe alia perhibent mutatam membra figura
Scyllaeum monstro saxum infestare voraci;
illam esse aerumnis quam saepe legamus Ulixi
candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates et gurgite in alto
depressos nautas canibus lacerasse marinis.
sed neque Maeoniae patiuntur credere chartae
nec malus istorum dubiis erroribus auctor.
namque alias alii volgo finxere puellas,
quae Colophoniaco Scyllae dicantur Homero.
ipse Crataeum ait matrem; sed sive Crataeis
sive illam monstrum genuit grave Echidna biformis,

35

40

45

50

55

60

65

sive est neutra parens atque hoc in carmine toto
 inguinis est vitium et Veneris descripta libido;
 sive etiam iactis speciem mutata venenis 70
 infelix virgo (quid enim commiserat illa?
 ipse pater timidam sicca complexus arena
 coniugium carae violaverat Amphitrites;
 attamen exegit longo post tempore poenas,
 ut, cum cura sui veheretur coniugis alto, 75
 ipsa trucem multo misceret sanguine pontum;
 seu vero, ut perhibent, forma cum vinceret omnes
 et cupidos quaestu passim popularet amantes,
 horribiles circum vidit se sistere formas 80
 piscibus et canibusque malis vallata repentest
 (heu quotiens mirata novos expalluit artus!
 ipsa suos quotiens heu pertimuit latratus!),
 ausa quod est mulier numen fraudare deorum
 et dictam Veneri votorum avertere poenam,
 quam, mala multiplici iuvenum quod saepta caterva 85
 vixit eratque animo meretrix iactata ferarum,
 infamem tali merito rumore fuisse
 docta Palaephatia testatur voce papyrus:
 quidquid et ut quisque est tali de clade locutus,
 Mnemosyne, potius liceat notescere cirin, 90
 atque unam ex multis Scyllam non esse puellis.
 quare quae cantus meditantem mittere curtos
 magna mihi cupido tribuistis praemia, divae
 Pierides, quarum castos alabastria postes 95
 munere saepe meo inficiunt foribusque hyacinthi
 dependent flores aut suave rubens narcissus
 aut crocus alterna coniungens lilia caltha
 sparsaque liminibus floret rosa, nunc age, divae,
 praecipue nostro nunc adspirate labori
 atque novum aeterno praetexite honore volumen 100
 Sunt Pandionis vicinae sedibus urbes
 Actaeos inter colles et candida Thesei
 purpureis late ridentia litora conchis,
 quarum non ulli fama concedere digna
 stat Megara, Alcathoi quondam munita labore, 105

Alcathoi Phoebique: deus namque adfuit illi;
 unde etiam citharae voces imitatus acutas
 saepe lapis recrepat Cyllenia murmura pulsus
 et veterem sonitu Phoebi testatur amorem.
 hanc urbem ante alios qui tum florebat in armis 110
 fecerat infestam populator remige Minos,
 hospitio quod se Nisi Polyidos avito
 Carpathium fugiens et flumina Caeratea
 texerat. hunc bello repetens Gortynius heros
 Attica Cretaea sternebat rura sagitta. 115
 sed neque tunc cives neque tunc rex ipse veretur
 infesto ad muros volitantes agmine turmas
 reicere et indomitas virtute retundere mentes,
 responsum quoniam satis est meminisse deorum.
 nam capite a summo regis (mirabile dictu) 120
 candida caesaries (florebant tempora lauro),
 at roseus medio surgebat vertice crinis;
 cuius quam servata diu natura fuisset,
 tam patriam incolumem Nisi regnumque futurum
 concordem stabili firmarunt numine parcae. 125
 ergo omnis caro residebat cura capillo,
 aurea sollemni comptum quem fibula ritu
 Cecropiae et tereti nectebant dente cicadae.
 Nec vero haec urbis custodia vana fuisset,
 nec ruerat, ni Scylla novo correpta furore, 130
 Scylla, patris miseri patriaeque inventa sepulchrum,
 o nimium cupidis Minoa inhiasset ocellis.
 sed malus ille puer, quem nec sua flectere mater
 iratum potuit, quem nec pater atque avus idem
 Iuppiter (ille etiam Poenos dormire leones 135
 et rabidas docuit vires mansuescere tigris,
 ille etiam divos, homines — sed dicere magnum est),
 idem tum tristes acuebat parvulus iras.
 funonis magnae, cuius periuria divae
 olim di meminere, ut iam periura puellae 140
 nulli non liceant, violaverat inscia sedem,
 dum sacris operata deae lascivit et extra
 procedit longe matrum comitumque catervam,

suspensam gaudens in corpore ludere vestem
 et tumidos agitante sinus aquilone relaxans. 145
 necdum etiam castos gustaverat ignis honores,
 necdum sollemni lympha perfusa sacerdos
 pallentis foliis caput exornarat olivae:
 cum lapsa e manibus fugit pila. cumque elapsa est,
 procurrit virgo. quod uti ne prodita ludo 150
 auratam gracili solvisses corpore pallam!
 omnia, quae retinere gradum cursusque morari
 possent, o tecum vellem tu semper haberes:
 non umquam violata manu sacraria divae
 iurando, infelix, nequiquam iura piasses! 155
 at si quis nocuisse tibi periuria credat,
 causa pia est: timuit fratri se ostendere, Iuno.

* * * * *

at levis ille deus cui semper ad ulciscendum
 quaeritur ex omni ventosa iniuria dicto, 160
 aurea fulgenti depromens tela pharetra
 heu nimium certo nimium torrentia nisu
 virginis in tenera defixerat omnia mente.
 Quae simul ac venis hausit sitiens ignem
 et validum penitus concepit in ossa furorem, 165
 saeva velut gelidis Edonum Bistonis oris
 ictave barbarico Cybeles antistita buxo,
 infelix virgo tota bacchatur in urbe,
 non storace Idaeo fragrantis tineta capillos,
 cognita non teneris pedibus Sicyonia servans, 170
 non niveo retinens bacata monilia collo.
 multum illi incerto trepidant vestigia cursu:
 saepe redit patrios ascendere perdita muros
 aëriasque facit causam se visere turres;
 saepe etiam tristes volvens in nocte querellas 175
 sedibus ex altis caeli speculatur in orbem
 castraque prospectat crebris lucentia flammis.
 non arguta sonant tenui psalteria chorda, 178
 non Libyco molles plauduntur pectine telae,
 nulla colum novit, carum non respicit aurum, 177

nullus in ore rubor: ubi enim rubor, obstat amori. 180
 atque ubi nulla malis reperit solacia tantis
 tabidulamque videt labi per viscera mortem,
 quo vocat ire dolor, subigunt quo tendere fata,
 fertur et horribili praeceps impellitur oestro, 185
 ut patris, a demens, crinem de vertice sectum
 furtimque arguto detonsum mitteret hosti,
 namque haec condicio miserae proponitur una,
 sive illa ignorans (quis non bonus omnia malit
 credere quam tanti sceleris damnare puellam?)
 heu tamen infelix: quid enim imprudentia prodest? 190
 Nise pater, cui direpta crudeliter urbe
 vix erit una super sedes in turribus altis,
 fessus ubi extracto possis considerare nido,
 tum quoque avis metuere: dabit tibi filia poenas.
 gaudete, o celeres, subnissae nubibus altis, 195
 quae mare, quae virides silvas lucosque sonantes
 incolitis, gaudete, vagae blandaque volucres;
 vosque adeo, humanos mutatae corporis artus,
 vos o crudeli fatorum lege, puellae
 Dauliades, gaudete: venit carissima vobis. 200
 cognatos augens reges numerumque suorum
 ciris et ipse pater. vos, o pulcherrima quondam
 corpora, caeruleas praevertite in aethera nubes,
 qua novus ad superum sedes haliaetos et qua
 candida concessos ascendat ciris honores. 205
 Iamque adeo dulci devinctus lumina somno
 Nisus erat, vigilumque procul custodia primis
 excubias foribus studio iactabat inani:
 cum furtim tacito descendens Scylla cubili 210
 auribus arrectis nocturna silentia temptat
 et pressis tenuem singultibus aëra captat.
 tum suspensa levans digitis vestigia primis
 egreditur ferroque manus armata bidenti
 evolat; at demptae subita in formidine vires:
 caeruleas sua furta prius testatur ad umbras. 215
 nam qua se ad patrium tendebat semita limen,
 vestibulo in thalami paulum remoratur et alte

suspicit ad celsi nictantia sidera mundi,
non accepta piis promittens munera divis.

Quam simul Ogygii Phoenicis filia Carne 220
surgere sensit anus (sonitum nam fecerat illi
marmoreo aeratus stridens in limine cardo),
corripit extemplo fessam languore puellam
et simul 'o nobis sacrum caput' inquit 'alumna,
non tibi nequiquam viridis per viscera pallor 225
aegrotas tenui suffudit sanguine venas,
nec levis hoc faceres (neque enim pote) cura subegit.
haut fallor (quod ut o potius, Rhamnusia, fallar):
nam qua te causa nec dulcis pocula Bacchi
nec gravidos Cereris dicam contingere fetus; 230
quae causa ad patrium solam vigilare cubile,
tempore quo fessas mortalia pectora curas,
quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus
dic age nunc miserae saltem, quod saepe petenti
iurabas nihil esse mihi, cur maesta parentis 235
formosos circum virgo removere capillos.
hei mihi, ne furor ille tuos invaserit artus,
ille, Arabae Myrrhae quondam qui cepit ocellos,
ut scelere infando (quod nec sinit Adrastea)
laedere utrumque uno studeas errore parentem! 240
quod si alio quovis animi iactaris amore
(nam te iactari, non est Amathusia nostri
tam rudis ut nullo possim cognoscere signo),
si concessus amor noto te macerat igne:
per tibi Dictynnae praesentia numina iuro, 245
prima decus quae dulce mihi te donat alumnam,
omnia me potius digna atque indigna laborum
milia visuram, quam te tam tristibus istis
sordibus et senio patiar tabescere tali.'

Haec loquitur, mollique ut se velavit amictu, 250
frigidulam iniecta circumdat veste puellam,
quae prius in tenui steterat succincta crocota.
dulcia deinde genis rorantibus oscula figens
persequitur miserae causas exquirere tabis,
nec tamen ante ullas patitur sibi reddere voces, 255

marmoreum tremebunda pedem quam rettulit intra.
illa autem 'quid me' inquit 'io nutricula, torques?
quid tantum properas nostros novisse furores?
non ego consueto mortalibus uror amore, 260
nec mihi notorum deflectunt lumina voltus,
nec genitor cordi est: ultro namque odimus omnes.
nil amat hic animus, nutrix, quod oportet amari,
nil, quo falsa tamen lateat pietatis imago;
sed media ex acie mediisque ex hostibus heu heu,
quid dicam quove ausa malum hoc exordiar ore? 265
dicam equidem, quoniamque tibi non dicere, nutrix,
non sinis, extremum hoc munus morientis habeto.
ille (vides), nostris qui moenibus adsidet hostis,
quem pater ipse deum sceptri donavit honore,
cui parcae tribuere nec ullo volnere laedi 270
(dicendum est, frustra circumvehor omnia verbis),
ille mea, ille idem oppugnat praecordia Minos.
quod per te divum crebros testamur amores
perque tuum memori sanctum mihi pectus alumnae,
ut me si servare potes ne perdere malis; 275
sin autem optatae spes est incisa salutis,
ne mihi quam merui invideas, nutricula, mortem.
nam nisi te nobis malus, o malus, optima Carne,
ante hunc conspectum casusve deusve tulisset,
aut ferro hoc' (aperit ferrum quod veste latebat) 280
'purpureum patris dempsissem vertice crinem
aut mihi praesenti peperissem volnere letum'.

Vix haec ediderat, cum clade exterrita tristi
intonso multo deturpat pulvere crines
et graviter questu Carne complorat anili: 285
'o mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,
o iterum nostrae Minos inimice senectae,
semper ut aut olim natae te propter eundem
aut amor insanae luctum portaret alumnae!
tene ego tam longe capta atque avecta nequivi, 290
tam grave servitium, tam duros passa labores,
effugere, ut sistam exitium crudele meorum?
iam iam nec nobis aequo senioribus ullum

vivere uti cupiam vivit genus. ut quid ego amens
 te erepta, o Britomarti, mei spes una sepulchri, 295
 te, Britomarti, diem potui producere vitae?
 atque utinam celeri ne tantum grata Dianae
 venatus esses virgo sectata virorum,
 Gnosia nec Partho contendens spicula cornu
 Dictaeas ageres ad gramina nota capellas: 300
 numquam tam obnixe fugiens Minois amores
 praeceps aërii specula de montis iisses,
 unde alii fugisse ferunt et numina Aphaeae
 virginis adsignant, alii, quo notior esses,
 Dictynnam dixere tuo de nomine lunam. 305
 sint haec vera velim; mihi certe, nata, peristi:
 numquam ego te summo volitantem in vertice montis
 Hyrcanos inter comites agmenque ferarum
 conspiciam nec te redeuntem amplexa tenebo.
 verum haec tum non sic gravia atque indigna fuere, 310
 tum, mea alumna, tui cum spes integra maneret;
 et vox ista meas nondum violaverat aures.
 tene etiam Fortuna mihi crudelis ademit,
 tene, o sola meae vivendi causa senectae
 saepe tuo dulci nequiquam capta sopore, 315
 cum premeret natura, mori me velle negavi,
 ut tibi Corycio glomerarem flammea luto.
 quo nunc me, infelix, aut quae me fata reservant?
 an nescis, qua lege patris de vertice summo
 edita candentes praetexat purpura canos, 320
 quae tenuis patrio spes sit suspensa capillo?
 si nescis, aliquam possum sperare salutem,
 inscia quandoquidem scelus es conata nefandum;
 sin est quod metuo, per te, mea alumna, tuumque
 expertum multas miseræ mihi rebus amorem, 325
 perdita, saeva precor per lumina te Ilithyiae,
 ne tantum in facinus tam nulla mente feraris.
 non ego te incepto, fieri quod non pote, conor
 flectere amore, neque est cum dis contendere nostrum;
 sed patris incolumi potius denubere regno 330
 atque aliquos tamen esse velis tibi, alumna, penates.

hoc unum exitio docta atque experta monebo.
 quod si non alia poteris ratione parentem
 flectere (sed poteris: quid enim non unica possis?),
 tum potius tamen ista, pio cum iure licebit, 335
 cum facti causam tempusque doloris habebis,
 tum potius conata tua atque incepta referto;
 meque deosque tibi comites, mea alumna, futuros
 polliceor: nihil est, quod texuis ordine, longum.
 His ubi sollicitos animi relevaverat aestus 340
 vocibus et blanda pectus spe luserat aegrum,
 paulatim tremebunda genis obducere vestem
 virginis et placidam tenebris captare quietem
 inverso bibulum restinguens lumen olivo
 incipit ad crebrosque insani pectoris ictus 345
 ferre manum, adsiduis mulcens praecordia palmis.
 noctem illam sic maesta super morientis alumnae
 frigidulos cubito subnixa pependit ocellos.
 postera lux ubi laeta diem mortalibus alium
 et gelida venientem ignem quatiebat ab Oeta, 350
 quem pavidæ alternis fugitant optantque puellae
 (Hesperium vitant, optant ardescere Eoum),
 praeceptis paret virgo nutricis et omnes
 undique conquirunt nubendi sedula causas.
 temptantur patriae submissis vocibus aures, 355
 laudanturque bonae pacis bona: multus ineptae
 virginis insolito sermo novus errat in ore.
 nunc tremere instantis belli certamina dicit
 communemque timere deum, nunc regis amicis,
 iamque ipsi verita a se orbam flet maesta parente, 360
 cum Iove communes qui nolit habere nepotes.
 nunc etiam conficta dolo mendacia turpi
 invenit et divom terret formidine cives;
 nunc alia ex aliis (nec desunt) omina quaerit.
 quin etiam castos ausa est corrumpere vates, 365
 ut, cum caesa pio cecidisset victima ferro,
 essent qui generum Minoa auctoribus extis
 iungere et ancipites suaderent tollere pugnas.
 At nutrix, patula componens sulfura testa,

narcissum casiamque herbas contundit olentes, 370
 terque novena ligans triplici diversa colore
 fila 'ter in gremium mecum' inquit 'despue virgo,
 despue ter, virgo: numero deus impare gaudet.'
 inde mago generata Iovi Stygialia sacra,
 sacra nec Aeaeis senibus nec cognita Graiis 375
 pergit, Amyclaeo spargens altaria thallo,
 regis Iolciacis animum defigere votis.
 verum ubi nulla movet stabilem fallacia Nisum
 nec possunt homines nec possunt flectere divi
 (tanta est in parvo fiducia crine cavendi), 380
 rursus ad inceptum sociam se iungit alumnae
 purpureumque parat rursus tondere capillum,
 languenti quoniam captat succurrere amori,
 non minus illa tamen, revehi quod moenia Cressa
 gaudeat: et cineri patria est iucunda sepulto. 385

Ergo iterum capiti Scylla est inimica paterno:
 tum coma Sidonio florens deciditur ostro,
 tum capitur Megara et divom reponsa probantur,
 tum suspensa novo ritu de navibus altis
 per mare caeruleum trahitur Niseia virgo. 390
 complures illam nymphae mirantur in undis,
 miratur pater Oceanus et candida Tethys
 et cupidus secum rapiens Galatea sorores;
 illam etiam iunctis magnum quae piscibus aequor
 et glauco bipedum curru metitur equorum 395
 Leucothea parvusque dea cum matre Palaemon;
 illam etiam alternas sortiti vivere lucas,
 cara Iovis suboles, magnum Iovis incrementum,
 Tyndaridae niveos mirantur virginis artus.
 has adeo voces atque haec lamenta per auras 400
 fluctibus in mediis questuolvebat inani,
 ad caelum infelix ardentia lumina tendens,
 lumina, nam teneras arcebant vincula palmas:
 'supprimate o paulum turbati flamina venti,
 dum queror et divos (quamquam nil testibus illis 405
 profeci) extrema moriens tamen adloquor hora.
 vos ego, vos adeo, venti, testabor, et aurae,

vos, Pandionia siqui de gente venitis,
 cernitis: illa ego sum cognato sanguine vobis
 Scylla (quod o salva liceat te dicere Procne); 410
 illa ego sum Nisi pollentis filia quondam,
 certatim ex omni petiit quam Graecia regno,
 qua curvus terras amplectitur Hellespontus;
 illa ego sum, Minos, sacrato foedere coniunx
 dicta tibi: tamen haec, etsi non aspicias, audis. 415
 vinctane tam magni tranabo gurgitis undas?
 vincta tot adsiduas pendebo ex ordine lucas?
 non equidem me alio possum contendere dignam
 supplicio, quod sic patriam carosque penates
 hostibus inmitique addixi ingrata tyranno. 420
 verum istaec, Minos, illos scelerata putavi,
 si nostra ante aliquis nudasset foedera casus,
 facturos, quorum direptis moenibus urbis
 o ego crudelis flamma delubra petivi;
 te vero victore prius vel sidera cursus 425
 mutatura suos quam te mihi talia captae
 facturum metui, iam iam scelus omnia vincit.
 ten ego plus patrio dilexi perdita regno?
 ten ego? nec mirum, voltu decepta puella
 ut vidi ut perii, ut me malus abstulit error. 430
 non equidem ex isto speravi corpore posse
 tale malum nasci: forma vel sidera fallas,
 me non deliciis commovit regia dives,
 dives curalio fragili et lacrimoso electro,
 me non florentes aequali corpore nymphae, 435
 non metus incensam potuit retinere deorum
 omnia vicit amor; quid enim non vinceret ille?
 non mihi iam pingui sudabunt tempora myrrha,
 pronuba nec castos accendet pinus honores,
 nec Libys Assyrio sternetur lectulus ostro. 440
 vana queror: me ne illa quidem communis alumnam
 omnibus iniecta tellus tumulabit arena.
 mene inter matres ancillarisque maritas,
 mene alias inter famularum munere fungi
 coniugis atque tuae, quaecumque erit illa, beatae 445

non licuit gravidos penso devolvere fusos?
 at belli saltem captivam lege necasses!
 iam fesso tandem fugiunt de corpore vires,
 et caput inflexa lentum cervice recumbit, 450
 marmorea adductis tabescunt bracchia nodis.
 aequoreae pristis, immania corpora ponti,
 undique conveniunt et glauco in gurgite circum
 verberare caudarum atque oris minitantur hiatu.
 iam tandem casus hominum, iam respice, Minos.
 sit satis hoc, tantum Scyllam vidisse malorum, 455
 vel fato fuerit nobis haec debita pestis
 vel casu incerto merita vel denique culpa:
 omnia nam potius quam te fecisse putabo.
 Labitur interea resoluta ab litore classis,
 magna repentino sinuantur linthea coro, 460
 flectitur in viridi remus sale, languida fessae
 virginis in cursu moritur querimonia longo.
 deserit angustis inclusum faucibus Isthmon,
 Cypselidae magni florentia regna Corinthi;
 praeterit abruptas Scironis protinus arces 465
 infestumque suis dirae testudinis exit
 spelaeum multoque cruentas hospite cautes.
 iamque adeo tutum longe Piraea cernit,
 et notas eheu frustra respectat Athenas.
 iam procul e fluctu Salamina suspicit arva 470
 florentesque videt iam Cycladas; hinc sinus illi
 Sunius, hinc statio contra patet Hermionea.
 linquitur ante alias longe gratissima Delos
 Nereidum matri et Neptuno Aegaeo.
 prospicit incinctam spumanti litore Cythnon 475
 marmoreamque Paron viridemque adlapsa Donsam
 Aeginamque simul sementiferamque Seriphum.
 fertur et incertis iactatur ad aëra ventis,
 cymba velut, magnas sequitur cum parvola classes
 Afer et hiberno bacchatur in aequore turbo, 480
 donec tale decus formae vexarier ultra
 non tulit ac miseros mutavit virginis artus
 caeruleo pollens coniunx Neptunia regno.

sed tamen aeternam squamis vestire puellam
 infidosque inter teneram committere pisces 485
 non statuit (nimium est avidum pecus Amphitrites):
 aëriis potius sublimem sustulit alis,
 esset ut in terris facti de nomine ciris,
 ciris Amyclaeo formosior ansere Ledae.
 hic velut in niveo, tenera est cum primitus ovo 490
 effigies animantis et internodia membris
 imperfecta novo fluitant concreta calore:
 sic liquido Scyllae circumfusum aequore corpus
 semiferi incertis etiam nunc partibus artus 495
 undique mutabant atque undique mutabantur.
 oris honos primum et multis optata labella
 et patulae frontis species concresecere in unum
 coepere et gracili mentum producere rostro;
 tum qua se medium capitis discrimen agebat, 500
 ecce repente velut patrios imitatus honores
 puniceam concussit apex in vertice cristam;
 at mollis varios intexens pluma colores
 marmoreum volucris vestivit tegmine corpus,
 lentaque perpetuas fuderunt bracchia pennas. 505
 inde alias partes minioque infecta rubenti
 crura nova macies obduxit squalida pelle
 et pedibus teneris unguis adfixit acutos.
 et tamen hoc demum miserae succurrere pacto
 vix fuerat placida Neptuni coniuge dignum. 510
 numquam illam post haec oculi videre suorum
 purpureas flavo retinentem vertice vittas,
 non thalamus Tyrio fragrans accepit amomo,
 nullae illam sedes: quid enim iam sedibus illi?
 quae simul ut sese cano de gurgite velox 515
 cum sonitu ad caelum stridentibus extulit alis
 et multum late dispersit in aequora rorem
 infelix virgo nequiquam a morte recepta
 incultum solis in rupibus exigit aevom,
 rupibus et scopulis et litoribus desertis.
 nec tamen hoc ipsum poena sine: namque deum rex, 520
 omnia qui imperio, terras mare sidera versat,

commotus talem ad superos volitare puellam,
 dum pater extinctus caeca sub nocte lateret,
 illi pro pietate sua (nam saepe nitentum
 sanguine taurorum supplex resperserat aras, 525
 saepe deum largo decorarat munere sedes)
 reddidit optatam mutato corpore vitam
 fecitque in terris haliaetos ales ut esset:
 quippe aquilis semper gaudet deus ille coruscis.
 huic vero miserae, quoniam damnata deorum 530
 iudicio patriaeque et coniugis ante fuisset,
 infesti adposuit odium crudele parentis.
 namque ut in aethereo signorum munere praestans,
 unum quem duplici stellatum sidere vidi,
 scorpios alternis clarum fugat Oriona: 535
 sic inter sese tristes haliaetos iras
 et ciris memori servant ad saecula fato.
 quacumque illa levem fugiens secat aethera pinnis,
 ecce inimicus atrox magno stridore per auras
 insequitur Nisus; qua se fert Nisus ad auras, 540
 illa levem fugiens raptim secat aethera pinnis.

COPA.

Copa Syrisca, caput Graeca redimita mitella,
 crispum sub crotalo docta movere latus,
 ebria fumosa saltat lasciva taberna,
 ad cubitum raucos excutiens calamos:
 'quid iuvat aestivo defessum pulvere abisse? 5
 quam potius viduo decubuisse toro!
 sunt topia et calybae, cyathi, rosa, tibia, chordae
 et trichila umbrosis frigida arundinibus;
 est et vappa cado nuper diffusa picato, 11
 est crepitans rauco murmure rivus aquae.
 est et Maenalia quae garrit dulce sub antro
 rustica pastoris fistula more sonans. 9
 sunt et Cecropio violae de flore corollae 13
 sartaque purpurea lutea mixta rosa;

et quae virgineo libata Achelois ab amne 15
 lilia vimineis attulit in calathis.
 sunt et caseoli, quos sirpea fiscina siccat,
 sunt autumnalis cerea pruna deae; 18
 sunt et mora cruenta et lentis uva racemis 21
 et pendens iunco caeruleus cucumis
 castaneaeque nuces et suave rubentia mala; 19
 est hic munda Ceres, est Amor, est Bromius.
 est tuguri custos, armatus falce saligna, 23
 sed non ec vasto est inguine terribilis.
 huc calybita veni: lassus iam sudat asellus; 25
 parce illi, Vestae delictum est asinus.
 nunc cantu crebro rumpunt arbusta cicadae,
 nunc varia in gelida saepe lacerta latet.
 si sapis, aestivo recubans te prolue vitro
 seu vis crystallo ferre novos calices. 80
 eia age pampinea fessus requiesce sub umbra
 et gravidum roseo necte caput strophio,
 formosus tenerae decerpens ora puellae.
 a pereat cui sunt prisca supercilia!
 quid cineri ingrato servas bene olentia sarta? 85
 anne coronato vis lapide ossa tegi?
 pone merum et talos. pereat qui crastina curat
 mors aurem vellens 'vivite' ait, 'venio'.

MORETUM.

Iam nox hibernas bis quinque peregerat horas
 excubitorque diem cantu praedixerat ales,
 Simylus exigui cultor cum rusticus agri,
 tristia venturae metuens ieiunia lucis,
 membra levat vili sensim demissa grabato. 5
 sollicitaque manu tenebras explorat inertis
 vestigatque focum, laesus quem denique sentit.
 parvulus exusto remanebat stipite fomes
 et cinis obductae celabat lumina prunae.
 admovet his pronam submissa fronte lucernam. 10

et producit acu stuppas umore carentes
 excitat et crebris languentem flatibus ignem.
 tandem concepto tenebrae fulgore recedunt;
 oppositaque manu lumen defendit ab aura
 et reserat cellae quae pervidet ostia clavi. 15
 fusus erat terra frumenti pauper acervus:
 hinc sibi depromit quantum mensura patebat,
 quae bis in octonas excurrit pondere libras.
 Inde abit adsistitque molae parvaque tabella,
 quam fixam paries illos servabat in usus, 20
 lumina fida locat; geminos tum veste lacertos
 liberat et cinctus villosae tegmine caprae
 praeverrit cauda silices gremiumque molarum.
 advocat inde manus operi, partitus utrimque:
 laeva ministerio, dextra est intenta labori. 25
 haec rotat adsiduum gyris et concitat orbem
 (tunsa ceres silicium rapido decurrit ab ictu),
 interdum fessae succedit laeva sorori
 alternatque vices. modo rustica carmina cantat
 agrestique suum solatur voce laborem, 30
 interdum clamat Scybalen. erat unica custos,
 Afra genus, tota patriam testante figura,
 torta comam labroque tumens et fusca colore,
 pectore lata, iacens mammis, compressior albo,
 cruribus exilis, spatiosa prodiga planta. 35
 [continuis rimis calcanea scissa rigeant.]
 hanc vocat atque arsura focis inponere ligna
 imperat et flamma gelidos adolere liquores.
 Postquam implevit opus iusto versatile fine,
 transfert inde manu fusas in cribra farinas 40
 et quatit, ac remanent summo purgamina dorso
 subsidit sincera foraminibusque liquatur
 emundata ceres. levi tum protinus illam
 componit tabula, tepidas super ingerit undas;
 contrahit admixtos tum fontes atque farinas 45
 transversa duratque manu liquidoque coacto
 interdum grumos spargit sale. iamque subactum
 levat opus palmisque suum dilatat in orbem

et notat inpressis aequo discrimine quadris.
 infert inde foco (Scybale mundaverat aptum 50
 ante locum) testisque tegit, super aggerat ignes.
 dumque suas peragit Volcanus Vestaque partes,
 Simylus interea vacua non cessat in hora,
 verum aliam sibi quaerit opem, neu sola palato
 sit non grata ceres, quas iungat comparat escas. 55
 non illi suspensa focum carnaria iuxta,
 durati sale terga suis truncique, vacabant,
 traiectus medium sparto sed caseus orbem
 et vetus adstricti fascis pendebat anethi:
 ergo aliam molitur opem sibi providus herbis. 60
 Hortus erat iunctus casulae, quem vimina pauca
 et calamo rediviva levi munibat arundo,
 exiguus spatio, variis sed fertilis herbis.
 nil illi derat, quod pauperis exigit usus:
 interdum locuples a paupere plura petebat. 65
 nec sumptus erat illud opus sed recula curae.
 si quando vacuum casula pluviaeve tenebant
 festave lux, si forte labor cessabat aratri,
 horti opus illud erat, varias disponere plantas
 norat et occultae committere semina terrae 70
 vicinosque apta cura submittere rivos.
 hic olus, hic late fundentes brachia betae
 fecundusque rumex malvaeque inulaeque virebant,
 hic siser et nomen capiti debentia porra,
 [hic etiam nocuum capiti gelidumque papaver] 75
 grataque nobilium requies lactuca ciborum,
 crescit quae in acumina radix
 et gravis in latum dimissa cucurbita ventrem.
 verum hic non domini (quis enim contractior illo?)
 sed populi proventus erat, nonisque diebus 80
 venales umero fasces portabat in urbem:
 inde domum cervice levis, gravis aere redibat,
 vix umquam urbani comitatus merce macelli.
 cepa rubens sectique famem domat area porri
 quaeque trahunt acri voltus nasturtia morsu 85
 intibaque et Venerem revocans cruce morantem.

Tum quoque tale aliquid meditans intraverat hortum.
 ac primum, leviter digitis tellure refossa,
 quattuor educit cum spissis alia fibris;
 inde comas apii graciles rutamque rigentem 90
 vellit et exiguo coriandra trementia filo.
 haec ubi collegit, laetum consedit ad ignem
 et clara famulam poscit mortaria voce.
 singula tum capitum nodoso cortice nudat
 et summis spoliat coriis contemptaque passim 95
 spargit humi atque abicit. servatum in germine bulbum
 tinguunt aqua lapidisque cavum dimittit in orbem.
 his salis inspergit micas, sale durus adeso
 caseus adicitur, dictas super ingerit herbas,
 et laeva vestem saetosa sub inguina fulcit: 100
 dextera pistillo primum fragrantia mollit
 alia, tum pariter mixto terit omnia suco.
 it manus in gyrum: paulatim singula vires
 deperdunt proprias; color est e pluribus unus,
 nec totus viridis, quia lactea frusta repugnant, 105
 nec de lacte nitens, quia tot variatur ab herbis.
 saepe viri nares acer iaculatur apertas
 spiritus et simo damnat sua prandia voltu;
 saepe manu summa lacrimantia lumina tergit
 inmeritoque furens dicit convicia fumo. 110
 procedebat opus: non iam salebrosus, ut ante,
 sed gravior lentos ibat pistillus in orbem.
 ergo Palladii guttas instillat olivi
 exiguique super vires infundit aceti
 atque iterum commiscet opus mixtumque retractat. 115
 tum demum digitis mortaria tota duobus
 circuit inque globum distantia contrahit unum,
 constet ut effecti species nomenque moreti.
 eruit interea Scybale quoque sedula panem,
 quem lautis recipit manibus, pulsoque timore 120
 iam famis inque diem securus Simylus illam
 ambit crura ocreis paribus tectusque galero
 sub iuga parentes cogit lorata iuvenco
 atque agit in segetes et terrae condit aratrum.

CATALECTA.

I.

Delia saepe tibi venit, sed, Tuca, videre
 non licet: occulitur limine clausa viri.
 Delia saepe tibi, non venit adhuc mihi: namque
 si occulitur, longe est tangere quod nequeas.
 venerit: audi. sed iam mihi nuntius iste 5
 quid prodest? illi dicite, quoi rediit!

II.

Corinthiorum amator iste verborum,
 Thucydides Britannus, Atticae febris,
 tau Gallicum, min, al, sil ut male elisit,
 ita omnia ista verba miscuit fratri.

III.

Socer, beate nec tibi nec alteri,
 generque Noctuine, putidum caput,
 tuone nunc puella talis, ei tuo
 stupore pressa rus abibit? ei mihi,
 ut ille versus usquequaque pertinet 5
 gener socerque, perdidistis omnia!

III.

Superbe Noctuine, putidum caput,
 datur tibi puella, quam petis, datur;
 datur, superbe Noctuine, quam petis.
 sed, o superbe Noctuine, non vides 5
 duas habere filias Atilium,
 duas, et hanc et alteram, tibi dari.
 adeste nunc, adeste: ducit (ut decet!)
 superbus ecce Noctuinus hirneam.
 thalassio! thalassio! thalassio!

V.

lacere me, quod alta non possim, putas,
 ut ante vectari freta
 nec ferre durum frigus aut aestum pati
 neque arma victoris sequi.
 valent, valent mihi ira et anticus furor 5
 et lingua, qua dicam tibi
 per prostitutae turpe contubernium
 sororis, o quid me incitas,
 quid, inpudice et improbande Caesari?
 seu furta dicantur tua 10
 et heluato sera patrimonio
 in fratre parsimonia
 vel acta puero cum viris convivia
 udaeque per somnum nates
 et inscio repente clamatum insuper 15
 thalassio, thalassio.
 quid palluisti, femina? an ioci dolent?
 an facta cognoscis tua?
 non me vocabis spurca per Cotyttia
 ad feriatos fascinos, 20
 nec te movere lumbricos in caltula
 prensis videbo altaribus
 flavumque propter Thybrim olentes nauticum
 vocare, ubi appulsae rates
 stant in vadis caeno retentae sordido 25
 macraque luctantes aqua;
 neque in culinam et uncta compitalia
 dapesque duces sordidas
 quibus repletus ut salivosis labris
 obesam ad uxorem redis 30
 et aestuantes nocte solvis pantices,
 os usque lambis saviis.
 nunc laede, nunc lacesse, si quidquam vales!
 et nomen adscribo tuum.
 cinaede Luci, an te reliquerunt opes 35
 fameque genuini crepant?

videbo habentem praeter ignavos nihil
 fratres et iratum Iovem
 scissumque ventrem et herniosi patrum
 pedes inedia turgidos. 40

VI.

Si mihi susceptum fuerit decurrere munus,
 o Paphon, o sedes quae colis Idalias,
 Troius Aeneas Romana per oppida digno
 iam tandem ut tecum carmine vectus eat:
 non ego ture modo aut picta tua templa tabella 5
 ornabo et puris sarta feram manibus;
 corniger — haud aries humilis, sed maxima taurus
 victima sacratos sparget honore focos,
 marmoreusque tibi, dea, mille coloribus ales
 in morem picta stabit Amor pharetra. 10
 adsis, o Cytherea: tuus te Caesar Olympo
 et Surrentini litoris ora vocat.

VII.

Ite hinc, inanes, ite, rhetorum ampullae,
 inflata rore non Achaico verba;
 et vos, Stiloque Tarquitique Varroque,
 scholasticorum natio madens pingui,
 ite hinc, inane cymbalon iuventutis. 5
 tuque, o mearum cura, Sexte, curarum,
 vale, Sabine; iam valete, formosi.
 nos ad beatos vela mittimus portus,
 magni petentes docta dicta Sironis,
 vitamque ab omni vindicabimus cura. 10
 ite hinc, camenae, vos quoque ite iam, sane
 dulces camenae (nam fatebimur verum,
 dulces fuistis): et tamen meas chartas
 revisitote, sed pudenter et raro.

VIII.

Sabinus ille, quem videtis, hospites,
 ait fuisse mulio celerrimus,

neque ullius volantis impetum cisi
 nequisse praeterire, sive Mantuam
 opus foret volare sive Brixiam. 5
 et hoc negat Tryphonis aemuli domum
 negare nobilem insulamve Caeruli,
 ubi iste post Sabinus ante Quinctio
 bidente dicit attodisse forfice
 comata colla, nequod horridum iugo 10
 premente dura volnus ederet iuba.
 Cremona frigida et lutosa Gallia,
 tibi haec fuisse et esse cognitissima
 ait Sabinus: ultima ex origine
 tua stetisse dicit in voragine, 15
 tua in palude deposisse sarcinas
 et inde tot per orbitosa milia
 iugum tulisse, laeva sive dextera
 strigare mula sive utrimque cooperat,
 neque ulla vota semitalibus deis 20
 sibi esse facta praeter hoc novissimum,
 paterna lora proximumque pectinem.
 sed haec prius fuere: nunc eburnea
 sedetque sede seque dedicat tibi,
 gemelle Castor et gemelle Castoris. 25

IX.

Scilicet hoc sine fraude, Vari dulcissime, dicam:
 dispeream, nisi me perdidit iste putus.
 sin autem praecepta vetant me dicere, sane
 non dicam, sed me perdidit iste puer.

X.

Villula, quae Sironis eras, et pauper agelle,
 verum illi domino tu quoque divitiae,
 me tibi et hos una mecum, quos semper amavi,
 siquid de patria tristius audiero,
 commendo, in primisque patrem. tu nunc eris illi 5
 Mantua quod fuerat quodque Cremona prius.

XI.

Pauca mihi, niveo sed non incognita Phoebos,
 pauca mihi doctae dicite Pegasides.
 victor adest, magni magnum decus ecce triumphi,
 victor qua terra quaque patent maria,
 horrida barbaricae portans insignia pugnae, 5
 magnus ut Oenides utque superbus Eryx,
 nec minus idcirco nostros expromere cantus
 maximus et sanctos dignus inire choros.
 hoc itaque insuetis iactor magis, optime, curis,
 quid de te possim scribere quidve tibi, 10
 namque (fatebor enim) quae maxima deterrendi
 debuit, hortandi maxima causa fuit.
 pauca tua in nostras venerunt carmina chartas,
 carmina cum lingua, tum sale Cecropio,
 carmina, quae Pylum, saeculis accepta futuris, 15
 carmina, quae Pylum vincere digna senem.
 molliter hic viridi patulae sub tegmine quercus
 Moeris pastores et Meliboeus erant,
 dulcia iactantes alterno carmina versu,
 qualia Trinacriae doctus amat iuvenis. 20
 certatim ornabant omnes heroida divi,
 certatim divae munere quaeque suo.
 felicem ante alias tanto scriptore puellam!
 altera non fama dixerit esse prior:
 non illa, Hesperidum ni munere capta fuisset 25
 quae volucrum cursu vicerat Hippomenen,
 candida cycneo non edita Tyndaris ovo,
 non supero fulgens Cassiopea polo,
 non defensa diu volucrum certamine equorum,
 optabant Graiae quam sibi quaeque manus, 30
 saepe animam generi pro qua pater impius hausit,
 saepe rubro Eleis sanguine fluxit humus;
 regia non Semele, non Inachis Acrisione,
 inmitti expertae fulmine et imbre Iovem;
 non cuius ob raptum pulsi liquere penates 35
 Tarquinii patrios, filius atque pater,

illo quo primum dominatus Roma superbos
mutavit placidis tempore consulibus.
multa, neque inmeritis, donavit praemia alumnis,
praemia Messallis maxima Poplicolis. 40
nam quid ego immensi memorem studia ista laboris?
horrida quid durae tempora militiae?
castra foro solitos, urbi praeponere castra,
tam procul hoc Latio, tam procul hac patria?
inmoderata pati iam frigora iamque calores? 45
stertere vel dura posse super silice?
saepe trucem adverso perlabi sidere pontum?
saepe mare audendo vincere, saepe hiemem?
saepe etiam densos inmittere corpus in hostes
communem belli nec timuisse deum? 50
nunc celeres Afros, periuræ milia gentis,
aurea nunc rapidi flumina adire Tagi?
nunc aliam ex alia bellando quaerere gentem,
vincere et Oceani finibus ulterius?
non nostrum est tantas, non, inquam, attingere laudes, 55
quin ausim hoc etiam dicere, vix hominum est:
ipsa haec, ipsa ferent rerum monumenta per orbem,
ipsa sibi egregium facta decus parient;
nos ea quae tecum finxerunt carmina divi,
Cynthius et Musae, Bacchus et Aglæ. 60
si laudem adspirare, humilis si adire camenas,
si patrio Graios carmine adire sales
possumus, optatis plus iam procedimus ipsis:
hoc satis est; pingui nil mihi cum populo.

XII.

Aspice quem valido subnixum gloria regno
altius et caeli sedibus extulerat:
terrarum hic bello magnum concusserat orbem,
hic reges Asiae fregerat, hic populos;
hic grave servitium tibi iam, tibi, Roma, ferebat 5
(cetera namque viri cuspide conciderant),
cum subito in medio rerum certamine praiceps
corruit, e patria pulsus in exilium.

tale deae numen, tali mortalia ritu
fallax momento temporis hora ruit. 10

XIII.

Quocumque ire ferunt variae nos tempora vitae,
tangere quas terras quosque videre homines,
dispeream, si te fuerit mihi carior alter.
alter enim quis te dulcior esse potest,
cui iuveni ante alios divi divomque sorores 5
cuncta neque indigno, Musa, dedere bona,
cuncta quibus gaudet Phoebi chorus ipseque Phoebus?
doctior o quis te, Musa, fuisse potest?
o quis te in terris loquitur iucundior uno?
Clio tam certe candida non loquitur. 10
quare illud satis est, si te permittis amari,
non contra ut sit amor mutuus inde mihi.

XIII.

Quis deus, Octavi, te nobis abstulit? an quae
dicunt, a, nimio pocula ducta mero?
'vobiscum, si est culpa, bibi: sua quemque secuntur
fata: quid inmeriti crimen habent cyathi?'
scripta quidem tua nos multum mirabimur et te 5
raptum et Romanam flebimus historiam,
sed tu nullus eris. perversi dicite manes,
hunc superesse patri quae fuit invidia?

INDEX NOMINVM.

Stellula * numero apposita significavi nomen coniectura restitutum esse: uncis [] inclusi versus interpolatos.

- A**baris (*Rutilus*). Abarim A. IX 344.
 Abas (*Troianus*) A. I 121. Abantis III 286.
 Abas (*Etruscus*) A. X 170. Abantem X 427.
 Abydos. Abydi G. I 207.
 Acamas A. II 262.
 Acarnan A. V 298.
 Acca A. XI 897. Accam XI 820. Acca XI 823.
 Acerrae. Acerris G. II 225.
 Acesta. Acestam A. V 718.
 Acestes A. I 195. 550. V 36. 61. 63. 73. 387. 418. 451. 498. 519. 630. 711. 749. 757. Acestae V 106. 301. 573. IX 218. 286. Acestae V 771. Acesten I 558. 570. V 30. 531. 540. 746.
 Achaemenides A. III 614. 691.
 Achaico rore Cat. VII 2. Achaica manus A. V 623. Achaica castra II 462.
 Achates (*Troianus*) A. I 174. 188. 513. 579. 581. 656. III 523. VI 34. 158. VIII 466. 521. 586. XII 384. 459. Achatae X 344.
 Achati I 120. Achaten I 644. X 332. Achate I 459. Achate I 312. 696.
 Acheloa pocula G. I 9.
- Achelois Cop. 15.
 Acheron. Acherontis G. II 492 A. VI 295. Acheronta VII 91. 312. Acheronte V 99. VI 107. VII 569. XI 23.
 Achilles E. IV 36. A. I 468. 484. 752. II 29. 197. 540. V 804. VI 89. 168. XI 404. XII 545.
 Achillei G. III 91. Achilli A. I 30. II 275. III 87. VI 839.
 Achillis II 476. X 581. XII 352.
 Achilli I 475. Achillem I 458. IX 742. XI 438. Achilleae stirpis III 326.
 Achivi A. II 45. Achivom II 318. XI 266. Achivis I 242. 488. II 60. X 89. Achivos II 102. V 497. Achivis VI 837.
 Acidaliae matris A. I 720.
 Acmon (*Troianus*) A. X 128.
 Acoetes (*Arcas*) A. XI 30. 85.
 Aconteus (*Latinus*) A. XI 612. 615.
 Acragans A. III 703.
 Acrisione Cat. XI 33.
 Acrisioneis colonis A. VII 410.
 Acrisius A. VII 372.
 Aeron A. X 719. 730.
 Actaeo Aracintho E. II 24. Actaeos colles Cir. 102.
 Actias Orithyia G. IV 463.

- Actius Apollo A. VIII 704. Actia bella VIII 675. litora III 280.
 Actor (*Troianus*) A. IX 500.
 Actor (*Auruncus*) A. XII 96. Actoris XII 94.
 Adamastus. Adamasto A. III 614.
 Admetus. Admeti Cul. 264.
 Adonis E. X 18.
 Adrastea Cir. 239.
 Adrastus. Adrasti A. VI 480.
 Aeacides Cul. 297. 322. Aeacidae A. I 99. VI 58. Aeaciden VI 839. Aeacidae Pyrrhi III 296.
 Aeaeae Circae A. III 386. Aeaeis senibus Cir. 375.*
 Aegaeon A. X 565.
 Aegaeo (mari) A. XII 366. Aegaeo Neptuno III 74 Cir. 474. Aegaea litora Cul. 355.
 Aegina. Aeginam Cir. 477.
 Aegle E. VI 20. 21.
 Aegon E. III 2. V 72. Aegonis III 2.
 Aegyptus G. IV 210. Aegyptus A. VIII 705. Aegyptum G. IV 291. A. VIII 687. Aegyptia coniunx VIII 688.
 Aeneas (*Troianus*) A. I 170. 180. 220. 231. 305. 378. 421. 438. 451. 509. 544. 576. 580. 538. 596. 617. 643. 667. 699. II 2. III 288. 343. 716. IV 117. 142. 150. 279. 329. 393. 466. 554. 571. V 1. 26. 44. 90. 129. 232. 286. 303. 348. 461. 485. 531. 545. 675. 685. 700. 741. 755. 770. VI 9. 103. 156. 176. 183. 210. 232. 250. 291. 317. 403. 424. 467. 475. 548. 559. 635. 703. 711. 860. VII 5. 29. 107. 221. 263. VIII 29. 84. 115. 126. 152. 182. 311. 465. 521. 586. 606. IX 8. 41. 81. 97. 172. 255. X. 25. 43. 85. 147. 159. 217. 287. 311. 332. 530. 569. 578. 591. 599. 661. 769. 783. 787. 802. 809. 816. 826. 874. 896. XI 2. 36. 73. 95. 106. 120. 170. 184. 442. 446. 511. 904. 908. XII 108. 166. 175. 195. 311. 399. 440. 481. 491. 505. 526. 580. 628. 654. 697. 723. 746. 760. 783. 887. 919. 939. Cat. VI 3. Aeneae A. I 128. 675. 709. 715. III 97. V 804. 829. VII 234. VIII 380. 463. IX 448. 787. X 637. 656. 776. 798. 830. 863. XI 289. XII 323. 772. Aeneae I 92. 494. V 381. 418. VI 169. VII 280. VIII 552. IX 177. 228. X 511. XII 554. 678. Aenean I 260. 581. 631. IV. 74. 191. 214. 260. 304. V 708. 809. 850. VI 40. 413. 685. VII 288. VIII 11. 67. 73. 178. 308. 367. IX 192. 204. 241. X 65. 81. 165. 313. 343. 647. 873. XI 232. 282. 472. 910. XII 63. 324. 384. [613] 794. Aenea III 41. V 17. VI 52. 261. 539. VIII. 496. X 229. 649. XII 197. 428. Aenea VII 310. XII 540.
 Aeneadae A. I 157. VII 284. 334. VIII 648. IX 468. 735. XII 12. 186. 779. Aeneadum I 565. IX 180. X 120. XI 503. Aeneadis VII 616. Aeneadas III 13. V 108. VIII 341. Aeneadae IX 235.
 Aeneia nutrix A. VII 1. puppis X 156. Aeneia hospitia X 494.
 Aenides. Aenide A. IX 653.
 Aeolus (*Troianus*). Aeole A. XII 542. Aeoliden Clytium IX 774. Misenum VI 164.
 Aeolus A. I 52. 56. 76. 141. Aeole I 65. Aeolides VI 529. Aeoliam I 52. Aeolia X 38. Aeoliam Liparen VIII 416. Aeolius oris VIII 454. procellis V 791.
 Aequicula gens A. VII 747.
 Aethiopes. Aethiopum E. X 68. G. II 120. A. IV 481
 Aethon A. XI 89.

- Aetna G. IV 173. A. III 554. 571. 674. Aetnam G. I 472. A. III 579. Aetnaeus Cyclops Cul. 332. Aetnaei Cyclopes A. VIII 440. Aetnaeos Cyclopas XI 263. fratres III 678. Ignis VII 786. Aetnaea antra VIII 419. Aetolus A. XI 428. Aetolum XI 308. Aetola urbe X 239. Aetolis Arpis X 28. Afer G. III 344. Afros E. I 64. A. VIII 724. Cat. XI 51. Afra Mor. 32. Afer turbo Cir. 480. Africa A. IV 37. Africanus A. I 86. Agamemnonius Halaesus A. VII 723. Orestes IV 471. Agamemnoniae phalanges VI 489. Agamemnonias Mycenae VI 838. res III 54. Aganippe E. X 12. Agathyrsi A. IV 146. Agaue Cul. 111. Agenor. Agenoris A. I 338. Agis A. X 751. Aglaie Cat. XI 60. Agrippa A. VIII 682. Agyllini A. XII 281. Agyllinae urbis VIII 479. Agyllina urbe VII 652. Aiax A. II 414. Aiakis I 41. Alba. Albae A. IX 387. Albam I 271. VI 770 [VIII 48]. Albam Longam V 597. Alba Longa VI 766. Albane VIII 643. Albani V 600. Albanus tumulus XII 134. Albani loci IX 388. patres I 7. reges XII 826. Albanum nomen VI 763. Albanae urbes VII 602. Albula A. VIII 332. Albunea A. VII 83. Alburnus. Alburnum G. III 147. Alcander (*Troianus*). Alcandrum A. IX 767. Alcanor (*Latinus*) A. X 338. Alcanor (*Troianus*). Alcanore A. IX 672. Alcahous. Alcahoi Cir. 105.* 106.* Alcahous (*Troianus*). Alcahoum A. X 747. Alcestitis Cul. 262. Alcides A. VI 801. VIII 203. 249. 256. 363. X 464. Alcidae E. VII 61. A. VIII 219. X 321. Alciden V 414. VI 123. 392. Alcide X 461. Alcimedon E. III 44. Alcimedontis III 37. Alcinous. Alcinoi G. II 87. Alcippe. Alcippen E. VII 14. Alcon. Alconis E. V 11. Cul. 67. Aletes (*Troianus*) A. I 121. IX 246. 307. Alexis E. II 56. VII 55. Alexim II 1. 73. V 86. Alexi II 6. 19. 65. Alia A. VII 717. Allecto A. VII 324. 341. 405. 415. 445. 476. X 41. Almo (*Latinus*) A. VII 532. Almonem VII 575. Aloidae. Aloidas A. VI 582. Alpes G. I 475. Alpes A. X 13. Alps G. III 474. Alpini boreae A. IV 442. Alpinis aggeribus VI 830. Alpinas nives E. X 47. Alpina gaesa A. VIII 661. Alpheisiboeus E. V 73. VIII 62. Alpheisiboei VIII 1. 5. Alpheus. Alpheum G. III 19. A. III 694. Alpheae Pisae X 179. Alpea flumina G. III 180. Alsus. Alsum A. XII 304. Amaryllis E. I 30. II 52. Amaryllidis II 14. III 81. Amaryllida I 5. IX 22. Amarylli I 36. VIII 77. 78. 101. Amasenus A. XI. 547. Amasene VII 685. Amastrus. Amastrum A. XI 673. Amata. Amatae A. VII 343. 401. 581. IX 737. XII 56. Amatam XII 71.

- Amathus A. X. 51. Amathusia Cir. 242. Amazon A. XI 648. Amazones XI 660. Amazonidum I 490. Amazoniam pharetram V 311. Amerina retinacula G. I 265. Aminneae vites G. II 97. Amiterna cohors A. VII 710. Amor E. VIII 43. 47. X. 28. 29. 44. 69. G. III 244. A. I 689. Cop. 20. Cat. VI 10. Amori E. X 69. Amorem A. I 663. Amor IV. 412. X 189. Amphion E. II 24. Amphitrite. Amphitrites Cir. 73 486. Amphitryoniades A. VIII 214. Amphitryoniadae VIII 103. Amphrysus Amphryso G. III 2. Amphrysia vates A. VI 398. Amyclae. Amyclis A. X 564. Amyclaei Pollucis G. III 89. Amyclaeum canem III 345. Amyclaeo ansere Cir. 489. thallo 376. Amycus (*Troiani*). Amyci A. I 221. Amyco X 704. Amycum IX 772. XII 509. Amycus (*Bebryx*). Amyci A. V 373. Amyntas E. II 35. [39.] III 66. 83. V 8. 15. 18. X 37. 98. 41. Amynta III 74. Amythaonius Melampus G. III 550. Anagnia A. VII 684. Anchemolus. Anchemolum A. X 389. Anchises (*Troianus*) A. II 687. III 9. 263. 473. 525. 539. 558. 610. VI 679. 713. 723. 752. 854. 867. 888. 897. VII 123. 245. VIII 163. XII 934. Anchisae II 300. IV 531. 427. V. 31. 99. 535. 664. 723. VIII 156. X 534. Anchisae I 617. V. 537. 652. IX 647. Anchisen II 597. 747. III 82. 179. 710. V 614. VI 670. VII 135. Anchisa III 475. Anchisa V 424. VI 322. 331. VII 152. Anchiseo tumulo V 761. Anchisiades V 407. X 250. 322. Anchisiade VI 126. 348. Anchisiades Aeneas VIII 521. Ancus A. VI 815. Androgeos (*Troianus*) A. II 371. 382. Androgei II 392. Androgeos. Androgeo A. VI 20. Andromache A. II 456. III 303. 319. 482. Andromachae III 487. Andromachen III 297. Angitia. Angitiae A. VII 759 Anien. Anienen A. VII 683. Aniena fluente G. IV 369. Anius A. III 80. Anna A. IV 31. 500. Annam IV 634. Anna IV 9. 20. 416. 421. Antaeus (*Latinus*). Antaeum A. X 561. Antandros. Antandro A. III 6. Antemnae A. VII 631. Antenor (*Troianus*) A. I 242. Antenoridas VI 484. Antheus (*Troianus*) A. XII 443. Anthea I 181. 510. Antigenes E. V 89. Antiphates (*Troianus*). Antiphaten A. IX 696. Antonius A. VIII 685. Antiores. Antorem A. X 778. 779. Anubis A. VIII 698. Anxur (*Rutulus*). Anxuris A. X 545. Anxurus Iuppiter A. VII 799. Aonasmontis E. VI 65. Aoniae X 12. Aonio vertice G. III 11. Aornon [A. VI 242]. Aphaea. Aphaeae Cir. 303. Aphidnus (*Troianus*). Aphidnum A. IX 702. Apollo E. III 104. IV 10. 57. V 35. VI 73. X 21. G. IV 7. 323.

- A. II 121. III 154. 162. 251. 275. 395. 434. 479. IV 144. 345. 376. VI 9. 101. 344. VII 241. VIII 336. 704. IX 638. 649. 654. 656. X 875. XII 393. 405. Apollinis II 430. III 79. XII 516. Apollo III 119. XI 785. Apolline X 171.
- Appenninus A. XII 703. Appenninicolae Auni XI 700.
- Aquiculus (*Rutilus*) A. IX 684.
- Arabs A. VIII 706. Arabum G. II 115. Arabis A. VII 605. Arabia Myrrhae Cir. 238.
- Aracanthus. Aracantho E. II 24.
- Arar. Ararim E. I 62.
- Araxes A. VIII 728.
- Arcas A. VIII 129. Arcada XII 518. Arcades E. VII 4. A. VIII 51. 352. XI 93. 142. XII 231. 281. Arcadibus X 452. Arcadas X 364. XI 495. Arcades E. VII 26. X 31. 33. A. X 491. Arcas eques X 239. rex VIII 102. Arcades alae XI 835. XII 551. Arcadas equites VIII 518. Arcadii magistri G. IV. 283. regis A. VIII 573. Arcadio Gylippo XII 272. telo X 425. sanguine V 299. Arcadia E. IV 58. 59. Arcadiae X 26. G. III 392. A. VIII 159. X 429.
- Arcens A. IX 583. Arcentis IX 581.
- Arcetius (*Rutilus*). Arcetium A. XII 459.
- Archippus. Archippi A. VII 752.
- Ardea A. VII 411. 412. 631. IX 738. XII 44.
- Arethusa E. X 1. G. IV 344. 351. Arethusa A. III 696.
- Argi. Argis A. I 24. 285. Argos II 95. 326. VI 838. X 782. Argis II 177. VII 286. X 779. Argivom I 40. V 672. Argivomensem II 393. Argiva iuventus VII 672. phalaux II 254. pubes VII 794. vis Cul. 343.* Argivae Helenae A. 1650. Iononi III 547. Argivae phalanges XII 544. Argivum lumen Cul. 333. Argiva castra A. XI 243.
- Argiletum. Argiletia. VIII 345.
- Argitis (vidis) G. II 99.
- Argo E. IV 34. Argoae navi Cul. 137.
- Argolicum terrorem A. IX 202.
- Argolica gente II 78. anima 119. galea V 314. Argolico mari V 52. Argolici clipei III 637. reges VIII 374. Argolicos ignes X 56. Argolicas latebras II 55. urbes III 283. Argolicis navibus Cul. 303. tellis A. II 177.
- Argus A. VII 791.
- Argus. Argi A. VIII 346.
- Argyripa. Argyripam A. XI 246.
- Aricia A. VII 762.
- Arion E. VIII 56.
- Arisba A. IX 264.
- Aristaeus G. IV 317. 355. Aristaei IV 350. Aristaeo IV 437.
- Ariusia vina E. V 71.
- Armenias tigris E. V 29.
- Arna Cul. 14.*
- Arpi A. XI 428. Arpos XI 250. Arpis X 28.
- Arruns (*Etruscus*) A. XI 759. 763. 784. 806. 814. 864. Arruntem XI 853.
- Asbytes (*Troianus*). Asbyten A. XII 362.
- Ascanius. Ascanium G. III 270. Ascanius (*Troianus*) A. I 267. II 598. 652. III 339. IV 156. 354. V 74. 597. 667. 673. VII 497. [VIII 48.] IX 256. 258. 592. 622. 636. X 236. 605. XII 168. 385. Ascanio I 645. 646. 691. III 484. IV 234. V 548. VII 522. VIII 550. IX 649. Ascanium II 666. 747. IV 84. 274. 602. IX 646. 662. X 47. XII 433. Ascanio I 659. VIII 629.

- Ascraeo poetae Cul. 96. seni E. VI 70. Ascraeum carmen G. II 176.
- Asia G. I 383. III 30. Asiae II 171. A. II 557. III 1. VII 224. XII 15. Cat. XII 4. Asiam A. II 193. X. 91. XI 263. Asia A. I 385. Asia Deiopea G. IV 343. palus A. VII 701.
- Asilas (*Troianus*) A. IX 571.
- Asilas (*Etruscus*) A. X 175. XI 620. XII 127. 550.
- Asius (*Troianus*) A. X 123.
- Assaracus (*Troianus*) A. VI 650. Assaraci G. III 35. A. I 284. VI 778. IX 259. 643. XII 127. Assaraci X 124.
- Assyrio colore Cul. 62. Assyrium amomum E. IV 25. Assyrio ostro Cir. 440. veneno G. II 465.
- Asteria. Asteriae Cul. 15.*
- Astyanax (*Troianus*). Astyanactis A. III 489. Astyanacta II 457.
- Astyr (*Troianus*) A. X 180. 181.
- Asylum A. VIII 342.
- Athenae. Athenis Cir. 22. Athenas 469.
- Athesis. Athesim A. IX 680.
- Athos A. XII 701. Cul. 31. Athon G. I 332.
- Atii A. V 568.
- Atilius. Atilium Cat. IV 5.
- Atina A. VII 630. Atinas XI 869. XII 661.
- Atlans A. I 741. IV 481. VI 796. VIII 136. 140. 141. Atlantis IV 247. 248. Atlantide Electra VIII 135. Atlantides G. I 221.
- Atrida Cul. 334. Atrides A. XI 262. Atridae II 104. 415. IX 602. Atridis VIII 130. Atridas I 453. II 500. IX 138.
- Attalicis opibus Cul. 63.
- Attica. Attices Cat. II 2.*
- Attica rura Cir. 115.
- Atys (*Troianus*) A. V 568. 569.
- Aufidus A. XI 405.
- Augustus Caesar A. VI 792. VIII 678.
- Aulestes (*Etruscus*) A. X 207. Aulesten XII 290.
- Aulis. Aulide A. IV 426.
- Aunus. Auni A. XI 700. Auno XI 717.
- Aurora G. I 249. 447. IV 544. 552. A. III 521. 589. IV 7. 129. 568. 585. V 65. VI 535. VII 26. IX 460. XI 1. 182. XII 77. Cul. 44. Aurorae I 751. VIII 686. Auroram V 105. VII 606. Aurora IX 111. X 241.
- Aurunci A. XI 318. Aurunci Actoris XII 94. Aurunci patres VII 727. Auruncos senes VII 206. Auruncae manus VII 795. X 353.
- Ausonia A. VII 623. XI 58. Ausoniae III 477. 479. 496. IX 136. X 356. Ausoniam X 54. Ausonia VII 55. Ausonidum X 564. XI 297. XII 121. Ausonii XII 447. 834. 937. Ausonios VII 233. X 105. Ausonii XI 253. Ausonio Turno XII 183. Ausonium Thybrim V 83. Ausonio portu III 378. Ausonio sanguine VII 547. XII 838. Ausonii coloni G. II 385. Ausoniiis ducibus A. X 268. Ausonios fines VI 346. Ausonios portus IX 99. Ausonia manus VIII 328. Ausoniae cupidis XI 41. Ausoniam prolem [IV 236]. Ausonia terra IV 349. VI 807. Ausoniis oris VII 39. Ausonias acies IX 639. Ausonias terras III 171. Ausonias urbes VII 105. Ausonium litus VII 198. Ausonii salis III 385. Ausoniis arvis VII 537.
- Automedon A. II 477.
- Aventinus A. VII 657. Aventini VII 659. VIII 231.
- Avernus. Avernus A. V 813. VI 201. Cul. 212.* Averno A. VI 126.

- Averna III 442. V 732. Avernis VII 91. Averni fontis IV 512. Avernis lucis VI 118. 564. Averni stagni G. IV 493. Avernis fretis II 164.
- Bacchus** G. II 113. 275. 455. A. I 734. Cat. XI 60. Bacchi E. V 30. G. II 143. III 264. 526. IV 102 380. 521. A. I 215. III 354. VII 385. 405. XI 737. Cir. 229. Baccho G. II 191. 228. 240. 380. 393. IV 129. 279. A. VII 725. Bacchum VIII 181. Bacche G. II 2. 388. A. VII 389. Baccho E. V 69 79 G. I 344. II 37. A. IV 302. V 77. VII 580. Baccheia dona G. II 454.
- Bactra G. II 138. A. VIII 688.
- Baiae. Balarum A. IX 710.
- Balearis fundae G. I 311.
- Barcaei A. IV 43.
- Barce. Barcen A. IV 632.
- Batulum A. VII 739.
- Bavius. Bavium E. III 90.
- Bebrycia gente A. V 373.
- Belgica esseda G. III 204.
- Belidae Palamedis A. II 82.
- Bella. Bellae A. VII 740.
- Bellum A. VI 279. Belli I 294.
- Bellona A. VII 319. VIII 703.
- Belus A. I 621. 729. Beli I 621. Belo I 730.
- Benacus (lacus). Benace G. II 160. Benaco A. X 205.
- Berecynthia genetrix A. IX 82.
- Berecynthia buxus IX 619. Berecynthia mater VI 784.
- Beroe G. IV 341.
- Beroe A. V 620. 646. Beroen V 650.
- Bianor. Bianoris E. IX 60.
- Bisaltae G. III 461.
- Bistonis Cir. 165.
- Bistonius rex Cul. 252.
- Bitias (Tyrius). Bitiae A. I 738.
- Bitias (Troianus) A. IX 672 XI 396. Bitian IX 703.
- Bola. Bolam A. VI 775.
- Boreas A. III 687. Boreae E. VII 51. G. I 93. 370. A. X. 350. XI 365.
- Briareus A. VI 287.
- Britanni G. III 25. Britannos E. I 65. Thucydides Britannus Cat. II 2.*
- Britomartis. Britomarti Cir. 295. 296.
- Brixia. Brixiam Cat. VIII 5.
- Bromius Cop. 20.
- Brontes A. VIII 425.
- Brutus. Bruti A. VI 818.
- Busiris. Busiridis G. III 5.
- Butes (Bebryx). Buten A. V 372.
- Butes (Troianus). Buten A. IX 647. XI 690 691.
- Buthrotum. Buthroti A. III 293.
- Byrsa. Byrsam A. I 367.
- Cacus**. Caci A. VIII 194. 205. 218. 241. 303. Cacum VIII 222. 259.
- Cadmeis Agave Cul. 111. Cadmeo semine 254.
- Caecilius Cul. 368.*
- Caeculus A. VII 681. X 544.
- Caedicus (Etruscus) A. IX 362. X 747.
- Caelum. Caeli E. III 105.
- Caeneus A. VI 448.
- Caeneus (Troianus) A. IX 573. Caenea IX 573.
- Caeratae flumina Cir. 113.
- Caere. Caeritis A. VIII 597. Caerete X 183.
- Caerulus. Caeruli Cat. VIII 7.
- Caesar (Iulius) A. I 286. VI 739.
- Caesaris E. IX 47. Caesari Cat. V 9. Caesare G. I 466.
- Caesar (Octavianus) G. III 16. 48. IV 560. A. VI 792. VIII 678. 714. Cat. VI 11. Caesaris G. III 47. Caesar I 25. 503. II 170.
- Caicus (Troianus) A. IX 35. Caici I 183.
- Caicus G. IV 370.

- Caicta. Caictae A. VI 900. Caicta VII 2.
- Calabris saltibus G. III 425.
- Calchas A. II 176. 182. 185. Calchanta II 122. Calchante II 100.
- Calchidico versu E. X 50. Calchidica arce A. VI 17.
- Cales A. VII 728.
- Calliope A. IX 525.
- Calliopea E. IV 57.
- Calybe A. VII 419.
- Calydon. Calydona A. VII 306. XI 270. Calydone VII 307.
- Camerina A. III 701.
- Camers (Rutulus). Camerti A. XII 224. Camertem X 562.
- Camilla A. VII 803. XI 482. 498. 535. 563. 649. 657. 833. Camillae XI 604. 689. 868. Camillae XI 821. 856. Camillam XI 543. 760. 796. 839. 892. 898.
- Camillus. Camilli Cul. 362. Camillum A. VI 825. Camillos G. II 169.
- Campanae urbi A. X 145.
- Canopus. Canopi G. IV 287.
- Capenos lucos A. VII 697.
- Caphereus A. XI 260. Capherei Cul. 354.
- Capitolium. Capitoli A. IX 448. Capitolia VI 836. VIII 347. 653.
- Capreae. Capreas A. VII 735.
- Capua G. II 224.
- Capys (Troianus) A. II 35. IX 576. X 145. Capyn I 183.
- Capys A. VI 768.
- Cares. Caras A. VIII 725.
- Carinae. Carinis A. VIII 361.
- Carme Cir. 220. 278. 285.
- Carmentis A. VIII 336. 339. Carmentalem portam VIII 338.
- Carpathium mare A. V 595. Cir. 113. Carpathio gurgite G. IV 387.
- Casmilla. Casmillae A. XI 543.
- Casperia. Casperiam A. VII 714.
- Caspia regna A. VI 798.
- Cassandra A. II 246. 404. III 183. 187. Cassandrae II 343. V 636. X 68.
- Cassiopea Cat. XI 28.
- Castalia. Castaliae Cul. 17. Castaliam G. III 293.
- Castor Cat. VIII 26. Castoris 26. Castor (Troianus). Castore A. X 124.
- Castrum Inui A. VI 775.
- Catilina A. VIII 668.
- Catillus A. VII 672. XI 640.
- Cato A. VI 841. Catonem A. VIII 670.
- Caucasus A. IV 367. Caucaseo vertice G. II 440. Caucaseas volucres E. VI 42.
- Caulon. Caulonis A. III 553.
- Caystros. Caystri G. I 384.
- Cea. Caeae G. I 14.
- Cecropidae A. VI 21. Cecropius hortulus Cir. 3. Cecropium thymum G. IV 270. Cecropio flore Cop. 13. Cecropio sale Cat. XI 14. Cecropiae cicadae Cir. 128.* Cecropias apes G. IV 177.
- Celaeno A. III 211. 245. 365. 713.
- Celemna. Celemae A. VII 739.
- Celeus. Celei G. I 165.
- Centaurus A. V 155. 157. Centaurum X 195. Centauro V 122.
- Centauri VI 286. Centauros G. II 456. Centaureos enses Cul. 29.
- Ceraunia G. I 332. A. III 506.
- Cerberus G. IV 483. A. VI 417. Cul. 220.
- Ceres G. I 96. 147. 297. Cop. 20. Cereris A. II 714. 742. VIII 181. Cul. 135. Cir. 230. Cereri E. V 79. G. I 339. 349. II 229. IV 129. A. IV 58. VI 484. Cererem G. I. 343. 347. A. I 175. 701. VII 113. Ceres G. I 7. Cerealis culmi II 517. Cereale papaver I 212. Cereale solum A. VII 111. Cerealia arma I 177.
- Cethegus (Rutulus). Cethegum A. XII 513.

- Chalcodoni. Chalcodoniis Cul. 264.*
 Chalybes G. I 58. Chalybum A. VIII 321. X 174.
 Chaon (*Troianus*). Chaone A. III 335. Chaoniam III 335. Chaonii patris G. II 67. Chaonion portu A. III 293. Chaonios campos III 334. Chaoniam glandera G. I 8. Chaonias columbas E. IX 13.
 Chaos A. IV 510. VI 265. Chao G. IV 347.
 Charon A. VI 299. 326. Charonis Cul. 216.
 Charybdis A. III 420. 558. 684. VII 302. Cul. 332.
 Chimaera A. VI 288. Chimaeram V 118. 223. VII 785. Chimaereo liquore Cul. 14.
 Chiron G. III 550.
 Chloereus (*Troiani*) A. XI 768. Chlorea A. XII 363.
 Chromis (*Troianus*). Chromin A. XI 675.
 Chromis E. VI 13.
 Cicones. Ciconum G. IV 520. Ciconas Cul. 330.
 Cilici arvo Cul. 401.
 Ciminus. Cimini A. VII 697.
 Cimmerios lucos Cul. 232.
 Cinna E. IX 35.
 Cinyphii hircu G. III 312.
 Cinyrus. Cinyre A. X 186.
 Circe E. VIII 70. A. VII 20. 191. 282. Circae III 336. Circaeae terrae VII 10. Circaeum iugum VII 799.
 Ciris. Cirin Cir. 90.
 Cisseus (*Rutulus*). Cissea A. X 317.
 Cisseus (*Thrax*) V 537. Cisseis VII 320. X 705.
 Cithaeron G. III 43. A. IV 303.
 Clanius G. II 225.
 Clarius. Clarii A. III 360.
 Clarus A. X 126.
 Claudia tribus A. VII 708.
 Clausus A. VII 707. X 345.
 Clio G. IV 341. Cat. XIII 10.
 Clitumnus. Clitumne G. II 146.
 Cloanthus (*Troianus*) A. V 122. 152, 225, 233. Cloanthum I 222. 510. 612. V 167. 245.
 Cloelia A. VIII 651.
 Clonius (*Troianus*). Clonium A. IX 574.
 Clonus A. X 499.
 Cluentius. Cluenti A. V 123.
 Clusium. Clusi A. X 167. Clusinis oris X 655.
 Clymene G. IV 345.
 Clytius (*Troianus*). Clytium A. IX 774. X 325. Clytio X 129. XI 666.
 Cnosius Rhadamanthus A. VI 566. Cnosia stella G. I 222. Cnosia tellus A. VI 23. Cnosia regna III 115. Cnosia spicula V 306. cf. Gnosius.
 Cocles A. VIII 650.
 Cocytus A. VI 132. Cocyt G. III 38. IV 479. A. VI 323. VII 562. Cocyto VI 297. Cocytia virgo VII 479.
 Codrus. Codri E. V 11. Codro VII 22. 26.
 Coeus. Coeo A. IV 179. Coeum G. I 279.
 Colchida matrem Cul. 249.
 Collatinas arces A. VI 774.
 Colophoniaco Homero Cir. 65.
 Conon E. III 40.
 Cora. Coram A. VI 775.
 Coras A. VII 672. XI 465. 604.
 Corinthus. Corinthi Cir. 464. Corintho A. VI 836. Corinthiorum verborum Cat. II 1.
 Coroebus (*Troianus*) A. II 341. 386. 407. 424.
 Corybantia aera A. III 111.
 Corycium senem G. IV 127. Corycio luto Cir. 317.
 Corydon E. II 1. 56. 65. 69. V 86. VII 2. 3. 16. 20. 70. Corydonis VII 40.

- Corynaeus (*Trotanus*) A. VI 228. XII 298. Corynaeum IX 571.
 Corythus. Corythi A. VII 209. IX 10. X 719. Corythum III 170.
 Cosae. Cosas A. X. 168.
 Cossus. Cosse A. VI 841.
 Cotyttia Cat. V 19.
 Crataeis Cir. 66.* Crataein 66.*
 Cremona Cat. X 6. Cremonae E. I X. 28. Cremona Cat. VIII 12.
 Creta A. III 104. Cretae III 122. 162. Cretam III 129. Creta V 588.
 Cretes IV 146. Cretaea Ida XII 412. Cretaea sagitta Cir. 115.
 Cretaeis oris A. III 117. Cressa nemora IV 70. Cressa prodigia VIII 294. Cressa V 285. Cressampharetram G. III 345. Cressa moenia Cir. 384.
 Cretheus. Crethea A. IX 774. 775. Cretheu XII 538.
 Creusa A. II 562. 597. 651. 738. Creusae II 772. 784. IX. 297. Creusam II 666. 769. 778.
 Criniscus. Criniso A. V 38.
 Cronius (*Troianus*). Cronium A. X 749.
 Crustumeri A. VII 631. Crustumis pirs G. II 88.
 Cumae. Cumarum A. VI 2. Cumaei carminis E. IV 4. cf. Cymaea.
 Cupavo A. X 186.
 Cupencus. Cupencum A. XII 539.
 Cupido A. I 658. 695. Cupidine X 93. Cupidineo igne Cul. 409.
 Curae A. VI 274.
 Cures. Curibus A. VI 811. VIII 638. X 345.
 Curetes. Curetum G. IV 151. A. III 131.
 Curius Cul. 367.
 Curtius Cul. 363.
 Cybele A. X 220.
 Cybele. Cybeles Cir. 166.
 Cybelus. Cybeli A. III 111. Cybelo XI 768.
 Cyclades. Cycladas A. III 127. VIII 692. Cir. 471.
 Cyclops Cul. 332. Cyclopi A. III 617. VIII 424. Cyclopes G. IV 170. A. III 644. Cyclopus G. I 471. A. III 569. 675. VI 630. VIII 418. Cyclopus III 647. XI 263. Cyclopes VIII 440. Cyclopea saxa I 201.
 Cyenus. Cyenum A. X 189.
 Cydippe G. IV 339.
 Cydon (*Troianus*) A. X 325.
 Cydon A. XII 858. Cydonia spicula E. X 59.
 Cyllarus G. III 90.
 Cyllene. Cyllenae A. VIII 139. Cyllenius IV 252. Cyllenius ignis G. I 337. Cyllenia proles IV 258. Cyllenia murmura Cir. 108.
 Cymaea Sibylla A. VI 98. Cymaeam urbem III 441. cf. Cumae.
 Cymodoce [G. IV 338.] A. V 826.
 Cymodocea A. X 225.
 Cymothoe A. I 144.
 Cynthus. Cynthi A. I 498. IV 147. Cynthus E. VI 3. G. III 36. Cat. XI 60.
 Cyprus. Cyprum A. I 622.
 Cypselides. Cypselidae Cir. 464.*
 Cyrene G. IV 321. 354. 376. 530.
 Cyrneas taxos E. IX 30.
 Cythera A. I 680. X 51. 86. Cythera I 657. IV 128. VIII 523. 615. Cythera I 257. V 800. Cat. VI 11.
 Cythnos. Cythnon Cir. 475.
 Cyturus. Cyturum G. II 437.
 Dacus G. II 497.
 Daedalus A. VI 14. 29
 Dahae A. VIII 728.
 Damoetas E. II 37. [39.] V 72
 Damoeta III 1. 58.

- Damon E. III 23. VIII 16. 62.
 Damonis III 17. VIII 1. 5.
 Danae A. VII 410.
 Danai A. II 5. 108. 327. 368. 413.
 495. 505. 757. 802. Danaum I
 30. 96. 598. 754. II 14. 36. 44.
 65. 162. 170. 276. 309. 370. 389.
 398. 433. 462. 466. [572.] III
 87. VI 489. VIII 129. XII 349.
 Danais II 396. 617. 670. V 360.
 Danaos II 49. 71. 258. 440. VI
 519. Danai II 117. Danais III
 288. IV 425. IX 154. Danais
 classibus III 602.
 Daphnis E. V 29. 30. 41. 43.
 57. 61. VII 1. VIII 81. 83. 109.
 Daphnidis III 12. Daphnim II
 26. V 20. 51. 52. VII 7. VIII
 68. 72. 76. 79. 84. 85. 90. 93.
 94. 100. 102. 104. Daphni V 25.
 27. 66. IX 46. 50. Daphnide
 VIII 83.
 Dardanus (*Troianus*) A. III 167.
 503. IV 365. 662. VI 650. VII
 207. 240. VIII 134. XI 287.
 Dardana pubes V 109. VII
 219. Dardana arma II 618. Dar-
 dana tela VI 57. Dardanis II
 787. Dardanides X 545. XII
 775. Dardanidae I 560. II 72.
 445. V 386. 576. VI 85. 432.
 IX 293. 660. X 263. XII 549.
 Dardanidum II 242. V 622. X 4.
 Dardanidis XI 353. XII 585.
 Dardanidae III 94. V 45. VII
 195. Dardanidae pastores II 59.
 Dardaniae II 281. 325. III 52.
 VI 65. VIII 120. Cul. 323. Dar-
 dania A. III 156. Dardanium
 XII 14. Dardanius Acestes V
 711. Dardanius adulter X 92.
 Dardanius ductor X 603. Dar-
 danius nepos IV 163. Dardanius
 Paris E. II 61. Dardanius puer
 A. X 133. Dardanio Aeneae A.
 I 494. VI 169. Dardanio Anchi-
 sae I 617. IX 647. Dardanio
 ductori X 814. Dardanio iuveni

- IX 88. Dardanio viro [VIII 14.]
 Dardanium Acesten V 30. Dar-
 danium Aenean XI 472. [XII
 613.] Dardanium ducem IV 224.
 IX 100. Dardanium ensem IV
 647. Dardaniis colonis VII 422.
 Dardanios colonos IV 626. Dar-
 danios habitus III 596. Darda-
 niae cuspidis VII 756. Darda-
 niae gentis I 602. Dardanium
 classem VII 289. Dardanium
 portam IX 695. Dardanium pro-
 lem VI 756. Dardania dextra X
 326. Dardaniae carinae IV 658.
 Dardanium litus [II 582]. Dar-
 danii capitis IV 640. Dardanio
 capiti XI 400. Dardaniis telis
 X 638.
 Dares (*Troianus*) A. V 369. 375.
 406. 417. Daretis V 483. Daren
 V 456. Daretia V 460. 463. 476.
 XII 363.
 Daucia proles A. X 391.
 Dauliades Cir. 200.
 Daunus. Daunia X 688. XII 22.
 934. Dauno X 616. XII 90. Dau-
 nius heros XII 723. Daunia
 dea XII 785. Daunia gens VIII
 146.
 Decii Cul. 361. Decios G. IV 343.
 A. VI 824.
 Deiopea G. IV 343. A. I 72.
 Deiphobe A. VI 36.
 Deiphobus (*Troianus*) A. VI 544.
 Deiphobi II 310. Deiphobo VI
 510. Deiphobum VI 495. Dei-
 phobe VI 500.
 Delia E. III 67. VII 29. Cat. I
 1.* 3.*
 Delos G. III 6. Cir. 473. Delum
 A. IV 144. Delius Apollo III
 162. Delius vates VI 12. Delia
 diva Cul. 110.
 Demodocus (*Troianus*). Demo-
 docum A. X 413.
 Demoleos A. V 265. Demoleo V
 260.
 Demophoon Cul. 131. 133.

- Demophoon (*Troianus*). Demo-
 phoonta A. XI 675.
 Dercennus. Dercenni A. XI 850.
 Deucalion G. I 62.
 Diana A. I 499. Dianae III 681.
 IV 511. VII 764. 769. XI 652.
 857. Dianae VII 306. XI 537.
 Cir. 297. Dianam A. XI 843.
 Diana XI 582.
 Dictaei regis G. II 536. Dictaeo
 iudice Cul. 275.* Dictaeos saltus
 A. IV 73. Dictaeae nymphae E.
 VI 56. Dictaeas capellas Cir. 300.
 Dictaeo antro G. IV 152. Di-
 ctaea arva A. III 171.
 Dictynna. Dictynnae Cir. 245.
 Dictynnam 305.
 Dido A. I 299. 340. 360. 446.
 496. 503. 561. 613. 670. 685.
 718. 749. IV 60. 68. 101. 117.
 124. 165. 171. 192. 263. 291.
 308. 383. 450. 596. 642. V 571.
 VI 450. IX 266. XI 74. Dido
 I 601 IV 408. VI 456.
 Didymaon. Didymaonis A. V
 359.
 Dindyma A. X 252. Dindyma IX
 618.
 Diomedes. Diomedis A. I 752.
 VIII 9. X 581. XI 226. Diomede
 XI 243.
 Dionaei Caesaris E. IX 47. Dio-
 naeae matris A. III 19.
 Diore (*Troianus*) A. V 297. 324.
 339. 345. Diorem XII 609.
 Dioxippus (*Troianus*). Dioxip-
 pum A. IX 574.
 Dirae. Dirae A. XII 869. Dirae
 IV 473. VIII 701. XII 845.
 Dircaeus Amphion E. II 24.
 Discordia A. VI 280. VIII 702.
 Dis. Ditis G. IV 467. 519. A. V
 731. VI 127. 269. 397. 541. VII
 568. VIII 667. XII 199. Cul.
 271. 273. 286. 372. Diti A. IV
 702.
 Dodona G. I 149. Dodonaeos
 lebetas A. III 466.
 Dolichaon (*Troianus*). Doli-
 chaonis A. X 696.
 Dolon (*Troianus*). Dolonis A.
 XII 347. Cul. 328.
 Dolopes. Dolopum A. II 7. 29.
 415. 785.
 Donusa. Donusam A. III 25.
 Donysam Cir. 476.
 Dorica castra A. II 27. VI 88.
 Doris E. X 5.
 Doris flamma Cul. 336.
 Doryclus. Dorycli A. V 620.
 647.
 Doto A. IX 102.
 Drances (*Latinus*) A. XI 122.
 220. 336. 443. Drancis XII 644.
 Drance XI 378. 384.
 Drepanum. Drepani A. III 707.
 Drumo G. IV 336.
 Drusus. Drusus A. VI 824.
 Dryope A. X 551.
 Dryopes A. IV 146.
 Dryops (*Troianus*). Dryopem
 A. X 346.
 Dulichium A. III 271. Duli-
 chias rates E. VI 76. Cir. 60.
 Dymas (*Troianus*) A. II 340. 394.
 428.
 Ebusus (*Troianus*). Ebuso A.
 XII 299.
 Echidna Cir. 67.*
 Echionium nomen A. XII 515.
 Edones. Edonum Cir. 165.*
 Edoni Boreae A. XII 365.
 Egeria. Egeriae A. VII 763.
 Egeriae VII 775.
 Egestas A. VI 276.
 Electra. Electram A. VIII 136.
 Electra VIII 135.
 Eleusinae matris G. I 163.
 Elis. Elidis A. III 694. VI 588.
 Elei campi G. III 202. Eleis
 humus Cat. XI 32. Eliadum
 equarum G. I 59.
 Elissa. Elissae A. IV 335. 610.
 V 3.
 Elusios campos G. I 38.

- Elysium A. V 735. VI 542. 744.
 Emathia. Emathiae G. IV 390.
 Emathiam I 492. Emathio
 vertice Cir. 34.
 Emathion (*Troianus*). Ema-
 thiona A. IX 571.
 Enceladus. Enceladi A. III 578.
 Encelado IV 179.
 Enipeus G. IV 368.
 Entellus A. V 437. 443. 446.
 Entello V 472. Entellum V 387.
 462. Entelle V 389.
 Eous. Eoo A. XI 4. Eois VI
 831. Eoum Cir. 352.* Eoae At-
 lantides G. I 221. Eoas domus
 II 115.
 Epeos A. II 264.
 Ephialtes Ephialten Cul. 235.
 Ephyre G. IV 343.
 Ephyreia aera G. II 464.
 Epidaurus G. III 44.
 Epiros G. I 59. Epiri A. III 292.
 Epiro III 503. Epirum G. III 121.
 Epulo (*Rutulus*). Epulonem
 A. XII 459.
 Epytides (*Troianus*) A. V 579.
 Epytiden V 547.
 Epytus (*Troianus*) A. II 340.
 Erato A. VII 37.
 Erebeis. . . Nox Cul. 202.*
 Erebus. Erebi G. IV 471. A. VI
 404. 671. Erebo IV 26. Ere-
 bum IV 510. Erebo VI 247.
 Erechtheis Athenis Cir. 22.
 Eretum. Ereti A. VII 711.
 Erichaetes. Erichaeten A. X
 749.
 Erichthonius G. III 113. Erich-
 thoniae arces Cul. 344. Erich-
 thonias arces 30. 336.
 Eridanus G. I 482. IV 372. Cul.
 260.* Eridani A. VI 659.
 Erigone G. I 33.
 Erinys A. II 337. Cul. 246.
 Eriphyle. Eriphylen A. VI 445.
 Erulus. Erulum A. VIII 563.
 Erymanthus. Erymanthi A. VI
 802. Erymantho V 448.
 Erymas (*Troianus*). Erymanta
 A. IX 702.
 Eryx A. V 392. 402. 412. XII 701.
 Cat. XI 6. Erycis A. I 570. V 24.
 419. 630. Eryci V 772. Eryx V
 483. Erycino litore X 36. ver-
 tice V 759.
 Etruria G. II 533. A. VIII 494. XII
 232. Etrusco X 298. Etrusci
 IX 150. X 429. Etrusci duces
 XI 598. Etrusca acies VIII 503.
 Etrusca urbs X 180. Etruscum
 pinum IX 521. Etruscis astris
 X 147. Etruscis iugis VIII 480.
 Euander (*Arcas*) X 515. Euan-
 drus VIII 100. 185. 313. 545.
 548. Euandri VIII 360. IX 9.
 X 370. 420. XI 26. 140. 394.
 XII 184. 551. Euandro X 492.
 780. XI 31. 45. Euandrum VIII
 52. 119. 455. XI 140. 148. Eu-
 andre XI 55. Euandro X 148.
 Euandrius ensis X 394.
 Euanthes. Euanthen A. X 702.
 Euboicae rupis A. VI 42. Euboi-
 cae cautes XI 260. Euboicis oris
 VI 2. Euboicas cautes Cul. 355.
 Euboico litore A. IX 710.
 Euhadne. Euhadnen A. VI 447.
 Eumedes (*Troianus*) A. XII 346.
 Eumelus (*Troianus*) A. V 665.
 Eumenides G. I 278. IV 483.
 Eumenidum A. IV 469. VI 250.
 280. 375.
 Euneus (*Troianus*). Euneum
 A. XI 666.
 Euphrates G. I 509. A. VIII
 726. Euphraten G. IV 561.
 Europa A. I 385. Europae VII
 224. Europam X 91.
 Eurotas E. VI 83. Eurotae A. I
 498.
 Eurus A. I 85. 110. II 418. Eu-
 rum I 131. 317.* Eure I 140.
 Euryalus (*Troianus*) A. V 294.
 295. 322. 337. IX 179. 198. 231.
 281. 359. 433. Euryali V 334.
 IX 342. 467. 475. Euryalum V

323. 343. IX 373. 384. 396. 424.
 Euryale IX 185. 320. 390. 481.
 Eurydice G. IV 486. Cul. 268.
 Eurydicen G. IV 490. 519. 525.
 527. 547. Cul. 287. Eurudicen G.
 IV 526.
 Eurypylus. Eurypylum A. II
 114.
 Eurystheus. Eurysthea G. III
 4. Eurystheo A. VIII 292.
 Eurytides Clonus A. X 499.
 Eurytion (*Troianus*) A. V 495.
 514. 541.
 Fabaris. Fabarim A. VII 715.
 Fabii A. VI 845. Cul. 361.
 Fabricius. Fabricium A. VI
 844.
 Fadus (*Rutulus*). Fadum A. IX
 344.
 Falernis cellis G. II 96.
 Falisci. Faliscos A. VII 395.
 Fama A. IV 173. 174. 298. 666.
 VII 104. IX 474. XI 139.
 Fames A. VI 276.
 Faunus. Fauni A. VII 81. 102.
 213. 254. 368. Fauno VII 48. X
 551. XII 766. Faune XII 777.
 Fauno VII 47.
 Feronia A. VII 800. VIII 564.
 Fescenninas acies A. VII 895.
 Fidenae. Fidenam A. VI 773.
 Fides A. I 292.
 Flavinia arva A. VII 696.
 Formido. Formidinis A. XII
 335.
 Fors E. IX 5. A. XII 41.
 Fortuna A. II 385. III 53. IV
 653. V. 22. 356. 604. 625. VI
 62. 96. 533. VIII 15. 127. IX
 214. X 49. 284. 435. XI 43. 413.
 427. XII 147. 405. 637. 677.
 694. Cul. 277. Cir. 313. Fortuna
 A. VIII 578.
 Foruli. Forulos A. VII 714.
 Fucinus A. VII 759.
 Fuga. Fugam A. IX 719.
 Furor A. I. 294.
 Gabii. Gabios A. VI 773. Ga-
 bino cinctu VII 612. Gabinae
 Iunonis VII 682.
 Gaetulus Iarbas A. IV 326. Gae-
 tuli leonis V 351. Gaetulae ur-
 bes IV 40. Gaetulis Syrtibus V
 51. 192.
 Galaesus G. IV 126.
 Galaesus (*Latinus*) A. VII 535.
 Galaesi VII 575.
 Galatea E. I 30. 31. III 64. 72.
 Galatea E. VII 37. IX 39. A. IX
 103. Cir. 393.
 Gallia Cat. VIII 12.
 Gallus. Gallum A. VI 858. Galli
 VIII 657. Gallos VIII 656. Gal-
 licum tau Cat. II 3.
 Gallus E. X 10. Galli X 6. Gallo
 X 2. 3. 72. 73. Gallum VI 64.
 Galle X 22.
 Gangarides. Gangaridum G. III
 27.
 Ganges G. II 137. A. IX 31.
 Ganymedes. Ganymedis A. I 28.
 Garamantes E. VIII 44. Gara-
 mantas A. VI 794.
 Garamantis. Garamantide A.
 IV 198.
 Garganus. Gargani A. XI 247.
 Gargara G. [I 103.] III 269.
 Gaudia A. VI 279.
 Gela A. III 702. Geloi campi III
 701.
 Gelonus G. III 461. Gelonos II
 115. A. VIII 725.
 Germania E. I 62. G. I 474.
 509.
 Geryones. Geryonae A. VIII
 202. Geryone VII 662.
 Getae G. IV 463. Getarum III 462.
 Getis A. VII 604. Geticis arvis
 III 35.
 Giganteo sanguine Cul. 28. Gi-
 ganteis tropaeis Cir. 30.
 Glaucus. Glanci G. III 267.
 Glaucus. Glanci A. V 823. VI
 36. Glauco G. I 437.

- Glaucus (*Troianus*). Glaucum A. VI 483.
 Glaucus (*Troianus*). Glaucum A. XII 343.
 Gnosius Lycaon A. IX 305. Gnosia spicula Cir. 299. cf. Cnosius.
 Gorgo. Gorgona A. VIII 438. Gorgone II 616. Gorgones VI 289. Gorgoneis venenis VII 341.
 Gortynius heros Cir. 114. Gortynia spicula A. XI 773. Gortynia stabula E. VI 60.
 Gracchus. Gracchi A. VI 842.
 Gradivus. Gradivom A. III 35. Gradive X 542.
 Graecia G. I 38. III 20. A. XI 287. Cul. 34. Cir. 412. Graeca mitella Cop. 1.
 Graius A. III 594 Cul. 337. Grai G. III 148. A. I 467. 530. II 727. III 163. [VI 242]. VIII 135. Cul. 305.* Graiorum A. II 157. Graium IV 228. VI 588. X 81. 334. XI 289. XII 538. Grai G. II 16. A. III 398. 499. VI 529. X 430. Graios II 148. Graius homo X 720. Grai poetae G. III 90. Grai senibus Cir. 375. Graios sales Cat. XI 61. Graiam manum Cul. 66. Graia urbe A. VI 97. Graiae acies II 598. Graiae manus Cat. XI 30. Graiarum iubarum A. II 412. Grai matribus II 768. Graias urbes III 295. Graio nomine III 210. Graiugenum III 550. VIII 127.
 Graviscae A. X 184.
 Gryneus Apollo A. IV 345. Grynei nemoris E. VI 72.
 Gyaros. Gyaro A. III 76.
 Gyas (*Troianus*) A. V 118. 152. 160. 167. XII 460. Gyae V 169. Gyan I 222. 612. V. 184. 223.
 Gyas (*Latinus*). Gyan A. X 318.
 Gyges (*Troianus*). Gygen A. IX 762.
 Gylippus. Gylippo A. XII 272
- H**adriacas undas A. XI 405.
 Haemus. Haemi G. I 492. II 488.
 Haemon (*Rutulus*) A. IX. 685.
 Haemonides A. X 537.
 Halaesus A. VII 724. X 352. 411. 424. Halaesi X 422. Halaesum X 416.
 Halius (*Troianus*). Halium A. IX 767.
 Halys (*Troianus*). Halym A. IX 765.
 Hammon. Hammone A. IV 198.
 Harpalyce A. I 317.
 Harpalyceus (*Troianus*). Harpalycum A. XI 675.
 Harpyiae A. VI 289.
 Hebrus G. IV 463. 524. Hebrum A. XII 331. Hebrum E. X 65. Cul. 117.
 Hebrus (*Troianus*). Hebrum A. X 696.
 Hecate A. VI 118. 564. Hecaten IV 511. VI 247. Hecate III 809.
 Hector (*Troianus*) A. I 199. II 270. 282. 522. III 312. 343. V 371. IX 155. XII 440. Cul. 317. Hectoris A. III 319. VI 116. XI 389. Cul. 308. Hectors A. I 483. VI 166. Hectore I 750. II 275. Hectoreum tumultum III 304. Hectorei socii V 190. Hectoreos amnis V 634. Hectoreae coniugis III 488. Hectorea gente I 273. Hectoreum corpus II 543. Hectoreo corpore Cul. 324.*
 Hecuba A. II 515. Hecubam II 501.
 Helena. Helenae A. I 650. Helenam VII 364.
 Helenor (*Troianus*). A. IX 544. 545.
 Helenus (*Troianus*) A. III 346. 369. 559. 712. Heleni III 546. 684. Heleno III 329. 334. 433. Helenum III 295. 380.
 Heliades Cul. 129.
 Helicon. Helicon A. VII 641. X 163.

- Hellespontus Cul. 33. Cir. 413.
 Hellespontiaci Priapi G. IV 111.
 Hellespontiacis undis Cul. 338.
 Helorus. Helori A. III 698.
 Helymus (*Troianus*) A. V 73. 300. 323. 339.
 Herbesus (*Rutulus*). Herbesum A. IX 344.
 Hercules. Herculis A. V 410. X 319. 779. Hercule VII 656. Herculeo amictu VII 669. Herculeis ignibus VIII 542. Herculeae coronae G. II 66. Herculea umbra A. VIII 276. Herculeas laudes VIII 288. Herculei sacri VIII 270. Tarenti III 551.
 Herminius (*Etruscus*). Herminium A. XI 642.
 Hermione. Hermionen A. III 328.
 Hermionea statio Cir. 472.
 Hermus G. II 137. Hermi A. VII 721.
 Hernica saxa A. VII 684.
 Hesionae. Hesionae A. VIII 157.
 Hesperia. Hesperiae A. III 186. IV 355. Hesperiam I. 530. 569. II 781. III 163. 185. VII 44. 543. VIII 148. XII 360. Hesperia III 503. VII 4. Hesperidum E. VI 61. A. IV 484. Cat. XI 25. Hesperium latus A. III 418. Hesperium litus VI 6. Hesperio Latio VII 601. Hesperium Cir. 352.
 Hesperus E. VIII 30. X 77.
 Hiberi. Hiberos G. III 408. Hiberogurgite A. XI 913. Hibera ferrugine IX 582. Hiberas boves VII 663.
 Hicetaonius Thymoetes A. X 123.
 Hiemps. Hiemi A. III 120.
 Himella. Himellae A. VII 714.
 Hippocoon (*Troianus*). Hippocoontis A. V 492.
 Hippodame G. III 7.
 Hippolyte. Hippolyten A. XI 661.
 Hippolytus. Hippolyti A. VII 761. Hippolytum VII 765. 774.
 Hippomenes. Hippomenen Cat. XI 26.
 Hippotaden Amastrum A. XI 674.
 Hisbo (*Rutulus*) A. X 384.
 Hister G. III 350. Histro II 497.
 Homerus. Homero Cir. 65.
 Homole. Homolen A. VII 675.
 Horatia virtus Cul. 361.
 Horcus G. I 277.
 Horae. Horis A. III 512.
 Hybla. Hyblae E. VII 37.
 Hyblaeis apibus I 54.
 Hydaspes G. IV 211.
 Hydaspes (*Troianus*). Hydaspes A. X 747.
 Hylaeus. Hylaeum G. II 457. A. VIII 294.
 Hylas (*canis*) E. VIII 107.
 Hylas G. III 6. Hylan E. VI 43. Hyla E. VI 44.
 Hyllus (*Troianus*). Hyllus A. XII 535.
 Hymen Cul. 247.
 Hypanis G. IV 370.
 Hypanis (*Troianus*) A. II 340. 428.
 Hyperion. Hyperionis Cul. 101.
 Hyrcani. Hyrcanis A. VII 605.
 Hyrcanos comites Cir. 308.
 Hyrcanae tigres A. IV 367.
 Hyrtacus (*Troianus*) A. IX 406.
 Hyrtacides IX 177. 234. 319.
 Hyrtacidae Hippocoontis V 492.
 Hyrtacidae iuvenis V 503.
 Iacchus. Iacchi G. I 166. Iaccho E. VII 61. Iaccho VI 15.
 Iaera A. IX 673.
 Ianiculum A. VIII 358.
 Ianus A. VII 610. VIII 357. Iani VII 180. Ianum XII 198.
 Iapetus. Iapetum G. I 279.

- Iapydis Timavi G. III 475.
 Iapyx. Iapygis Gargani A. XI 247.
 Iapyx (*ventus*). Iapyge A. VIII 710.
 Iapyx (*equus*). Iapyge A. XI 678.
 Iapyx (*Troianus*) A. XII 391. 420. 425.
 Iarbas A. IV 36. 326. Iarban IV 196.
 Iasides Iapyx A. XII 392. Iaside Palinure V 843.
 Iasius (*Troianus*) A. III 168.
 Icarus. Icare A. VI 31.
 Icariotis Cul. 265.*
 Ida A. XII 412. Idaeus mons III 105. Idaeo storage Cir. 168.
 Idaeis cyparissis G. II 84. Idaeas pices III 450.
 Ida A. IX 177. X 158. Cul. 311. 312. Idae G. IV 41. A. II 801. III 6. Ida V 252. 254. 449. IX 80. XII 546. Idaeum Iovem VII 139. Idaeo Alcanore IX 672.
 Idaei chori IX 112. Idaeos campos VII 222. Idaea parens X 252. Idaea terra XI 285. Idaeae Matris IX 620. Idaea silva II 696. Idaea pinus X 230. Idaeas urbes VII 207. Idaeum nemus III 112.
 Idaeus (*Troianus*) A. VI 485. IX 500.
 Idalia. Idaliae A. I 693. Idalium I 681. X 86. Idaliae Veneri V 760. Idaliae domus X 52. Idalias sedes Cat. VI 2.
 Idas (*Troiani*) A. X 351. Idan IX 575.
 Idmon (*Rutulus*) A. XII 75.
 Idomeneus A. III 401. Idomenci XI 265. Idomenea III 122.
 Idumaeas palmas G. III 12.
 Ignipotens A. X 243.
 Iliā A. I 274. VI 778.
 Ilione A. I 653.
 Ilioneus (*Troianus*) A. I 521. 559. VII 212. IX 569. Ilionei I 120. VII 249. IX 501. Ilionea I 611.
 Ilithyia. Ilithyiae Cir. 326.
 Ilium A. II 325. 625. III 3. 109. VI 64. Ilium I 68. V 756. Ilium II 241. Ilio V 261. Iliares I. 268. Iliā tellus IX 285. XI 245. Iliaco sanguine XI 393. Iliaci cineres II 431. Iliacis campis I 97. X 335. Iliacis ludis III 280. Iliacos agros XI 255. Iliacos casus X 62. Iliacos labores IV 78. Iliacos muros I 483. Iliacos penates III 603. Iliacae urbis VIII 134. Iliacam aciem X 635. arcem III 336. classem V 607. Iliaca gente VI 875. Iliacis ruinis I 647. Iliacas acies XII 861. Iliacas carinas IV 46. Iliacas classes IV 537. Iliacas oras II 117. Iliacas pugnas I 456. Iliacas vestes IV 648. Iliacis fatis III 182. V 725. Iliades I 480. III 65. XI 35. Iliadum [II 580]. V 644. VII 248.
 Illyricos sinus A. I 243. Illyrici aequoris E. VIII 7.
 Ilus (*Rutulus*). Ilo A. X 400. 401.
 Ilus (*Troianus*) A. I 268. VI 650.
 Ilva A. X 173.
 Imaon (*Arcas*). Imaona A. X 424.
 Imbrasus A. XII 343. Imbrasidas XII 343. Imbrasides Asius X 123.
 Inachus A. VII 372. Inachiis Argis VII 286. Inachiae iuvencae G. III 153. Inachias urbes A. XI 236. Inachis Acrisione Cat. XI 33.
 Inarime A. IX 716.
 India G. I 57. II 116. 122. Indum II 172. Indi II 138. A. VIII 705. Indos G. IV 425. A. VI 794. VII 605. Indis G. IV 293. Indum ebur A. XII 67. Indi maris Cul. 67.
 Indiges. Indigetem A. XII 794.

- Inous Palaemon A. V 823. Inoo Melicertae G. I 437.
 Insidiae A. XII 336.
 Inui castrum A. VI 775.
 Io A. VII 789.
 Iolciacis votis Cir. 377.
 Iollas E. II 57. Iolla III 76. 79.
 Iollas (*Troianus*). Iollan A. XI 640.
 Ionium. Ionio A. III 211. Ionii fluctus G. II 108. Ionios fluctus A. III 671. Ionio mari V 193.
 Iopas A. I 740.
 Iphitus (*Troianus*) A. II 435.
 Irae A. XII 336.
 Iris A. IV 700. X 73. Irim IV 694. V 606. IX 2. 803. X 38. Iri IX 18.
 Ismara G. II 37. A. X 351. Ismarus E. VI 30.
 Ismarus. Ismare A. X 139.
 Isthmos. Isthmon Cir. 463.
 Italia A. VII 178. Italia I 263. XII 41. Italiae G. II 138. A. III 458. 674. IV 106. 275. VI 61. VII 563. XI 219. 508. Italiam I 2. 13. 68. 233. 380. 533. 553. 554. III 166. 253. 254. 364. 381. 507. 523. 524. IV 230. 345. 346. 361. 381. V. 18. 629. 730. VI 357. VII 469. IX 267. 601. X 8. 32. 67. Italia I 38. VI 718. Italus V 117. XI 592. Italo VIII 502. Itali I 109. VIII 331. IX 532. XII 251. 297. 705. Italum VI 92. VIII 513. X 41. [109]. XII 655. Italis XII 202. 628. Italos V 565. VIII 678. X 74. XII 189. 582. Italo sanguine VI 762. Italis dis VIII 715. Italos finis III 440. V 82. VII 334. Itala cornus IX 698. Itala terra VII 643. Itala gente VI 757. Itala urbe X 780. Itala virtute XII 827. Italiae gentes VII 85. IX 133. Italiae urbes XI 420. Italias mentes XII 246. Italias oras V 703. Italias res VIII 626. Italias spes XII 35. Italis oris I 252. Italis silvis VII 776. Itali litoris III 396. Italo robore XI 326. Itala regna III 185. Italides XI 657.
 Ithaca. Ithacae A. III 272. Ithaca III 613. Ithacus II 104. 122. III 629. Ithaci II 128. Cul. 125. 265. 326.
 Ituraeos arcus G. II 448.
 Itys (*Troianus*). Ityn A. IX 574.
 Itys. Ityn Cul. 252.
 Iulius A. I 288. Iulia unda G. II 183.
 Iulus A. II 677. 710. 723. IV 140. V 570. VII 107. 116. 478. IX 232. 293. 310. X 534. XII 185. Iuli I 556. 690. II 563. 682. IV 274. 616. V 546. VI 364. 789. VII 493. IX 501. X 524. XII 110. 399. Iulum I 709. II 674. IX 640. 652. Iule XI 58.
 Iuno G. III 153. A. I 15. 36. 64. 279. 443. 662. 734. II 612. III 380. IV 114. 166. 371. 693. V 606. 679. VII 330. 438. 552. IX 2. 745. 764. 802. X 62. 73. 96. 611. 628. 685. 760. XII 134. 156. 841. Cir. 157. Iunonis G. III 532. A. I 4. 130. 668. II 761. III 437. V 781. VII 419. 592. 383. VIII 292. Cir. 139. Iunoni A. I 446. III 438. 547. IV 59. VI 138. VIII 60. Iunonem VII 544. X 606. XII 791. Iuno IV 608. VIII 84. Iunone IV 45. Iunonia hospitia I 671.
 Iuppiter E. VII 60. G. I 418. II 419. IV 149. A. I 223. 522. II 326. III 116. 171. IV 110. V 17. VI 130. 272. VII 110. 799. VIII 560. IX 128. 209. 670. 803. X 16. 112. 116. 606. XII 141. 565. 725. 806. 854. 895. Cir. 135.
 Iovis E. III 60. IV 49. G. III 181. 332. A. I 42. 46. 394. III 104. 681. IV 91. 331. 614. V 255. 726. 747. 784. [VI 586]. VII 220. 287. 308. VIII 301.

320. 381. 640. IX 564. 673. 716. X 567. 689. 758. XI 901. XII 144. 247. 830. 849. 878. Cul. 11. 27. Cir. 398. Iovi G. II 15. A. III 279. IV 199. 638. VII 133. Cir. 374. Iovem G. I 125. A. I 78. III 223. IV 205. VI 584. VII 139. VIII 353. IX 83. 624. XII 496. Cat. V 38 XI 34. Iuppiter A. I 731. II 689. IV 206. 590. V 689. VIII 573. IX 625. XII 504. 809. Iove E. III 60. G. III 35. A. I 380. IV 356. 377. VI 123. VII 219. Cir. 361. Iustitia G. II 474. Iuturna A. XII 154. 222. 244. 448. 468. 477. 485. 798. 870. Iuturnae XII 854. Iuturnam XII 813. 844. Iuturna XII 854. Ixion. Ixionis G. III 38. Ixiona [A. VI 601]. Ixionii orbis G. IV 484. Karthago A. I 13. IV 670. X 12. 54. Karthaginis I 298. 366. IV 97. 265. 347. Cul. 371. Karthagine A. IV 224. Labicum. Labici A. VII 796. Labos A. VI 277. Labyrinthus A. V 588. Lacaena. Lacaenae A. II 601. VI 511. Lacaenis virginibus G. II 487. Lacedaemon. Lacedaemona A. VII 363. Lacedaemonios hymenaeos III 328. Lacinia A. III 552. Lades. Laden A. XII 343. Ladon (*Troianus*). Ladona A. X 413. Laertia proles Cul. 327. Laertia regna A. III 272. Laestrygon. Laestrygone Cul. 330. Lagus (*Rutilus*) A. X 381. Lamus (*Rutilus*). Lamum A. IX 331. Lamyrum (*Rutilus*). Lamyrum A. IX 334. Laocoon (*Troianus*) A. I 41. 201. Laocoonta II 213. 230. Laodamia A. VI 447. Laomedontea gentis A. IV 542. Laomedontea Troiae G. I 502. Laomedontius heros A. VIII 18. Laomedontia pubes VII 105. Laomedontiadae III 248. Laomedontiaden VIII 162. Laomedontiaden Priamum VIII 158. Lapithae G. III 115. Lapithum A. VII 305. Lapithis G. II 457. Lapithas [A. VI 601.] Cul. 29. Lapithis A. VII 307. Larides. Laride A. X 391. 395. Larina virgo A. XI 655. Larisaeus Achilles A. II 197. XI 404. Larius lacus. Lari G. II 159. Latagus (*Troianus*). Latagum A. X 697. 698. Latinus. Latini A. X 895. XI 134. 230. 402. 603. 618. 621. 745. XII 15. 240. 548. 656. Latino-rum VII 160. VIII 448. Latinis VII 367. 470. VIII 117. IX 717. X 77 XI 193. 229. XII 593. Latinos V 598. VII 150. 202. 426. 432. X 237. 311. XII 1. 448. 556. 823. 837. Latini XI 108. 302. XII 693. Latinae XII 143. 604. Latini Atii V 568. Latini populi VII 716. Latinis canibus IX 485. Latinis patribus XII 211. Latinos avos VI 875. Latinos finis VIII 602. XI 588. Latinos muros XI 17. Latinos oratores XI 331. Latinos populos X 4. Latinos reges XII 530. Latina gente VIII 55. Latina urbe IX 367. XI 100. Latinae acies X 360. Latinae matres VII 400. Latinae turmae XI 518. Latinum genus I 6. Latinis arvis VIII 38. X 300. Latinis co-

- nubis VII 96. Latinis regnis VII 313. Latinus (*Latii rex*). A. VII 45. 62. 92. 103. 192. 249. 556. 616. IX 274. 388. XI 231. 238. 469. XII 18. 161. 192. 195. 285. 609. 657. 707. Latini VI 891. VII 284. 407. 585. XI 213. XII 58. 137. 567. 730. Latino VIII 17. X 66. XI 128. 440. XII 23. 111. Latium VII 333. 373. 467. 576. XII 580. Latino VII 261. Latium A. VIII 5. 322. XII 826. Latio I 6. 265. VI 793. VII 38. 271. X 365. XI 361. Latium I 205. 554. VII 342. 709. VIII 18. X 58. XI 168. Latio I 31. IV 432. V 731. VI 67. 89. VII 54. 601. VIII 10. [14]. XI 141. 431. XII 24. 148. 820. Cat. XI 44.* Latona. Latonae A. I 502. XII 198. Cul. 11. Latona 237. Latonia A. XI 534. Latonia custos IX 405. Latonia Delos G. III 6. Latonia virgo A. XI 557. Laurentum. Laurenti A. VIII 1. Laurentis XII 240. 542. Laurentum VIII 371. XII 137. 280. Laurentibus VIII 537. Laurentis VII 63. VIII 613. Laurentis Pici VII 171. Laurentis regis XI 851. Laurentis Turni VII 650. Laurentis tyranni VII 342. Laurenti divo XII 769. Laurentem Thybrim V 797. Laurentibus agris XI 431. Laurentis muros X 671. Laurentis populos VI 891. Laurens ora X 706. Laurentis pugnae XI 78. Laurente nymphe VII 47. Laurentes nymphe VIII 71. Laurenti solo VIII 38. Laurente solo XII 547. Laurentia agmina XI 909. Laurentia arva VII 661. IX 100. Laurentia castra X 635. Laurentibus arvis XII 24. Laurentia palus X 709. Lausus (*Etruscus*) A. VII 649. 651. X 426. 434. 790. 902. Lausi X 863. Lauso X 439. 700. 810. 814. Lausum X 810. 841. Lause X 775. Lauso X 839. Lavinium. Lavini A. I 258. 270. VI 84. Lavinia arva [IV 236]. litora I 2. Lavinia A. VI 764. VII 72. 314. 359. XI 479. XII 17. 64. 80. 194. 605. 937. Leda. Leda A. I 652. Cir. 489. Ledaeam Helenam A. VII 364. Hermionen III 328. Leleges. Lelegas A. VIII 725. Lemnius pater A. VIII 454. Lenaeus. Lenaeae G. II 529. Lenaeum honorem A. IV 207. Lenaeae pater G. II 4. 7. Lenaeos latices III 510. Lerna. Lerna A. VI 287. XII 518. Lerna VI 803. Lernaeus anguis VIII 300. Lesbos G. II 90. Lethaeum amnem A. VI 705. Lethaeum fluvium VI 749. Lethaeo rore V 854. Lethaeo somno G. I 78. Lethaea cupressus Cul. 140. Lethaeas undas 215. Lethaei fluminis A. VI 714. Lethaea papavera G. IV 545. Letum A. VI 277. Leti G. IV 481. A. VI 278. Leto VIII 566. X 319. XI 172. XII 328. Leucaspis (*Troianus*). Leucaspim A. VI 334. Leucate. Leucatae A. III 274. Leucaten VIII 677. Leucothea Cir. 396. Liber E. VII 58 A. VI 805. Liber G. I 7. Libethrides E. VII 21. Liburni. Liburnorum A. I 244. Libya. Libyae G. I 241. III 249. 339. A. I 22. 158. 226. 301. 384. 556. 577. IV 36. 173. 257. VI 694. 843. Cul. 406. Libyco cursu A. VI 388. Libyco pectine Cir. 179. Libyci fines A. I 339. Li-

- bycos penatis I 527. Libycae Karthaginis Cul. 371. Libycae urbis A. IV 348. Libycae gentes IV 320. Libycis oris I 377. Libycis terris IV 271. Libycis undis I 596. V 789. Libycas oras IV 106. Libycum (mare) V 595. Libyci aequoris G. II 105. Libyci litore A. XI 265. Libyci marmore VII 718. Libys lectulus Cir. 440. Libystidis ursae A. V 37. VIII 368.
- Lichas (*Latinus*). Lichan A. X 315.
- Licymnia A. IX 546.
- Ligea G. IV 336.
- Liger (*Etruscus*) A. IX 571. X 576. 580. Ligeri X 584.
- Ligus A. XI 715. Ligurem G. II 168. Ligurum A. X 185. XI 701.
- Lilybeia vada A. III 706.
- Linus E. IV 56 VI 67. Lino IV 57.
- Lipare. Liparen A. VIII 417.
- Liris (*Troianus*). Lirim A. XI 670.
- Locri A. III 399. Locros XI 265.
- Lucagus (*Etruscus*) A. X 575. 577. 586. Lucage X 592.
- Lucas (*Latinus*). Lucam A. X 561.
- Lucetius (*Troianus*). Lucetium A. IX 570.
- Lucifer E. VIII 17. A. II 801. VIII 589.
- Lucina E. IV 10. G. III 60. Lucinae IV 340.
- Lucius. Luci Cat. V 35.
- Lucrinus (Iacus). Lucrino G. II 161.
- Luna G. I 396. A. VII 9. Lunam E. VIII 69. A. IX 403. Luna G. III 392.
- Lupercal A. VIII 343.
- Lyaeus. Lyaeo G. II 229. A. IV 58. Lyaem laticem I 686.
- Lycæus. Lycæi E. X 15. G. I 16. III 2. 314. IV 539. Lycæi Panos A. VIII 344.
- Lycaon A. IX 304.
- Lycaon. Lycaonis G. I 138.
- Lycaonium Erichaeten A. X 749.
- Lycia. Lyciae A. VII 721. Lyciam IV 143. Lycia X 126. XII 344. 516. Lycios I 113. Lycius Agis X 751. Lyciae classis VI 334. Lyciam pharetram VII 816.
- Lyciae sortes IV 346. 377. Lycias sagittas VIII 116. Lycio cornu XI 773.
- Lycidas. Lycida E. VII 67. IX 2. 12. 37.
- Lycisca E. III 18.
- Lycorias G. IV 339.
- Lycoris E. X 2. 22. Lycori X 42.
- Lycius Aegon. E. V 72. Idomeneus A. III 401.
- Lycurgus. Lycurgo A. III 14.
- Lycus. Lycum G. IV 367.
- Lycus (*Troianus*) A. IX 545. 556. Lyci I 222.
- Lydi. Lydorum A. IX 11. Lydia G. IV 211.
- Lydius Thybris A. II 781. Lydia gens VIII 479. X 155.
- Lyncæus (*Troianus*). Lyncea A. IX 768.
- Lyrnesus. Lyrnesi A. XII 547. Lyrnesius Acmon X 128.
- M**achaon A. II 263.
- Maecenas G. I 2. II 41. III 41. IV 2.
- Maenala E. X 55. G. I 17. Maenalus E. VIII 22. X 15. Maenalis antro Cop. 9. Maenalis versus E. VIII 21. 25. 28. 31. 36. 42. 46. 51. 57. 61.
- Maeon (*Rutulus*). Maeonis A. X 337.
- Maeonia. Maeoniae A. VIII 499. Maeonii Bacchi G. IV 380. Maeonio regi A. IX 546. Maeonia mitra IV 216. Maeonia domo X 141. Maeoniae chartae Cir. 62. Maeonidae A. XI 769.

- Maeotia tellus A. VI 799. Maeotia unda G. III 349.
- Maevius. Maevi E. III 90.
- Magus (*Latinus*). Mago A. X 521.
- Maia A. VIII 138. Maiæ G. I 225. Maïam A. VIII 140. Maia I 297.
- Malea. Maleae A. V 193.
- Manlius A. VIII 652.
- Manto. Mantus A. X 199.
- Mantua. E. IX 27. 28. G. II 198. Cat. X 6. Mantuam VIII 4. Mantua G. III 12. A. X 200. 201.
- Marcellus A. VI 855. 883.
- Mareotides vites G. II 91.
- Marica A. VII 47.
- Marius. Marios G. II 169.
- Marpesia cautes A. VI 471.
- Marruvia gente A. VII 750.
- Mars G. I 511. II 233. A. VII 304. IX 717. X 180. Martis E. X 44. G. III 91. IV 346. A. (I 4.) VII 550. 608. VIII 516. 557. XI 110. 374. XII 73. 124. 790. Marti VIII 433. XI 153. Martem II 440. VI 165. VII 532. 603. IX 766. XII 108. 187. 712. Marte I 274. II 335. VII 540. VIII 495. 675. IX 518. X 22. 237. XI 899. XII 1. 410. 497. Martius canor G. IV 71. Martius Inpus A. IX 566. Martia Penthesilea XI 662. Martia tela E. IX 12. Martia volnera A. VII 182. cf. Mavors.
- Marsi. Marsorum A. X 544.
- Marsos G. II 167. Marsis montibus A. VII 758.
- Massicus (*Etruscus*) A. X 166.
- Massicus umor G. II 143. Massica munera III 526. Massica A. VII 726.
- Massyli A. IV 132. Massylum VI 60. Massylae gentis IV 483.
- Mater. Matris Idaeae A. IX 620.
- Matris (magnae) G. IV 64. A. IX 584. Matrem (magnam) IX 108.
- Maurusia gens A. IV 206.
- Mavors A. VIII 700. X 755. XI 389. XII 179. 332. Mavortis VI 872. VIII 630. Mavortius Haemon A. IX 658. Mavortius Romulus VI 777. Mavortia tellus G. IV 462. Mavortia terra A. III 13. Mavortia moenia I 276.
- Maximus (Fabius) A. VI 845.
- Media G. II 126. Medi II 134. Medorum II 136. Medus Hydaspes IV 211.
- Medon (*Troianus*). Medonta A. VI 483.
- Megaera. Megaeram A. XII 846.
- Megara Cir. 105. 388.
- Megaros sinus A. III 689.
- Melampus G. III 550.
- Melampus A. X 320.
- Meliboeus Cat. XI 18. Meliboei E. III 1. V 87. Meliboei I 6. 19. 42. 73. VII 9.
- Meliboei ducis A. III 401. Meliboea purpura V 251.
- Melicertes. Melicertae G. I 437.
- Melite A. V 825.
- Mella. Mellae G. IV 278.
- Memmius. Memmi A. V 117.
- Memnon A. I 439.
- Menalca E. IX 16. 55. X 20.
- Menalcan II 15. JX 10. Menalca III 13. 58. V 4. 64. 90. IX 18.
- Menelaus A. II 264. XI 262. Menelaum VI 525.
- Menestheus. Menestheo A. X 129.
- Menoetes (*Arcas*). Menoeten A. XII 517.
- Menoetes (*Troianus*) A. V 164. 179. Menoeten V 161. 173. Menoete V 166.
- Mercurius A. VIII 138. Mercurio IV 558. Mercurium IV 222.
- Merops (*Troianus*). Meropem A. IX 702.
- Messalla Cir. 54. Messallis Poplicolis Cat. XI 40.
- Messapus (*Latinus*) A. VII 691. VIII 6. IX 27. 124. 523. X 354.

749. XI 429. 464. 518. 603. XII 128. 289. 294. 488. 550. 661. Messapi IX 351. 365. 458. Messapo IX 160. Messapum XI 520. Metabus A. XI 540. 564. Methymnaeo palmite G. II 90. Metiscus (*Rutulus*). Metisci A. XII 472. 623. 737. 784. Metiscum XII 469. Mettus. Mettum A. VIII 642. Metus A. VI 276. Metum G. III 552. Mezentius (*Eiruscus*) A. VII 648. 654. VIII 7. 482. 501. 569. IX 522. 586. X 150. 204. 689. 714. 729. 742. 762. 768. 897. XI 16. Mezentii XI 7. Micon E. VII 30. Miconis E. III 10. Milesia velleri G. III 306. IV 334. Mimas (*Troianus*). Mimanta A. X 702. 706. Mincius E. VII 13. G. III 15. A. X 206. Minerva G. I 18. Minervae G. IV 246. A. II 31. 189. 404. III 531. V 284. VI 840. VII 805. XI 259. Cir. 23. Minervam A. VIII 699. Minerva VIII 409. Minio. Minionis A. X 183. Minos A. VI 432. Cul. 374. Cir. 111. 272. 286. 287. Minois Cir. 301. Minoa 132.* 367. Minos 414. 421. 454. Minoia regna A. VI 14. Minotaurus A. VI 26. Misenus A. III 239. VI 234. Misenum VI 162. 164. 212. Misene VI 189. Mnasyllus E. VI 13. Mnemosyne Cir. 90.* Mnestheus (*Troianus*) A. V 116. 117. 189. 194. 210. 218. 493. 494. 507. IX 171. 306. 779. 781. 812. X 143. XII 127. 384. 443. 459. 549. Mnesthi V 184. Mnesthea IV 238. XII 561. Moeris E. VIII 96. IX 16. Cat. XI 18. Moerim VIII 98. IX 53. 54. Moeri IX 1. 61. Molorchus. Molorchí G. III 19. Molossus (canem) G. III 405. Molossis canibus Cul. 331. Molus G. I 56. Monoecus. Monoeci A. VI 830. Mopsus. Mopso E. VIII 26. Mopse V 1. 10. VIII 29. Morbi A. VI 275. Morbos G. III 552. Morini A. VIII 727. Mors. Morti A. V 691. X 662. XI 197. XII 464. Cul. 188. Mucius Cul. 365. Mulciber A. VIII 724. Murranus (*Latinus*). Murrannum A. XII 529. 639. Musa A. I 8. Musae XI 60. Musa Cat. XIII 6. 8. Musaeus. Musaeum A. VI 667. Mutusca. Mutuscae A. VII 711. Mycenae A. V 52. VII 372. Mycenis II 331. IX 139. Mycenae G. III 121. A. I. 284. II 25. 180. [577]. VI 838. Mycenis I 650. VII 222. Mycenaeus ductor XI 266. Myconos. Mycono A. III 76. Mygdonides Coroebus A. II 342. Myrmidones. Myrmidonum A. II 7. 252. 785. XI 403. Myrrha. Myrrhae Cir. 238. Mysia G. [I 102]. Mysus Caicus IV 370. Nar A. VII 517. Narcissus. Narcissi G. IV 160. Narycii Loeri A. III 399. Naryciae picis G. II 438. Nautes (*Troianus*) A. V 704. 727. Naxos. Naxum A. III 125. Neaera. Neaeram E. III 3. Nealces (*Troianus*) A. X 753. Nemea. Nemeae A. VIII 295. Neoptolemus A. II 263. Neoptolemi III 333 469. XI 264. Neoptolemmum II 500. 549. Neptunus A. I 125. II 610. VII 23. Neptuni G. III 122. IV 387.

- A. V 360. 863. IX 145. Cir. 509. Neptuno G. IV 394. A. II 201. III 74. 119. V 640. Cir. 474. Neptunum A. V 779. VIII 699. Neptune G. I. 14. A. V 14. 195. 782. Neptunia coniunx Cir. 483. Neptunia proles A. VII 691. IX 523. X 353. XII 128. Neptunia Troia II 625. III 3. Neptunia arva VIII 695. Nereus G. IV 392. A. II 419. Nerei VIII 383. X 764. Nerea E. VI 35. Nereia Doto A. IX 102. Nereis Cul. 300. 345. Nereidum A. III 74. V 240. Cir. 474. Nerine Galatea E. VII 37. Neritos A. III 271. Nersae A. VII 744. Nersae [G. IV 338]. Nex. Neci A. II 85. XII 341. 513. Nilus A. IX 31. Nili VI 800. Nilum G. III 29. IV 298. A. VIII 711. Niphaeus (*Rutulus*). Niphaei A. X 570. Niphates. Niphaten G. III 30. Nisaeae A. V 826. Nisus G. I 404. 408. Cir. 207. 540. Nisi E. VI 74. Cir. 112.* 124. 411. Nisum 378. Nise 191. Niseia virgo 390. Nisus A. V 294. 296. 318. 328. 353. IX 176. 179. 207. 230. 353. 386. 425. 438. Nisi IX 467. Niso IX 223. 306. Nisum IX 333. Nise IX 200. 258. 271. Niso V 354. Noctuinus Cat. IV 8. Noctuine III 2. IV 1. 3. 4. Noemon (*Troianus*). Noemona A. IX 767. Nomades. Nomadum A. IV 320. 585. VIII 724. Nomentum A. VI 773. VII 712. Norica castella G. III 474. Notus A. I 85. 108. II 417. Nox A. III 512. V 721. 738. 835. VIII 369. XII 846. Cul. 222. Noctis A. VII 138. VIII 407. Noctem VII 138. Nocte VII 331. XII 860. Cul. 285. Numa (*Rutulus*) A. IX 454. Numam X 562. Numanus (*Rutulus*). Numanum A. IX 592. 653. Numicus. Numici A. VII 150. 242. 797. Numidae A. IV 41. Numitor A. VI 768. Numitor (*Rutulus*) A. X 342. Nursia A. VII 716. Nyctelius. Nyctelium Cul. 111. Nysa E. VIII 26. Nysae VIII 18. Nysa. Nysae A. VI 805. Oaxes. Oaxen E. I 65. Oceanus Cir. 392. Oceani G. I 246. III 359. IV 233. A. IV 480. VIII 589. Cat. XI 54. Oceano G. II 122. IV 381. Oceanum IV 382. A. IV 129. VII 101. XI 1. Cul. 103. Oceano G. II 481. A. I 287. 745. II 250. Oceanitides G. IV 341. Oenus A. X 198. Octavius. Octavi Cul. 1. 25. Cat. XIV 1. Oeagrius Hebrus G. IV 524. Oebalus. Oebale A. VII 734. Oebaliae arcis G. IV 125. Oechalia. Oechaliam A. VIII 291. Oenides Cat. XI 6. Oenotri viri A. I 532. III 165. Oenotria tellus VII 85. Oeta. Oetam E. VIII 30. Oeta Cul. 203. Cir. 350. Ogygii Phoenicis Cir. 220. Oileus. Oili A. I 41. Oliarus. Oliarum A. III 126. Olympiacae palmae G. III 49. Olympus G. III 223. Olympi E. V 56. A. II 779. V 533. [VI 586]. VII 558. X 1. 437. 621. XII 791. Olympo G. IV 562. A. VI 782. VIII 280 533. Olym-

- pum G. I 282. A. VI 579. IX 106. X 115. 216. XI 867. Cir. 34. Olympo E. VI 86. G. I 96. 450. A. I 374. IV 268. 694. VI 834. VII 218. VIII 319. IX 84. XI 726. XII 634. Cat. VI 11.
- Onites (*Rutilus*). Oniten A. XII 514.
- Opheltes (*Troianus*) A. IX 201.
- Opis G. IV 343. A. XI 836. 867. Opim XI 531.
- Orcus. Orei G. IV 502. A. VI 273. VIII 296. Oreo II 398. IV 699. IX 527. 785. Oreo IV 242.
- Orestes A. III 331. IV 471.
- Oricia terebintho A. X 136.
- Oriens G. I 250. A. V 739. Cul. 30. Orientis A. 1289. VIII 687. Oriente V 42.
- Orion A. I 535. IV 52. VII 719. X 763. Oriona III 517. Cir. 535.
- Orithyia G. IV 463. A. XII 83.
- Ornytus (*Etruscus*) A. XI 677.
- Orodes (*Troianus*) A. X 737. Oroden X 732.
- Orontes (*Troianus*). Oronti A. I 220. Oronten I 113. VI 334.
- Orpheus E. IV 55. VIII 55. 56. G. IV 454. A. VI 119. Cul. 117. Orphei E. IV 57. G. IV 545. 553. Cul. 279. Orpheos Cul. 269. Orphea E. III 46. VI 30. Orpheu G. IV 494. Cul. 292.
- Orses (*Troianus*). Orsen A. X 748.
- Orsilochus (*Troianus*) A. X 636. Orsilochum XI 690. 694.
- Ortinae classes A. VII 716.
- Ortygia. Ortygiae A. III 124. 143. Ortygiam III 154.
- Ortygia. Ortygiam A. III 694.
- Ortygius (*Rutilus*). Ortygium A. IX 573.
- Osci. Oscorum A. VII 730.
- Osinius A. X 655.
- Osiris (*Latinus*). Osirim A. XII 458.
- Ossa. Ossae G. I 282. Ossam I 281. Ossaeis saxis Cir. 33.
- Othryades Panthus A. II 319.
- Othryadae II 336.
- Othryas. Othrym A. VII 675.
- Otos Cul. 234.
- P**achynum. Pachyni A. III 429. 699. Pachyno VII 289.
- Paetolus A. X 142.
- Padus. Padi A. IX 680. Pado G. II 452.
- Padusa. Padusae A. XI 457.
- Paeonium morem A. XII 401.
- Paeoniis herbis VII 769.
- Paestum. Paesti G. IV 119.
- Pagrus (*Etruscus*). Pagasum A. XI 670.
- Palaemon E. III 50. Palaemon III 53.
- Palaemon A. V 823. Cir. 396.
- Palaephatia voce Cir. 88.
- Palamedes. Palamedis A. II 82.
- Palatia G. I 499.
- Palatini Euandri A. IX 9.
- Pales E. V 35. G. III 1. 294. Cul. 20. 77.
- Palici A. IX 585.
- Palinurus (*Troianus*) A. III 202. 513. 562. V 12. 833. 847. VI 337. Palinuri VI 381. Palinure V 840. 843. 871. VI 341. 373.
- Pallas. Pallantis A. VIII 54.
- Pallante VIII 51. Pallanteum VIII 54. 341. Pallantea moenia IX 196. 241.
- Pallas E. II 61. A. I 39. II 615. V 704. Palladis I 479. II 15. 163. III 544. VII 154. VIII 435. XI 477. Pallade Cul. 329. Palladia silva G. II 181. Palladiae pugnae Cir. 29. Palladii olivi Mor. 112. Palladium A. II 166. Palladii [IX 151]. Palladio II 183.
- Pallas (*Arcas*) A. VIII 104. 110. 121. 168. 466. 519. 587. X 160.

365. 385. 393. 399. 420. 433. 442. 458. 474. 515. X 27. XII 948. Pallantis XI 30. 39. XII 943. Pallanta VIII 515. 575. X 374. 442. 480. 492. 504. 506. XI 141. 149. 163. Palla X 411. XI 97. 152. 169. Pallante X 533. XI 177.
- Pallene. Pallenem G. IV 391.
- Palmus (*Troianus*). Palmum A. X 696. 699.
- Pan E. [II 32. 33]. IV 58. 59. X 26. G. III 392. Panos A. VIII 344. Pana E. II 31. V 59. VIII 24. G. II 494. Pan I 17.
- Panchaeis ignibus G. IV 379.
- Panchaia G. II 139. Panchaia tura Cul. 87.
- Pandarus (*Troiani*) A. IX 672. 722. 735. Pandare A. V 496.
- Pandionia gente Cir. 408*.
- Pandionias puellas Cul. 251.
- Pandionis sedibus Cir. 101.
- Pangaea G. IV 462.
- Panopea A. V 240. 825. Panopeae G. I 437.
- Panopes A. V 300.
- Pantagias. Pantagiae A. III 689.
- Panthus (*Troianus*) A. II 318. 319. Panthu II 322. 429.
- Paphus A. X 51. 86. Paphon Cat. VI 2. Paphum A. I 415.
- Paphiae myrtus G. II 64.
- Paris E. II 61. A. II 602. IV 215. VII 321. X 705. Cul. 325. Paridis A. I 27. VI 57. X 702. Paridem V 370. Parin X 705.
- Parnasus. Parnasi E. X 11. G. III 291. Parnasia laurus E. VI 29. rupes G. II 18. Cul. 15.
- Paros. Paron Cir. 476. Parum A. III 126. Parius lapis I 593. Parii lapides G. III 34.
- Parrhasio Euandro A. XI 31.
- Parrhasio more VIII 344.
- Parthenios saltus E. X 57.
- Parthenius (*Troianus*). Parthenium A. X 748.
- Parthenopaeus A. VI 480.
- Parthenope G. IV 564.
- Parthica myrtus Cul. 400*.
- Parthus E. I 62. A. XII 857. 858.
- Parthum G. III 31. Parthi IV 314. Parthorum IV 211. Parthos A. VII 606. Partho cornu E. X 59. Cir. 299.
- Pasiphae A. VI 25. Pasiphaen E. VI 46. A. VI 447.
- Patavium. Patavi A. I 247.
- Patron (*Arcas*) A. V 298.
- Pax. Paci G. II 425.
- Pegasides Cat. XI 2.
- Pelasgi A. II 83. Pelasgum VI 503. Pelasgos VIII 600. Pelasgi reges I 624. Pelasgae artus II 106. Pelasga arte II 152. pube IX 154. Pelasgas classes Cul. 309.
- Pelethronii Lapithae G. III 115.
- Peleus Cul. 297.
- Pelias (*Troianus*) A. II 435. 436.
- Pelides Neoptolemus A. II 263.
- Pelidae II 548. V 808. XII 350.
- Pelion. Pelio G. I 281. Pelion III 94.
- Pellaei Canopi G. IV 287.
- Pelops G. III 7. Pelopea moenia A. II 193.
- Pelorus. Pelori III. 411. 687.
- Pelusiaca lentis G. I 228.
- Peneus. Penei G. IV 355. Peneia Tempe IV 317.
- Peneleus. Penelei A. II 425.
- Penthesilea A. I 491. XI 662.
- Pentheus A. IV 469.
- Pergama A. I 466. 651. II 177. 291. Pergama II 375. 556. [571]. III 87. 336. 350. IV 344. 426. VI 516. VII 322. VIII 37. 374. X 58. XI 280. Pergameum larem V 744. Pergameae genti VI 63. Pergameae arces III 110. Pergameis ruinis III 476. Pergameam (urbem) III 133.
- Periboea Cul. 300*.
- Peridia. Peridiae A. XII 515.

- Periphas A. II 476.
 Permessus, Permessi E. VI 64.
 Persae, Persas Cul. 34.
 Persephone Cul. 261.
 Persis, Persidis G. IV 290.
 Petelia A. III 402.
 Phaeaces, Phaeacum A. III 291.
 Phaedra, Phaedram A. VI 445.
 Phaethon Cul. 128. Phaethontis A. V 105. X 189. Phaethontiadēs E. VI 62.
 Phaleris (*Troianus*). Phalerim A. IX 762.
 Phanaeus G. II 98.
 Pharus (*Rutilus*). Pharo A. X 322.
 Phasis, Phasim G. IV 367.
 Phegeus (*Troianus*) A. V 263. XII 371. Phegea IX 765.
 Pheneus, Phenei A. VIII 165.
 Pheres (*Troianus*) A. X 413.
 Philippi G. I 490.
 Philyrides Chiron G. III 550.
 Philoctetes, Philoctetae A. III 402.
 Philomela E. VI 79.
 Phineia domus A. III 212.
 Phlegethon A. VI 265. 551. Phlegethonta Cul. 272. 374.
 Phlegra tellus Cul. 28.
 Phlegyas A. VI 618.
 Phoebe G. I 431. A. X 216.
 Phoebus E. III 62. A. III 99. 101. 251. XI 794. 913. Cul. 12. 283.* Cat. XIII 7. Phoebi E. VI 66. VII 22. 64. A. I 329. II 114. 319. III 80. 359. 474. VI 35. 70. 77. 347. 628. VIII 720. IX 661. X 537. XII 402. Cul. 373. 402. Cir. 106. 109. Cat. XIII 7. Phoebō E. V 66. VI 11. VII 62. A. III 188. 251. IV 58. VI 69. VII 62. XII 391. Cat. XI 1. Phoebum E. V 9. A. III 143. Phoebe A. III 371. VI 18. 56. X 316. Phoebō E. III 62. VI 29. 82. A. VI 662. Cul. 36. Phoebeae lampadis III 637.
 Phoebea lampade IV 6. Phoebigenam VII 773.
 Phoenices, Phoenicum A. I 344.
 Phoenissa I 714. IV 529.
 Phoenissam IV 348. Phoenissam Dido I 670. VI 450.
 Phoenix A. II 762.
 Phoenix Cir. 220.
 Pholoe A. V 285.
 Pholus (*Centaurus*). Pholum G. II 456. A. VIII 294.
 Pholus (*Troianus*). Pholum A. XII 341.
 Phorbas (*Troianus*). Phorbanti A. V 842.
 Phorcus, Phorci A. V 240. 824.
 Phorcus (*Latinus*). Phorci A. X 328.
 Phrygia, Phrygiae A. VII 207. X 88. 582. Cul. 356. Phrygis A. XII 99. Phryges I 468. IX 134. 635. XI 170. Phrygum V 785. VII 294. XI 145. Phrygibus II 191. 344. X 255. Phryges IX 599. 617. Phrygius pastor VII 363. Phrygii praedonis XI 484. Phrygii Simoentis I 618. Phrygio marito IV 103. Phrygio tyranno XII 75. Phrygium Euanthen X 702. Phrygio amictu III 545. Phrygii comites IV 140. Phrygii penates III 148. Phrygii viri XI 677. Phrygiis hymenaeis VII 358. Phrygiis ministris [II 580]. Phrygios duces VII 430. Phrygios ignes II 276. Cul. 302. Phrygios leones A. X 157. Phrygiae Idae G. IV 41. A. III 6. Phrygiam chlamydem III 484. Phrygiam matrem VII 139. Phrygiam stirpem VII 579. Phrygia Ida IX 80. Phrygias biremīs I 182. Phrygias urbes VI 785. Phrygium aequor I 381. Phrygia agmina II 68. Phrygia arma XI 403. Phrygiis armis XI 769.
 Phthia, Phthiam A. I 284.

- Phyllis E. VII 63. X 37. 41. Cul. 132. Phyllidis E. V 10. VII 59. Phyllida III 76. 78. 107. VII 14. Phyllococe G. IV 336.
 Picus A. VII 48. 189. Pici VII 171.
 Pierides E. IX 33. Pierides III 85. VI 13. VIII 63. X 72. Cir. 94. Pierii laiceis Cul. 18.
 Pilumnus A. X 76. 619. Pilumni IX 4. Pilumno XII 83.
 Pinaria domus A. VIII 270.
 Pindus, Pindi E. X 11.
 Piraeceus, Piraece Cir. 468.
 Pirithous, Pirithoum A. VI 393. [601].
 Pisa, Pisae G. III 180.
 Pisae A. X 179.
 Pleas G. IV 233.
 Plemurium A. III 693.
 Pluton A. VII 327.
 Podalirius (*Troianus*) A. XII 304.
 Poenae Cul. 377.
 Poeni A. I 302. 442. 567. Poenorum IV 134. XII 4. Poenos VI 858. Poenos leones E. V 27. Cir. 135.
 Polio E. III 84. 86. Polio III 88. IV 12.
 Polites (*Troianus*) A. II 526. Polite V 564.
 Pollux A. VI 121. Pollucis G. III 89.
 Polybotes (*Troianus*). Polyboten A. VI 484.*
 Polydorus (*Troianus*) A. III 45.
 Polydoro III 62. Polydorum III 49. 55.
 Polyhymnia Cir. 55.
 Polyidos Cir. 112.*
 Polyphemus A. III 641. Polyphemum III 657.
 Pometii, Pometios A. VI 775.
 Pontus G. I 58. Ponto E. VIII 95. 96.
 Populonia A. X 172.
 Porsenna A. VIII 646.
 Portunus A. V 241.
 Potitius A. VIII 269. 281.
 Potniades quadrigae G. III 268.
 Praeneste A. VII 682. Praeneste VIII 560. Praenestinae urbis VII 678.
 Priamus (*Troianus*) A. I 461. II 147. 533. [581]. III 50. Priami I 654. II 22. 56. 191. 422. 437. 454. 484. 506. 527. 554. 662. 760. III 1. IV 343. V 297. 645. VII 246. VIII 379. IX 234. XII 545. Priamo II 291. 344. IX 742. XI 259. Priamum I 458. 487. II 501. 518. VIII 158. 399. Priamo I 750. II 541. Priameia virgo II 403. III 321. Priameia scepra VII 252. Priamides VI 509. Priamides Helenus III 346. Priamiden Deiphobum VI 494. Priamiden Helenum III 295.
 Priamus (*Troianus*) A. V 564.
 Priapus, Priapi G. IV 111.
 Priape E. IV 33.
 Priscos Latinos A. V 598.
 Pristis A. V 154. 156. 187. 218. Pristim V 116.
 Privernum, Priverno A. XI 540.
 Privernus (*Rutilus*). Privernum A. IX 576.
 Procas A. VI 767.
 Prochyta A. IX 715.
 Proene G. IV 15. Cir. 410.
 Procris, Procrim A. VI 445.
 Proetides E. VI 48.
 Prometheus, Promethei E. VI 42.
 Promolus (*Troianus*). Promolum A. IX 574.
 Proserpina G. I 39. IV 487. A. IV 698. VI 142. 402. Proserpina VI 251.
 Proteus G. IV 388. 422. 429. 528. Protei A. XI 262. Proteu G. IV 447.
 Prytanis (*Troianus*). Prytanim A. IX 767.

- Punica gloria A. VI 49. Punica regna I 338.
 Pygmalion A. I 347. IV 325. Pygmalionis I 364.
 Pylum senem Cat. XI 15. 16.
 Pyragmon A. VIII 425.
 Pyrgi A. X 184.
 Pyrgo A. V 645.
 Pyrrha. Pyrrhae E. VI 41.
 Pyrrhus A. II 469. 491. 529. 547. 662. Pyrrhi II 526. III 296. 319.
- Quercens (Rutulus) A. IX 684.**
 Quinctius. Quinctio Cat. VIII 8.
 Quirinus A. I 292. Quirini G. III 27. Quirino A. VI 859.
 Quirinali lituo VII 187. Quirinali trabea VII 612.
 Quirites G. IV 201. A VII 710.
- Rapo (Etruscus) A. X 748.**
 Remulus. Remuli A. IX 633. XI 636. Remulo IX 360. 593.
 Remus G. II 533. Remo A. I 292.
 Remus (Rutulus). Remi A. IX 330.
 Rhadamanthus A. VI 566.
 Rhaebus. Rhaebe A. X 861.
 Rhaetica (vitis) G. II 96.
 Rhamnes (Rutulus). Rhamnetis A. IX 359. Rhamnetem IX 325.
 Rhamnete IX 452.
 Rhamnusia Cir. 228.
 Rhea A. VII 659.
 Rhenus A. VIII 727. Rheni E. X 47.
 Rhesus. Rhesi G. IV 462. A. I 469. Cul. 328.
 Rhodia (vites) G. II 102.
 Rhodope E. VI 30. VIII 44. G. 462. III 351. Rhodopen I 332. III Rhodopeiae arces IV 461.
 Rhoecus. Rhoeci Cul. 67.*
 Rhoecus. Rhoecum G. II 456.
 Rhoeteius ductor A. XII 456.
 Rhoetela coniunx V 646. Rhoeteas oras III 108. Rhoetelitoris Cul. 313. Rhoeteo litore A. VI 505.
- Rhoeteus (Troianus) A. X 402. Rhoetea X 399.
 Rhoetus (Rutulus) A. IX 344. 345.
 Rhoetus. Rhoeti A. X 388.
 Rhoetus. Rhoeti Cul. 27.*
 Rhiphaeo euro G. III 382. Rhiphaeas arces I 240. Rhiphaeis pruinis IV 518.
 Ripheus (Troianus) A. II 339. 394. 426.
 Roma G. II 534. A. V 601. VI 781. VII 603. 709. Cul. 360. Cat. XI 37. Romae A. I 7. XII 168. Romam E. I 19. 29. G. I 466. A. VIII 635. Roma Cat. XII 5. Romanus G. III 346. Romane A. VI 851. Romani VIII 338. Romanorum VIII 626. Romanos I 234. 277. 282. VI 789. Romanus pater IX 449. Romani regis VI 810. Romane Cluenti V 123. Romanos triumphos G. II 148. Romana potentia A. VIII 99. Romana propago VI 870. XII 827. Romana tellus IV 275. Romanae arcis VIII 313. Romanae stirpis XII 166. Romanam gentem I 33. Romanam historiam Cat. XIV 6. Romanam rem A. VI 857. Romanae res G. II 498. Romanis arcibus A. X 12. Romanas acies G. I 490. Romanas arces A. IV 234. Romanis arcibus G. II 172. Romanum nomen III 148. Romano foro A. VIII 361. Romana moenia VIII 714. Romana oppida G. II 176. Cat. VI 3. Romana Palatia G. I 499.
 Romulus A. I 276. VI 778. VIII 342. Romule G. I 498. Romula tellus A. VI 876. Romuleo culmo VIII 654. Romulidis VIII 638.
 Rosia rura A. VII 712.
 Rubea virga G. I 266.
 Rufrae. Rufras A. VII 739.

- Rutulus A. VIII 474. X 108. 232. Rutuli VII 409. IX 442. Rutulo IX 65. Rutuli VII 472. 795. IX 123. 161. 236. 363. 450. 519. 683. X 20. 118. 679. XI 162. 318. 869. XII 40. 79. 257. 463. 704. 928. Rutulorum VIII 381. 492. IX 113. X 404. 473. 509. Rutulum X 445. Rutulis I 266. IX 635. XII 216. 321. Rutulos VII 475. IX 188. 517. X 84. 334. XI 464. 629. XII 78. 758. 915. Rutuli IX 428. 494. XII 229. 693. Rutulo regi X 267. Rutulum regem IX 728. Sucronem XII 505. Rutulo sanguine VII 318. XI 88. Rutuli viri XII 117. Rutulos colles VII 798. ignes IX 130. Rutulis agris X 390. Rutulae caedis X 245. Rutulas acies XII 597.
- Sabaei G. I 57. A. VIII 706.**
 Sabaeis G. II 117. Sabaeoture A. I 416.
 Sabellam pubem G. II 167. Sabella matre A. VIII 510. Sabello veru VII 665. Sabellus sus G. III 255.
 Sabinus A. VII 178. Sabini G. II 532. Sabinorum A. VII 706. Sabinis VII 709. Cul. 404. Sabinas A. VIII 635.
 Sabinus Cat. VIII 1. 8. 14.
 Saces (Rutulus) A. XII 651.
 Sacrae acies A. VII 795.
 Sacrator (Etruscus) A. X 747.
 Sagaris (Troianus) A. V 263. Sagarim IX 575.
 Salamis. Salamina A. VIII 158. Salaminia arva Cir. 470.
 Salius A. V 298. 321. 341. X 753. Salius V 335. 347. 352. Salius V 356. X 753.
 Sallentinos campos A. III 400.
 Salmoneus. Salmonea A. VI 585.
 Same A. III 271.
- Samothracia A. VII 208.
 Samus. Samo A. I 16. Samum VII 208.
 Sapientia Cir. 14.
 Sardoniis herbis E. VII 41.
 Sarnus A. VII 738.
 Sarpedon A. I 100. X 471. Sarpedonis IX 697. X 125.
 Sarrano ostro G. II 506.
 Sarrastis populos A. VII 738.
 Saticulus A. VII 729.
 Satura. Saturae A. VII 801.
 Saturnus G. II 538. III 93. A. VII 180. VIII 319. 357. Saturni G. I 336. II 406. A. VII 203. XII 830. Saturno VI 794. Saturne VII 49. Saturnius dormitor V 799. Saturnius pater IV 372. Saturnia coniunx XII 178. Saturnia Imo III 380. V 606. IX 2. 745. 802. X 760. XII 156. Saturnia tellus G. II 173. A. VIII 329. Saturnia arva I 569. Saturnia regna E. IV 6. VI 41. A. XI 252. Saturnia I 23. IV 92. VII 428. 560. 572. 622. X 659. XII 807. Saturnia VIII 358.
 Scaecae portae A. III 351. Scaecae portas II 612.
 Scipiadae Cul. 370.* Scipiadas G. II 170. A. VI 843.
 Sciron. Scironis Cir. 465.
 Scorpius G. I 35.
 Scybale Mor. 50. 119. Scybaleen 31.
 Scyllaceum A. III 553.
 Scylla G. I 405. A. III 420. 684. VII 302. Cul. 331. Cir. 49. 130. 131. 209. 386. 410. Scyllae 493. Scyllam E. VI 74. A. III 424. 432. Cir. 91. 455. Scylla A. V 122. Scyllae VI 286. Cir. 65. Scyllaeam rabiem A. I 200. Scyllaeum saxum Cir. 57.
 Scyria pubes A. II 477.
 Scythia. Scythiae G. III 197. 349. Scythiam E. I 65. G. I 240.
 Sebethis. Sebethide A. VII 734.

- Selinus A. III 705.
 Semele Cat. XI 33.
 Senectus A. VI 275.
 Seres G. II 121.
 Serestus (*Troianus*) A. IX 171.
 779. X 541. XII 549. Seresti V
 487. Serestum I 611. IV 288.
 XII 561.
 Sergestus (*Troianus*) A. V 121.
 185. 203. 272. Sergesto V 184.
 Sergestum I 510. IV 288. V
 221. 282. XII 561.
 Sergia domus A. V 121.
 Seriphus. Seriphum Cir. 477.
 Serranus. Serrane A. VI 844.
 Serranus (*Rutulus*). Serranum
 A. IX 335. Serrano IX 454.
 Severus. Severum A. VII 713.
 Sextus Sabinus. Sexte Sabine
 Cat. VII 6. 7.
 Sibylla A. V 735. VI 98. 538.
 666. Sibyllae III 452. VI 10. 44.
 176. 211. 236. Sibyllam VI
 752. 897.
 Sicania. Sicaniae A. I 557. Si-
 cani V 293. VII 795. Sicanio
 sinu III 692. Sicanium latus
 VIII 416. Sicanos finis XI 317.
 Sicanos fluctus E. X 4. Sicanos
 portus A. V 24. Sicaniae gentes
 VIII 328.
 Sicelides musae E. IV 1.
 Siculi pastoris E. X 51. Siculis
 montibus II 21. Siculae telluris
 A. I 34. Siculae orae III 410.
 Siculis regionibus I 549. Sicu-
 lis undis III 696. Siculo (lateri)
 III 418. Siculo Pachyno VII
 289. Siculis arvis V 702.
 Sicyonia baca G. II 519. Sicyo-
 nia Cir. 169.
 Sidicina aequora A. VII 727.
 Sidon. Sidona A. I 619. Sido-
 nio equo V 571. Sidonios pa-
 tres IV 683. Sidonia Dido I
 446. 613. IX 266. XI 74. Sido-
 niam chlamydem IV 137. Sido-
 niam urbem I 678. Sidonia urbe

- IV 545. Sidonias opes IV 75.
 Sidonio ostro Cir. 387.
 Sigeis campis A. VII 294. Sigea
 freta II 312. Sigea litora Cul.
 307.
 Sila G. III 219. A. XII 715.
 Silarus. Silari G. III 146.
 Silenus. Silenum E. VI 14.
 Silvanus E. X 24. Silvano A.
 VIII 600. Silvanum G. II 494.
 Silvane I 20.
 Silvia A. VII 487. 503.
 Silvius A. VI 763.
 Silvius Aeneas A. VI 769.
 Simois A. I 100. VI 88. XI 257.
 Cul. 307. Simoentis I 618. III
 302. Simoenta V 261. 634. 803.
 X 60.
 Simylus Mor. 3. 53. 120.
 Sinon A. II 259. 329. Sinonis
 II 195. Sinonem II 79.
 Sirenes. Sirenum A. V 864.
 Sirius G. IV 425. A. III 141. X
 273.
 Siro. Sironis Cat. VII 9. X 1.
 Sithonias nives E. X 66.
 Sol G. II 321. IV 51. A. I 568.
 VII 100. 218. XII 176. Solis
 VII 11. 227. XII 164. Solem G.
 I 463. Sol A. IV 607.
 Somnia A. VI 283.
 Somnus A. V 838. Somni VI
 893.
 Sophocleo coturno E. VIII 10.
 Sopor A. VI 278.
 Soracte. Soractis A. VII 696.
 XI 785.
 Sparta. Sparta G. III 405. Spar-
 tani A. [II 577]. X 92. Spar-
 tanae virginis I 316.
 Spercheos G. II 487.
 Spio [G. IV 338]. A. V 826.
 Steropes A. VIII 425.
 Sthenelus A. II 261.
 Sthenelus (*Rutulus*). Sthene-
 lum A. XII 341.
 Sthenius (*Rutulus*) Sthenium
 A. X 388.

- Stilo Cat. VII 3.*
 Stimichon E. V 55.
 Strophades A. III 210. Stro-
 phadum III 209.
 Strymon G. IV 508. Strymonii
 Rhesi Cul. 328. Strymoniam
 gruem A. XI 580. Strymoniae
 grues G. I 120. A. X 265.
 Strymonius (*Troianus*). Stry-
 monio A. X 414.
 Styx G. I 243. IV 480. A. VI 439.
 Stygis VI 154. Stygii fratris
 IX 104. X 113. Stygio lovi IV
 638. Stygio Orco IV 699. Sty-
 gio regi VI 252. Stygii lacus
 VIII 296. Stygios lacus VI 134.
 Stygia cumba [G. IV 506]. Sty-
 giam paludem A. VI 323. 369.
 Stygia carina VI 391. Stygia
 unda VI 385. XII 91. Stygia vi
 V 855. Stygiis alis VII 476.
 Stygiis tenebris G. III 551. Sty-
 giis undis A. III 215. Stygias
 aquas VI 374. Cul. 240. Stygias
 undas A. VII 773.
 Stygialis sacra Cir. 374.*
 Sucre (*Rutulus*). Sucrenom A.
 XII 505.
 Sulmo (*Rutulus*). Sulmonis A.
 IX 412. Sulmone X 517.
 Sunius sinus Cir. 472.*
 Surrentini litoris Cat. VI 2.
 Sybaris (*Troianus*). Sybarim
 A. XII 363.
 Sychaeus A. I 343. VI 474. Sy-
 chaei IV 20. 502. 632. Sy-
 chaeo IV 552. Sychaeum I.
 348. 720.
 Symaethia flumina A. IX 584.
 Syracosio versu E. VI 1.
 Syriis piris G. II 88.
 Syrisea Cop. 1.
 Syrtes A. VII 302. Syrtis IV 41.
 Syrtibus VI 60. Syrtibus V 51.
 192.
 Taburnus. Taburnum G. II
 38. Taburno A. XII 715.
 Taenarias fauces G. IV 467.
 Tagus. Tagi Cat. XI 52.
 Tagus (*Rutulus*). Tago A. IX
 418.
 Talos (*Rutulus*). Talon A. XII
 513.
 Tanager. Tanagri G. III 151.
 Tanais. Tanaim G. IV 517.
 Tanais (*Rutulus*). Tanaim A. XII
 513.
 Tantalei generis Cul. 334.
 Tarcho (*Etruscus*) A. VIII 603.
 Tarchon VIII 506. X 153. 290.
 299. XI 184. 729. 746. 757.
 Tarchonem XI 727. Tarchon X
 302.
 Tarentum. Tarenti G. II 197.
 A. III 551.
 Tarpeia A. XI 656.
 Tarpeiae arcis A. VIII 652. Tar-
 peiam sedem VIII 347.
 Tarquinius. Tarquinium A. VIII
 646. Tarquinii Cat. XI 36. Tar-
 quinios A. VI 817.
 Tarquitus. Tarquiti Cat. VII 3.*
 Tarquitus (*Rutulus*) A. X 550.
 Tartara G. I 36. II 292. IV 482.
 A. IV 243. 446. V 734. VI 135.
 543. VIII 563. IX 496. XI 397.
 XII 14. 205. Cul. 274. 294. 333.
 Tartarus A. VI 577. Tartar-
 eus Phlegethon VI 551. Tartar-
 eae Acherontis VI 295. Tartar-
 eum custodem VI 395. Tartar-
 eam Megaeram XII 846. Tartar-
 eae vocem VII 514. Tartar-
 eae sorores VII 328. Tartareas
 sedes VIII 667.
 Tatius. Tatio A. VIII 638.
 Taygete G. IV 232.
 Taygetus. Taygeti III 44.
 Taygeta G. II 488.
 Tegeaeum ensem A. VIII 459.
 Tegeaeae Pan G. I 18. Tegeaeae
 gentis A. V 299.
 Telamonius heros Cul. 315. Te-
 lamonia virtus 297.
 Teleboes. Teleboum A. VII 735.

- Tellus A. IV 166. Tellurem VII 137.
 Telon A. VII 734.
 Tempe G. IV 317.
 Tempestates. Tempestatibus A. V 772.
 Tenedos A. II 21. Tenedo II 203. 255.
 Tereus. Terei E. VI 78.
 Tereus (*Troianus*). Terea A. XI 675.
 Terra G. I 278. A. IV 178. XII 176. Terrae VI 580 595.
 Tethys G. I 31. Cir. 392.
 Tetrica. Tetricae A. VII 713.
 Teuerus (*Troianus*) A. III 108. Teucris I 235. IV 230. VI 500. 648. Teucrum I 619. Teucris II 252. 366 459. III 352. IV 397. V 181. 293. 450. 516. 636. 791. IX 34. 39. 510. 516. 636. 791. X 58. XI 92. 134. 434. XII 193. 642. 738. 744. 770. 836. Teucrorum I 38. 89. 248. 511. 626. II 326. V 7. VIII 470. IX 805. XI 321. 685. Teucrum I 555. II 281. III 53. IV 48. 537. V 592. 675. 690. VI 562. VII 344. VIII 154. 513. IX 55. 226. X 528. 684. XI 690. 834. XII 78. 562. Teucris I 299. II 247. V 66. VI 54. 90. 93. VII 155. 276. 359. 388. 470. VIII 551. IX 77. 130. 719. X 8. 44. 62. 105. 158. 512. 617. XII 60. 189. 629. Teucros I 304. 625. [II 571]. III 186. IV 349. VI 41. 67. VII 193. 301. 476. 547. 578. VIII 10. 136. 397. IX 68. 149. 248. X 22. 28. 260. 309. 690. XI 116. 168. 175. 449. 585. 842. 872. XII 78. 506. 812. 824. Teucris I 562. II 48. III 601. V 474. IX 114. X 430. XI 164. Teucris II 427. XI 279. Teucris ductores IX 779. Teucris viri XII 117. Teucros duces VIII 161. penatis II 747. Teueria II 26. Teueria tellus Cul. 306.
- Teuthras (*Arcas*). Teuthra A. X 402.
 Teutonico ritu A. VII 741.
 Thaemon A. X 126.
 Thalea E. VI 2.
 Thalia [G. IV 338.] A. V 826. Cul. 1.
 Thamyris (*Rutulus*). Thamyrum A. XII 341.
 Thapsus. Thapsum A. III 689.
 Thasiae vites G. II 91.
 Thaumantias A. IX 5.
 Theano A. X 703.
 Thebae. Thebas A. IV 470. Thebana matre IX 697.
 Themillas (*Rutulus*). Themillas A. IX 576.
 Thermodon. Thermodontis A. XI 659.
 Theron (*Rutulus*). Therone A. X 312.
 Thersilochus (*Troianus*). Thersilochum A. VI 483. XII 363.
 Theseus A. VI 618. Thesei Cir. 102. Thesea A. VI 122. 393. Thesidae G. II 388.
 Thessandrus A. II 261.
 Thestylis E. II 10. 43.
 Thetis A. V 825. Thetidi G. 399. Thetim E. IV 32.
 Thoas A. II 262.
 Thoas (*Troianus*). Thoantis A. X 415.
 Thraeca A. XII 335. Thraces III 14. Thracius Cisseus V 536. Thracius ecus V 565. IX 50. Thracius Orpheus E. IV 55. Thraecius sacerdos A. VI 645. Thraecio regi III 51. Thraecia cithara VI 120. Thraeciam Samum VII 208. Thraecios X 350. Thraecicis sagittis V 312. Thraeciae Amazones XI 659. Thraeissa XI 858. Thraeissa Harpalyce I 316.
 Thronius (*Troianus*). Thronium A. X 753.

- Thucydides Cat. II 2.
 Thybris A. II 782. VIII 64. 86. 330. Thybridis III 500. VII 303. 436. Thybrim III 500. V 83. 797. VI 87. VII 151. 242. VIII 331. XI 393. Cat. V 23. Thybri A. VIII 72. 540. X 421. Thybrina fluente XII 35.
 Thyle G. I 30.
 Thymber (*Rutulus*) A. X 391. Thymbre X 394.
 Thymbraeus. Thymbraee A. III 85. Thymbraeus Apollo G. IV 323.
 Thymbraeus (*Troianus*) A. XII 458.
 Thymbris (*Troianus*) A. X 124.
 Thymoetes (*Troianus*) A. II 32. X 123. Thymoeten XII. 364.
 Thyrsis E. VII 2. 3. 20. Thyrsim VII 69. Thyrsid VII 16.
 Tiberis. Tiberim G. I 499. A. VII 715. Tiberinus VII 30. VIII 31. IX 25. Tiberine VI 873. VII 797. Tiberinus pater G. IV 369. Tiberini fluminis A. X 833. Tiberino flumine XI 449. Tiberina ostia I 13.
 Tibur A. VII 630. Tiburti Remulo IX 360. Tiburtia moenia VII 670. Tiburtum XI 757.
 Tiburtus. Tiburti A. VII 671. XI 519.
 Tigris. Tigrim E. I 62.
 Timavus. Timavi E. VIII 6. G. III 475. A. I 244.
 Timor. Timorem A. IX 719.
 Tiphys E. IV 34.
 Tirynthius A. VII 662. VIII 228.
 Tisiphone G. III 552. A. VI 555. 571. X 761. Cul. 218.
 Titan A. IV 119. Titania pubes VI 580. Titania astra VI 725.
 Tithonus. Tithoni G. I 447. III 48 A. IV 585. IX 460. Tithonia coniunx VIII 384.
 Tityos Cul. 237. Tityon A. VI 595.
 Tityrus E. I 38. V 12. VIII 55. Tityre I 1. 4. 13. 18. 38. III 20. 96. VI 4. IX 23. 24. G. IV 566.
 Tmaros E. VIII 44. Tmarii Doricyli A. V 620.
 Tmolius G. II 98. Tmolia coma Cul. 75.
 Tolumnius (*Rutulus*) A. XI 429. XII 258. 460.
 Torquatus. Torquatum A. VI 825.
 Trinacria A. III 384. Trinacriae V 555. Cat. XI 20. Trinacriam A. III 582. V 393. Trinacria III 440. Trinacrii Acestae V 573. Trinacria Aetna III 554. Trinacria pubes V 550. Trinacrii iuvenes V 500. Trinacrii viri V 330. Trinacrii Pachyni III 429. Trinacrio litore I 196.
 Triptolemus. Triptolemi Cul. 136.
 Triton A. I 144. VI 173. X 209. Tritones V 824. Tritonidis II 226. Tritonia II 171. Tritonia Pallas II 615. V 704. Tritonia virgo XI 483.
 Trivia A. VII 774. Triviae VI 13. 35. 69. VII 516. 778. X 537. XI 566. 836.
 Troia A. II 56. 161. 290. 293. 461. [581]. 625. 703. III 3. 11. 43. 340. IV 312. 313. VII 296. IX 247. 644. X 60. XII 828.
 Troiae G. I 502. III 36. A. I 1. 95. 206. 238. 376. 473. 565. 597. 679. II 11. 34. [573]. III 15. 86. 322. V 190. 555. 626. 633. 787. 811. VI 56. 68. 650. 840. VII 121. 261. VIII 471. 587. IX 144. 202. X. 27. 45. [110]. 469. XI 238. Cul. 305. 317. Troiae A. II 622. 660. X 214. Troiam E. IV 36. A. I 24. II 60. 342. 555. 603. 751. III 349. 462. 497. 505. 595. 614. V 637. 756. VII 233. VIII 291. 398. IX 547. X 74. 378. Cul.

324. Troia Cul. 337. Troia G. II 335. A. I 375. 732. II 108. 637. III 149. IV 111. V 61. VI 335. VII 244. Troia (ludus) V 602. Troius Aeneas I 596. VI 403. VII 221. XII 502. Cat. VI 3. Troius Dares A. V 417. Troius exercitus XII 122. Troius heros VI 451. VIII 530. X 584. 886. Troia gaza I 119. II 763. Troia mater V 38. Troia pubes V 599. VII 521. Troia agmina V 804. Troia arma I 249. III 306. 596. XI 779. Troia castra XI 350. Tros I 574. VI 52. 126. X 108. XI 592. Troes I 172. 232. 524. 747. II 325. VII 21. IX 136. 168. 533. 689. 756. 811. X 31. 895. XI 620. XII 231. 281. 704. 730. Troum IX 113. XI 161. XII 137. Troas I 30. 129. V 265. X 89. XII 824. Cul. 308. Tros Aeneas A. XII 723. Tros Anchisiades X 250. Troades V 613. Troianus I 286. Troiane VII 260. XII 359. Troianis XI 421. Troianos V 688. IX 128. X 77. XI 826. XII 804. Troianus Acastes V 757. Troianus dux IV 124. 165. Troiane hospes VIII 188. Troiane vir X 598. XI 125. Troiano Chaone III 335. Troiano rege XI 230. Troiano sanguine I 19. 550. IV 191. VII 318. Troianos caestus V 420. Troiana Fortuna VI 62. Troiana iuventus I 467. 699. II 63. IV 162. VIII 182. 545. Troiana manus XI 597. Troiana turba XI 34. Troianae gentis VI 767. Troianae urbis I 624. Troianam gentem IV 425. Troianam urbem IV 342. VIII 36. Troianae acies X 360. Troianis matribus V 793. Troianas opes II 4. X 609. Troianas urbes VII 364. Troianum agmen V 602. Troiani nominis VII 723. Troiana agmina VII 144.

Troiana arma IX 180. Troiana saxa XI 131. Troiugena III 359. Troiugenas VIII 117. XII 626. Troilus (*Troianus*) A. I 474. Tros G. III 36. Tryphon. Tryphonis Cat. VIII 6. Tuca Cat. I 1. Tulla A. XI 656. Tullus A. VI 814. VIII 644. Turnus (*Rutulus*) A. VII 56. 413. 475. 577. 783. VIII 1. IX 4. 28. 47. 269. 462. 526. 535. 559. 573. 574. 740. 789. 797. 805. X 20. 453. 479. 490. 500. 532. 645. 647. 657. 677. XI 91. 441. 459. 486. 507. 910. XII 1. 164. 220. 324. 337. 353. 380. 383. 446. 502. 509. 526. 614. 631. 666. 689. 729. 742. 776. 927. 943. Turni VII 344. 398. 650. VIII 493. IX 73. 108. 549. 593. X 143. 151. 456. 463. 478. 561. XI 114. 217. 336. 376. XII 45. 97. 138. 243. 469. 597. 765. 861. 865. Turno VII 366. 371. 724. VIII 17. IX 115. 126. 327. 367. 691. X 240. 276. 503. 629. XI 123. 371. 825. XII 9. 74. 183. 232. 368. 539. 570. 799. 913. Turnum VII 434. VIII 614. IX 3. 738. X 75. 307. 440. 471. 615. 624. 665. XI 115. 129. 178. 221. 896. XII 148. 317. 466. 557. 645. 652. 809. Turne VII 421. 596. VIII 538. IX 6. X 514. XI 175. 363. 502. XII 32. 56. 62. 625. 653. 872. 889. Turno X 446. XI 223. XII 11. 38. Tuscii A. XI 629. Tuscorum XII 551. Tusci amnis X 199. Tuscum Tiberim G. I 499. Tusco anni A. VIII 473. XI 316. Tusco sanguine X 203. Tuscis oris X 164. Tydeus A. VI 49. Tydides I 471. II 164. 197. X 29. XI 404. 351. Tydide I 97.

Tyndaris Cat. XI 27. Tyndaridis A. II 601. Tyndarida [II 569]. Tyndaridae Cir. 399. Typhoeus A. VIII 298. Typhoeo IX 716. Typhoea G. I 279. Typhoea tela A. I 665. Typhon Cir. 32. Tyres (*Arcas*). Tyren A. X 403. Tyros A. IV 670. Tyri I 346. Tyrius I 574. Tyrii 422. 707. 747. IV 321. Tyriis I 696. 732. IV 111. Tyrios I 338. 661. IV 104. 468. Tyrii I 735. IV 622. Tyriis IV 544. Tyrio murice IV 262. Tyrii coloni I 12. Tyrii comites IV 162. Tyrios rubores G. III 307. Tyriam urbem A. I 388. Tyria Karthagine IV 224. Tyria urbe I 340. 568. Tyriis urbibus X 55. Tyriis virginibus I 336. Tyrias arces I 20. Tyrio amomo Cir. 512. Tyrio ostro G. III 17. Tyrrhenus G. II 193. A. X 898. XI 612. Tyrrhene X 686. Tyrrheni VIII 603. X 787. XI 93. Tyrrhenum XI 171. Tyrrheni XI 733. Tyrrhenus aestus G. II 164. Tyrrhenus clangor A. VIII 526. Tyrrhenus exercitus XII 123. Tyrrheni regis VIII 555. Tyrrhenum Aulesten XII 290. Tyrrhenum equitem XI 517. Tyrrhenum Tarchonem XI 727. Tyrrhenum Thybrim VII 242. Tyrrheni duces XI 450. 835. Tyrrhenos equites XI 504. Tyrrhena coniunx XII 272. Tyrrhenam fidem X 71. Tyrrhenam manum VII 43. XI 450. Tyrrhena sede VII 209. Tyrrhenae acies X 691. Tyrrhenis oris VII 647. Tyrrhenas acies VII 426. Tyrrhenum aequor I 67. Tyrrheno flumine VII 663. Tyrrheno sale VI 697. Tyrrhena arva VIII 551. Tyrrhena oppida XI 581. Tyrrhena regna VIII 507. Tyrrhena vincula VIII 458.

Tyrrhus (*Latinus*) A. VII 485 508. Tyrrhi VII 532. Tyrrhidae VII 484. Tyrrhidae iuvenes IX 28.

Ucalegon (*Troianus*) A. II 312. Ufens (*Latinus*) A. VII 745. VIII 6. X 518. XII 641. Ufentem XII 460. Ufens A. VII 802. Ulixes A. II 44. 97. 164. 261. 762. III 628. IX 602. XI 263. Ulixi E. VIII 70. A. II 7. 90. 437. III 273. 613. 691. Cir. 58. Umber A. XII 753. Umbro A. VII 752. X 544.

Valerus (*Etruscus*) A. X 752. Varro Cat. VII 3. Varius. Vario E. IX 35. Vari Cat. IX 1. Varus. Vari E. VI 12. Varo IX 26. Vare VI 7. 10. IX 27. Velinus (*Iacus*). Velini A. VII 517. 712. Velinos portus A. VI 366. Venilia A. X 76. Venulus (*Latinus*) A. VIII 9. XI 242. Venulo XI 742. Venus G. III 267. IV 516. A. I 229. 325. 335. 385. 411. 618. 691. IV 107. V 779. VIII 370. 590. 608. X 16. 332. 608. 760. XII 411. 416. 786. Cal. 299. Veneris E. VIII 78. A. I 325. II 787. III 475. IV 33. 163. VI 26. VII 556. X 132. XI 277. Cir. 69. Veneri E. III 68. VII 62. A. V. 760. VII 321. IX 135. Cir. 84. Venerem G. II 329. III 64. 97. 137. 210. IV 199. A. IV 92. VIII 699. XI 736. Mor. 86. Vergilius. Vergilium G. IV 563. Vesaevio iugo G. II 224. Vesper E. VI 86. G. I 251. A. I 374. VIII 280. Cul. 203. Vesta A. I 292. Mor. 52. Vestae A. [II 567]. V 744. IX 25 C9.op.

- 26.* Vestam G. IV 384. A. II
296. Vesta G. I 498.
Vesulus A. X 708.
Victoria A. XI 436. XII 187.
Virbius A. VII 762. 777.
Virtus Cul. 299.
Volcanus A. V 662. VIII 198.
IX 76. Mor. 52. Volcani G. IV
346. A. VIII 422. 729. IX 148.
X 543. XI 439. Volcano G. I
295. A. VII 679. Volcanum VII
77. VIII 372. Volcano II 311.
Volcania acies X 408. Volca-
nia tellus VIII 422. Volcania
arma VIII 535. XII 739. Vol-
cania volnera Cul. 320.
Volcens (*Latinus*) A. IX 375.
420. 451. Volcentem IX 439.
Volcente IX 370. 439. X 563.
- Volsei A. IX 505. XI 546. 801.
Volscorum XI 167. 432. 463.
498. 898. Volscos G. II 168.
Volsea gente A. VII 803.
Voluturnus. Voluturni A. VII 729.
Volusus (*Rutulus*). Voluse A.
XI 463.
- Xantho G. IV 336.
Xanthus A. V. 808. VI 88. Kan-
thi III 350. 497. IV 143. Cul.
14. 307. Xanthum A. I 473. V
634. 803. X 60.
- Zacynthos A. III 270.
Zanclaea Charybdis Cul. 332.*
Zephyrus A. II 417. Zephyrum
I 131. Zephyris III 120.

Bei B. G. Teubner in Leipzig sind ferner erschienen:

WÖRTERBUCH

zu

XENOPHONS ANABASIS.

Für den Schulgebrauch bearbeitet

von

Ferdinand Vollbrecht,
Rector zu Otterndorf.

Mit 70 in den Text eingedruckten Holzschnitten, drei lithogr. Tafeln
und einer Karte.

gr. 8. geh. 18 Ngr.

Benseler-Schenkl's

Griechisch-deutsches und deutsch-griechisches

SCHUL-WÖRTERBUCH.

I. Band: Griechisch-Deutsch. Von G. E. Benseler. 3. Aufl.
gr. 8. geh. Preis 2 Thlr.

II. Band: Deutsch-Griechisch. Von K. Schenkl. gr. 8.
geh. Preis 2 Thlr. 12 Ngr.

Das Griechisch-deutsche Schul-Wörterbuch von Benseler
ist bereits in 3 starken Auflagen verbreitet und in seiner Einrichtung hin-
länglich bekannt. Durch besondere Berücksichtigung der von Schulen ge-
lesenen Autoren ist es für den Gebrauch an Gymnasien weit zweckdienlicher
als alle grösseren Wörterbücher.

Das Deutsch-griechische Schul-Wörterbuch von Schenkl,
wird an Vollständigkeit und Genauigkeit von keinem anderen Wörterbuche
übertroffen, während es erheblich billiger als alle ähnlichen Wörter-
bücher ist.

**Wörterbuch zu den Lebensbeschreibungen des Cornelius
Nepos.** Für den Schulgebrauch herausgegeben von S. Haacke.
2. Aufl. 8. 1871. geh. 10 Ngr. Mit dem Text des Nepos 12 Ngr.

Wörterbuch zu den Fabeln des Phädrus. Für den Schul-
gebrauch herausgegeben von A. Schaubach. 8. geh. 1870.
5 Ngr. [Mit dem Text des Phädrus 7½ Ngr.]

Wörterbuch zu Siebelis' tirocinium poeticum. Von
A. Schaubach. gr. 8. 1869. geh. 4½ Ngr.

Lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches
SCHUL-WÖRTERBUCH

von
Friedrich Adolph Heinichen,
Dr. der Phil. und Licentiaten der Theologie, Gymnasialprorector a. D. und Professor.

Erster Theil:

Zweiter Theil:

Lateinisch-deutsch.

Deutsch-lateinisch.

2. Aufl. Lex.-8. 1870. geh. 1 Thlr. 24 Ngr.

2. Aufl. Lex.-8. 1871. geh. 1 Thlr. 18 Ngr.

Dieses neueste lateinische Wörterbuch ist für den ganzen Cursus des Gymnasial-Unterrichts bestimmt und hat bereits in den meisten Schulen Deutschlands Eingang gefunden. Seine Vorzüge vor ähnlichen compendiosen Wörterbüchern sind allgemein anerkannt.

Wörterbuch

zu

Ovid's Metamorphosen.

von

Dr. Johannes Siebelis,
Professor am Gymnasium zu Hildburghausen.

gr. 8. geh. 22½ Ngr.

Der durch seine Ausgabe der Metamorphosen (5. Aufl. 1867) und anderer Schulbücher rühmlichst bekannte Verfasser bietet in diesem Wörterbuche ein neues Hilfsmittel für das Verständnis der Metamorphosen, das den Bedürfnissen der Schule und der Wissenschaft gleichzeitig Rechnung trägt.

Reallexikon des classischen Alterthums
für Gymnasien.

Im Verein mit mehreren Schulmännern herausgegeben

von

Dr. Fr. Lübker.

Dritte durchgängig verbesserte Auflage.

72 Bogen. Lex.-8. Mit vielen Abbildungen. geh. 3 Thlr. 10 Ngr.

Das Buch hat eine so ausserordentlich günstige Aufnahme gefunden, dass drei starke Auflagen rasch hintereinander nöthig wurden. Dasselbe wird vorzugsweise gern zu Prämien benutzt.